

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

Заснований у 1966 р.

ВИПУСК 1 (69)

Київ-2014

ББК 65.04

- Науковий збірник "Економічна географія" заснований у січні 1966 р..
- Зареєстрований Міністерством юстиції України 22 жовтня 2009 р. (наказ № 1924/15).
- Постановою Президії ВАК України № 1-01/10 від 13 грудня 2000 р. включений до переліку фахових періодичних наукових видань за спеціальностями "Географічні науки".
- Атестовано Вищою атестаційною комісією України, Постанова Президії ВАК України № 1-05/2 від 10 березня 2010 року.
- **Видавець:** Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
- Виходить двічі на рік.

Економічна та соціальна географія: Наук. зб. / [Ред. кол.: С. І. Іщук (відп. ред.) та ін.] - 2014. - Вип. 1 (69). – 332 с.

У збірнику висвітлено актуальні питання теорії, методології й методики сучасної суспільної географії, особливості демографічної ситуації в різних регіонах України, функціонування міжгалузевих та територіально-виробничих комплексів, розробки територіальних екологічних відносин та регіональних аспектів розвитку продуктивних сил України. Для наукових працівників, викладачів вузів, аспірантів, студентів, працівників планово-прогнозних органів.

Редакційна колегія:

С. І. Іщук, д-р геогр. наук, проф. (відп. ред.);

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Я. Б. Олійник, член-кор. НАПН України, д-р екон. наук, проф. (заст. відп. ред.);

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

П. Г. Шищенко, член-кор. НАПН України, д-р геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

М. Д. Пістун, д-р геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

К.В. Мезенцев, д-р геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

А. В. Степаненко, д-р геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

П. О. Масляк, д-р геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

О. Ю. Дмитрук, д-р геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

О.В. Гладкий, д-р геогр. наук, проф.; (відп. секр.); *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Адреса редакційної колегії: м. Київ, 02680, МСП-680, проспект Академіка Глушкова, 2а, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, географічний факультет, кафедра економічної та соціальної географії, тел. 521-32-04, 521-32-24

Автори опублікованих статей несуть повну відповідальність за оригінальність та авторську автентичність опублікованих творів і захищеність прав інтелектуальної власності на твір (ст. 14 та 15 Закону України „Про авторське право та суміжні права”, Кримінальний Кодекс України, ст. 176 та Кодекс України про адміністративні правопорушення, ст 51²), за підбір і точність наведених фактів, цифр, цитат, географічних назв, власних імен людей, перекладів з іноземних мов, повноту і достовірність наведених матеріалів, посилань на літературні джерела та інших відомостей. Статті подаються в авторській редакції. Редакційна колегія збірника може не поділяти думку різних авторів та не несе відповідальності за зміст статей.

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2014

І. ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, МЕТОДИКА

УДК 327.2 (477): 82-96 "712"

Лавриненко С., к.г.н., проф.

Полтавський інститут бізнесу МНТУ імені академіка Юрія Бугая

СУЧАСНЕ ГЕОПОЛІТИЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ УКРАЇНИ У ПРАЦЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ УЧЕНИХ

***Ключові слова:** геополітичне положення, природний чинник, соціально-економічний фактор, геополітичний центр, суб'єкт геополітики, геополітичний простір, транзитивність, багатовекторність, геополітична вісь, рубіжна територія, буферна зона.*

У час становлення України як суверенної, демократичної, соціальної, правової держави особливої ваги набуває визначення її місця в умовах нових політичних реалій. Яку нішу займе Україна у модерному глобальному світі? Чи сформується вона як творчий суб'єкт міжнародних відносин чи як їх пасивний об'єкт? Стане Україна важливим геополітичним центром чи залишиться світовою периферією, буферною зоною між Заходом і Сходом? Актуальність цих питань є безсумнівною.

Однією з визначальних категорій, що відображає місце держави в існуючій системі міжнародних відносин є її геополітичне положення (скорочено — ГПП). Це відносно нове поняття набуло широкого застосування в категоріальному апараті географічної, історичної та політологічної науки у кінці ХХ — на початку ХХІ століття. Єдиного визначення цього терміну не існує. На нашу думку найбільш вдалим є таке тлумачення: "геополітичне положення — складна наукова категорія, що визначається сукупністю територіальних відношень певної країни з іншими державами та великими природними об'єктами, які мають істотний політичний, економічний, екологічний, соціальний вплив на цю країну" [17, С.5].

З проголошення незалежності питання геополітичного положення України стало одним з найактуальніших проблем сьогодення, яке активно розробляється як на сторінках підручників і монографій, так і у періодичних виданнях. Цю тему розвивають історики, політологи, географи, економісти, державні діячі.

Метою нашого дослідження є розвідка наявної наукової літератури з геополітичних питань, аналіз поглядів та підходів дослідників до проблеми геополітичного положення України та перспективи становлення її як суб'єкта геополітики.

Незважаючи на накопичений в Україні упродовж останніх десятиліть значний масив геополітичних праць, на сьогодні не існує дослідження, у якому вони стали б об'єктом глибокого аналізу. Часткове висвітлення зазначена проблематика отримала у роботі С.Д. Василенко [3], але він проаналізував лише деякі праці сучасних науковців про місце і роль України у геополітичному просторі. Отже, незважаючи на велику актуальність зазначеної проблеми вона на сьогодні розроблена недостатньо.

Серед вчених, що розглядають проблему геополітичного положення України через призму геополітики, як стикової на межі географії та політології науки, варто виокремити В.Дергачова, М.Дністрянського, Ф. Заставного, Р. Клочка, М.Паламарчука, О.Паламарчука та О.Шаблія.

Володимир Дергачов — географ, один з перших геополітиків на теренах української науки доби незалежності. Геополітичне положення України він розглядає у світлі концепції соціокультурного комунікативного простору.

"Географічну долю" держави — стверджує В.Дергачов, — визначає її місцезвиток у багатовимірному міфологічному, релігійному, гео економічному, соціокультурному комунікативному просторі, на розпечених рубежах якого утворилася творча чи руйнівна енергетика." [6, С.4]

Політичний ландшафт, на думку дослідника, є невідповідним для розвитку України як стабільного і дієвого геополітичного суб'єкта. Разом з тим, він зазначає, що наша держава — це "європейська країна з компактною й освоєною територією, зі сприятливими природними умовами для життя людей. Країна працьовитих і освічених людей, помірних природних стихій, родючих ґрунтів, багатих мінеральних та інших ресурсів. Високий коефіцієнт транзитивності території і вихід до морів створюють сприятливі умови для інтеграції у світове господарство". [4, С.28]

Як позитивну рису розташування України В.Дергачов визначає і її "рубіжність", що є нібито найбільшим її багатством. "Україна — рубіжна держава, що відбито не тільки в її назві, а й у положенні на заході Великого Євразійського степу, на суперетнічних рубежах західноєвропейської, слов'янської та ісламської цивілізацій. Рубіжна біполярність виявляється в наявності на території країни географічного центра Європи в Карпатах і євразійського геополітичного полюса в Криму". [4, С.29]

В.Дергачов вводить поняття "соціокультурної рубіжності", яка виявляється, на прикладі України, в етноконфесіональних традиціях, національній еліті, у російськомовному світі великих міст.

Українське суспільство, на думку дослідника, формувалося переважно на західноєвропейських і східноєвропейських соціокультурних рубежах. Із Заходу прийшли традиції індивідуалізму й самоврядування, а від Росії — общинні традиції та досягнення індустріалізації. Рубіжність традицій колективізму та індивідуалізму, неприйняття "духу капіталізму" для більшості людей з радянським менталітетом, як вважає В.Дергачов,

утруднюють вибір суто соціалістичного, капіталістичного чи традиціоналістичного шляхів розвитку. [5]

Вагомий внесок у розвиток політико-географічної науки в Україні здійснює Мирослав Дністрянський — географ, автор праць з політичної географії, етногеографії та демогеографії. Певне місце у його роботах займає і проблема місця України у системі міжнародних відносин. Так, у монографії "Україна в політико-географічному вимірі", він присвятив даній темі цілий розділ, де компілює існуючі підходи до визначення місця нашої держави у системах глобальних геополітичних процесів та висловлює власне бачення політико-географічного розташування України. [10]

На його думку, роль України у політичній системі сучасного світу, її геополітичне положення відносно політичних центрів і явищ визначається як об'єктивними даними (потенціал, сусідство, стабільність), так і суб'єктивними моментами, пов'язаними зі здобутками та невдачами української зовнішньої і внутрішньої політики. Тому, загалом, геополітичне положення України дослідник визначає як таке, що "має риси статичності і динамізму". У контексті глобальних силових впливів місце України ще не стабілізувалось. Розміри і вигідне розташування, порівняно високий рівень освіченості населення та значні земельні ресурси дають змогу Україні наблизитись у перспективі до розвинутих європейських держав. Хоча поряд з цим існує проблема відсутності "регіональної і етнополітичної консолідації українського суспільства".

Розташування України відносно глобальних центрів політичної сили (США, Західної Європи, Росії та Японії) є, на думку М.Дністрянського, на сьогодні асиметричним, "адже за безпосереднім сусідством і інтенсивністю економічних зв'язків близькості до Росії є домінантною". [10, С.47]

У визначенні місця України в світі та регіоні дослідник особливу увагу приділяє економічному чиннику, який зумовлює орієнтацію її політики: "Якщо відносно ринків нових технологій, культурно-політичних орієнтацій пріоритетним є західний вектор, то відносно ринків збуту і стратегічного імпорту перспективним є саме східний і південно-східний вектор". [10, С.60]

М. Дністрянський характеризує Україну як таку, що має риси і Центральноєвропейської і Східноєвропейської держави, і майбутнє її пов'язує з "територіально-політичною структуризацією регіону Центрально-Східної Європи", до якої він відносить і балканські країни, "та загалом — із роллю та місцем регіону у світових процесах." [9, 88]

Федір Заставний, досліджуючи проблеми суспільної географії України, частково розкриває зміст геополітичного розташування нашої держави. На його думку воно тісно пов'язане зі змінами, що відбуваються у сусідніх країнах, зокрема Росії. Дослідник зазначає, що Україна завжди відігравала для Росії винятково важливу і багатопланову геополітичну роль: "робила останню соліднішою, більш європейською, ...служила своєрідним мостом для проникнення через морські транспортні шляхи (Босфор і Дарданелли) в країни Середземномор'я..." [11, С.22]

Ф. Заставний оцінює позитивно геополітичне розташування України, відзначаючи її центральноєвропейське положення та вигідні сухопутні, водні й автомобільні зв'язки із сусідами, завдяки чому "вона може виступати як своєрідна посередницька ланка в економічних відносинах між країнами, розміщеними на півночі та півдні, на сході та заході від неї." [12, С.21]

Таке розміщення України в системі геополітичних координат передбачає, на думку дослідника, вибір нею пріоритетними партнерами країн Причорномор'я (Румунію, Болгарію, Туреччину, Грузію, Росію), "геополітичний простір яких значно "зближує" Чорне море в результаті відносно низьких витрат на перевезення вантажів водним транспортом". [11, С.26]

Отже, як бачимо, Ф. Заставний оцінює геополітичне положення України переважно через призму зовнішньоекономічних зв'язків нашої держави, її економіко-географічного положення.

Однією з перших спроб дисертаційного осмислення геополітичного положення України стало дослідження Романа Ключка. Вчений визначає основні географічні чинники, що визначають та формують ГПП держави: просторові, природно-географічні та суспільно-географічні. [13]

Природничий чинник в геополітиці слід розглядати, за автором, через призму мінерально-сировинних ресурсів, які багато в чому і визначають властивості та процеси в геополітичному просторі. Суспільно-географічні чинники проявляються у двох ключових аспектах: соціально-економічному та демографічному.

Р. Ключко зазначає, що Україна не є суб'єктом, що формує геополітичний простір навколо себе, і залишається здебільшого пасивним об'єктом масштабних процесів, що розгортаються навколо неї. За певних умов партнерство стратегічного рівня може скластися між Україною та Польщею, але й для неї ці відносини залишатимуться хіба що важливим додатком до стратегії інтеграції в європейський простір. [13]

Головною природною геополітичною віссю України, на думку вченого, є р. Дніпро. Отже, вісь "північ - південь", а зовсім не "захід - схід", є для України визначальною. Саме при такому підході можлива політична консолідація українського суспільства.

Національні інтереси України, як вважає Р. Ключко, повинні мати яскраво виражений внутрішній характер з певними ознаками регіоналізму. Регіоналізм зовнішньої політики України повинен виявлятися в задекларованому курсі на інтеграцію в Європейську спільноту та намаганні розвивати інтеграційні процеси в межах ГУАМ. Саме ГУАМ повинна стати тією організацією, що сприятиме Україні у встановленні її реального геополітичного лідерства у регіоні Центральна та Східна Європа. [13]

Максим та Олександр Паламарчуки у своїх працях приділяють значну увагу проблемі місця України у геополітичному просторі та присвятили їй ряд статей у періодичних виданнях. Дослідники визначають теоретико-

методологічні засади дослідження геополітичного положення України та власне його зміст. [19]

М. Паламарчук та О.Паламарчук у ГПП країни виділяють такі рівні: регіонально-субконтинентальний, континентальний, міжконтинентальний, світовий.

Загалом, геополітичне розташування України, на думку дослідників, сприятливе для перетворення її на потужну базу продовольства міжнародного значення. Вона має великі природні ресурси для розвитку сільського господарства, зручні шляхи для вивезення продовольства до Росії та інших країн. Через чорноморські порти сільськогосподарську продукцію зручно вивозити до країн Близького Сходу і Середземномор'я, залізницями — до балтійських портів. [18]

Достатньо уваги аналізу геополітичних характеристик України приділяє Олег Шаблій в одноосібних та колективних працях.

О.Шаблій розрізняє поняття політико-географічного (ПГП) та геополітичного положення, які багато з авторів ототожнюють. На його думку ГПП відображає вплив на політичні процеси і структури держави не лише зовнішнього політичного середовища, але й природних, екологічних, економічних, соціальних систем. [23]

Особливостями глобального політико-географічного положення України він визначає розміщення нашої держави у північній півкулі, у її помірній зоні, у якій розвивалася сучасна людська цивілізація та розташування країни у глобальному поясі найвищого політичного та соціально-економічного розвитку. Ці риси положення України, за автором, є безперечно сприятливими для нашої держави. Поряд з цим, характеризуючи глобальне розташування України по відношенню до США та Японії — двох основних центрів світової сили (якщо не враховувати Західну Європу та Росію), О.Шаблій визначає його як певною мірою невдале (через віддаленість територій), хоча внаслідок "створення транснаціональних компаній з ведучою роллю капіталів цих названих держав відстані реально скорочуються". [23, С.45]

Стосовно країн "третього світу", то, на думку дослідника, сферою геополітичних інтересів України мають бути країни Передньої Азії та Африки.

О.Шаблій виділяє дві головні євразійські геополітичні осі: північно-південну та західно-східну. Нерідко в ході історії вони утворювали хрест, центром якого була Україна. І зараз наша держава знаходиться на великій широтній геополітичній осі, полюсами якої є Росія та Європа. Поступово відроджується традиційна меридіональна Балтійсько-Понтійська вісь. Геополітичним ядром на перетині цих осей стає Україна. [23]

Питанням геополітичного становища України присвячено і ряд праць політологів, істориків, державних діячів, таких як О. Дергачов, С. Пирожков, Ф. Рудич та інші. Розглянемо їх точки зору щодо геополітичної оцінки нашої держави.

За Олександром Дергачовим Україна найбільшою мірою зацікавлена в утвердженні власної бірегіональності й підтриманні стабільних конструктивних міжнародних відносин як у східному, так і в західному напрямках, оскільки це надає їй можливість перетворення на своєрідний геополітичний центр, міжнародний вузол комунікаційних зв'язків, який об'єднує і пов'язує народи Сходу і Заходу, Азії і Європи. [7]

"Специфіка геополітичних координат — на думку автора, — полягає у її належності однозначно до двох регіонів — Європи та Євразії. Але вона успадкувала незбалансовану присутність в них... Україна не в змозі реалізувати європейську альтернативу і як учасник міждержавних відносин посідає в обох регіонах периферійне місце." [8, С.188]

Ускладнює становище нашої країни те, що проблема визначення природного місця на міжнародній арені, набуття чітких характеристик як суб'єкта міжнародних відносин практично не детермінована якоюсь концептуальною спадщиною, а тим більше — державною традицією. [7]

Ігор Немчинов вказує на культурно-цивілізаційний аспект положення нашої держави. Він стверджує, що Україна перебуває у проміжному геополітичному та культурному становищі. Із заходу вона зазнає впливу європейської традиції, зі сходу — російської, а з півдня — переднеазійської, побудованих на бінарних засадах. Перебуваючи постійно під дією викликів з їхнього боку, Україна вимушена маневрувати, кидаючись з однієї крайності до іншої. [16]

Ситуація ускладнюється ще й тим, що так звані Захід, Схід та Південь представлені країнами, які самі є маргінальними утвореннями з досить невизначеними історичними реаліями. Скажімо Росію не можна вважати класичним Сходом, як Туреччину — Півднем, а Польщу — Заходом. Але кожний з масивів має значний потенціал та великі амбіції щодо асиміляції (чи пак інтеграції) України, або її частки у політичному, культурному, економічному вимірах. Тому можна сказати, що "Україна приречена на постійний тиск з боку сусідів, перебування на перехресті шляхів подальшого розвитку, які репрезентовані сусідами". [16, 45]

На думку вченого сучасна Україна не виглядає надійним політичним партнером і не становить великого економічного інтересу. З часом таке становище стане хронічним, і тоді "єдине, що може використати українська влада, аби зацікавити Захід — це надавати послуги своєрідного "санітара" між Європою та Росією". [16, 53]

"Нас турбує перетворення України на цивілізаційний, технологічний "південь". Ворожість до "півночі", мілітаризація країни, надання баз для світового тероризму, злиденність населення та амбіційність влади — ось складові "південної моделі". Із жалем можна сказати, що є підстави для такого песимістичного погляду на долю України". [16, 54]

Автор виступає за тісне рівноправне співробітництво України з східним сусідом, відкидає ідею її "буферної ролі" як форпосту Європи, оскільки подібний статус свого часу спричинив розчленування Чехословаччини

(Німеччиною, Угорщиною та Польщею) і Польщі (Німеччиною та СРСР). [15]

Академік Сергій Пирожков бачить Україну регіональною, виключно європейською державою, відводить вагому роль утворенню незалежної України у формуванні міжнародних відносин:

"Геополітичне значення виникнення в Європі нової держави України важко переоцінити. Проголошена нею мета — стати міцною, незалежною, демократичною, без'ядерною державою — не тільки не суперечить принципам побудови нової Європи, але навпаки, з огляду на її геополітичні характеристики, найкращим чинбджом узгоджуватиметься з ними." [20, 46]

Автор застерігає українську владу від однозначної орієнтації на Захід. Оптимальний варіант для України — це взаємовигідні контакти як із Заходом, так і з Росією, одночасно виходячи з власних національних інтересів, а не альтернатива: Захід — Схід.

С. Пирожков відзначає, що Україна сьогодні фактично підштовхується Європою до розширення співробітництва з Росією як найближчим і системно рівним партнером. "Україна може ввійти в Європу тільки через Росію." Причиною подібної позиції є економічний фактор. [20]

У своїй роботі Фелікс Рудич аналізує чинники, що визначають геополітичне положення України, відмічає високий потенціал нашої країни у забезпеченості земельними ресурсами, інфраструктурою тощо. Водночас наголошує на негативних факторах, що визначають місце країни у світовому співтоваристві: втрату традиційних ринків, зовнішньоекономічних зв'язків. Автор характеризує сусідське положення України, особливості взаємовідносин із кожним з сусідів. [21]

Ф. Рудич є прихильником бінарності України: "Специфіка геополітичних координат України полягає в її належності одночасно до двох регіонів — Європи та Євразії, причому в обох Україні належить периферійне положення". [21, С.15]

Ряд авторів основну увагу у визначенні положення України приділяє її взаємовідносинам з організаціями, які сьогодні визначають економічну і військово-політичну погоду в європейському регіоні — Європейським Союзом та НАТО. Це праці В. Будкіна [2], П. Рудякова [22].

Становище України через призму глобалізму розглядають Ю. Алексєєв [1], В. Кремінь, В. Ткаченко [14] та О. Сушко [24]. Основними питаннями, досліджуваними цими авторами є інтеграція нашої держави у світові та регіональні структури, такі як НАТО, СНД, ЄС тощо.

Таким чином, закінчуючи аналіз геополітичних оцінок України вітчизняними вченими, ми можемо виділити такі домінуючі погляди:

— Україна знаходиться на межі Заходу і Сходу, традицій індивідуалізму та колективізму, це рубіжна територія;

— визначальною у геополітиці нашої держави має бути вісь Північ-Південь, а не Захід-Схід, необхідно прагнути до створення Балтійсько-Чорноморського союзу;

— позитивними рисами ГПП України є розміщення її на важливих транзитних шляхах, наявність в неї значного природно-ресурсного потенціалу, сусідство з великою кількістю держав, що забезпечує багатоваріативність її зовнішньої політики;

— до негативних ознак ГПП України часто відносять її рубіжне розміщення, що затрудняє реалізацію її європейського вибору.

Значну увагу українські автори приділяють визначенню місця нашої держави у регіональному геополітичному просторі: перспективи розвитку таких організацій як ГУАМ, СНД, можливості вступу України в Європейський Союз та НАТО.

Існують і певні розбіжності у визначенні геополітичного положення України, так ряд авторів вважають її однозначно європейською країною (М. Дністрянський, Ф.Д. Заставний, С. Пирожков), інші — бінарною, європейсько-євразійською (В. Дергачов, О. Дергачов, Ф. Рудич).

Отже, у сучасній літературі з досліджуваної проблематики простежується нове геополітичне бачення світу і місця України в модерновому геополітичному просторі, все чіткіше виробляється сучасна геостратегія, яка має забезпечити рівновагу сил в регіоні, незалежність Української держави та її добросусідські взаємини і співробітництво з усіма сусідніми країнами, належне місце в світовій спільноті.

Список використаної літератури:

1. Алексеев Ю.М. Украина и европейский глобализм (1989-2009). Монография /Юрий Николаевич Алексеев. — К.: Киевский Славистический университет, 2010. — 416 с.
2. Будкін В. Країни СНД у регіональних геополітичних системах / В. Будкін // Політична думка. — 2000. — №3. — С.45-60.
3. Василенко С.Д. Геополітичні виміри України в загальноєвропейському політичному процесі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра політ. наук: 23.00.02 / С.Д. Василенко; Ін-т політ. і етнонац. дослідж. НАН України. — К., 2002. — 35 с.
4. Дергачов В. "Географічна доля" України / В. Дергачов // Красзнавство. Географія. Туризм. — 2001. — №25/26. — С.27-32.
5. Дергачов В.А. Геополитика / Владимир Александрович Дергачов. — К.: ВИРА-Р, 2000. — 448 с.
6. Дергачов В. Геополітична доля України / В.Дергачов // День. — 2001. — 17 липня. — С.4.
7. Дергачов О. Міжнародне становище України / О. Дергачов // Політична думка. — 2000. — №2. — С.99-109.
8. Дергачов О. Україна в сучасних геополітичних перетвореннях / О. Дергачов // Політична думка. — 1998. — №2. — С.186-200.
9. Дністрянський М.С. Місце України на політичній карті світу / М.С. Дністрянський // Дзвін. — 1999. — №2. — С.84-89.
10. Дністрянський М.С. Україна в політико-географічному вимірі /Мирослав Степанович Дністрянський. — Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. — 310 с.
11. Заставний Ф.Д. Географія України: у 2-х книгах / Федір Дмитрович Заставний. — Львів: Світ, 1994. — 472 с.
12. Заставний Ф.Д. Українські етнічні землі / Федір Дмитрович Заставний. — Львів: Світ, 1993. — 176 с.

13. Ключко Р.Ю. Суспільно-географічний аналіз геополітичного положення України у сучасній Європі : дис... канд. геогр. наук: 11.00.02 / Роман Юрійович Ключко. — К., 2007. — 162 с.
14. Кремінь В.Г. Україна: шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації: навч. посібник / В.Г. Кремінь, В.М. Ткаченко. — К.: Видав. центр "ДРУК", 1998. — 448 с.
15. Немчинов І. Україна та Росія напередодні ХХІ століття: союз чи співіснування? / І. Немчинов // Нова політика. — 1996. — №4. — С.51-54.
16. Немчинов І. Чужим розумом не жити / І. Немчинов // Віче. — 1999. — №2. — С. 44-55.
17. Паламарчук М.М. Геополітичне положення України (сутність і основні риси) / Максим Паламарчук, Олександр Паламарчук // Український географічний журнал. — 1994. — №1-2. — С.3-8.
18. Паламарчук О.М. Нові категорії геополітики і досвід аналізу геополітичного положення країни / О.М. Паламарчук // "І". Незалежний культурологічний часопис. Україна, Росія, Білорусь: три проекти. — 2000. — №18. — 16-31.
19. Паламарчук О.М. Теоретико-методологічні засади дослідження геополітичного положення України / О.М. Паламарчук // Український географічний журнал. — 1998. — №1. — С.19-23.
20. Пирожков С. Українські пріоритети в геополітиці / С. Пирожков // Віче. — 2000. — №5. — С. 45-51.
21. Рудич Ф. Україна в геополітичному контексті / Ф. Рудич // Віче. — 1998. — №11. — С.3-19.
22. Рудяков П. Європейський Союз — Україна: еволюція підходів / П. Рудяков // Політична думка. — 2002. — №1. — С.87-96.
23. Соціально-економічна географія України: навч. посібник /За ред. проф. Шаблія О.І./ — Львів: Світ, 1994. — 608 с.
24. Сушко О. Нові глобальні реалії та ситуація у пострадянському просторі / О. Сушко // Політична думка. — 2001. — №4. — С.84-93.

Лавриненко С. Сучасне геополітичне положення України у працях вітчизняних учених У статті досліджуються основні геополітичні праці сучасних вітчизняних вчених, аналізуються їхні погляди на місце і роль України у світі та регіоні, виділяються спільні та відмінні риси геополітичних оцінок української держави.

Ключові слова: геополітичне положення, природний чинник, соціально-економічний фактор, геополітичний центр, суб'єкт геополітики, геополітичний простір, транзитивність, багатовекторність, геополітична вісь, рубіжна територія, буферна зона.

Лавриненко С. Современное геополитическое положение Украины в трудах отечественных ученых В статье исследуются основные геополитические труды современных отечественных ученых, анализируются их взгляды на место и роль Украины в мире и регионе, выделяются общие и отличительные черты геополитических оценок украинского государства.

Ключевые слова: геополитическое положение, природный фактор, социально-экономический фактор, геополитический центр, субъект геополитики, геополитическое пространство, транзитивность,

многовекторность, геополитическая ось, рубежная территория, буферная зона.

Lavrinenko S. Current geopolitic location of Ukraine in the works of native scientists. The paper examines the main geopolitical work of contemporary domestic scientists analyzed their views on the role and place of Ukraine in the world and the region, highlighted differences and similarities geopolitical assessments Ukrainian state.

Keywords: geopolitical location, natural factors, socio-economic factors, geopolitical center, subject of geopolitics, geopolitical space, transitivity, multidirectional, geopolitical axis, watershed area, buffer zone.

УДК 911.3

Гладкий О. В., д.г.н., проф., акад. НАТ РФ, акад. АНВО України
Данілов В. Я., к.ф-м.н., доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ МОНОПОЛІСТИЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ (НА ОСНОВІ МОДЕЛІ ДІКСІТА-СТІГЛІЦА)

***Ключові слова:** монополістична конкуренція, модель Діксіт-Стігліца, регіональна економічна ефективність, прибутковість місцеположення підприємця.*

Вступ. Актуальність теми. Сучасний розвиток регіонів України немислимий без застосування ефективних математичних моделей регулювання ринкових відносин, створення оптимальних умов конкурентного середовища та підвищення регіональної економічної ефективності функціонування господарства. Ці проблеми гостро постають в наш час у процесі адаптації вітчизняного господарського комплексу та його територіальної організації до потреб тісної інтеграції України до європейських та світових економічних структур. Дослідження саме просторових моделей такої адаптації є ключовим завданням сучасної економічної та соціальної географії і визначається в наш час особливою актуальністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблем формування регіональної монополістичної конкуренції та її просторовим наслідкам присвячена значна кількість праць переважно зарубіжних учених. Ця ідея була започаткована в розробках А. К. Діксіта і Дж. Е. Стігліца (Dixit, A. K., Stiglitz, J. E). Їх математичні моделі були покладені в основу ідеї

просторової економіки та регіональної конкурентоспроможності в роботах нобелівського лауреата П. Р. Кругмана (Krugman, P. R.), а також розвинені колегами і послідовниками: М. Фуджітою, Ж.-Ф. Тиссом (Fujita, M., Thisse, J.-F.), Е. Венайблесом (Venables, A. J.), Р. Морено (Moreno, R.), С. Геркінгс (Gerking, S.), Д. Лайонс (Lyons, D.), Г. Кайнеллі (Cainelli, G.), Ф. Х. Моліно-Моралес (Molina-Morales, F. X.), М. Лафоркейд (Lafourcade, M.), Г. Мійон (Mion, G.), Дж. Лінді та Жд. Пратт (Lindsey, Jh., Pratt, Jw.), Ф. Мак Канн (McCann, Ph.) та ін. В Україні ідеї суспільно-географічних досліджень регіональної монополістичної конкуренції ще не набули значного поширення, проте окремі їх положення можна знайти в роботах С. І. Іщука, Г. П. Пігрушного, С. П. Запотоцького та ін. Однак, комплексного дослідження регіональної монополістичної конкуренції та її просторових наслідків в географічній науці ще детально не розглядалась.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Саме тому, об'єктом даного дослідження є модель монополістичної конкуренції Діксіта-Стігліца, а предметом - її просторова імплементація та роль у формуванні регіональної економічної ефективності господарства. Метою роботи є виявлення просторових наслідків використання моделі монополістичної конкуренції, що пов'язані з формуванням регіональної економічної ефективності господарства. Ця мета реалізується при вирішенні наступних завдань: дослідження особливостей застосування моделі Діксіта-Стігліца для формування максимального прибутку підприємця в залежності від вибору місцеположення фірми на території, аналізу особливостей територіальної поведінки споживачів і виробників продукції, обґрунтування моделі мультирозміщення підприємств і транспортних витрат, рівняння заробітної плати на виробництві, показників реальної заробітної плати та їх залежності від регіональної монополістичної конкуренції, визначення ефекту індексу цін та ефекту внутрішнього ринку.

Виклад основного матеріалу. У будь-якій просторовій моделі економіки, в якій зростаюча віддача відіграє вирішальну роль, основним завданням дослідження є вирішення проблеми структури ринку. Традиційні урбаністичні моделі вирішення питання [1], припускаючи, що зростаюча віддача є чисто зовнішнім по відношенню до фірм фактором, дозволяють досліднику стверджувати, що конкуренція фірми в просторі є досконалою, тобто не містить елементів монополії або олігополії. Однак, наш підхід дозволяє уникнути будь-яких прямих припущень про зовнішню економію за рахунок досконалої конкуренції: зовнішні фактори, фактори середовища будуть перетворюватися у ньому на наслідки ринкових взаємодій за участю економії від масштабу на рівні окремої фірми [2;3]. Отже, ми повинні певним чином змодельовати структуру ринку при досконалій конкуренції. В основу наших досліджень покладено модель Діксіта-Стігліца, або модель монополістичної конкуренції [6]. Вона оцінює ситуацію дуже непевно, але натомість є дуже гнучкою та адаптивною. Як ми побачимо, це призводить до дуже специфічного але вельми двозначного набору результатів. Просторова

версія моделі Діксіт-Стігліца в найбільш простому її варіанті складається з декількох точок простору і транспортних витрат між ними. Вона є вирішальним компонентом аналізу регіональної економіки та економічної і соціальної географії.

Розглянемо економіку з двома секторами, що складається з галузей сільського господарства та виробництва. Сільськогосподарський сектор за умов досконалої конкуренції виробляє однакові гомогенні товари, в той же час як виробничий сектор виготовляє велику різноманітність диференційованих товарів. Звичайно, ярлик «сільськогосподарський» не завжди повинен бути присутнім в буквальному сенсі значення гомогенності аграрного сектора. Характерним є те, що "залишковий" відмінно конкурентний сектор, що є аналогічним за своїми діями до аграрного, проявляється в збільшенні доходів, тоді як недосконала конкуренція притаманна скоріш за все саме виробничому сектору.

Припустимо, що є настільки велика кількість потенційних виробництв товарів, що простір продукції може бути представлений у вигляді безперервного континууму, який дозволяє нам обійти існуючі обмеження на кількість товарів. Хоча кожен тип виробництва і споживання має бути розміщений в певному місці, спочатку ми дамо їх опис без відношення до місцеположення.

1. Поведінка споживачів.

Кожен споживач підпадає під правила Кобба-Дугласа [5] стосовно двох типів товарів:

$$U = M^{\mu} A^{1-\mu}, \quad (1)$$

де M - являє собою композитний індекс споживання вироблених товарів, A - споживання сільськогосподарського блага, μ є константою, що представляє частку транспортних витрат на виробництво товарів. Індекс кількості M , є функцією субкорисності у визначені континууму різновидів промислових товарів; $m(i)$ позначає споживання кожного доступного елементу різноманітності, і n - діапазон різновидів продукту, який часто називають "числом" вільних різновидів.

Припустимо, що M визначається функцією «сталості еластичності заміщення»:

$$M = \left[\int_0^n m(i)^{\rho} di \right]^{\frac{1}{\rho}}, 0 < \rho < 1 \quad (2)$$

У даному описі, параметр ρ являє собою інтенсивність конкурентних переваг різних промислових товарів. При ρ близькому до 1, диференційовані товари є майже досконалими замінниками один для одного; якщо ρ зменшується до 0, зростає бажання споживати більшу різноманітність

вироблених товарів. Якщо покласти $\sigma = \frac{1}{1-\rho}$, то σ являє собою еластичність заміщення між будь-якими двома різновидами товарів.

Враховуючи дохід Y і набір цін, p^A для сільськогосподарських товарів і $p(i)$ для кожного виготовленого товару, проблема споживача полягає в максимізації корисності (1) при бюджетному обмеженні,

$$p^A A + \int_0^n p(i) m(i) di = Y.$$

Ця проблема може бути вирішена в два етапи¹. По-перше, незалежно від обсягів виготовлення композиту, M , кожен $m(i)$ повинен бути обраний таким чином, щоб мінімізувати витрати на досягнення M . Це означає розв'язання наступних задач з мінімізації:

$$\min \int_0^n p(i) m(i) di \quad \text{при умові} \quad \left[\int_0^n m(i)^\rho di \right]^{\frac{1}{\rho}} = M. \quad (3).$$

Умова першого порядку для цього завдання мінімізації витрат дає рівність граничних норм заміщення цінових співвідношень,

$$\frac{m(i)^{\rho-1}}{m(j)^{\rho-1}} = \frac{p(i)}{p(j)} \quad (4)$$

для будь-якої пари i, j , що призводить до $m(i) = m(j) \left(\frac{p(j)}{p(i)} \right)^{\frac{1}{1-\rho}}$.

Підставляючи цей вираз у вихідне обмеження (2), отримаємо:

$$m(j) = \frac{p(j)^{\frac{1}{\rho-1}}}{\left[\int_0^n p(i)^{\frac{\rho}{\rho-1}} di \right]^{\frac{1}{\rho}}} M. \quad (5)$$

Це просто компенсується функцією попиту для j різних виробів.

Ми також можемо отримати вираз для мінімальної вартості досягнення M . Витрати на j різноманіття складають $p(j)m(j)$, отже використання (5) та інтегрування по всіх j дає нам рівняння:

$$\int_0^n p(j) m(j) dj = \left[\int_0^n p(i)^{\frac{\rho}{\rho-1}} di \right]^{\frac{\rho-1}{\rho}} M. \quad (6)$$

Природно, що тепер ми можемо визначити член множення M на праву частину цього виразу, що описується як індекс цін, так що останній

¹ Ми застосовуємо двоступеневу процедуру бюджетування, тому що її переваги різняться між сільським господарством і виробництвом, при чому функція M є субкорисною для гомогенних виробництв в рівнянні $m(i)$. Умови, за яких двоступеневий бюджет є доречним розкриті в працях Деатона і Мюеллбауера (Deaton і Muellbauer, 1980) [5].

визначається кількістю складених елементів (компаративним індексом) і дорівнює витратам. Позначаючи цей ціновий індекс для продукції, що випускається як G , маємо:

$$G \equiv \left[\int_0^n p(i)^{\rho/\rho-1} di \right]^{\rho-1/\rho} = \left[\int_0^n p(i)^{1-\sigma} di \right]^{1/1-\sigma} M, \quad (7)$$

де $\rho = \sigma - 1/\sigma$ або $\sigma = 1/1-\rho$ - індекс цін, G , обмежується мінімальною вартістю придбання одиниці композитного індексу M на виробництво товарів, а також M можна розглядати в якості корисної функції, тоді як G можна розглядати як функцію витрат. Отже, $m(i)$, тепер можна записати більш компактно (використовуючи (7) і (5)), як

$$m(j) = \left(\frac{p(j)}{G} \right)^{1/\rho-1} M = \left(\frac{p(j)}{G} \right)^{-\sigma} M. \quad (8)$$

Найважливіший крок при вирішенні поставленої в (8) проблеми споживача полягає в розподілі загального числа доходів між сільським господарством і виробництвом в сукупності, тобто, полягає в тому, щоб підібрати A і M таким чином, щоб

$$\max U = M^\mu A^{1-\mu} \text{ при умові } GM + p^A A = Y, \quad (9)$$

що дає відомі результати: $M = \mu Y / G$ та $A = (1-\mu) Y / p^A$. Поєднуючи

етапи разом, ми отримаємо наступну некомпенсовану функцію попиту споживачів для сільського господарства

$$A = (1-\mu) Y / p^A \quad (10)$$

і для кожного різновиду промислового виробництва

$$m(j) = \mu Y \frac{p(j)^\sigma}{G^{\sigma-1}} \text{ для } j \in [0, n]. \quad (11)$$

Зверніть увагу, що, вважаючи G сталою, цінова еластичність попиту на кожному доступному різноманітності постійна і дорівнює σ .

Тепер ми можемо визначити максимізацію корисності в залежності від доходу, де ціна виробництва продукції сільського господарства, а також промислового виробництва дає нам непряму функцію корисності:

$$U = \mu^\mu (1-\mu)^{1-\mu} Y G^{-\mu} (p^A)^{-(1-\mu)}. \quad (12)$$

Член $G^{-\mu} (p^A)^{-(1-\mu)}$ при цьому набуває значення індексу вартості життя в господарстві. Поки що це є простою вправою з теорії попиту. Незвичайним моментом в моделі Діксіт-Стігліца, який і відіграє вирішальну роль в нашому аналізі - є те, що вплив виробництва на пропозицію стає внутрішньою змінною. Отже, важливо зрозуміти всі наслідки для споживача змінної n , яка являє собою розмаїтість товарів.

Зростання впливу розмаїтості товарів на пропозицію знижує індекс цін виробництва (через різноманітність обсягів споживання) і, отже, вартість досягнення заданого рівня корисності. Це можна побачити найбільш яскраво, якщо ми припустимо, що всі виробники застосовують одну й ту саму ціну p^M . Потім індекс цін (7) просто стає таким:

$$G = \left[\int_0^n p(i)^{1-\sigma} di \right]^{1/(1-\sigma)} = p^M n^{1/(1-\sigma)}. \quad (13)$$

Відповідність індексу цін розмаїттю товарів залежить від еластичності заміщення між сортами σ , де ми бачимо, що чим менше σ (що представляє найбільш диференційовані сорти продуктів) тим більше зниження індексу цін, що викликане зростанням розмаїтості товарів. Вплив на забезпеченість споживачів, таким чином, визначається непрямою функцією корисності (12).

Зміна діапазону доступних продуктів, також зміщує криві попиту для існуючого розмаїття товарів. Це можна побачити, подивившись на криву попиту для кожного типу товару на рівнянні (11). Оскільки збільшення n знижує G , воно переводить кожну криву попиту вниз. Цей ефект дуже важливий, оскільки ми прийшли до того, щоб визначити рівноважне число типів вироблених товарів. У ньому говориться, що в міру збільшення кількості типів товарів, конкуренція на ринку збуту посилюється, зміщуючи криві попиту для існуючих продуктів вниз і знижуючи продаж цих товарів.

2. Мультирозміщення і транспортні витрати.

Залежно від того, що ми намагаємося отримати від моделі, іноді зручно думати, що економічний ефект від розміщення фірми складається з кінцевого набору місць (регіонів або країн), де розташовується виробництво, а іноді варто думати про розміщення підприємств у просторі, як про їх безперервне поширення.

Для зазначених цілей, проте, досить розмірковувати в термінах дискретних місцеположень, про які ми припустимо, що вони належать множині R . На даний момент, припустимо, що кожен різновид товару виготовляється тільки в одному місці, і що всі його різновиди, вироблені в певному місці симетричні, тобто мають одну й ту ж саму технологію і ціну. Позначимо кількість різновидів, вироблених в місці r на n_r , а також ціну одного з них за умов FOB² як p_r^M .

Сільськогосподарські та промислові товари можуть бути відправлені між пунктами призначення і можуть вимагати додаткових транспортних витрат при транспортуванні. Щоб уникнути моделювання окремих транспортних галузей, ми припускаємо, що існує узагальнююча модель "Айсберг" - форма транспортних витрат, введені фон Тюненом і Полем

² від англ. FOB (скорочення від Free On Board - вільно на борту судна) - умова поставки товарів у міжнародній торгівлі, згідно з яким продавець товару повинен доставити товар на борт судна за свій рахунок, а також сплатити експортні мита. При цьому покупець товару повинен також за свій рахунок сплатити за товар, зафрахтувати судно і забезпечити перевезення товару після поставки.

Самуельсоном³. Зокрема, якщо одиниця сільськогосподарського товару або будь-який різновид з промислового товару постачається з місцезнаходження r в інше місце s , то тільки частина $\frac{1}{T_{rs}^A} \left[\frac{1}{T_{rs}^M} \right]$ оригінального товару

прибуває фактично, а решта «тане» в дорозі. Константи $T_{rs}^A \left[T_{rs}^M \right]$, являють собою суму сільськогосподарського (промислового) товару, що відправляються транспортною одиницею.

Айсберг, як транспортна технологія передбачає, що якщо різноманіття виготовлення проводиться на місці r і продається за ціною p_r^M , то ціна поставки CIF⁴ p_{rs}^M з цього різновиду на кожному місці споживача складається так:

$$p_{rs}^M = p_r^M T_{rs}^M. \quad (14)$$

Виробничий індекс цін може приймати інші значення в кожному місці розташування фірми; позначимо це, написавши індекс цін для розташування s , як G_s .

Модель транспортних витрат «Айсберг» разом з припущенням, що всі різновиди товарів виготовляються у певному місці за однаковою ціною означає, що, використовуючи рівняння (7), цей індекс цін можна записати у такому вигляді:

$$G_s = \left[\sum_{r=1}^R n_r (p_r^M T_{rs}^M)^{1-\sigma} \right]^{1/(1-\sigma)}. \quad (15)$$

Попит споживача в місці розташування фірми s для продукту, отриманого в r витікає із (11) у вигляді:

$$\mu Y_s (p_r^M T_{rs}^M)^{-\sigma} G_s^{\sigma-1}, \quad (16)$$

де Y_s - це дохід на місці s . Ця формула надає нам відомості про обсяги споживання, але для того, щоб поставити відповідні товари споживачу T_{rs}^M кількість раз, ця сума товарів має бути завантажена на транспорт. Збираючи продукцію в місцях її продажу можна встановити, що загальний обсяг продаж в одному місці r різний, позначимо його q_r^M , і зазначимо, що він дорівнює:

$$q_r^M = \mu \sum_{s=1}^R Y_s (p_r^M T_{rs}^M)^{1-\sigma} G_s^{\sigma-1} T_{rs}^M. \quad (17)$$

³ "Айсберг" - транспортна технологія, що була офіційно введена П. Самуельсоном (1952). Фон Тюнен, однак, стверджує, що вартість перевезення зерна складається в основному з вартості того зерна, що споживається кіньми, які тягнуть візок на шляху. Таким чином, модель фон Тюнена можна розглядати як попередню до транспортної технології "Айсберг".

⁴ англ. cif (від початкових літер слів cost - ціна, insurance - страхування, freight - фрахт), у зовнішній торгівлі вид договору купівлі-продажу, пов'язаного з доставкою товару морським шляхом; ціна товару включає його вартість, витрати на страхування і перевезення від порту відправлення до порту призначення.

Отже продаж товарів залежить від доходу в кожному місці, індексу ціни, транспортних витрат та ціни виробництва. Зверніть увагу, що ціна поставок одного і того ж різновиду товару до всіх місць споживання змінюється пропорційно до ціни виробництва, і що кожен споживач зі своїм попитом для різних груп товарів має постійну цінову еластичність σ . Еластичність сукупного попиту для кожного різновиду товару відносно до його ціни також дорівнює σ , тобто вона незалежна від просторового розподілу споживачів.

3. Поведінка виробника.

Далі ми звернемося до виробничої сторони економіки. Сільськогосподарські товари, як ми припускаємо, виробляються з використанням технології із постійною віддачею в умовах досконалої конкуренції. Виробництво, однак працює на економії від масштабу. Ця економія від масштабу, правда, виникає при високій різноманітності товарів; немає економії на масштабі при виробництві гомогенного товару на багатьох дрібних заводах. Технологія в сільському господарстві є переважно однаковою для всіх різновидів товарів і для всіх місць виробництва та включає в себе фіксований внесок F і граничний внесок c^M .

Таким чином, припускаючи поки, що єдиний внесок до виробництва – це праця, виробництво кількості товару q^M з будь-якого різновиду в будь-якому даному місці вимагає внеску праці l^M , який дається у вигляді:

$$l^M = F + c^M q^M. \quad (18)$$

Через зростаючу віддачу від ефекту масштабу, перевагу споживачів для різноманітності товарів, і необмежену кількість потенційних типів товарів, жодна фірма не буде обирати для виробництва одну й ту ж саму різноманітність товарів, що постачаються іншою фірмою. Це означає, що кожен вид товару виробляється тільки в одному місці розташування, однією спеціалізованою фірмою, так що кількість фірм-виробників в процесі виробництва залишається такою ж самою, як і кількість доступних видів товарів.

4. Максимізація прибутку.

Далі розглянемо діяльність певної фірми з виробництва різних товарів за місцем знаходження r і ставкою заробітної плати, для промислових робітників на підприємстві.

Якщо ціна виробництва дорівнює p_r^M , то прибуток можна описати таким рівнянням:

$$\pi_r = p_r^M q_r^M - w_r^M (F + c^M q_r^M), \quad (19)$$

де q_r^M - це функція попиту з (17). Передбачається, що кожна фірма може обирати свою ціну, приймаючи цінові індекси, G_s апіорі. Еластичність попиту при цьому складає σ , тому максимізація прибутку формується як

$$p_r^M (1 - 1/\sigma) = c^M w_r^M, \quad (20)$$

або $p_r^M = c^M w_r^M / \rho$ для всіх видів товарів, вироблених в r .

Ми вважаємо, що в економіці формується вільний вхід та вихід зі стану рівноваги ринку у відповідь на регулювання доходів та видатків фірми. Враховуючи правила ціноутворення, прибуток фірми за місцем знаходження позначається таким чином:

$$\pi_r = w_r^M \left[\frac{q_r^M c^M}{\sigma - 1} - F \right]. \quad (21)$$

Отже, умова нульового прибутку означає, що вихід зі стану рівноваги будь-якої фірми формується у вигляді:

$$q^* \equiv F(\sigma - 1)/c^M, \quad (22)$$

а вхід до стану рівноваги, прямо пов'язаний з рівновагою праці та визначається рівнянням:

$$l^* \equiv F + c^M q^*. \quad (23)$$

Обидва показники q^* і l^* є константами та універсально характерні для кожної активної фірми в економіці. Тому, якщо L_r^M визначається як кількість промислових робітників в місці розташування r , а n_r - це кількість фірм-виробників (що дорівнює кількості різновидів продукції) в місці r , то

$$n_r = L_r^M / l^* = L_r^M / F\sigma. \quad (24)$$

Результати (20) і (22) відіграють важливу роль в дослідженні. Вони кажуть, що *розмір ринку не впливає ні на розмітку ціни над граничними витратами, ні на масштаб, в якому окремі товари виробляються*. В результаті, *всі ефекти від масштабу працюють завдяки зміні різновидів доступних товарів*. Очевидно, що це досить дивний результат: традиційно ми вважаємо, що більш великі ринки означають наявність більш інтенсивної конкуренції, і що одним із способів використання економічних переваг на них є збільшення масштабів виробництва. Модель Діксіта-Стігліца стверджує, однак, що всі ефекти розміру ринку можуть працювати лише через зміни в різноманітності товарів.

Цей результат є артефактом функцій попиту постійної еластичності, разом із нестратегічною поведінкою виробників, заснованою на наших припущеннях щодо що індексів цін G_s фірми, які залишаються константними і вирішують проблеми максимізації прибутку. Якби ми дійшли до припущення про нестратегічну поведінку, тоді кожна фірма мала б визнати, що її вибір змінює індекс цін, і це визнання ринкової сили буде мати тенденцію до зниження виходу кінцевої продукції фірми і збільшення рамок ціни – себто вартості. Якщо ж ми приймаємо певну форму олігополістичної взаємодії, наприклад, конкуренцію Курно або Бертрана (Cournot; Bertrand), то ми можемо отримати явні вирази для правил ціноутворення, і в обох цих випадках співвідношення ціна-вартість є спадною функцією частки ринку

кожної фірми⁵. У цих припущеннях збільшення розміру ринку йде у дусі ефекту конкуренції. Це викликає вихід на ринок різних інших фірм, що знижує прибуток в ціні і означає, що фірми повинні працювати в більш широкому масштабі (і при нижчій середній вартості) на рівні беззбитковості.

Ми вже бачили, як різноманітні ефекти створюють негативний зв'язок між розміром ринку та індексом цін [7;8]; але в дусі ефекту конкуренції є й інша сила, що діє в тому ж напрямку.

Протягом нашого аналізу, однак, ми вирішили ігнорувати цей секундний ефект. Маючи постійні надбавки ціни-витрат і знаючи масштаби фірми, ми можемо моделювати питання, які в іншому випадку могли б здатися досить нерозв'язними.

5. Рівняння зарплати виробництва.

Ми бачили, що умова, коли фірми не мають прибутку еквівалентна умовам, коли вони виробляють q^* . Використання функції попиту (17), фірм за місцем знаходження r дозволяє досягнути такого рівня виробництва, при якому задовольняє наступне рівняння:

$$q^* = \mu \sum_{s=1}^R Y_s (p_r^M)^{-\sigma} (T_{rs}^M)^{1-\sigma} G_s^{\sigma-1}. \quad (25)$$

Ми можемо розв'язати це рівняння і сказати, що активні фірми беззбиткові тоді і тільки тоді, коли їх ціна задовольняє умови:

$$(p_r^M)^\sigma = \frac{\mu}{q^*} \sum_{s=1}^R Y_s (T_{rs}^M)^{1-\sigma} G_s^{\sigma-1} \quad (26)$$

Використовуючи правило ціноутворення (20) можемо записати:

$$w_r^M = (\sigma - 1 / \sigma c^M) \left[\frac{\mu}{q^*} \sum_{s=1}^R Y_s (T_{rs}^M)^{1-\sigma} G_s^{\sigma-1} \right]^{1/\sigma}. \quad (27)$$

Назвемо це *рівнянням заробітної плати*. Фактично воно уособлює модель заробітної плати на виробництві, при якій фірми в кожному місці є беззбитковими, враховуючи рівень доходів та індекси цін у всіх місцях і витрати на доставку товарів в ці місця. Як можна побачити, цей рівень заробітної плати тим вищий, чим вищими є доходи на ринках на рівні компаній Y_s , і чим краще доступність фірми до їх ринків (нижче T_{rs}^M), і чим менша конкуренція фірми на ринку (нагадаємо, що індекс цін знижується при зниженні різновидів продаж).

Слід зробити два важливі зауваження при порівнянні заробітної плати. По-перше, ми вважаємо, що активні фірми *завжди* не отримують прибуток, отже це рівняння дає реальну виробничу заробітну плату в будь-якому місці, в якому сконцентровано певну кількість фірм. У кінцевому рахунку, заробітна плата дорівнює ціні пропозиції робочої сили на виробництві, але в короткостроковій перспективі може відрізнятись від неї.

⁵ Див [12] для виведення цих виразів

Будь яка різниця призводить до корегування динаміки виробництва [7;9;10]. По суті, ми припускаємо, що вхід і вихід фірм до стану рівноваги на ринку відбувається дуже швидко – оскільки прибуток завжди дорівнює нулю - але переміщення працівників між секторами або місцями роботи/проживання відбувається більш повільно ніж динаміка самого виробництва, яку ми будемо моделювати в наявному вигляді.

По-друге, заробітна плата на виробництві, яка визначається формулою (27) формується навіть на місцях, які не мають виробництва. Так вимірюється максимальна заробітна плата, яка може бути оплачена фірмою з урахуванням виробництва в місці розташування.

6. Реальна заробітна плата.

Реальні доходи в кожному місці виробництва пропорційні номінальним доходу з урахуванням зміни індексу вартості життя, $G_r^\mu (p_r^A)^{1-\mu}$. Це означає, що реальна заробітна плата працівників у місці, r позначається w_r^M і складає:

$$w_r^M = w_r^M G_r^{-\mu} (p_r^A)^{-(1-\mu)}. \quad (28)$$

7. Деякі нормалізації.

Ми можемо суттєво спростити згадані раніше індекси цін виробництва і рівняння заробітної плати, якщо оберемо відповідним чином одиницю їх вимірювання. По-перше, зверніть увагу на те, що ми вільні у виборі одиниці виміру – будь то одиниці, десятки одиниць, кілограми, або тонни. Ми обираємо такі одиниці, щоб гранична потреба у праці задовольняла наступному рівнянню:

$$c^M = \frac{\sigma - 1}{\sigma}. \quad (29)$$

Така нормалізація означає, що рівняння ціноутворення, (20), стає

$$p_r^M = w_r^M, \quad (30)$$

а також, що $q^* = l^*$

По-друге, як ми вже бачили, кількість фірм на ринку є простим інтервалом числової прямої $[0, n]$ і, без обмеження генералізації, ми можемо обрати одиниці виміру для цього діапазону. Отже, оберемо для наших цілей зручні одиниці, встановивши фіксовані надходження від потреб як F , що задовольняє рівняння:

$$F = \frac{\mu}{\sigma}. \quad (31)$$

Кількість фірм в кожному місці розташування пов'язана із розміром промислової робочої сили в цьому ж місці відповідно до рівняння (24), яке стає наступним:

$$n_r = \frac{L_r^M}{\mu}. \quad (32)$$

Ці вибори одиниць також встановлюють тверду шкалу. Рівень видатків, при якому фірми не мають прибутку (рівняння (22)) стає таким:

$$q^* = l^* = \mu. \quad (33)$$

Використовуючи ці нормалізації, індекс цін і рівняння заробітної плати можна тепер записати в більш зручному вигляді. Індекс цін стає таким:

$$G_r = \left[\sum_{s=1}^R n_s (p_s^M T_{sr}^M)^{1-\sigma} \right]^{\frac{1}{1-\sigma}} = \left[\frac{1}{\mu} \sum_{s=1}^R L_s^M (w_s^M T_{sr}^M)^{1-\sigma} \right]^{\frac{1}{1-\sigma}}. \quad (34)$$

А рівняння заробітної плати набуває такого виду:

$$w_r^M = \left(\frac{\sigma-1}{\sigma^M} \right) \left[\frac{\mu}{q^*} \sum_{s=1}^R Y_s (T_{sr}^M)^{1-\sigma} G_s^{\sigma-1} \right]^{\frac{1}{\sigma}} = \left[\sum_{s=1}^R Y_s (T_{sr}^M)^{1-\sigma} G_s^{\sigma-1} \right]^{\frac{1}{\sigma}}. \quad (35)$$

Ми використовуємо ці два рівняння повторно, щоб охарактеризувати рівновагу і досліджувати її стійкість. По суті, ми вибрали одиниці таким чином, щоб змістити увагу від ряду фірм-виробників і цін на продукцію до кількості промислових робітників і їхньої заробітної плати.

8. Ефект індексу цін і ефект на внутрішньому ринку.

Індекси цін і рівняння заробітної плати (34) і (35) не визначають повну економічну модель, але вони звертають увагу на деякі найбільш важливі відносини, що управляють наступними результатами – і варто розглянути їх більш детально, щоб усвідомити ці відносини.

Розглянемо випадок цих рівнянь з двома місцями розташування. Пишучи ці рівняння в повному обсязі, ми маємо цінові індекси (34)

$$G_1^{1-\sigma} = \frac{1}{\mu} [L_1 w_1^{1-\sigma} + L_2 (w_2 T)^{1-\sigma}], \quad G_2^{1-\sigma} = \frac{1}{\mu} [L_1 (w_1 T)^{1-\sigma} + L_2 w_2^{1-\sigma}], \quad (36)$$

і рівняння заробітної плати (35),

$$w_1^\sigma = Y_1 G_1^{\sigma-1} + Y_2 G_2^{\sigma-1} T^{1-\sigma}, \quad w_2^\sigma = Y_1 G_1^{\sigma-1} T^{1-\sigma} + Y_2 G_2^{\sigma-1}, \quad (37)$$

де ми опустили верхні індекси M , тому що досліджуємо тільки виготовлені товари А також ми позначили транспортні витрати між точками простору за єдиним номером T і припустити, як ми робили до цього, що транспортні витрати в кожному місці розташування фірми дорівнюють нулю. Ці пари рівняння симетричні, і тому мають симетричний розв'язок: тобто, якщо $L_1 = L_2$ і $Y_1 = Y_2$, то існує розв'язок із $G_1 = G_2$ і $w_1 = w_2$. З огляду на це, легко побачити, що ці симетричні рівноважні значення задовольняють такі співвідношення:

$$1 + T^{1-\sigma} = \frac{\mu}{L} \left(\frac{G}{w} \right)^{1-\sigma} = \frac{w}{Y} \left(\frac{G}{w} \right)^{1-\sigma}, \quad (38)$$

де відсутність індексів означає, що вони є симетричними і мають рівноважні значення.

Ми можемо вивчити взаємозв'язки, що містяться в індексах цін і рівняннях заробітної плати за допомогою лінеаризації їх навколо симетричної рівноваги. Навколо цієї точки, збільшення змінної в одному місці завжди пов'язане зі зміною протилежного знаку, а також з абсолютною величиною відповідної змінної в іншій країні. Так припускаючи, що $dG = dG_1 = -dG_2$, і так далі, ми отримуємо, диференціюючи індекси цін і рівняння заробітної плати відповідно, наступні рівняння:

$$(1 - \sigma) \frac{dG}{G} = \frac{L}{\mu} \left(\frac{G}{w} \right)^{\sigma-1} (1 - T^{1-\sigma}) \left[\frac{dL}{L} + (1 - \sigma) \frac{dw}{w} \right], \quad (39)$$

$$\sigma \frac{dw}{w} = \frac{Y}{w} \left(\frac{G}{w} \right)^{\sigma-1} (1 - T^{1-\sigma}) \left[\frac{dY}{Y} + (\sigma - 1) \frac{dG}{G} \right]. \quad (40)$$

З першого рівняння, ми бачимо пряму дію зміни розташування виробництва на індекс цін промислових товарів.

Припустимо, що пропозиція робочої сили для виробництва абсолютно еластична, так що $dw = 0$. Враховуючи, що $1 - \sigma < 0$ і $T > 1$, з рівняння (39) випливає, що зміна dL/L у промислових робітників має негативний вплив на індекс цін dG/G . Ми називаємо це *ефектом індексу цін*. Це означає, що розташування у великому виробничому секторі також визначає нижчий індекс цін на промислові товари просто тому, що менша частка споживання виробленої продукції цього регіону покриває транспортні витрати.

Далі, розглянемо, як відносний попит впливає на місце розташування виробництва. Це зручно визначити новою змінною Z ,

$$Z = \frac{1 - T^{1-\sigma}}{1 + T^{1-\sigma}}, \quad (41)$$

яка є свого роду показником торгової вартості, зі значеннями від 0 до 1. Якщо торгівля абсолютно нічого не варта (тобто, дарова) і $T = 1$, то Z приймає значення 0; якщо торгівля неможлива, то Z приймає значення 1. Використовуючи визначення Z та виключаючи dG/G з рівнянь (39) і (40) отримуємо:

$$\left[\frac{\sigma}{Z} + Z(1 - \sigma) \right] \frac{dw}{w} + Z \frac{dL}{L} = \frac{dY}{Y}. \quad (42)$$

Ми можемо зробити ряд нових висновків з цього рівняння.

По-перше, припустимо, що наша більш широка економічна модель дає нам абсолютно еластичну пропозицію робочої сили для виробництва, при якій $dw = 0$. Тоді ми формуємо такі відносини, які називають *ефектом внутрішнього ринку*. Зміна на 1 відсоток попиту на вироби $\left(\frac{dY}{Y} \right)$ викликає

$\frac{1}{Z}$ (більше одиниці) процентну зміну у сфері зайнятості, і, отже, виробництво товарів, яке дорівнює $\frac{dL}{L}$.

Тобто, за інших рівних умов, розташування фірми на великому внутрішньому ринку характеризується непропорційно великим виробничим сектором, а також аналогічним експортом промислових товарів⁶.

По-друге, хоча ми щойно отриманий ефект внутрішнього ринку на той випадок, коли пропозиція робочої сили є абсолютно еластичною, це не повинен бути випадок, при якому крива пропозиції праці йде вгору, деякі з переваг внутрішнього ринку призводять до більш високої заробітної плати, а не до зростання експорту [11]. Таким чином, *фірми, що розташовуються в місцях з більш високим попитом на виробництві, можуть сплачувати працівникам вищу ніж номінальна заробітну плату*⁷.

Але зверніть увагу, що ми вже бачили, як збільшення L є другою рівною умовою, пов'язаною із зменшенням G . Таким чином, якщо Y є високим показником в деякому регіоні, можна очікувати, що реальна заробітна плата також буде високою тому, що номінальна заробітна плата висока і тому, що індекс цін низький. Отже *місця з більш високим попитом на вироблені товари, як правило, на інших рівнях, можуть запропонувати більш високу реальну заробітну плату для промислових робітників*.

Звичайно, інші показники даної моделі не повинні бути рівними, але ми тільки що окреслили декілька ключових елементів кумулятивної причинності, що, на нашій моделі, як правило, призводять до агломерації фірм. Райони з великими виробничими секторами, як правило, мають низькі індекси цін для виробників, оскільки підпадають під ефект індексу цін; райони з великим попитом на вироблені товари як правило, мають непропорційно великі виробничі сектори, оскільки підпадають під ефект внутрішнього ринку. Якщо ми зафіксували ще одні відносини – в яких промислові робітники самі вимагають більшого виробництва товарів, тоді в місцях з великою концентрацією виробництва і, як правило, великим попитом на промислові товари - ми майже досягаємо очікуваного результату.

9. Стан "Без чорних дірок".

Ми бачили, що збільшення розміру виробничого сектору, як правило, піднімає реальні доходи. Тим не менш, ми часто хочемо поставити верхню межу сили цього ефекту. Умова, яку ми використовуємо, найкраще пояснюється в закритій економіці, коли $Z = 1$.

⁶ Ефекти внутрішнього ринку повинні застосовуватися, коли працює кумулятивний ефект агломерації. Дійсно, П. Кругман, який спочатку представив цей ефект, зробив так в контексті моделей, в яких відносні розміри ринку були чисто екзогенними. Останні дослідження Девіса і Вайнштайна (1997) [4] спробували встановити емпіричні залежності ефекту внутрішнього ринку в структурі міжнародної торгівлі та віднайшли дуже сильний їх вплив

⁷ Оскільки, $0 \leq Z \leq 1$, а коефіцієнт $\frac{dw}{w}$ є додатнім

Розглянемо реальний дохід промислового робітника (28). Припустимо, що ціна сільськогосподарської продукції є постійною, і повністю диференціюється, що дає таке співвідношення:

$$\frac{d\omega}{\omega} = \frac{dw}{w} - \mu \frac{dG}{G}, \quad (43)$$

Зараз, використовуючи (39) і (40) разом із $Z = 1$, отримуємо:

$$\frac{d\omega}{\omega} = (1 - \mu) \frac{dY}{Y} + \left[\frac{\mu\sigma}{\sigma - 1} - 1 \right] \frac{dL}{L} = (1 - \mu) \frac{dY}{Y} + \left[\frac{\mu - \rho}{\rho} \right] \frac{dL}{L}, \quad (44)$$

Припустимо, що ми додаємо більше робочих у виробничий сектор при закритій економіці, закріплюємо видатки за індустріальною константою ($dY=0$) і, отже, закріплюємо константу отриманих номінальних доходів. Який ефект це справляє на реальну заробітну плати робітників в секторі? Очевидно, що витрати на виробництва є константою, так само як і відрахування у фонд заробітної плати. Це означає, що збільшення L зменшує зарплату w еквівалентно-пропорційно. Однак збільшення зайнятості на виробництві збільшує кількість різновидів вироблених товарів, тим самим зменшуючи G і тримаючи тенденцію до підвищення реальних доходів. Останній ефект може імовірно переважити попередній, оскільки збільшення числа працівників буде насправді піднімати їх реальну заробітну плату.

Ми взагалі не зацікавлені в економії, при якій зростаючі прибутки настільки потужні, тільки тому що, як ми побачимо, в таких країнах сили, що діють в напрямку агломерації завжди переважають, і економіка має тенденцію до згортання в одну точку. Щоб уникнути такого процесу існує теорія "розміщення чорних дірок", в якій ми зазвичай розкриваємо те, що ми називаємо припущення про «відсутність чорної дірки»:

$$\frac{\sigma - 1}{\sigma} = \rho > \mu. \quad (45)$$

Тепер у нас є будівельні блоки такого підходу і ми готові приступити до вивчення деяких географічних моделей.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Запропоновані вище методи формалізації регіональної монополістичної конкуренції та її просторових наслідків широко використовуються в практиці західноєвропейських суспільних географів. Їх імплементація в Україні сприятиме не лише використанню передового зарубіжного досвіду в нашій науці, але й сприятиме активізації ринкових відносин, підвищенню регіональної економічної ефективності функціонування господарства, адаптації територіальної організації вітчизняного господарського комплексу до потреб тісної інтеграції з європейськими та світовими економічними структурами.

Список використаних джерел:

1. Гладкий О. В. Наукові основи суспільно-географічних досліджень промислових агломерацій: Монографія. / Гладкий О. В. ; [наук ред. С. І. Ішук] ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К.: ВГЛ „Обрії”, 2008. – 360 с.

2. Підгрушний Г. П. Промисловість і регіональний розвиток України: Монографія. / Г. П. Підгрушний. – К.: Інститут географії НАН України, 2009. – 300 с.
3. Запотоцький С. П. Регіональна конкурентоспроможність: суспільно-географічні засади формування. / С. П. Запотоцький. – К.: Бізнес Медіа Консалтинг, 2012. – 424 с.
4. Davis D. Economic geography and regional production structure: an empirical investigation. / Davis D., Weinstein D. - European Economic Review. February, 1999.
5. Deaton, A. Economics and Consumer Behaviour / Deaton, A., Muellbauer J. Cambridge, Cambridge University Press, 1980.
6. Dixit, A. K., Monopolistic competition and optimum product diversity / Dixit, A. K., Stiglitz J. E. // American Economic Review. – 1977. – Vol. 67 (3). – PP. 297-308.
7. Fujita M. The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trade / Fujita M., Krugman P.R., Venables A.J. – MIT Press, Cambridge MA, 1999. – 640 p.
8. Fujita M., Thisse J.-F. Economics of Agglomeration: cities, industrial location and regional growth. – Cambridge, Cambridge University Press, 200 – 466 p.
9. Lafourcade M. Concentration, agglomeration and the size of plants / Lafourcade M., Mion G. // Regional Science and Urban Economics. - 2007. – Vol. 37 (1). – PP. 46-68.
10. Lindsey Jh. Equilibrium with agglomeration economies / Lindsey Jh., Pratt Jw., Zeckhauser Rj. // Regional Science and Urban Economics. – 1995. – Vol. 23 (3). – PP. 00249-00260.
11. McCann Ph. Rethinking the economics of location and agglomeration / Ph. McCann // Urban Studies. – 1995. – Vol. 32 (3). – PP. 00563-00577.
12. Smith A., Venables A. J. Completing the internal market in the European community: Some industry simulations. / Smith A., Venables A. J. - European Economic Review. - 1988. Vol. 32. – PP. 1501-1525.

Гладкий О. В., Данілов В. Я. Суспільно-географічні дослідження регіональної монополістичної конкуренції (на основі моделі Діксита-Стігліца)

Розглянуто сутність монополістичної конкуренції та її роль у формуванні регіональної економічної ефективності господарства. Досліджено особливості застосування моделі Діксита-Стігліца для формування максимального прибутку підприємця в залежності від вибору місцеположення фірми на території. Окреслено особливості територіальної поведінки споживачів та виробників продукції. Розкрито модель мультирозміщення підприємств і транспортних витрат. Проаналізовано рівняння заробітної плати на виробництві, показники реальної заробітної плати та їх залежність від регіональної монополістичної конкуренції. Встановлено ефект індексу цін та ефект внутрішнього ринку, а також висвітлено небезпечність специфічного стану «згортання» господарського комплексу території в одну точку в умовах агломерації.

Ключові слова: монополістична конкуренція, модель Діксита-Стігліца, регіональна економічна ефективність, прибутковість місцеположення підприємця.

Гладкий А. В., Данилов В. Я. Общественно-географические исследования региональной монополистической конкуренции (на основе модели Диксит-Стиглица)

Рассмотрена сущность монополистической конкуренции и ее роль в формировании региональной экономической эффективности хозяйства. Исследованы особенности применения модели Диксита-Стиглица для формирования максимальной прибыли предпринимателя в зависимости от выбора местоположения фирмы на территории. Определены особенности территориального поведения потребителей и производителей продукции. Раскрыта модель мультиразмещения предприятий и транспортных расходов. Проанализированы уравнения заработной платы на производстве, показатели реальной заработной платы и их зависимость от региональной монополистической конкуренции. Установлен эффект индекса цен и эффект внутреннего рынка, а также освещена опасность специфического состояния «свертывания» хозяйственного комплекса территории в одну точку в условиях агломерации.

Ключевые слова: монополистическая конкуренция, модель Диксита-Стиглица, региональная экономическая эффективность, доходность местоположения предпринимателя.

Gladkey A. V., Danilov V. J. Socio-geographic investigations of regional monopolistic competition (based on the Dixit-Stiglitz model)

The essence of monopolistic competition and its role in regional economic efficiency is disclosed. The features of Dixit-Stiglitz model usage for investigation of maximum entrepreneurs' profit, depending on the choice of its enterprises' territorial location are explored. The peculiarities of the territorial behavior both of consumers and producers are researched. The model of multiple locations and transportation costs is described. The manufacturing wage equation, real wage indices and their dependence on regional monopolistic competition are substantiated. The price index effect and the home market effect are determined. The dangers of a specific "collapse into a point" situation called the "No-Black-Hole" condition are explored.

Keywords: monopolistic competition, Dixit-Stiglitz model, regional economic efficiency, entrepreneur's location profitability.

УДК 911.3

Голубчиков Ю. Н., к.г.н.
МГУ имени М.В.Ломоносова

ЦЕЛИТЕЛЬНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ЛАНДШАФТОТЕРАПИИ

Ключевые слова: ландшафтотерапия; краеведение; география; природная среда

Лечение природой. «Бросайте все и езжайте в природу», – говорили когда-то врачи человеку, потерявшему душевное или физическое равновесие.

© Економічна та соціальна географія. – 2014. – вип. 1 (69)

Почему же сегодня врач не предложит пациенту столь простые и эффективные методы исцеления? Он скорее пропишет ему лекарства или лабораторные исследования. Душевные расстройства начнет лечить психотропными веществами, наркогипнозом, электрошоком. Они успешно затушуют симптомы заболевания, никак не активизируя целительные возможности организма.

Нынешняя форма медикаментозной медицины зародилась в западноевропейском обществе XVIII-XIX веков. Это общество восторгалось механизмами. Отношение его к человеческому организму видный французский философ постмодерна Мишель Фуко [1999] именуется «метафорой часов». Наступает время – и часы изнашиваются. Подобным образом и жизнь организма подходит к концу, как бы истекает ее гарантийный срок. Чтобы продлить жизнь, необходим регулярный осмотр частей с целью своевременного внесения поправок в их ход. Так врачи уподобились автомеханикам. Клиенты для исправлений помещаются ими в клиники, напоминающие гаражи.

При этом врача, в отличие от автомеханика, практически невозможно привлечь к судебной ответственности за совершенные ошибки. Но только при условии, что лечил он по предписанной ему схеме. А она на каждый симптом предусматривает те или иные химико-фармацевтические средства, нередко дорогостоящие. Даже если результатом их применения окажется летальный исход, лечащему врачу ничего за это не будет. Лекарства были закуплены, умирающий оставил фармацевтике немало средств. А вот если врач, не предписав никакой химии, начнет рекомендовать исконные и незатратные методы лечения типа прогулок, парной с веником, вдыхания озона после грозы или движения на морозном воздухе, то даже без летального исхода он может быть дисквалифицирован. При худшем сценарии, врач и за решетку запросто может угодить.

С химико-фармацевтической медициной связывают огромные достижения. Самым важным из них считают кардинальное снижение смертности благодаря победам над инфекционными заболеваниями. Однако, исследователь западноевропейских исторических источников А.Б.Соколов [2002] проясняет достаточно скромный вклад медицины в эти достижения. Гораздо большую роль в победах над инфекциями сыграло введение таможенно-карантинных и коммунальных служб, воспрепятствовавших переносу инфекционных заболеваний и улучшивших гигиеническое состояние городов.

До возникновения современной формы химико-медикаментозной медицины для объяснения человеческого организма широко применялась, по словам Фуко [1999], «метафора лампы». Лампа горит, пока в ней есть масло. Жизнь продолжается, пока в организме не израсходована «врожденная энергия». Циолковский полагал, что старение организма мы приписываем без всякого смысла или логики за счет времени, которого в действительности не существует. В природе секунды нет. «Время подарили человечеству

астрономы, механики положили часы в карман, надели часы на руку, и с этих пор время, не существующее в природе, насильственно стало частью природы», – доказывал К.Э. Циолковский [Чижевский, 2007, С.360].

С глубокой древности для пополнения энергии человека использовали исцеляющую силу прогулок. Их предписывали и Авиценна, и Гиппократ. Это средство лечения доступно каждому, поскольку каждый живет в той или иной географической среде или ландшафте. В каждом из ландшафтов создается свой микроклимат, по разному текут воздушные и водные потоки, поступает солнечный свет. Сферы всех муз звучат в ландшафте, постоянно меняясь в зависимости от погоды, сезона и времени дня. Все наши чувства участвуют в их восприятии. Все неделимые царства природы и истории так или иначе взаимодействуют с нашими утонченными вибрациями и эманациями, открывая один из наиболее мощных источников восполнения человеческой энергии.

В определенных ландшафтах человек чувствует себя настолько комфортно, что ощущает прилив сил и бодрости. В них создается позитивный настрой и внутренний подъем. В старину о таких местах говорили, что здесь нисходит благодать. Такие места считались священными. В них нередко сооружали культовые постройки, считая их точками соединения земного и духовного начал [Григорьев, 1997, 2000, 2010].

А из других мест невольно хочется уйти, до того там неуютно, иногда страшно. Сейчас их связывают с геопатогенными зонами. Полагают, что сила энергетического проявления геопатогенных зон сопоставима по воздействию с крупным загрязняющим производством или свалкой радиоактивных отходов [Прошутин, 2001; Брунов, 2006]. Можно предполагать, что в будущем карты геопатогенных и геопатогенных зон станут неотъемлемым атрибутом любой экспертизы, но пока они вызывают определенное отторжение. Полвека назад такое же неприятие испытывали попытки составить экологические карты, без которых сегодня невозможно обойтись.

Доверяя своим ощущениям, опыту и интуиции, каждый сам может подсознательно установить для себя целительную силу тех или иных ландшафтов, а не быть ремонтируемой кем-то машиной. При этом в зависимости от состояния организма и настроения пристрастия к определенным местам могут меняться.

Следование природе и есть здоровье, а законы природы – это законы красоты. Поэтому целебны все самые красивые места. А они на планете всегда приурочены к местам былых сокрушительных катастроф. Это не только горы, но и моренные ландшафты, высокие обрывистые берега, водопады. «Лучшие красоты природы создались на месте бывших потрясений земли. Вы знаете восторг перед скалами, пропастями, живописными путями старой лавы. Изумляетесь кристаллам и морщинам каменных цветных наслоений. Бесконечную красоту дают конвульсии космоса» [Рерих, 1992, с. 55].

В Китае уже 5000 лет знают, что одни места изобилуют жизненной энергией и ресурсами, другие же пустынные, необитаемы и скудны. Кстати, с целью поиска тех и других мест, а не для навигации, как об этом пишут в учебниках, был изобретен компас. На поиске энергетически–целительных мест сосредоточено древнее китайское искусство фэн–шуй (учение о “ветрах и водах”), условно называемое в европейском средневековье геомантической географией. По существу, это древнее учение о географической среде и способах гармонизации с нею [Hoon-key Yoon, 1985]. Но сейчас наметилась отчетливая тенденция к возрождению ландшафтотерапии и в европейских странах.

Географ как врач. Немалой заботой оформляющейся науки о туризме как части гуманитарной географии являются проблемы оздоровления человечества. Отсюда повышенное внимание к продлевающей и оздоравливающей жизнь человека рекреационной географии.

Возникает вопрос: насколько географ имеет право быть в определенной степени врачом и рекомендовать людям те или иные ландшафты для подъема жизненных сил? А почему бы нет. О лечебных свойствах многих растений современные медики почти ничего не знают, но с ними знакома старинная народная медицина.

Логично предположить, что подобного рода содружество возможно и между медициной и географией. География в этом отношении существенно трансформирует саму медицину. Специалистами по курортному делу ныне подзабыто, что ландшафт и есть тот фундамент, на котором зачастую зиждутся все иные оздоровительные свойства курорта. Само слово курорт (от нем. *kur* – лечение, *ort* – место) означает «лечение местом», или точнее, «лечение ландшафтом», ландшафтотерапия (оздоровительная география). В отечественной географической литературе термин «ландшафтотерапия» первым, по-видимому, употребил Д.Л.Арманд [1966, С.7]. Она тесно переплетена с курортологией, в основе которой лежат скорее представления о лечебных свойствах компонентов ландшафта.

Если бы ландшафтотерапии была уделена хотя бы незначительная часть того, что направлено на химико-медикаментозные методы лечения, то, наверное, она бы стала эффективным средством оздоровления. Но разработка этого исконно присущего организму средства исцеления еще впереди.

Ориентирована ландшафтотерапия должна быть на естественные немедикаментозные методы лечения, главным из которых является возврат к холистической медицине и целительству природными средствами. Конечно, поприще такой помощи требует тонкого понимания. Зато и служит переориентированию географии от преобразования природы и ее охраны к преобразению человека и его спасению.

Отрицательные ионы кислорода. Один из наиболее опасных видов загрязнений — воздух, выдыхаемый людьми. Он содержит мельчайшие частицы их организмов. Если человек болен или работает на вредном для здоровья производстве, то выдыхаемый воздух будет оказывать очень

негативные последствия на окружающих. Высокая плотность и скученность населения – главный фактор любых заражений. Чтобы активизировать деятельность кислорода в нашем организме, надо учиться не столько правильно дышать, чему посвящено сотни руководств, сколько понимать, где надо дышать.

В работах А.Л.Чижевского было показано, что не каждый кислород равноценен. В городском воздухе может содержаться достаточный объем кислорода, но среди такого кислорода отсутствуют отрицательно заряженные ионы. Без них страдает работа головного мозга, появляются депрессия и апатия. В городе воздух обогащен положительно заряженными ионами кислорода. За пределами городов положительные ионы кислорода накапливаются в местах застоя воздуха: в низинах, подвалах, в заболоченных долинах. Особенно опасны застои воздуха зимой и в пасмурную погоду, при туманах.

Отрицательно ионизированный кислород – самое замечательное и бесплатное лекарство. Попадая из легких в кровь, он насыщает органы и ткани энергией. Очень насыщен отрицательными ионами кислорода воздух после грозы, когда он наполнен тысячами ароматов цветов, листьев, травы. В работах А.Л.Чижевского [1964] показано, что наиболее отрицательно ионизирован и полезен кислород в хвойном лесу и при механическом дроблении воды в свободной атмосфере – например, во время морского прибоя или сильного дождя, у высоких водопадов и быстрых горных речек. Таких территорий в России больше, чем где бы то ни было.

России принадлежит половина хвойных лесов планеты. У страны самая протяженная береговая линия с очень сильными прибоями и приливами на изрезанных побережьях. Половину территории России занимают горы, с их чистейшими пузырящимися от избытка кислорода водотоками, нередко наполненными свежетапой водой. Ни у одной из стран не сохранились столь обширные пространства с кислородом особого, самого высокого качества.

После кислорода самым важным веществом для человека является вода. Суточная потребность в ней составляет примерно 3 л. Наиболее целебны талые снеговые и ледниковые воды. При этом ни одна территория также не сопоставима с Россией по объемам и продолжительности целебного воздействия талых вод [Алексеев, 2012].

Лесная терапия. В XVI веке врач Филипп фон Гогенгейм, взявший себе псевдоним Парацельс в знак уважения к великому врачу древности Цельсу, писал о целительной силе растений в природе. Они очищают атмосферу, принимая в себя окись углерода, выдыхаемую животными и людьми, но таким же образом перенимают от людей и животных болезни.

Мысли Парацельса начали подтверждаться с открытием фитонцидов. Выяснилось, что они подавляют рост и даже убивают большинство вредных для человека вирусов, бактерий, микроскопических грибов и простейших. В то же время фитонциды стимулируют развитие полезных бактерий и микроорганизмов. Фитонциды были обнаружены во всех растениях, причем

у разных растений они имеют различный химический состав. Одни растения вырабатывают летучие фитонциды, другие - нелетучие. Летучие фитонциды распространяются вокруг растения иногда на несколько десятков метров и очищают воздух. Наиболее ценны в этом отношении можжевельник, пихта и туя.

Оздоровительному эффекту леса способствуют прохлада, тишина, мягкое освещение, гармония звуков и красок, приятный запах. Зеленый цвет является сильным успокаивающим средством. Сила эмоционального воздействия деревьев и растений будет больше, если в лесу есть небольшие полянки и опушки, неожиданные переходы от открытых пространств к занятым различными древесно-кустарниковыми породами. Лечебно-эстетические свойства леса усиливаются сочетанием различных форм рельефа и водоемов (река, ручей, ключ, озеро, пруд).

Оздоровительное значение гор. Особые целебные свойства издавна приписывались горам – этой элите ландшафтного царства, где спектр всех природных зон и подзон «спрессован» на доступном человеку преодолении.

Снижение атмосферного давления с высотой облегчает циркуляцию крови в организме и снабжение ею сосудов головного мозга. Человеческому организму уже не приходится нагнетать кровь в мозг под столь большим давлением как на уровне моря. До определенных высот это облегчает работу сердца, проясняет мышление. Все это оказывает свое влияние на долголетие и здоровье, снижает вероятность инсультов и инфарктов.

Издавна было замечено, что многие заболевания можно вылечить одним пребыванием в горах. Там легче фокусировать на себе разнокачественные энергии и влияния. В чистом прозрачном воздухе с обилием ультрафиолетовых лучей сильнее проявляют себя солнечный ветер, солнечная активность, перепады электромагнитных полей, потоки космических корпускулярных частиц. Все космогелиогеофизические параметры и явления достигают своего максимума.

Если не получается любоваться горами в природе, можно использовать созерцание искусственных гор: пирамид, храмов, устремленных вверх зданий. Например, вертикально поставленная линия высотного комплекса МГУ как бы устремляет человека ввысь. В этом плане даже жить в доме с высокой крышей треугольных очертаний полезнее, чем с плоской. Города прошлого и состояли из таких домов, вытянутых в извилистые улицы. Их кривизна придавала ту уютность, которую не испытать среди широких и прямых проспектов.

Лечебные свойства полярной природы. Где еще можно погрузиться в мир такого безмолвия, как среди ледяных плато и мрачных каньонов Северной Земли, Новой Земли или Земли Франца-Иосифа? И все это относительно недалеко. Доплыть до этих мест легко из Архангельска или Мурманска.

«Если мы вспомним необычайную чистоту северного воздуха во всякое время года, отсутствие в нем пыли, микробов, то поймем, почему жизнь на

севере оказывается такой здоровой для всех, кто туда попадает здоровым, и даже для многих, кто попадает туда больным», – писал видный тундровед С.А. Бутурлин [1929, С.36]. Среди тех причин, что влекут людей в Арктику, одной из главных он называл «то чувство абсолютной, фактической свободы, которую дает только север, в особенности тундра.

Свобода для зрения, потому что нет ни зданий, ни деревьев, загораживающих горизонт, ни вездесущей, кроме севера, атмосферной пыли, закрывающей даже ничем не загороженный горизонт.

Свобода для движений, потому что в тундре путь везде, в любую сторону, и не только зимой. Нет непроходимых болот и трясин, нет засасывающих песков, нет безводных пустынь.

Свобода для всякой работы, потому что спишь, встаешь, идешь, работаешь – когда хочешь, не стесняемый часами дня и ночи. Только испытав, что такое – незаходящее солнце летнего полугодия, можно вполне оценить эту драгоценность. Эти солнечные ночи даже не удваивают, а учетверяют силы и возможности человека» [Бутурлин, 1929, С.43–44].

Нигде не найти столь протяженных закатов и восходов незаходящего солнца, как длинным северным днем. Особенно величественны они под континентальным небом России. В Европе или на Аляске на тех же широтах небо часто подернуто пеленой влажного воздуха. И это все благодаря тому же уникальному сочетанию полярности и континентальности России.

В наименьшей степени трансформированные человеком в ареале его обитания горно-арктические среды нередко представлены сосредоточием красивых пейзажей. К ним устремляется все большее число отдыхающих. Рекреация и туризм становятся главными видами природопользования в горах Севера России. Практически все наши приарктические горы являются уникальным психологическим санаторием и наилучшим убежищем от технологической цивилизации. Туризм все более превращается в главный фактор человеческого присутствия в горных районах Заполярья.

Спортивные виды единения с природой. Есть еще одна сторона. Все больше молодежи страдает сегодня избыточной энергией, нередко проявляющейся в хронической агрессивности. Время и силы у людей теперь не уходят целиком на борьбу с нуждой. Появилось свободное время. Человек зачастую не в состоянии распорядиться этой дарованной ему свободой выбора. Его душа опустошается скукой. Но природа не терпит пустот. Опустошенные личности с высокой энергетикой быстро наполняются ненавистью, алкоголем и наркотиками.

Люди зачастую сами интуитивно ищут сферу реализации своей избыточной энергии и нередко избирают для этого горы. Исследователи спорта отмечают, что за последние десятилетия спектр видов спорта расширился более чем на 240 дисциплин и это происходит, прежде всего, за счет появления модных горных видов спорта как фрирайдинг, скайдайвинг, фриклимбинг, парапланеризм, рафтинг, виндсерфинг и пр. Единит новые виды спорта вовлечение человека в стихии природы. Удовольствие

достигается не от зрительских аплодисментов, а от вызова себя природной среде и высокой доли удачи. Эти виды спорта недоступны в любое время, для них требуется определенная природная среда и стихия, они не могут проводиться повсеместно. Спортсмены собираются на подходящих площадках (у вершин, на обрывах горных склонов) и неформально состязаются между собой [Богданова, 2011].

Туристско-краеведческие методы познания и оздоровления. Сегодня Интернет, краеведение и ландшафтотерапия вовлекают в процессы образования и оздоровления самые широкие слои населения. По самой сути туризм, краеведение и ландшафтотерапия призваны преодолевать барьеры между самыми разнообразными дисциплинами, как естественными, так и гуманитарными, как религией, так и наукой. Они вводят человека в состояние поиска, объединяет эстетическое восприятие с оздоровлением, обучают и оздоравливают через сопричастность с природой. Это новый тип образовательно-оздоровительного творчества.

Экскурсия или поход связуют учителя и ученика, а их вместе – с обществом. Обучение в туризме идет в режиме полилога – разговора многих участников, включая преподавателя. Все это сочетается с активным и здоровым образом жизни, ландшафтотерапией и образовательными приключениями. Туризм, таким образом, интегрирует в себе возможности для укрепления здоровья и образования, становится школой здоровья и опыта. Поскольку туристско-краеведческая деятельность – это еще и образ жизни с неизбежными приключениями, связанными с преодолением пространства, то понятным становится значение в туризме чуть ли не всех видов спорта. Едва ли найдется еще столь гармоничная для человека деятельность.

Технологии познания, образования и оздоровления все более индивидуализируются. В них идет прорыв ко многим мировоззренческим моделям, в том числе и к ландшафтотерапевтическим, объединяющим оздоровление с краеведческим образованием.

Литература

1. *Алексеев В.Р.* Талая вода – криогенный ресурс планеты // География и природные ресурсы, 2012, № 1, С. 14–24.
2. *Арманд Д.Л.* Нам и внукам. – М.: Мысль, 1966, 254 с.
3. *Богданова М.А.* «Гибкий менеджмент самого себя» в культуре постмодерна // Когнитивные исследования на современном этапе: материалы Второй Международной научно-практической конференции (28–30 марта 2011 г., Россия, Ростов-на-Дону). – Ростов-н/Д., 2011, С. 276–284.
4. *Брунов В.В.* О влиянии геологических структур на деятельность людей // Экология промышленного производства, 2006, №1, С.26–35.
5. *Бутурлин С.А.* Что такое «Север», кто там живет и будущее мировое его значение // Советский Север. Первый сб. статей. – М., 1929, С.5–65.
6. *Григорьев Ал.А.* Природные святыни. СПб.: Образование, 1997, 124 с.

7. Григорьев Ал.А. Святые Русской земли. СПб., 2000, 248 С.
8. Григорьев Ал.А. Знаки и образы в географическом страноведении. СПб.: ТЕССА, 2010, 342 С.
9. Прошутин В.Л. О феномене геопатогенных зон // Проблемы экспертизы в медицине, 2001, Т. 1, С.24–30.
10. Рерих Н. Цветы Мории. Пути Благословения. Сердце Азии. – Рига: Виеда, 1992, 261 с.
11. Соколов А.Б. Введение в современную западную историографию. – Ярославль, 2002.
12. Фуко М. Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы. – М.: Ad Marginem, 1999.
13. Чижевский А.Л. Атмосферное электричество и жизнь // Земля во Вселенной. – М.: Мысль, 1964, С.422–442.
14. Чижевский А.Л. На берегу Вселенной. Воспоминания о К.Э. Циолковском. – М.: Айрис Пресс, 2007, 448 с.
15. Hoop-key Yoon. Environmental Determinism and Geomancy: Two Cultures, Two Concepts. // «Geojournal», 1982, 6.1.

Голубчиков Ю. Н. Целительные возможности ландшафтотерапии

Ландшафтотерапию можно определить как использование целебной силы природного ландшафта в качестве основы укрепления психического и физического здоровья. С глубокой древности для пополнения энергии человека использовали исцеляющую силу прогулок. Это средство лечения доступно каждому, поскольку каждый живет в той или иной географической среде или ландшафте. Сферы всех муз звучат в ландшафте, постоянно меняясь в зависимости от погоды, сезона и времени дня. Все наши чувства участвуют в их восприятии. Все неделимые царства природы и истории так или иначе взаимодействуют с нашими утонченными вибрациями и эманациями, открывая один из наиболее мощных источников восполнения человеческой энергии. Доверяя своим ощущениям, опыту и интуиции, каждый сам может подсознательно установить для себя целительную силу тех или иных ландшафтов, а не быть ремонтируемой кем-то машиной. При этом в зависимости от состояния организма и настроения пристрастия к определенным местам могут меняться.

Благодаря Интернету способы оздоровления становятся все более индивидуализированными и в них вовлекаются самые широкие слои населения. Значительное место среди них начинает играть ландшафтотерапия, включающая в себя большой спектр различных мер по укреплению здоровья, опирающихся на естественные элементы. Среди них отрицательно ионизированный кислород, эффект талой воды, звуки природы.

Ландшафтотерапия служит переориентированию географии от преобразования природы и ее охраны к преображению человека и его спасению.

Ключевые слова: ландшафтоterapia; краєведєне ; геогрaфiя; природна среда

Golubchikov Yu. N. The Healing Opportunity of Landscape Therapy

Landscape therapy can be defined as the use of healing power of natural landscapes as a base for promoting mental and physical health. From ancient times to replenish the energy of the person use the healing power walks. This means of treatments are available to everyone, because everyone lives in a particular geographical environment or the landscape. All natural spheres sound in the landscape. They are constantly changing depending on the weather, season and time of day. All our senses are involved in their perception. All the kingdoms of the indivisible nature and history somehow interact with our subtle vibrations and emanations, opening one of the most powerful sources of replenishment of human energy. Trusting your instincts, experience and intuition, everyone can subconsciously set for yourself the healing power of various landscapes.

Thanks to the internet methods of sanitation are becoming more individualized. They are involved broad communities. Landscape therapy involves a large range of different health promoting which all rest upon natural elements. Such natural elements could be negatively ionized oxygen, effect of melt water, sounds of nature.

Landscape therapy serves as a reorientation of geography from the transformation of nature and its protection to the transformation of man and his salvation.

Keywords: landscape-therapy; local area studies; geography; environment

УДК 911.3

Кононенко О.Ю., к.е.н., с.н.с.,

Бевза М.С., студент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ ОБЛАСТІ

Ключові слова: адміністративно-територіальний устрій, адміністративно-територіальна одиниця, місцевий бюджет, бюджетне забезпечення.

Актуальність теми. На сучасному етапі державотворення в Україні надзвичайно гостро постало питання вдосконалення адміністративно-територіального устрою держави. Адже адміністративно-територіальний устрій є одним з найважливіших державно-правових інститутів. Він являє

собою таку організацію території і управління, яка покликана сприяти ефективному здійсненню державою своїх функцій, без яких неможливе належне забезпечення прав і свобод громадян в суспільстві. Як відомо, функції держави реалізуються через її складові - адміністративно-територіальні одиниці, які є просторовою основою суспільних відносин в цілому і здійснення державної політики на місцях, зокрема.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими завданнями. Низовий рівень адміністративно-територіального устрою є найскладнішим, бо безпосередньо відповідає за умови та рівень життя населення. Відповідно до світових тенденцій, територіальні адміністративні утворення повинні мати достатній потенціал для забезпечення високого рівня суспільних послуг населенню, і поступального соціально-економічного розвитку територій [3]. Виходячи із світової і вітчизняної практики перетворень, на низовому рівні можна виділити наступні напрямки адміністративно-територіальної реформи стосовно низових (базових) адміністративно-територіальних одиниць (АТО): перший полягає в їх укрупненні (об'єднанні); другий – в розукрупненні (дробленні, фрагментації).

Наукова теорія і практика наблизилась до обґрунтованих норм щодо розмірів територіальних громад. Головним орієнтиром при цьому виступає чисельність населення. Європейський критерій розміру низової громади – 5000 тис. осіб – обґрунтований досвідом адміністративно-територіальних реформ і функціонування місцевого самоврядування. Дійсно, при зростанні чисельності населення зростають фінансові можливості громади, підвищується економічна ефективність за рахунок концентрації доходів бюджету по всіх видах надходжень і їх використання шляхом розширення вузьких місць і вирішення першочергових завдань, що не під силу дрібним територіальним утворенням [3].

На тлі великої кількості підходів щодо укрупнення територіальних громад, оптимальні розміри районів є питанням, що недостатньо вивчалось. Аналіз зарубіжного досвіду дозволяє визначити можливі розміри АТО субрегіонального рівня: до 100 тис.чол. у Німеччині, від 30 тис.чол. у Данії [8]. Серед великої кількості критеріїв проведення реформи фінансовий критерій для даного рівня є надзвичайно важливим, оскільки дозволяє оптимізувати розмір бюджетів районів та спрямувати видатки на найважливіші соціальні напрями.

Для фінансового забезпечення діяльності місцевого самоврядування реальна ресурсна спроможність бюджетів місцевого самоврядування на сьогоднішній день дуже далека від потреби. Однією із причин цього є нераціональність організації бюджетних потоків між державним бюджетом та бюджетами місцевого самоврядування, в результаті чого значна частина коштів зібраних на певній території спрямовується до державного бюджету, тоді як місцевим бюджетам відповідно до діючого законодавства залишається незначна їх частка. Це призводить до їх нестачі, а відтак

зумовлює високий рівень дотаційності [2]. Отже, вдосконалення районного рівня не тільки може стати важливою складовою адміністративно-територіальної реформи, але і запропонувати підходи до оптимізації місцевих фінансів.

Аналіз основних досліджень та публікацій, в яких започатковано розв’язання проблеми. Українські науковці мають вагомий доробок з проблематики реформування системи адміністративно-територіального устрою України, зокрема, питань регіоналізації та економічного районування, критеріїв і принципів реформування. Якщо загальні підходи щодо проведення реформи розроблялись М. Пістуном, М. Долішнім, Б. Данилишином, то практичні аспекти більш детально розглянуті М.В. Пітциком, Ю.І. Ганущаком, В.С. Куйбідою, В. Новік. Дослідження на субрегіональному рівні було проведене В.Малиновським, в якому прозвучала пропозиція об’єднання сусідніх районів Волинської області з середньою людністю нових утворень від 130 до 400 тис.чол. [6]. Ми вважаємо важливими такого роду пропозиції та спроби, що дозволяє виявити специфіку окремих регіонів. Але при цьому слід використати не тільки держуправлінський підхід, але і суспільно-географічний, який є більш комплексним та дозволяє врахувати різні критерії та показники.

Метою данного дослідження був аналіз показників соціально-економічного розвитку (перш за все, фінансових) районів і міст Херсонської області та виявлення АТО, що мають найнижчий потенціал розвитку і можуть бути об’єднані з тими районами і містами, які на даний час є лідерами та претендують на статус міжрайонних центрів розвитку.

Виклад основного матеріалу. В умовах ринкових відносин зростає роль місцевих бюджетів як фінансової основи розвитку територіальних громад. Матеріальною основою бюджетних відносин, що виникають на місцевому рівні, є бюджетні ресурси, які являють собою частину фінансових ресурсів цільового призначення, що виражає фінансовий результат розподілу та перерозподілу валової доданої вартості, акумулюється в бюджетному фонді органів місцевого самоврядування і використовується для забезпечення виконання покладених на них власних та делегованих повноважень з метою забезпечення соціально-економічного розвитку відповідних територіальних громад.

Обсяг бюджетних ресурсів кількісно та якісно характеризує фінансові можливості органів місцевого самоврядування в забезпеченні виконання як власних, так і делегованих повноважень. Відповідно, бюджети місцевого самоврядування – це фонди бюджетних ресурсів органів місцевого самоврядування як первинного (сіл, селищ, міст, районів у містах), так і вторинного рівнів (районів, областей), що формуються внаслідок перерозподільних процесів і призначені для виконання власних функцій та делегованих їм повноважень з метою забезпечення потреб та інтересів місцевого населення, а також розвитку місцевої інфраструктури [5].

Фінансовою основою місцевого самоврядування є доходи місцевих бюджетів. Держава бере участь у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування, фінансово підтримує місцеве самоврядування. Доходи місцевих бюджетів формуються за рахунок власних джерел та закріплених загальнодержавних податків, зборів та інших обов'язкових платежів [2]. Місцеві бюджети надзвичайно залежні від трансфертів, тобто, перерахувань коштів з Державного бюджету. Найголовніший з трансфертів – дотація вирівнювання. Є також субвенції, тобто трансферти, які мають цільове призначення. З них привабливими є субвенції на соціально-економічний розвиток, наразі їх обсяг та розподіл між місцевими бюджетами не є формалізованими.

До сьогодні в Україні зберігаються жорстка фінансова залежність регіонів від центру, гостра нестача власних доходів місцевих бюджетів, непрозорість перерозподілу фінансових ресурсів між центром і регіонами. Це позбавляє місцеві органи влади фінансової самостійності та ставить розвиток місцевої економіки і соціальної сфери в залежність від можливостей і бажання вищестоящих органів влади вирішувати проблеми, що стосуються даної території районів, міст, селищ і сіл [7].

В Херсонській області відповідно до нинішнього адміністративно-територіального поділу налічується 18 районів. Диференціація за розмірами наступна: найбільший, Голопристанський район у 4,9 рази перевищує найменший, Високопільський. Середня площа району складає близько 1600 км². Щодо чисельності населення, включаючи міста районного значення, то найбільшу людність має Цюрупинський район – 72,6 тис. чол., а найменшу – Верхньорогачицький район – 12,6 тис.чол. Загальна закономірність розміщення населення області є типовою для півдня України і полягає в концентрації населення у південних, більш урбанізованих та промислово розвинутих районах. Глибинні території є аграрні та характеризуються низькою густотою населення. Виявлені диспропорції безумовно є додатковим аргументом для вдосконалення територіального устрою області.

Достатній розмір бюджетного забезпечення є одним з критеріїв проведення адміністративно-територіальної реформи. Нами було проаналізовано показники: доходів загального фонду місцевих бюджетів, розміру дотацій районних бюджетів, а також віднесено їх до одиниці площі та чисельності населення (табл. 1). Отже, серед районів високий показник доходів загального фонду бюджетів має Генічеський район – 46212 тис.грн., а найменший дохід отримав у 2012 р. Верхньорогачицький район – 7598,6 тис.грн. Такі відмінності якраз ілюструють особливості податкової бази степових та прибережних районів.

Аналіз доходів загального фонду бюджетів віднесеного до чисельності населення районів показав вищі за середні показники у Каховському, Горностаївському, Високопільському районах. Максимальне значення у Нижньосірогозькому районі, перш за все пов'язане з низьким людським потенціалом території. Проблемними з точки зору доходів є Білозерський,

Бериславський, Верхньорогачицький, Новотроїцький райони. Дещо відрізняються відповідні показники розраховані на одиницю площі. Великі за площею райони мають критично низькі рівні бюджетної забезпеченості: Великолепетиський, Голопристанський, Новотроїцький та Нововоронцовський.

Таблиця 1

**Показники бюджетної забезпеченості районів
Херсонської області у 2012 році¹**

Район	Доходи загальних фондів місцевих бюджетів, тис.грн.	Дотації вирівнювання районних бюджетів, тис.грн.	Доходи місцевих бюджетів відносно чисельн. населення, тис.грн./чол.	Доходи місцевих бюджетів відносно площі, тис.грн./км ² .	Дотації вирівнювання відносно чисельн. населення, тис.грн./чол.	Дотації вирівнювання відносно території, тис.грн./км ² .
Білозерський	38 045,80	113 507,00	0,564	22,380	1,683	66,769
Бериславський	29 051,60	75 143,30	0,585	16,881	1,512	43,663
Велико-олександрівський	20 458,40	48 089,40	0,761	13,276	1,789	31,207
Великолепетиський	14 406,40	26 734,40	0,820	12,637	1,522	23,451
Верхньорогачицький	7598,5	20 615,70	0,603	7,599	1,635	20,616
Високопільський	12 440,30	25 663,90	0,799	17,772	1,649	36,663
Генічеський	46 211,80	88 881,30	0,751	15,363	1,444	29,548
Голопристанський	37 718,40	103 372,70	0,611	11,058	1,676	30,306
Горностаївський	18 144,50	31 132,40	0,902	17,824	1,548	30,582
Іванівський	11 988,20	26 814,70	0,811	10,704	1,814	23,942
Каланчацький	16 783,90	39 212,40	0,753	18,323	1,759	42,808
Каховський	29 054,10	80 248,40	0,798	20,024	2,204	55,306
Нижньосірогоський	16 878,60	29 178,70	1,005	13,961	1,738	24,135
Нововоронцовський	11 236,90	35 902,70	0,507	11,181	1,621	35,724
Новотроїцький	27 013,80	58 511,80	0,721	11,755	1,562	25,462
Скадовський	32 045,60	71 839,70	0,659	22,009	1,477	49,340
Цюрупинський	39 656,30	109 989,30	0,546	22,545	1,516	62,529
Чаплинський	26 975,40	63 121,50	0,747	15,665	1,747	36,656
Всього	435 708,50	1 047 959,30	0,680	15,179	1,637	36,509

¹Примітка. Розраховано за даними Херсонської обласної державної адміністрації, Закону України «Про державний бюджет на 2012 рік» та статистичного щорічника Херсонської області за 2012.

Індикатором існування бюджетних проблем є необхідність надання місцевим бюджетам дотації вирівнювання. Найбільші дотації у 2012 році отримали Білозерський, Голопристанський, Цюрупинський, Каховський, Скадовський райони. Загалом, дані території не є найбільш проблемними в області, оскільки в їх межах розташовані найбільші підприємства: ВАТ «Суднобудівний завод», завод «Паллада», завод суднового обладнання та

суднової арматури «Судмаш», ТОВ «Херсонський машинобудівний завод», ВАТ «Електромашинобудівний завод», ВАТ «Механічний завод», ВАТ «Каховський завод електрозварювального устаткування». Слід зауважити, що наявність виробничого потенціалу лише опосередковано впливає на податкову базу місцевих бюджетів.

Дотації вирівнювання віднесені до чисельності населення районів мають відносно невелику варіацію. Так, максимальне значення отримав Каховський район (2204 грн./чол.), а мінімальне – Генічеський (1444 грн./чол.). Іванівський, Нововоронцовський, Каланчацький – райони що мають високий рівень дотаційності на 1 чол. Розрахунок дотаційності по відношенню до одиниці площі показав високі показники для районів з високими абсолютними значеннями дотацій: Цюрупинського, Каховського, Скадовського та інших районів.

На картосхемах (рис. 1, 2) показаний регіональний розподіл проаналізованих вище показників. Територіальні особливості формування місцевих бюджетів проявляються у слабкому впливі розвитку промисловості на рівні районів. Найбільші промислові центри – міста Херсон, Каховка, Нова Каховка є містами обласного значення і значні обсяги їх бюджетів обумовлюються переважно податковим законодавством, згідно якого 75% податку на доходи фізичних осіб залишається у даній АТО. Існує закономірність щодо кращого стану місцевих бюджетів у південній частині області, особливо в тих районах де, розвинена туристична інфраструктура – Генічеському, Голопристанському, Скадовському. Аграрні території – Іванівський, Великопетиський, Верхньорогачицький, Нижньосірогозький та інші райони – є більш проблемними, їм складніше забезпечувати розвиток соціальної інфраструктури та інших законодавчо визначених сфер діяльності.

З урахуванням таких критеріїв як рівень дотаційності, дохідності місцевих бюджетів районів, а також розмірів районних бюджетів, площі та чисельності населення, можна окреслити коло районів, які з декількох причин рекомендовані до приєднання до сусідніх територій. З нашої точки зору це Бериславський, Верхньорогачицький, Іванівський, Каланчацький, Нововоронцовський, Новотроїцький та Чаплинський райони. Враховуючи, що оптимальний розмір районів остаточно не визначений, проведення їх меж потребує подальших досліджень в плані вивчення інфраструктурних міжрайонних зв'язків.

Бачення адміністративно-територіальної реформи Ю.Ганущака полягає в покладанні на райони однієї з функцій – надання медичних послуг [8]. Це вимагає об'єднання районів відповідно до мережі госпітальних округів. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 24.10.2012 р. № 1113 чисельність населення у госпітальному окрузі має складати 150-350 тис.чол. В Херсонській області поки що вирішено створити 8 округів, більшість з яких не буде потрапляти у визначені методикою межі. Крім того, і по інших областях кількість пропонованих районів значно менша – від 3 до 5 [7]. Отже, при необхідності укрупнення госпітальних округів для цілей не тільки

медичної, але і адміністративно-територіальної реформи, необхідно враховувати і загадані вище критерії.

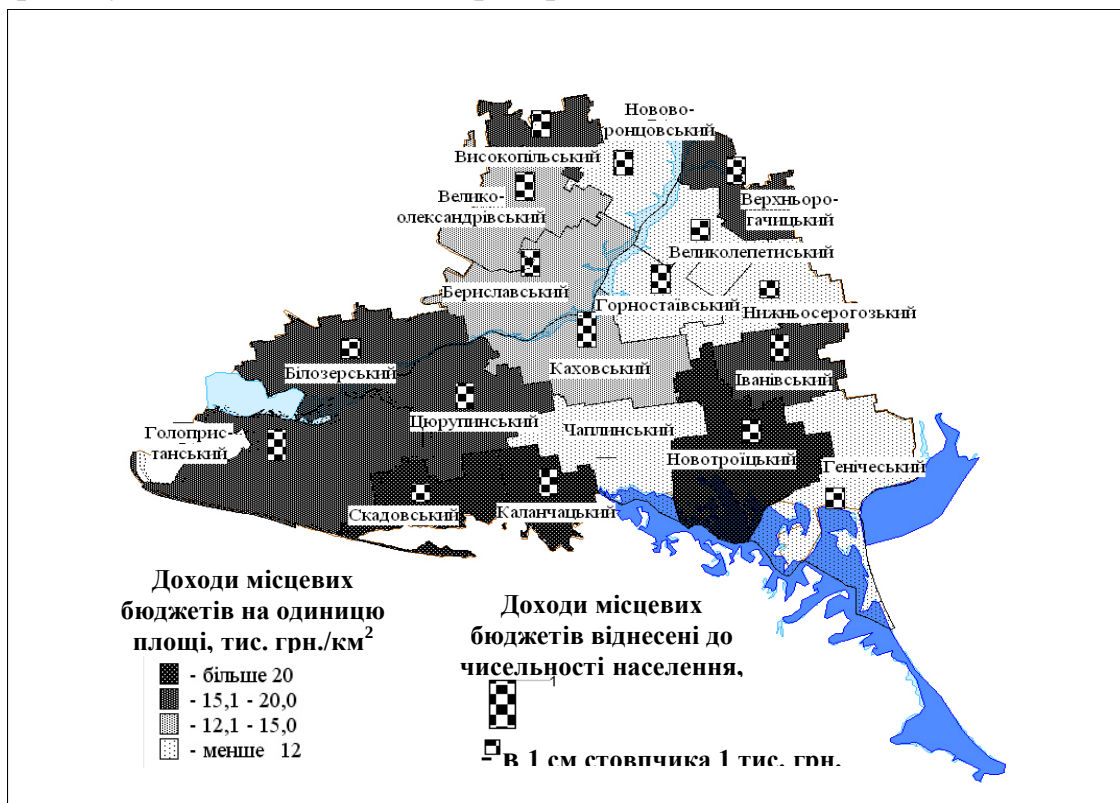

Рис. 1 Доходи загального фонду місцевих бюджетів Херсонської області у 2012 році

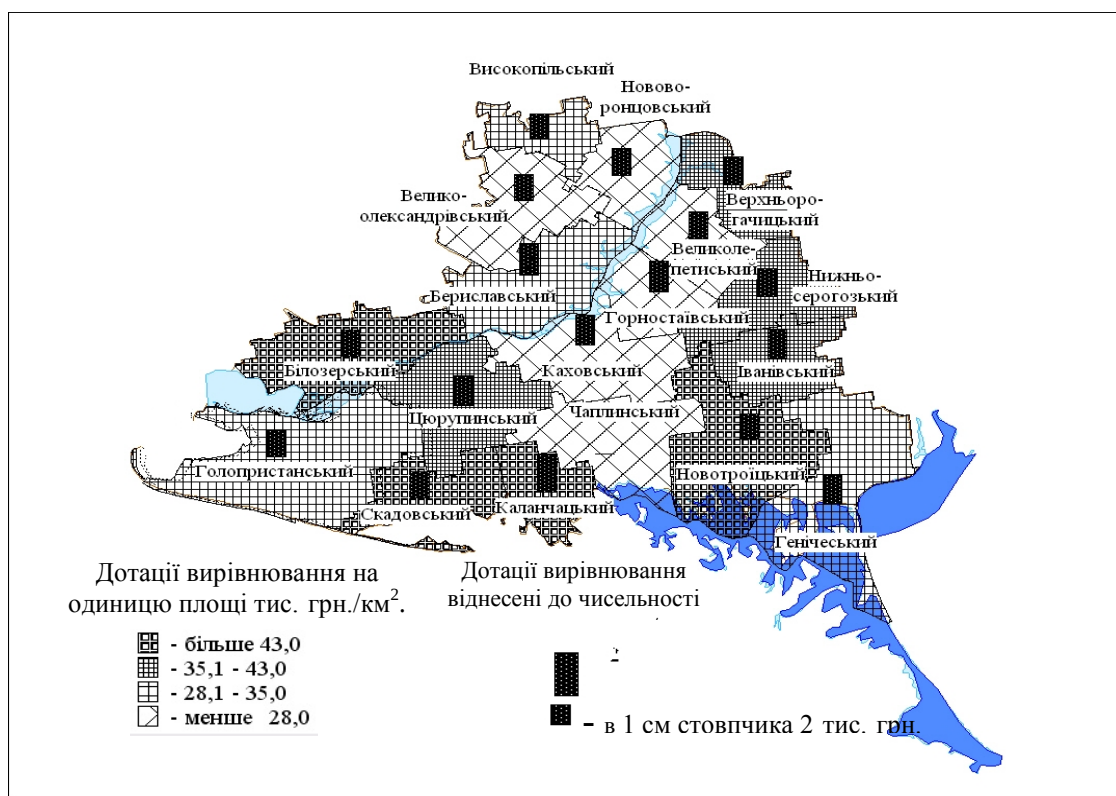

Рис. 2 Дотації вирівнювання районних бюджетів Херсонської області у 2012 році

Висновки. 1. Практичне дослідження процесу формування місцевих бюджетів довело, що на сьогоднішній день місцеві органи влади не володіють достатніми фінансовими ресурсами для організації управління економікою і соціальною сферою на своєму рівні. Це пов'язано як з низькою часткою закріплених за територіями податкових платежів та домінуючою роллю регулюючих доходів у структурі податків та зборів до місцевих бюджетів, так і територіальними особливостями розміщення податкоспроможних підприємств, галузевою структурою місцевої економіки, трансформацією системи розселення.

2. Найбільш гостро проблеми формування місцевих фінансів стоять в Бериславському, Верхньорогачицькому, Іванівському, Каланчацькому, Нововоронцовському, Новотроїцькому та Чаплинському районах. Ці північно- та південно-східні та центральні райони області є периферійними по відношенню до обласного центру та мають низький економічний потенціал. При проведенні адміністративно-територіально-реформи їх бажано об'єднати з

сусідніми районами. Більш чіткі межі укрупнених районів можна провести після уточнення на загальнодержавному рівні єдиних критеріїв численності населення та площі АТО.

Список використаних джерел

1. Бодрова І. І. Європейський досвід удосконалення адміністративно-територіального устрою / І. Бодрова // Право України: Юридичний журнал. - 2013. - № 6. - С. 251-261.

2. Ганущак Ю. Місцеві бюджети. Практичний посібник / Юрій Ганущак – К.: ТОВ «Софія». – 2012. – 30 с.

3. Карлін М. І. Інноваційні підходи до проведення адміністративно-територіальної реформи в Україні та в областях Західного Полісся / М. І. Карлін // Економіст. – 2011- № 1 (291). – С. 6-9.

4. Карлін М. І. Економічні особливості проведення адміністративно-територіальної реформи в Польщі: досвід для України // М. І. Карлін / Актуальні проблеми державного управління на сучасному етапі державотворення: Матеріали наук. – практ. конф. (14 листопада 2013 р. м. Луцьк) / за наук. ред. Т.М. Литвиненко, В.Я. Малиновського. – Луцьк: СПД Гадяк Ж. В., 2013. – С. 59-61.

5. Костовська В. А. Функціонування бюджетів місцевого самоврядування в умовах бюджетного регулювання / В. А. Костовська // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. - 2012. - № 1. – С. 190-197.

6. Малиновський В. Субрегіональний рівень управління: підходи до реформування / Валентин Малиновський // Вісник Національної академії державного управління. – 2010. - № 2. – С. 169-179.

7. Мельник С.І. Бюджетний процес і міжбюджетні відносини на рівні місцевих бюджетів району: Навчальний посібник / С.І.Мельник, В.Серск, С.Б.Ільїних /. – К.: Міленіум, 2003. – 266 с.

8. Пітцик М.В. Міста та громади в адміністративно-територіальній реформі в Україні: міжнародний досвід та практичні пропозиції / М.В. Пітцик, Ю.І. Ганущак, Д. Шиманке. – К.: Асоціація Міст України, 2008. – 133 с.

9. Статистичний щорічник Херсонської області за 2012 рік / за ред. В.А. Вознюка / – Херсон: Головне управління статистики у Херсонській області. - 2013. – 500 с.

Кононенко О.Ю., Бевза М.С. Суспільно-географічний підхід до проблеми вдосконалення адміністративно-територіального устрою області

Проведено огляд підходів та критеріїв вдосконалення адміністративно-територіального поділу на обласному рівні. Проаналізовано показники доходів місцевих бюджетів Херсонської області. Виявлено проблемні у фінансовому відношенні райони. Визначено причини недостатнього бюджетного забезпечення районів та напрями їх вирішення. Обґрунтовано пропозицію щодо об'єднання Бериславського, Верхньорогачинського, Іванівського, Каланчацького, Нововоронцовського, Новотроїцького та Чаплинського районів з сусідніми при проведенні адміністративно-територіальної реформи.

Ключові слова: адміністративно-територіальний устрій, адміністративно-територіальна одиниця, місцевий бюджет, бюджетне забезпечення.

Kononenko O. Yu., Bevza M. S. Human-geographical approach to the problem of improving of administrative-territorial structure at the regional level

The review about approaches and criteria of improving of administrative-territorial structure at the regional level is conducted. The incomes of local budget of Kherson region are analyzed. The districts with financial problems are discovered. The causes of insufficient budgetary provision of the districts and directions for its solving are determined. The article contains proposition about integration of some districts (Beryslavs`ky, Verkhnyorogachyns`ky, Ivanivs`ky, Kalanchatz`ky, Novovorontzovs`ky, Novotroyitz`ky, Chaplyns`ky) with neighboring districts as measure of the administrative-territorial reform.

Key words: administrative-territorial structure, administrative-territorial unit, local budget, budgetary provision.

Кононенко А.Ю., Бевза М.С. Общественно-географический подход к проблеме усовершенствования административно-территориального устройства области

Проведен обзор подходов и критериев усовершенствования административно-территориального деления на областном уровне. Проанализированы показатели доходов местных бюджетов Херсонской области. Выявлены проблемные в финансовом отношении районы. Определены причины недостаточного бюджетного обеспечения районов и направления их решения. Обосновано предложение по объединению Бериславского, Верхньорогачинського, Ивановского, Каланчацкого, Нововоронцовского, Новотроицкого и Чаплинского районов с соседними при проведении административно -территориальной реформы.

Ключевые слова: административно -территориальное устройство , административно - территориальная единица, местный бюджет , бюджетное обеспечение.

УДК 911.3

Дмитрієва К.Є., асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

НАУКОВІ ОСНОВИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

Ключові слова: ресторанне господарство, теорія, наукові основи, теоретичні положення, територіальна організація.

Постановка проблеми. Дослідження теоретичних засад територіальної організації ресторанного господарства є складним предметом, оскільки дана галузь має як соціальну, так і комерційну складову. Розробка наукових основ, що здатні підвищити соціальну та економічну ефективність галузі, є актуальним і необхідним завданням.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні засади територіальної організації ресторанного господарства досліджували В.Архипов, В.Дорошенко, В.Карсекін, Ф.Лоусон, Г.П'ятницька, Дж.Уолкер, П.Черномаз та інші вчені. У даних дослідженнях приділена увага загальним закономірностям функціонування мережі закладів ресторанного господарства, а також наведені конкретні рекомендації щодо розміщення підприємств з урахуванням регіональних особливостей території.

Мета. Розглянути роль ресторанного господарства в економіці; визначити основні принципи, закономірності, чинники розміщення закладів ресторанного господарства; дослідити комплекс причин, що зумовлюють формування регіональних потреб у послугах ресторанного господарства.

Виклад основного матеріалу. В Україні термін «ресторанне господарство» почали офіційно використовувати з 2004 р., коли ним було замінено термін «громадське харчування» і згідно з ДСТУ 4281:2004 цей термін (ресторанне господарство) означає «вид економічної діяльності

суб'єктів господарської діяльності щодо надання послуг із задоволення потреб споживачів у харчуванні з організацією дозвілля або без нього».

Згідно з Міжнародним стандартом галузевої класифікації видів економічної діяльності (ISIS) ООН, ресторанне господарство – «це вид економічної діяльності, спрямований на задоволення потреб споживачів у харчуванні з організацією дозвілля або без нього».

Для узагальненої структури господарства важливим індикатором є поєднання та співвідношення двох головних сфер – це сфери виробництва (матеріального виробництва) та сфери послуг. Ресторанне господарство відносять до *сфери послуг*. За секторальною моделлю економіки ресторанне господарство належить до *третинного сектору*.

Рівень розвитку сфери послуг є показником, що демонструє рівень розвитку економіки країни. Зростання питомої ваги сфери послуг у структурі суспільного виробництва — це тенденція, характерна для всіх розвинених країн. Вона є показником високого рівня розвитку продуктивних сил, продуктивності суспільної праці, коли дедалі менша частина зайнятих у сфері матеріального виробництва забезпечує створення такого обсягу матеріальних благ, який не лише задовольняє потреби населення своєї країни, а й забезпечує величезний їх експорт в інші країни [4, с.228].

Розвинена сфера послуг — обов'язкова складова сучасного суспільства і важлива передумова його сталого розвитку. Роль ресторанного господарства у складі сфери послуг у процесі суспільного виробництва та життєдіяльності населення визначають наступним чином – воно заощаджує витрати робочого часу населення на задоволення власних потреб і збільшує вільний час людей.

Економічне значення ресторанного господарства полягає в тому, що воно значною мірою забезпечує відтворення населення та робочої сили, впливає на продуктивність суспільної праці, заощаджує робочий час населення, вивільняє населення від малопрофесійного самообслуговування [8, с.526-528].

Через наявність переважно малих і середніх підприємств ресторанного господарства в Україні розвиток цієї сфери економічної діяльності тісно пов'язаний з процесами регулювання малого та середнього бізнесу. Таким чином успішна реалізація концептуальних засад розвитку ресторанного господарства в країні прямо залежить від ролі малого та середнього підприємництва у економіці країни.

Деякі вчені, зокрема, Шубін та Гончарук, вважають, що ресторанне господарство є складовою торгівлі, оскільки мета та основні функції ресторанного господарства співпадають. [3, с.14-15]

За П'ятницькою, цілком обґрунтованим можна визначати місце сфери ресторанного господарства у системі національної економіки як, з одного боку, складової сфери внутрішньої торгівлі, що забезпечує організацію харчування з дозвіллям або без нього різних контингентів споживачів, а з іншого, і як сфери, що задіяна в експорті послуг шляхом надання їх не тільки місцевому населенню, але й іноземним туристам, під час міжнародних

авіаперельотів, морських круїзів, на територіях інших країн світу тощо. [7, с.18]. При цьому ресторанне господарство має ряд особливостей, що дозволяє досліджувати його як окремий вид господарської діяльності.

Варто зазначити, що ресторанне господарство взаємодіє з іншими галузями господарства і може розглядатися також як *складова продовольчого комплексу*. Як специфічна галузь господарства ресторанне господарство виконує в повному змісті унікальні (у комплексному прояві) функції - виробництво, реалізацію й організацію споживання. Ці функції, а також єдиний об'єкт діяльності – людина (як споживач) – визначають особливі зв'язки ресторанного господарства в продовольчому комплексі.

Розглянемо взаємозв'язок ресторанного господарства з *виробничою сферою* продовольчого комплексу. За даними аналізу, рівень розвитку *сільського господарства* в регіоні, його спеціалізація, кількісні і якісні результати діяльності безпосередньо впливають на функціонування підприємств ресторанного господарства, що виражається, зокрема, у поліпшенні їхнього забезпечення свіжими овочами, фруктами, зеленню й т.п.

Функціонування ресторанного господарства в ще більшому ступені пов'язано з рівнем розвитку галузей *харчової промисловості* – основного постачальника підприємствам галузі молочнокислої продукції, м'яса й м'ясопродуктів, риби й рибопродуктів, жирів і т.п. Склад, рівень розвитку й спеціалізації галузей харчової промисловості практично визначають ритмічну роботу підприємств ресторанного господарства, повноту асортименту кулінарної продукції й, в остаточному підсумку, ступінь задоволення різноманітних потреб населення регіону.

Далі, у пропонованій нами структурі продовольчого комплексу ресторанне господарство є складовою частиною другої сфери, пов'язаної з реалізацією продуктів харчування населенню регіону. У цій якості галузь постійно взаємодіє з *підприємствами торгівлі*. Дослідження показують, що рівень розвитку роздрібної торгівлі продовольчими товарами й стан торгівлі, обумовлені специфікою розвитку продовольчого комплексу, значною мірою впливають на розвиток і характер функціонування ресторанного господарства.

І, нарешті, проаналізуємо діяльність ресторанного господарства як складової частини третьої сфери продовольчого комплексу. Ресторанне господарство практично є єдиною галуззю сфери товарного обігу, що зайнята організацією безпосереднього *споживання* продуктів харчування населенням регіону. Саме в цьому, на наш погляд, полягає не тільки специфіка ресторанного господарства, але і його активний вплив на всі сфери продовольчого комплексу у частині обсягів, структури, асортименту і якості підлягаючих реалізації продуктів харчування, а також організації їхнього споживання [6, с.27-29]. Продукти харчування (їжу) в тій чи іншій формі виробляють або реалізують у різних галузях національної економіки (в сільському господарстві, харчовій промисловості, торгівлі тощо). Проте, *лише у підприємствах ресторанного господарства поєднуються функції*

виробництва, розподілу (часткового), обміну (реалізації) та організації споживання готової їжі. При цьому всі ці функції взаємозв'язані у часі та просторі, хоча і суттєво відрізняються за економічною сутністю.

Проблема розміщення підприємств ресторанного господарства має два важливих аспекти. Перший полягає в тому, що від оптимального розміщення багато в чому залежать частота і ступінь користування населенням послугами підприємств галузі. Другий аспект полягає в тому, що правильний вибір місця розташування підприємств визначає більш високі показники їх економічної діяльності (обсяг товарообороту, рівень доходу тощо) [5, с.66].

Виділяють такі *закономірності* розміщення мережі ресторанного господарства:

– Суспільного та територіального поділу праці – на їх основі формується територіально-галузева структура, яка відповідає економічним і соціальним потребам регіону.

– Рівномірності розміщення підприємств – з урахуванням мережі населених пунктів та їх величини, щільності населення та його рухливості.

Завдання мінімізації сумарних витрат часу споживачів передбачає такі вимоги до місця розташування пунктів обслуговування:

■ максимальне наближення до пунктів концентрації споживчого попиту (зупинок міського наземного транспорту тощо);

■ розташування в зоні пішохідної доступності для проживаючого населення [5, с.73].

Із зростанням чисельності міст зростає і **норматив посадочних місць** на підприємствах ресторанного господарства з розрахунку на кожну тисячу чоловік населення, бо мешканці великих міст частіше користуються послугами ресторанного господарства за місцем роботи, навчання, як правило, віддалених від місця проживання. [1, с.39].

– Комплексності розміщення підприємств – заклади необхідно розміщувати з урахуванням можливості надання широкого асортименту послуг сусідніми підприємствами сфери послуг.

– Концентрації розміщення підприємств – яскраво виявляється у великих містах, де за рахунок високої конкуренції закладів досягається позитивний ефект для споживача.

Необхідно також враховувати *співвідношення між типами підприємств* ресторанного господарства для міста: найбільше закусочних і кафе — 40%, ресторанів — 25—30%, барів — 20—25%, загальнодоступних їдалень — 5—10% [1, с.39].

– Концентричності розміщення підприємств – зони, радіуси надання послуг закладами ресторанного господарства при накладанні створюють кумулятивний ефект.

Сучасні міста характеризуються високою концентрацією населення, щільністю житлової забудови, наявністю в більшості випадків чітко позначених *чотирьох основних зон* — промислової, житлово-

адміністративної, комунально-складської і рекреаційно-оздоровчої [1, с.41], які визначають потребу у типі підприємства відповідно до потреб населення.

Наприклад, у промисловій зоні міста доцільно відкривати їдальні, підприємства з відпускання готових страв додому, кафе, спеціалізовані закусочні (сосискові, млинцеві, пельменні). У їдальнях і кафе, розташованих у промисловій зоні й призначених для обслуговування робітників та службовців за місцем роботи, повинен бути повний денний раціон (сніданки, обіди, вечері). Система постачання їдалень на великих виробничих підприємствах будується за принципом «кулінарна фабрика – доготовельні підприємства».

У районах міста, де переважають *житлові масиви, адміністративні, суспільні й наукові установи*, навчальні заклади (житло-адміністративна зона), розміщують загальнодоступні їдальні, студентські, шкільні їдальні, кафе, ресторани, закусочні, бари, підприємства по відпуску готової продукції (реалізація додому обідів, кулінарних і кондитерських виробів) [9, с.15].

В *комунально-складській зоні* розміщується багато складів баз, холодильників, підприємств харчової промисловості, заготівельні-фабрики, комбінати напівфабрикатів, спеціалізовані цехи по виготовленню напівфабрикатів для постачання продукцією інших підприємств ресторанного господарства та роздрібною мережі.

Рекреаційно-оздоровчі зони передбачають наявність парків, садів, спортивних комплексів, видовищних підприємств, пляжів. Тут може бути створена невелика кількість постійно діючих підприємств ресторанного господарства із зимовими та літніми залами, але значну частину їх складають заклади літнього типу (сезонні), які мають збірно-розбірну конструкцію. Основними типами підприємств є закусочні, кафе, ресторани, бари [1, с.39-40].

Певні відмінності має *загальноміський і діловий центр* великих міст (насамперед, міст-мільйонерів). Він відрізняється надзвичайно високою концентрацією закладів. Спеціалізація закладів - переважно їдальні, заклади швидкого обслуговування (у т.ч. вуличні точки швидкого харчування), кафе. Окрім того, у центральній частині міста зазвичай знаходиться більшість закладів елітного рівня.

Вздовж автомагістралей у *приміських зонах* таких великих поселень формуються лінійні елементи територіальної структури закладів ресторанного господарства, переважно у складі готельних та розважальних комплексів (наприклад, вздовж траси Київ-Чоп чи Київ-Одеса в Київській міській агломерації).

Рациональну функціональну організацію підприємств ресторанного господарства забезпечують такі принципи:

- *укрупнення* – поширюється як на окремі об'єкти, так і на групи і комплекси та передбачає збільшення їх параметрів.

- *групування* – передбачає територіальне об'єднання різних за товарною спеціалізацією та асортиментом підприємств в групи, що дає можливість

збільшувати фронт обслуговування, розширювати торговельні послуги, економити час споживачів.

- *кооперування* – полягає в об'єднанні окремих об'єктів громадського харчування з іншими дрібними підприємствами наближеного обслуговування (побутового, торгівлі) у багатофункціональні комплекси. При кооперуванні стає ефективним розміщення в складі комплексу торгових центрів, блоку спільних господарських споруд. Групування та кооперування в комплекс різноманітних за розміром та формою об'єктів обумовлює використання об'єднуючих просторових конструктивних елементів, що забезпечує просторовий зв'язок як між окремими об'єктами, так і з оточуючим міським середовищем.

Об'єктом обслуговування ресторанним господарством є людина, і це зумовлює певні вимоги до *положень комплексної системи розміщення підприємств* ресторанного господарства великого міста:

- всебічне врахування вимог закону заощадження часу, яке для суспільства складається із сукупності заощадження часу споживача і заощадження суспільних витрат праці;

- врахування вимог територіальної доступності. Під територіальною доступністю розуміємо зручність розташування підприємства, подолання відстані до якого від місця знаходження потенційних споживачів можна сформулювати як врахування вимог комплексної системи розселення, схеми транспортних комунікацій міста, що склалась, рухомості населення, його концентрації у денний час;

- врахування структури потенційних споживачів, що визначають тип підприємства, режим його роботи та спеціалізацію господарської діяльності [5, с.69-70].

Необхідно враховувати дві основні *групи факторів, що впливають на попит населення* на продукцію ресторанного господарства:

- фактори, залежні від загальних умов зміни рівня збалансованості суспільного виробництва й суспільних потреб: приріст населення, збільшення його прибутків, прискорення процесів урбанізації, створення нових великих промислових комплексів, освоєння нових територіальних просторів, зміна мережі навчальних закладів, соціально-культурних установ, зростання міграції населення - пасажирських, туристичних потоків.

- фактори, що залежать від удосконалювання діяльності ресторанного господарства: розміщення підприємств ресторанного господарства, зростання забезпеченості населення місцями у підприємствах ресторанного господарства, розвиток зв'язків із суміжними галузями господарства, удосконалювання технології готування їжі, підвищення рівня якості обслуговування, розвиток різних напрямків по формуванню в населення попиту на раціональне харчування, зниження вартості страв [2, с.204-209].

Ефективність діяльності ресторанного господарства оцінюється показниками соціальної (господарської) і економічної (внутрішньогалузевої) ефективності. *Соціальну* ефективність галузі характеризують такі показники,

як частка ресторанного господарства в реалізації продовольчих товарів населенню, рівень перетворення продовольчих товарів у продукцію власного виробництва, скорочення витрат споживання, показники впливу галузі на економію часу населення, підвищення його продуктивності праці. Показниками *економічної* ефективності є товарообіг, оборот продукції власного виробництва, прибуток, рентабельність, фондовіддача. До показників, що відображають *обидва види* ефективності, відносяться чисельність відвідувачів підприємств ресторанного господарства, рівень якості обслуговування, витрат споживання й інші. Для ресторанного господарства, що є галуззю соціальної інфраструктури, особливе значення має органічне поєднання показників соціальної й економічної ефективності.

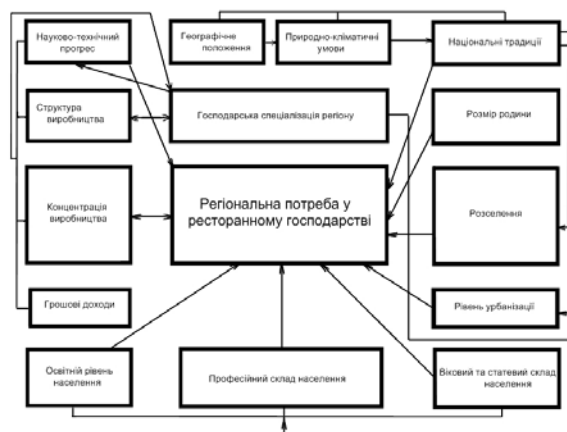

Рис.1 Схема взаємозв'язку факторів, що впливають на формування регіональних потреб у ресторанному господарстві. За матеріалами [6, с. 51]

На формування потреби у ресторанному господарстві впливає ряд різноманітних факторів (рис.1) [6,с. 51].

Дж. Уокер вважає, що для розміщення закладу у конкретному місці важливо враховувати: демографічну структуру регіону (вік населення, професійна структура, релігійна, національна структура, розмір сім'ї, рівень освіти, середній дохід тощо.), видимість закладу з головної транспортної магістралі, доступність до головної транспортної магістралі, кількість потенційних клієнтів, що проходять повз ресторан (потенціальними клієнтами можуть бути тільки туристи, водії, місцеві робітники), відстань до потенційного ринку, привабливість околиць, відповідність концепції ресторану регіону розміщення.

Доказами раціональності розміщення ресторану в певному регіоні можуть бути вартість нерухомості, наявність банків, планувальна структура регіону (трафік, зонування території), та, важливо, наявність інших ресторанів.

Натомість *загрозливими та обмежуючими критеріями* є складнощі з: правильним зонуванням території, каналізацією, комунальними службами, розміром ділянки розміщення ресторану, терміном надання приміщення в

оренду, надмірною швидкістю руху по ділянці, доступом від магістралі. [10, с.83-89]

Висновки. Рациональне розміщення мережі підприємств ресторанного господарства створює переваги як для задоволення потреб населення, так і для ефективної діяльності самих підприємств.

Методологічна база ресторанного господарства спирається на загальні закономірності функціонування торговельної мережі. Водночас, ресторанне господарство має специфічні особливості, які необхідно враховувати, особливо у зв'язку з комерціалізацією галузі. Тому розробка специфічних методологічних положень у ресторанному господарстві є досить широкою сферою наукових досліджень.

Нами бачиться розробка методологічних основ галузі, що поєднували б нормативні методики з економічними підходами, що відбивають реальні та, важливо, конкретні відмінності в ресторанному господарстві в ринковому середовищі.

Список використаних джерел

1. Архипов В.В. Організація ресторанного господарства. Навч. пос. / Архипов В.В. – К.: Центр учбової літератури; Фірма “Інкос”, 2007. – 280 с.
2. Бережной И. Г. Развитие общественного питания на Украине / И. Г. Бережной, Л. Г., Гольдфарб, В. И. Пшеничный, – К.: Вища школа, 1980. – 215с.
3. Внутрішня торгівля: регіональні аспекти розвитку: монографія / [за ред. О.О.Шубіна, Я.А. Гончарука]. Донецьк-Львів: ДонНУЕТ, 2007. - 404 с.
4. Голіков А.П. Вступ до економічної і соціальної географії: Підручник / А.П. Голіков, Я.Б.Олійник, А.В.Степаненко. – К.: Либідь, 1996. – 320 с.
5. Дорошенко В.І. Географія внутрішньої торгівлі: Навчальний посібник / Дорошенко В.І. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2005. – 102 с.
6. Карсекин В.И. Региональные проблемы развития общественного питания: монографія / В.И. Карсекин. - К.: Вища шк., 1990. - 199 с.
7. П'ятницька Г. Т. Ресторанне господарство України: ринкові трансформації, інноваційний розвиток, структурна переорієнтація : монографія/ Г. Т. П'ятницька; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - К.: КНТЕУ, 2007. - 465 с.
8. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Навчальний посібник. / Топчієв О.Г. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.
9. Усов, В. В. Организация обслуживания в ресторанах: практ. пособие / В.В. Усов. - М.: Высшая школа, 1990. - 208 с.
10. Walker, John R. Restaurant from concept to operation. / John R. Walker — 5th ed. Hoboken: John Wiley & Sons, Inc., 2008. – 493 с.

Дмитрієва К. Є. Наукові основи територіальної організації ресторанного господарства

Досліджено місце та роль ресторанного господарства в економіці. Проаналізовано різноманітні наукові підходи до територіальної організації ресторанного господарства, визначено закономірності, принципи, умови та чинники територіальної організації ресторанного господарства.

Ключові слова: ресторанне господарство, теорія, наукові основи, теоретичні положення, територіальна організація.

Dmytriieva K. Theoretical basics of the territorial organization of the restaurant facilities

The place and role of the restaurant facilities in the economy are investigated. Varieties of scientific approaches to the territorial organization of the restaurant facilities have been analyzed. Regularities, principles, conditions and factors of the territorial organization of the restaurant facilities have been determined.

Key words: restaurant facilities, theory, scientific basics, theoretical concept, territorial organization.

Дмитриева Е.Е. Научные основы территориальной организации ресторанного бизнеса

Проанализирована роль ресторанного бизнеса в экономике. Изучены различные научные подходы к территориальной организации ресторанного бизнеса, определены закономерности, принципы, причины территориальной организации ресторанного бизнеса.

Ключевые слова: ресторанный бизнес, теория, научные основы, теоретические положения, территориальная организация.

УДК 911.3:339.92

Алісова О. І., асп.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

**ТРАНСКОРДОННИЙ РЕГІОН ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ
СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ**

Ключові слова: транскордонний регіон, рівень розвитку, територіальна організація.

Вступ. Постановка наукової проблеми. Транскордонне співробітництво та наявність кордону є найважливішими ознаками транскордонного регіону. Саме транскордонне співробітництво є одним з чинників, який позитивно впливає на рівень конкурентоспроможності територій транскордонного регіону, сприяє вирівнюванню якості життя населення прикордонних територій, мобілізації місцевих ресурсів для

підвищення ефективності їх використання. Поглиблення транскордонного співробітництва відкриває нові можливості для активізації господарської діяльності на периферійних територіях й підвищення їх конкурентоспроможності шляхом мобілізації природно-ресурсного та трудового потенціалу сусідніх територій. Окрім цього, в сучасних умовах глобалізації та інтеграції, коли зникає бар'єрна функція кордону між державами, посилюються зв'язки між державами на різних рівнях, вивчення транскордонних регіонів є надзвичайно актуальним, особливо для України на сучасному етапі проведення переговорів щодо підписання Договору про асоційоване членство з ЄС.

Аналіз останніх публікацій з цієї проблеми. Розгляду питання транскордонного регіону присвячено чимало праць географічного, економічного, політичного профілю. З вітчизняних вчених даною проблематикою займалися П. Беленький, Н. Мікула [1], І. Студенніков, Г. Кулешова та інші. Зокрема, П. Беленький та Н. Мікула розглядають конкурентність на транскордонних ринках, І. Студенніков досліджує транскордонне співробітництво та його місце в регіональному розвитку, Г. Кулешова розглядає транскордонний регіон як адміністративне утворення в межах прийнятих границь. Проте праць, які б досліджували транскордонний регіон з точки зору суспільної географії в українській науці недостатньо. Саме тому **метою** цієї статті є дослідження транскордонного регіону як об'єкта суспільної географії.

Основними **завданнями**, котрі вирішувалися в процесі дослідження, були: показати основні визначення поняття "транскордонний регіон", подати концептуальну схему його функціонування; висвітлити особливості транскордонного регіону та виділити основні елементи його територіальної організації.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Системне теоретико-методологічне суспільно-географічне пізнання транскордонних регіонів передбачає насамперед ідентичне обґрунтування та аналіз об'єкта і предмету вивчення, системи умов, чинників і детермінант їх функціонування і конкурентоспроможності, методів і методики їх поглибленого вивчення. Інваріантним (теоретичним) об'єктом суспільно-географічного дослідження виникнення і функціонування транскордонних регіонів є транскордонний регіон (ТКР) під яким розуміємо певну територію, яка характеризується наявністю схожих умов (геополітичних, природно-географічних і соціально-економічних), подібних проблем різноманітного характеру (політичних, економічних, соціальних, демографічних, екологічної безпеки тощо), що вирішуються за допомогою транскордонного співробітництва; територія, яка охоплює прикордонні регіони двох або декількох держав, що мають спільний кордон. Іншими словами, ТКР є формою здійснення суспільно-географічного процесу і транскордонного співробітництва на основі використання потенціалу відповідної території з метою вирішення своїх національних, політичних,

економічних, інтеграційних та інших інтересів. Предметом суспільно-географічного вивчення ТКР є територіальна організація компонентів, елементів, функцій та рівнів управління, які разом із детермінантами впливають на рівень конкурентоспроможності і викликають ряд позитивних ефектів інтеграційного, політичного, економічного, соціального характеру (рис. 1).

Засобом поглибленого вивчення ТКР є аналіз його функціональної структури як сукупності суттєвих зв'язків між його компонентами, внутрішніми властивостями предметів і явищ. У суспільній географії найважливішими ознаками функціональної структури вважають територіальну спеціалізацію, рівень розвитку, його комплектність і пропорційність та особливості управління [5, 106-107].

Головними компонентами-складниками ТКР виступають галузі чи види діяльності людини, насамперед виробничої і соціальної, а також транскордонної. Зовнішній аспект функціонування цих галузей (видів діяльності) проявляється в територіальній спеціалізації. Внутрішній аспект функціонування виявляється у певних пропорціях (галузових, міжгалузових), які за ринкових умов можуть спричиняти виникнення та існування низки проблем. Транскордонне співробітництво, а також науково-обґрунтовані програми і стратегії регіонального розвитку дозволяють раціонально використовувати природні, трудові та інші ресурси території, а також переваги суспільно-географічного положення і отримувати додаткові і позитивні ефекти.

Другою частковою структурою функціонування ТКР є територіальна, яка характеризує особливості розміщення об'єктів даного регіону, співвідношення і територіальну взаємодію (через систему зв'язків) різних форм територіального зосередження діяльності людини, в тому числі транскордонної. Умовно територіальна структура є "проекцією" розміщення компонентів ТКР на відповідній території, що зумовлено впливом наявних передумов і системи чинників. Такі форми територіального зосередження в теорії суспільної географії називають елементами територіальної структури, які теоретично (змістовно) і територіально слід уніфікувати з метою співставлення отримуваних результатів. Таким чином, ця фундаментальна суспільно-географічна категорія добре описує схему територіальної організації ТКР, зокрема її складність, територіальні масштаби та композиційні властивості об'єктів та їх поєднань.

Методом (засобом) виявлення елементів територіальної структури ТКР якоїсь території є концепція суспільно-географічного районування [6, 25]. Стосовно ТКР вона може бути представлена макро-, мезо- та мікрорайонами. ТКР за масштабом території, суттю та виконуваними функціями є макроутворенням, яке називаємо транскордонним макрорайоном, або макрорегіоном.

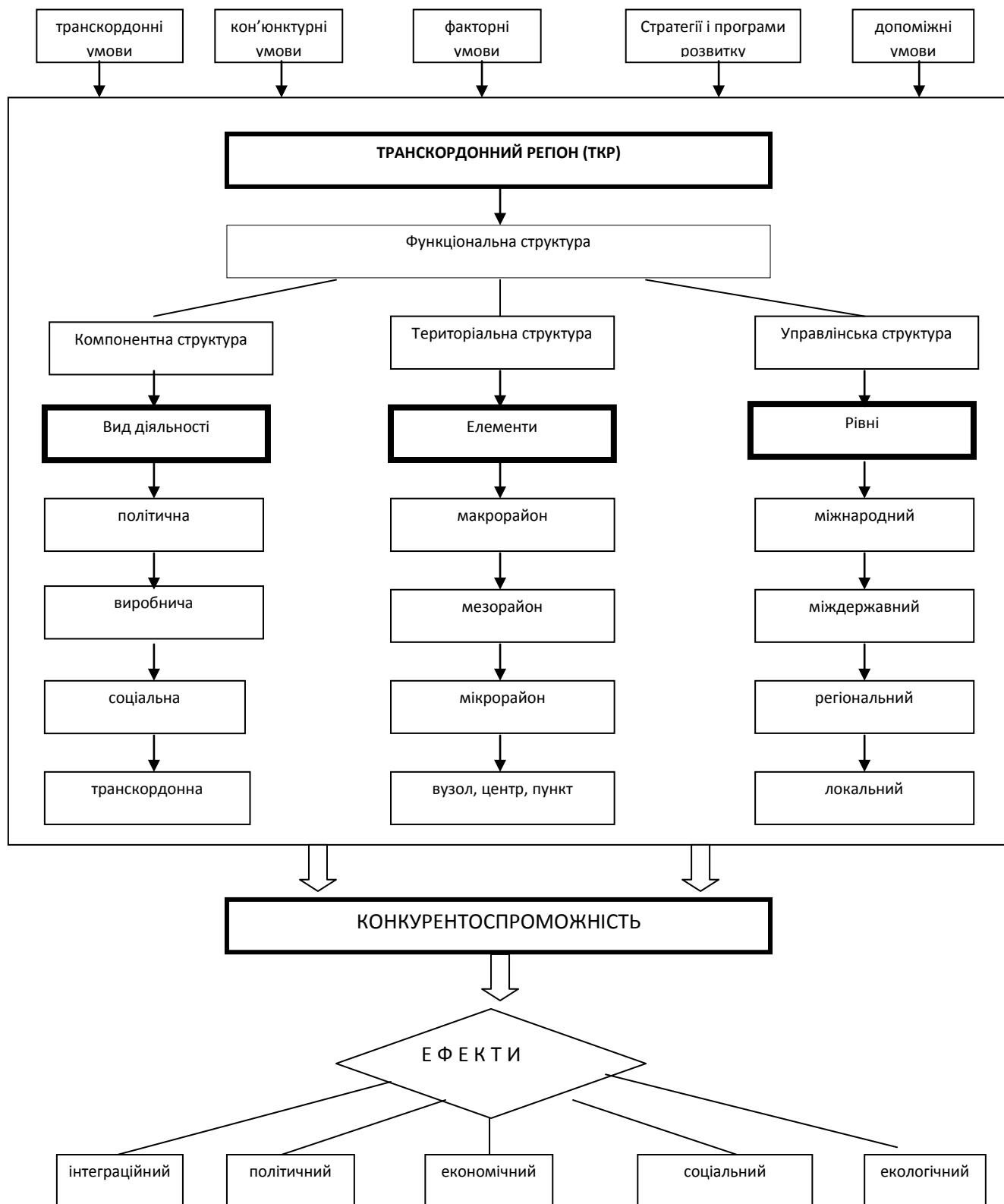

Рис. 1. Концептуальна схема функціонування транскордонного регіону

Як відомо, суспільно-географічні макрорайони поділяються на мезорайони (або підрайони) та мікрорайони. Мезорайонами вважаються

суспільно-географічні утворення в межах адміністративних областей, конурбацій та великих агломерацій. Складовими мікрорайонів вважаються групи адміністративних районів, окремі низові адмінрайони, вузли, центри і пункти, господарські місцевості, середні та малі міські агломерації.

Взагалі форми територіального зосередження ТКР і його діяльності не повинні мати лише транскордонний зміст, а їх змістовну основу можуть формувати також поєднання об'єктів господарської, соціальної і інших видів діяльності на відповідній території, що є більш переконливим аргументом для їх виділення і функціонування. Їх можна назвати господарсько-транскордонними (для зручності вимови – транскордонно-господарськими) одиницями подібно до транспортно-економічних елементів територіальної структури транспортної системи чи митно-господарськими елементами митної діяльності.

Стосовно оцінки сучасної територіальної організації ТКР, то основними її елементами є транскордонно-господарський макро-, мезо- і мікрорайон, а формами останнього є вузол, центр та пункт. На нашу думку, ТКР фактично є транскордонно-господарським макрорайоном – це значна, досить компактна територія держави або декількох держав, що мають спільний кордон з подібним геополітичним і транспортно-географічним положенням, спеціалізацією виробництва, схожими проблемами різноманітного характеру (політичного, економічного, соціального, демографічного, екологічного) з мережею установ, організацій, об'єднань, які займаються питаннями транскордонної співпраці по обидва боки кордону з метою усунення вищевказаних проблем, вирівнювання рівнів соціально-економічного розвитку та підвищенню стандартів життя мешканців прикордоння.

Транскордонно-господарський мезорайон (чи підрайон) – це функціонально-територіальна частина макрорайону, адміністративно цілісна територія держави (декілька адміністративних областей), що має вихід до кордону, характеризується певною спеціалізацією виробництва, структурою ЗЕД, інноваційним потенціалом і іншими особливостями та мережею організацій, об'єднань, які займаються питаннями транскордонної співпраці, що розміщені в головних адміністративних центрах.

Транскордонно-господарський мікрорайон – це частина мезорайону в межах адміністративної області, в господарсько-адміністративних центрах якої функціонують органи управління і самоврядування, в структурі яких є відділи (сектори, осередки) з питань зовнішньоекономічного та транскордонного співробітництва.

Ефективною формою територіального зосередження транскордонно-господарської діяльності є транскордонно-господарський вузол – локальне утворення, яке характеризується високою кількістю реалізованих транскордонних проектів у великому місті на основі тісних економічних, соціальних, управлінських зв'язків і спільного потенціалу території (інфраструктура, трудові ресурси, науковий та інноваційний потенціал тощо).

Елементами територіальної структури нижчого порядку можуть бути транскордонно-господарські центри та пункти. Центри – територіально-локалізована сукупність митних об'єктів, які мають спільне розташування (переважно в обласних або районних центрах, центрах воєводств, гмін, земель), які не є транскордонно-господарськими вузлами, а також міста зі значним досвідом транскордонного співробітництва.

Найменшою (елементарною) одиницею територіальної структури ТКР є пункти – це мікроутворення в суспільно-географічному розумінні; це населенні пункти, які можуть бути віддаленими від великих виробничих підприємств, можуть бути розташовані поблизу державного кордону і підпадати під дію програм транскордонного співробітництва (наприклад, під дію Програми "Польща-Білорусь-Україна").

Адекватною двом розглянутим вище структурам повинна бути третя – управлінська, яка змістовно включає ієрархічно впорядковані рівні управління транскордонним процесом у ТКР, тобто територіально реалізує механізм прийняття рішень, від яких залежить досягнення поставлених цілей, кінцевий результат підвищення рівня конкурентоспроможності ТКР і отримання низки позитивних ефектів (рис. 1). у сучасній науковій літературі можна зустріти думку про наявність декількох рівнів управління транскордонним співробітництвом [3, 386-387)]. Стосовно ТКР та реалізації в ньому транскордонного процесу виділяємо чотири рівні управління:

- міжнародний – реалізується політика загальноєвропейських інтересів);
- міждержавний – узгоджуються національні інтереси із загальноєвропейськими;
- регіональний – реалізуються національна політика транскордонного співробітництва із врахуванням інтересів регіону.
- локальний – конкретні відносини між суб'єктами прикордонних територій.

В сучасних умовах при активному розвитку транскордонного співробітництва все більше уваги приділяється розвитку прикордонних територій, підвищенню їх конкурентоспроможності. Основою розвитку транскордонного регіону є узгоджена взаємодія п'яти детермінант, які і визначають рівень конкурентоспроможності ТКР: факторні умови, кон'юнктурні умови, програми та стратегії економічного розвитку, транскордонні умови та допоміжні умови.

Факторні умови включають природно-ресурсний та трудовий потенціал. Саме природні умови (рельєф) та ресурси визначають ступінь насичення транскордонного регіону інфраструктурою, визначають напрями спеціалізації промисловості. Нарощування конкурентоспроможності неможливе без нарощування трудового потенціалу. Саме тому важливим є кількість та якісні показники: чисельність і склад трудових ресурсів відповідно статі, віку, місця проживання, освітній рівень, професійно-кваліфікаційна структура.

До кон'юнктурних факторів належать: галузева, територіальна та функціональна структура економіки, експортний потенціал та інноваційна діяльність. Ця детермінанта показує, якими галузями представлена економіка транскордонного регіону, здатність регіонального виробництва виробляти та реалізовувати продукцію і послуги на внутрішньому та зовнішньому ринках за наявного рівня інноваційності.

Третя детермінанта включає програми соціально-економічного розвитку транскордонного регіону, в яких закладені основні інвестиційні пріоритети, пріоритети у розміщенні виробництва, механізми реалізації заходів. Саме тому конкурентоспроможність транскордонного регіону залежить від цілеспрямованої діяльності центральних та регіональних місцевих влад та ключових стратегій розвитку.

Транскордонні умови (кордон та стан прикордонної інфраструктури, юридична база діяльності транскордонних регіонів та фінансування з фондів ЄС в рамках програм транскордонного співробітництва) є наступною детермінантою конкурентоспроможності транскордонного регіону. Особливістю ТКР є наявність кордону та прикордонної інфраструктури. Чим кращий рівень інфраструктури, тим існують кращі умови для співпраці між прикордонними територіями, що забезпечує безперебійне функціонування взаємозв'язків між об'єктами та суб'єктами ТКС, що в свою чергу сприяє розвитку бізнесу, підвищенню конкурентоспроможності прикордонних територій [6, 244–249]. Юридична база є основою для ТКС, в якій закладені основні напрями діяльності прикордонних територій, які сприяють вирішенню спільних проблем та реалізації заходів. Саме фінансування з фондів ЄС є одним з чинників зменшення диспропорцій між центральними та периферійними територіями, покращення рівня життя населення.

До п'ятої детермінанти відносимо освітньо-культурні зв'язки та транспортну інфраструктуру, яка є критерієм рівня освоєння території, фактором залучення населення та виробництва, розвитку інтеграційних процесів.

Отже, функціонування ТКР при умові всебічного і наукового обґрунтованого використання конкурентних переваг (транскордонних і кон'юнктурних умов, факторів і чинників, стратегій і програм розвитку та допоміжних умов) неодмінно призводить до підвищення конкурентоспроможності. Остання, в свою чергу, викликає цілу низку інтеграційних, політичних, економічних, соціальних, екологічних та інших ефектів, які проявляються у: формуванні стабільного політичного середовища у регіоні; підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів та пожвавлення і збагачення місцевого та регіонального життя як у матеріальній так і нематеріальній сфері; зміцненні позиції країни-члена ТКР на міжнародній арені та її активної ролі в Європі.

Список використаних джерел

1. Беленький П. Ю., Мікула Н. А., Матвеев Є. Е. Конкурентність на транскордонних ринках. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2005. – 214 с.
2. Європейська інтеграція: Навч. посіб. / За ред. С. В. Федонюка, В. Й. Лажніка. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – с. 386–387.
3. Кулешова Г. О. Прикордонний регіон як об'єкт суспільно-географічних досліджень / Г. О. Кулешова // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний збірник наукових праць. – Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2008. – Вип. 5 (2). – С. 209–212.
4. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії: Навч. Посібник. – К.: Вища школа, 1996. – С. 106–107.
5. Пістун М. Д. Суспільно-географічне районування України. Текст лекції. – К., 1999. – 41 с.
6. Повх Г. П. Зміст та значення інфраструктурного забезпечення транскордонного співробітництва / З.В. Герасимчук, Г.П. Повх // Зб. наук. пр. Черкаського державного технологічного університету. – Серія: Економічні науки. – Випуск 24. – Частина II. – Черкаси: ЧДТУ, 2009. – 358с. – С. 244–249.
7. Студенніков І. Транскордонне співробітництво та його місце в регіональному розвитку // Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України. За ред. С. Максименка. – К.: Логос, 2000. – 171 с.

Алісова О. І. Транскордонний регіон як об'єкт вивчення суспільної географії

У статті подано визначення поняття "транскордонний регіон", показана концептуальна схема його функціонування. Висвітлено особливості транскордонного регіону як об'єкта вивчення суспільної географії та виділені елементи його територіальної організації.

Ключові слова: транскордонний регіон, рівень розвитку, територіальна організація.

Алисова А. И. Трансграничный регион как объект изучения общественной географии. В статье подано определение понятия "трансграничный регион", показана концептуальная схема его функционирования. Высветлены особенности трансграничного региона как объекта общественной географии и выделены элементы его территориальной организации.

Ключевые слова: трансграничный регион, уровень развития, территориальная организация.

Alisova O. I. Transborder region as the object of social geography. This article considers the definition of "transborder region", shows the conceptual scheme of its operation. The basic features of transborder region as the object of social geography and elements of its territorial organization are presented.

Key words: transborder region, level of development, territorial organization.

УДК 911.3

Тарнавська З. М., асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МЕТОДИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ОЦІНЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬ НЕСІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ (на прикладі Житомирської області)

Ключові слова: методичні передумови, оцінювання земель, Житомирська область.

Актуальність. В Україні з її майже повсюдним освоєнням земельних ресурсів важливою видається обґрунтована характеристика суті природокористування та землекористування у конкретному регіоні, а також результати аналізу природних та соціально-економічних чинників землекористування, структури та особливостей землекористування та визначення екологічних та економічних наслідків землекористування. Це може суттєво сприяти удосконаленню законодавства щодо проблем землекористування та урахування встановлених еколого-економічних аспектів у практиці господарської діяльності.

Тенденція стабільного розвитку агропромислового сектору господарства України, яка свідчить, передусім, про зростаючу інтенсифікацію рослинництва, не повинна ігнорувати роль земель несільськогосподарського призначення в структурі земельних ресурсів, яким тривалий час не надавалося належної уваги. У той же час, щодо їхнього суспільно-географічного вивчення з метою оптимізації використання очевидною є низка проблем.

Методична база і фактичний матеріал. В основу підходу, означеного назвою статті, лягли опубліковані праці В. Будяка (2002, 2013), Я. Олійника, В. Пересекіна, С. Запотоцького (2008), Д. Добряка та Д. Бабміндра (2006) та ін., статистичні відомості щодо власників та користувачів земельного фонду Житомирської області, аналітичні дані про динаміку структури земельного фонду області, а також власний досвід практичної діяльності у сфері землекористування та земельного кадастру.

Аналіз даних та отримані результати. Зазначені першоджерела та наш практичний досвід дозволяють констатувати, що варто спрямувати дослідницькі зусилля з проблеми використання земель несільськогосподарського призначення по наступних напрямках.

1. Землі несільськогосподарського призначення використовуються на основі недосконалої типізації цих земельних ресурсів, страждають некомпетентністю управлінські спроби та недосконалою є їхня охорона, є підстави для удосконалення правового режиму, правил оренди та користування, нормування землекористування тощо.

Так, в Житомирській області типовою є ситуація, коли кожна земельна ділянка отримує своє цільове призначення лише в межах наперед визначених територій, які, ні кількісно, ні якісно не відображають стан усіх існуючих земель. Також поширеною є практика коли кожна земельна ділянка отримує своє цільове призначення залежно від мети, з якою її планують використовувати землевласник, громада чи держава. У той же час, навіть однакові за своїми природними характеристиками земельні ділянки, які відводяться під одне цільове призначення, вимагають різного режиму використання внаслідок певних природних умов або зовнішніх впливів. Лише отримавши відповідне цільове призначення, земельні ділянки набуватимуть одного правового режиму щодо їх використання.

А ще часто землі однієї категорії використовуються для досягнення різних господарських цілей, тобто, виникають підстави для зміни цільового призначення або для дроблення земель на різні категорії. Цю проблему варто вирішувати у правовому полі, а саме – у межах однієї категорії земель допустити існування інших категорій земель.

Для оцінювання зазначених аспектів важливим є аналіз структури землі у регіоні. Так, земельний фонд Житомирської області станом на 01.01.09 становив 2982,7 тис. га (рис. 1.)

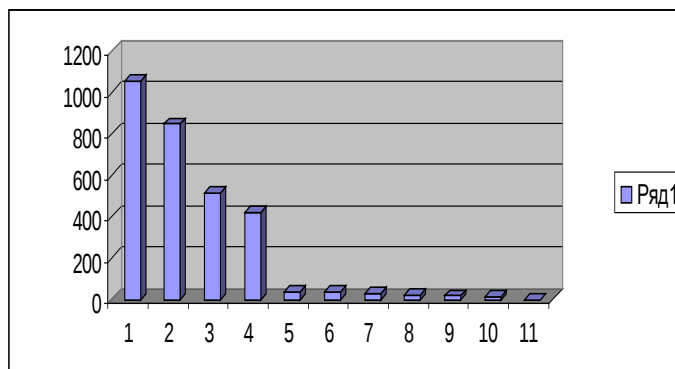

Рис. 1. Структура земельного фонду Житомирської області на 01.01.09 (за даними Державного управління охорони навколишнього природного середовища в Житомирській області)

1 - лісгосподарських підприємств – 1055,4 тис. га; 2 - громадян – 846,6 тис. га; 3 - сільськогосподарських підприємств складають 511,3 тис. га; 4 - державної власності, які не надані у власність або користування (запасу, загального користування, резервного фонду) – 421,8 тис. га; 5 - закладів, установ і організацій – 36,3 тис. га; 6 - частин, підприємств, організацій, установ, навчальних закладів оборони – 33,5 тис. га; 7 - підприємств та організацій транспорту, зв'язку – 30,1 тис. га; 8 - організацій, підприємств і установ природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення – 20,4 тис. га; 9 - промислових та інших підприємств – 16,3 тис. га; 10 - водогосподарських підприємств – 10,9 тис. га; 11 - спільних підприємств, міжнародних об'єднань і організацій з участю українських, іноземних, юридичних та фізичних осіб – 0,1 тис. га.

У категорії земель несільськогосподарського призначення земель *промисловості* в області нараховується 16,3 тис. га, з них: земель добувної промисловості – 4,962 тис. га, металургійних підприємств та підприємств з

обробки металу – 0,053 тис. га, підприємств з виробництва та розподілу електроенергії – 0,313 тис. га, підприємств з виробництва будівельних матеріалів – 2,235 тис. га, підприємств харчової промисловості та з перероблення сільськогосподарських продуктів – 1,491 тис. га. (рис. 2.)

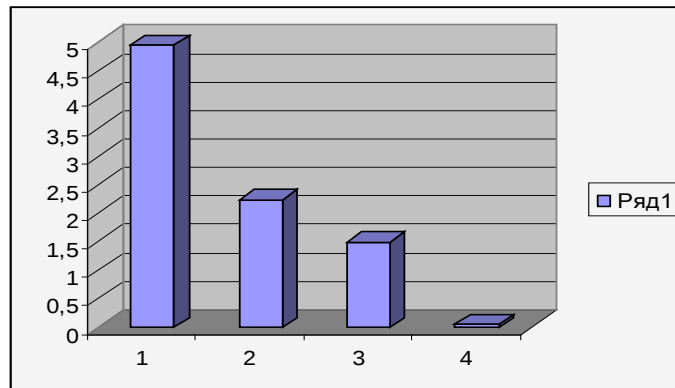

Рис. 2. Структура деяких земель несільськогосподарського призначення
(площа тис. га)

1 – добувна промисловість; 2 - підприємств з виробництва будівельних матеріалів; 3 - підприємств харчової промисловості та з перероблення сільськогосподарських продуктів; 4 - металургійних підприємств та підприємств з обробки металу.

При цьому загальна площа земель під відкритими кар'єрами, шахтами та відповідними спорудами становить 9,196 тис. га, з них:

- під торфозробками, які експлуатуються – 0,656 тис. га;
- під відкритими розробками, шахтами та кар'єрами, які експлуатуються – 5,301 тис. га;
- вже відпрацьованих земель – 3,238 тис. га.

Підприємствам з виробництва та розподілу електроенергії належить 0,315 тис. га земель. В області знаходяться підприємства з виробництва електроенергії тільки на гідроелектростанціях (для місцевих потреб). Вплив підприємств з виробництва та розподілу електроенергії на земельні ресурси має об'єктовий та місцевий характер.

Підприємствам та організаціям транспорту належить 30,142 тис. га, в т. ч. (рис. 3):

У несільськогосподарському землекористуванні існує низка проблемних питань регіонального характеру, пов'язаних з особливостями розподілу інших природних ресурсів – галузей промисловості, водогосподарськими заходами, спорудженням та експлуатацією комунікацій, поселеннями, бєлігеративною діяльністю тощо.

Зокрема, по території області прямує нафтопровід “Дружба” та нафтопродуктопровід, які є об'єктами підвищеної екологічної безпеки і являють основну загрозу забруднення земель.

Військовим частинам, підприємствам, організаціям, установам, навчальним закладам оборони належить 33,484 тис. га, з них: сільськогосподарських земель – 6,772 тис. га, лісів та інших лісовкритих площ – 10,797 тис. га, під відкритими розробками, кар'єрами – 0,111 тис. га.,

відкритих земель без рослинного покриття або з незначним рослинним покривом – 8,966 тис. га – це найбільша площа із земель такого складу, які надані в користування.

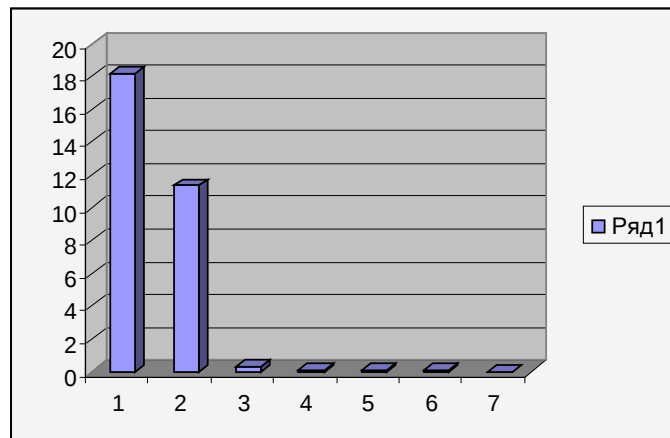

Рис. 3. Структура земель підприємств та організацій транспорту
(площа тис. га)

1 - землі автомобільного транспорту – 18,146 тис. га; 2 - залізничного – 11,356 тис. га; 3 - трубопровідного – 0,302 тис. га; 4 - внутрішнього водного транспорту – 0,000004 тис. га; 5 - повітряного – 0,123 тис. га; 6 - інші землі транспорту – 0,112 тис. га; 7 - зв'язку – 0,1 тис. га.

Останнім часом у сфері використання земельних ресурсів все більше уваги надається проблемам економічної ефективності та екологічної безпеки земель несільськогосподарського призначення у розвитку господарства України (3). Дослідження ролі цих земель у спектрі земельних ресурсів держави в цілому та окремих регіонів зокрема є актуальним з декількох причин, які наведені нижче і обґрунтовані фактичними даними із землекористування чи не найскладнішого у земельному відношенні регіону – Житомирської області.

Деградація земельних ресурсів. У дослідженому регіоні поняття деградації земельних ресурсів відповідно до існуючих природних умов і ресурсів містить наступні складники: а) зменшення площ земельних угідь унаслідок подальшого розвитку ерозійних процесів; б) продовження процесу заболочування у порівнянні з часом інтенсивних осушувальних меліорацій; в) створення нових та розширення діючих кар'єрів з видобування мінерально-сировинних ресурсів та торфу; г) рекультивация площ у зонах впливу вироблених кар'єрів і переведення таких земель в іншу категорію.

Тенденції змін структури земельних ресурсів гірничодобувної промисловості Житомирщини є звичайними для невеликих родовищ мінеральної сировини, яка не має стратегічного значення. Так, одні вироблені кар'єри з часом перетворюються на мальовничі озера зі скелястими берегами (місця видобування добування гранітів та інших кристалічних порід), або спадишими, які значно швидше заростають природною лісовою та чагарниковою рослинністю (піщані кар'єри розсипних корисних копалин Іршанського району та кар'єри з видобування будівельних та скляних пісків,

торфу та інших осадових копалин). Унаслідок таких природних процесів відновлення біологічного складника природних умов (рослинність на берегах, відвалах, порушених схилах, а також іхтіофауна у водоймах, на які перетворюються кар'єри), обидва типи кар'єрів перетворюються на зручні рекреаційні зони завдяки незвичній для ока мальовничості, доступності для відпочивальників (кар'єри, як правило, експлуатуються у безпосередній близькості до поселень, що забезпечує їх трудовими ресурсами, та до комунікацій) і мають неабиякі естетичні властивості.

Відбуваються також природні та природно-антропогенні процеси водної та вітрової ерозії, підтоплення та зниження рівня ґрунтових вод, безпрецедентним є забруднення земельних ресурсів, як і всього довкілля регіону, радіоактивними елементами – наслідками Чорнобильської катастрофи. Зазначені аспекти деградації земельних ресурсів вимагають ґрунтовнішого дослідження і не наводяться у представленій статті.

Як видно, при розробці заходів щодо раціонального використання земель несільськогосподарського призначення необхідно, насамперед, застосовувати такі рішення, які б вирішували екологічні, а вже надалі – економічні чи виробничі проблеми. Пріоритетним також є достовірне прогнозування змін стану навколишнього середовища в сучасних умовах господарювання та формування принципів ефективного управління відповідними природно-господарськими системами.

Існує нагальна потреба зосередити увагу дослідників на оцінюванні сучасного стану проблем використання земель несільськогосподарського призначення на території конкретних регіонів, наприклад, на території Житомирщини, де виразно реалізуються різні види їхнього використання (від гірничодобувного до рекреаційного та лікувального) і проаналізувати можливості оптимізації (максимальної ефективності) та екологічного складника несільськогосподарського землекористування.

Актуальною є проблема неоднозначних аспектів щодо використання земель несільськогосподарського призначення. Так, незначні площі цих земель та їхній різноманітний юридичний статус зобов'язує встановлювати не лише сучасний стан їхнього використання, але й окреслювати перспективи подальшої експлуатації.

Неоднозначним є також існуючий підхід до встановлення та дотримання цільового призначення земель, який перешкоджає встановленню науково обґрунтованої та забезпеченої правовими нормами програми їхнього раціонального використання. Очевидно, що для вирішення вказаної проблеми необхідним є проведення районування (зонування) як власне земель несільськогосподарського призначення, так і цілих регіонів з різним ступенем господарського освоєння.

Значна частка таких земель не відповідає призначенню «несільськогосподарський», оскільки очевидно є недобросовісність та спекулятивність щодо визначення статусу цих природних ресурсів.

Висновки та рекомендації. Отже, очевидним є те, що різноманіття функцій, покладених на землі несільськогосподарського призначення, ні в яке порівняння не йде з власне ґрунтовими ресурсами. Різна міра антропогенного тиску на земельні ресурси несільськогосподарського призначення (види та інтенсивність використання), часті зміни власників і, відповідно, цільового використання, цілорічне (а не сезонне, як у земель сільськогосподарського призначення) використання з порушеннями стабільності природного режиму, забрудненням у масштабах, що перевищують гранично допустимі, призводять до виникнення численних екологічних та соціальних проблем, навіть, до кризових ситуацій не тільки у місцях їхнього використання, але й на прилеглих територіях (будь-то землі сільськогосподарського призначення, поселення, джерела водопостачання тощо).

Порівняння сезонного і цілорічного використання земельних ресурсів сільськогосподарського та несільськогосподарського призначення також є одним із методичних підходів до вивчення і розв'язанні вказаних вище проблем. Окрім питань ефективності використання зазначених двох головних видів земельних ресурсів, це актуально також для встановлення міри техногенного (в тому числі – агрогенного) навантаження на них.

Як видно, перелік передумов суспільно-географічного дослідження несільськогосподарських земель є вельми різноманітним і тому постає питання: «Які напрямки дослідження мають бути покладені в основу при розгляді несільськогосподарського природокористування?». На наш погляд, відповідь лежить в фундаментальних економічних категоріях, які розглядають земельні ресурси не лише як засіб виробництва і предмет праці, а також як просторовий базис розміщення виробництва та господарства. Цей підхід дозволяє зосередити максимальну увагу на самому землекористуванні в оптимальному і правильному (за В. Будзяком, 2013 – сталому, збалансованому, нормальному) розміщенні та оптимальній і правильній експлуатації як самих земель, так і об'єктів, які на цих землях розміщені. З цього випливає, на наш погляд, необхідність суспільно-географічного дослідження цих двох найголовніших категорій з позицій диференційованого підходу, який необхідно застосувати при визначенні структури дослідження.

Література

1. Будзяк В. М. Трансформація земельної власності в сільському господарстві. / Будзяк В. М. // Продуктивні сили і регіональна економіка : [зб. наук. праць]; у 2-х ч. – К.: РВПС України НАН України, 2002. – Ч. 1 - С. 168-173.
2. Будзяк В.М. Несільськогосподарське землекористування: проблеми та пріоритети. Навчально-науковий інститут земельних ресурсів та правознавства Національного університету біоресурсів та природокористування України. – Київ, 2013. – 397 с.
3. Добряк Д.С., Бабміндра Д.І. Еколого-економічні засади реформування землекористування в ринкових умовах. – К.: Урожай, 2006. – 336 с.
4. Олійник Я.Б., Пересекін В.М., Запотоцький С.П. Управління використанням природних ресурсів. К. Навч. метод. посібник.- К.: ВГЛ «Обрії», 2008.

Тарнавська З. М. Методичні передумови оцінювання земель несільськогосподарського призначення (на прикладі Житомирської області)

Висвітлено низку проблем, властивих сучасному стану використання земельних ресурсів несільськогосподарського призначення. На підставі значного фактичного матеріалу на прикладі Житомирщини вказано на сучасний стан методичних підходів до оцінювання цих земель.

Ключові слова: методичні передумови, оцінювання земель, Житомирська область

Тарнавская С. М. Методические предпосылки оценки земель несельскохозяйственного назначения (на примере Житомирской области)

Освещен ряд проблем, присущих современному состоянию использования земельных ресурсов несельскохозяйственного назначения. На основании значительного фактического материала на примере Житомирщины раскрыто современное состояние методических подходов к оценке этих земель.

Ключевые слова: методические предпосылки, оценка земель, Житомирская область

Tarnavskaya Z. M. Methodological prerequisites for non-agricultural land estimation (via the example of Zhytomyr region)

The various problems of current non-agricultural land usage are disclosed. The methodological approaches for non-agricultural land usage estimation via the example of Zhytomyr region based on the significant factual material are investigated.

Keywords: methodological background, land valuation, Zhytomyr region

II. ГЕОГРАФІЯ НАСЕЛЕННЯ ТА РОЗСЕЛЕННЯ

УДК 911.3.30 (477)

Барановський М.О., д. г. н., проф.
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ У СІЛЬСЬКИХ ДЕПРЕСИВНИХ РАЙОНАХ УКРАЇНИ

Ключові слова: депопуляція, депресивні регіони, демографічні процеси, сільські території

Вступ. Актуальність теми. Добре відомо, що сільські території України уже багато років поспіль характеризуються негативними трендами розвитку демографічних процесів. Низька народжуваність, висока смертність і швидкий природний убуток населення стали типовими рисами розвитку українського села. Водночас, як показує аналіз головних демографічних показників, в Україні спостерігаються, по-перше, значні територіальні відмінності у рівні гостроти демографічної ситуації, по-друге, різновекторна динаміка перебігу демографічних процесів у різних типах сільських районів. На особливу увагу заслуговують сільські депресивні райони, де зазначені процеси набувають незворотного характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням різних аспектів демографічного розвитку в Україні займається широкий загал науковців, які представляють такі поважні установи, як “Інститут демографії”, ДУ “Інститут економіки і прогнозування”, “Інститут регіональних досліджень” НАН України, ННЦ “Інститут аграрної економіки” та інші. Демографічні та розселенські проблеми сільських територій досить ґрунтовно розкриті у наукових працях О. Бородіної, А. Доценка, В. Завгороднього, Л. Заставецької, В. Куценко, Х. Притули, І. Прокопи, О. Рогожина, М. Фащевського. Особливості демографічних і розселенських змін у розвитку сільських територій України висвітлено також у дослідженні автора даної статті [1]. При цьому у більшості випадків науковий аналіз здійснюється на рівні країни чи її регіонів, тоді як вивченню демографічних процесів на низовому рівні, який презентують адміністративні райони та сільські громади, приділяється недостатньо уваги. Крім цього, перебіг демографічних процесів у сільських депресивних районах має свої особливості і потребує поглибленого наукового аналізу.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Головним завданням даного дослідження є аналіз особливостей перебігу демографічних процесів у сільських депресивних районах України.

Виклад основного матеріалу. Сам факт існування сільських депресивних територій визнає багато науковців, їх виокремлення

передбачено чинним законодавством, проте офіційно в Україні немає сільських депресивних районів. За дослідженнями автора [2], в Україні налічується 190 сільських депресивних районів, які презентують 22 регіони України. Переважно це периферійні адміністративні райони, центрами яких є селища міського типу та невеликі за людністю міста з незначним економічним потенціалом. Утім сільські депресивні райони також неоднорідні. Серед них є такі, де головною причиною депресивності є слабкий розвиток сільської економіки, а є такі, належність яких до категорії депресивних визначається дуже гострими демографічними проблемами.

Логікою дослідження перебігу демографічних процесів визначається перелік головних наукових завдань даної роботи, який включає: 1) аналіз сучасного стану демографічних процесів у сільських депресивних районах України; 2) встановлення причин складної демографічної ситуації; 3) визначення наслідків негативних трендів розвитку демографічних процесів у сільських депресивних районах.

Апріорі можна припустити, що сільські депресивні райони мають гірші за пересічні для країни демографічні показники, оскільки складна демографічна ситуація є як одним із індикаторів сільської депресивності, так і характерною особливістю їх розвитку.

Аналіз нинішнього стану головних демографічних показників у розрізі усіх адміністративних районів України та їх динаміки за останні роки свідчить про те, що сільські депресивні території дійсно мають гірші від пересічних для країни величини. Йдеться насамперед про показники смертності та природного приросту населення. Показник смертності усього населення у депресивних районах є вищим від пересічного для країни значення на 30,4%, а природного приросту – у 2,1 рази (-7,5 та -3,5‰). Що стосується лише сільського населення, то тут різниця не така значна. Смертність сільського населення у депресивних районах є вищою від аналогічного для країни показника на 15%, а природний приріст – на 46,4%.

Депресивні райони характеризуються також більш швидкими темпами скорочення загальної кількості сільського населення (табл. 1). Якщо упродовж 1989-2012 рр. сільське населення України загалом скоротилося на 19,9%, то у депресивних районах – на 26,4% (темпи убутку є вищими майже на 1/3).

Через ускладнення демографічних процесів і міграційний відтік сільського населення, у депресивних районах відбувається погіршення вікової структури, що проявляється у зростанні питомої ваги осіб старших вікових груп. Якщо в Україні частка населення вікової групи понад 65 років становить 15,2%, то у депресивних районах – 18,8% (перевищення становить 23,7%).

Як уже зазначалося, сільські депресивні райони є досить неоднорідними. Найбільшою гостротою демографічних проблем вирізняються сільські депресивні райони Чернігівської, Сумської, Полтавської, Харківської, Вінницької та Луганської областей. Наприклад у

депресивних районах Чернігівської області природний приріст населення становить -18,3‰, що у 2,2 рази гірше від аналогічного показника для усіх депресивних районів, не кажучи вже про загальнодержавний показник. Подібна ситуація склалася у Сумській області, де величина природного убутку населення (-15,2‰) також майже удвічі вища від пересічного показника для депресивних районів.

Таблиця 1 - Демографічні показники депресивних районів України

	Сільське населення	
	України	Депресивних районів
Темпи убутку сільського населення за 1989-2012 рр., %	19,9	26,4
Народжуваність, ‰	12,1	11,1
Смертність, ‰	17,7	20,4
Природний приріст, ‰	-5,6	-8,2
Щільність сільського населення, осіб/км ²	25,8	19,9
Населення вікової групи 0-14 років	14,4	15,2
15-64 років	70,4	66,0
Понад 65 років	15,2	18,8

Розраховано автором за даними державної служби статистики України

Окремо варто відзначити ті сільські депресивні райони, де демографічна ситуація особливо загрозлива. Це насамперед Середино-Будський, Шосткинський і Ямпільських райони Сумської, Козелецький, Куликівський та Ріпкинський райони Чернігівської областей. Наприклад у Козелецькому районі Чернігівської області смертність сільського населення становить 35,3‰, у Ріпкинському районі цього ж регіону – 33,1‰.

Ситуація, що склалася, породжує закономірне запитання про причини такого перебігу демографічних процесів у сільських депресивних районах України. Варто зауважити, що ці причини є спільними для усього сільського населення, хоча і мають деякі регіональні особливості.

Депопуляційні процеси в окремих районах України спостерігалися уже на початку 80-х років ХХ ст. Проте у період економічної кризи 90-х років ХХ ст. відбулося їх різке загострення під впливом насамперед таких чинників: 1) трансформації аграрного сектора, зокрема ліквідації колгоспів як основної форми організації не лише сільськогосподарського виробництва, а й усіх аспектів сільської життєдіяльності; 2) погіршення рівня життя сільських мешканців через зниження рівня оплати праці, зростання безробіття, занепаду об'єктів сільської соціальної інфраструктури; 3) дії ринкових механізмів в аграрному секторі, яка зумовила скорочення посівних площ, виробництва сільськогосподарської продукції насамперед у районах із гіршими природними передумовами для аграрного виробництва; 4)

занепадом традиційних для окремих сільських районів півночі України галузей сільського господарства (льонарства); 5) послабленням організаційно-економічного впливу на сільські території районних центрів. В останні роки ситуація в аграрній сфері характеризується позитивною динамікою, однак форми розселення, демографічні процеси є дуже інерційними елементами території, вони не встигають за змінами в економічних процесах і ресурсах. Отже погіршення демографічних характеристик тісно пов'язане із деградацією сільського господарства як основного сектора сільської економіки.

Зазначені причини, які мають переважно економічну природу, поряд із чинниками внутрішньодемографічного характеру, як-то: погіршення вікової структури населення, зниження кількості жінок фертильного віку, відкладення дітонароджень до кращих часів і т.п. у сукупності зумовили різке погіршення демографічних характеристик. Це стосується як показників народжуваності, так і показників смертності.

У сучасних умовах не можна також нехтувати тим фактом, що поглиблення диспропорцій у перебігу демографічних процесів є наслідком поляризації сільського простору. Ця поляризація проходить головно лінією “центр-периферія” і проявляється на усіх ієрархічних рівнях – від загальнодержавного до місцевого. На рівні регіонів – це диспропорції між приміськими і периферійними районами, на рівні окремих районів – між сільськими поселеннями, які знаходяться поблизу міст і далеко від них.

На сьогодні все чіткіше проявляється концентрація сільського населення у приміських районах (навколо столиці, обласних центрів) і на територіях із кращими природними передумовами для розвитку сільськогосподарського виробництва. У таких районах ширші можливості для збуту сільськогосподарської продукції, їх населення краще забезпечене закладами сфери послуг, у т.ч. за рахунок міст, де працює значна частина сільських мешканців. На противагу цьому, у периферійних районах, які позбавлені зазначених переваг, соціально-економічна та демографічна ситуація погіршується. Саме це і є однією з головних причин віднесення їх до категорії депресивних.

Окремо варто зупинитися на оцінці наслідків негативних векторів перебігу демографічних процесів у сільських депресивних районах. При цьому можна виокремити наслідки розселенського та наслідки економічного характеру.

Щодо перших, то найбільш індикативними із них є щільність сільського населення та зрушення у низових системах розселення.

Те, що щільність сільського населення у депресивних районах постійно скорочується, не викликає подиву, адже постійно і досить швидкими темпами відбувається зменшення кількості сільських мешканців. Про швидкість цих процесів свідчать такі дані: у 1989 р. в Україні налічувалося 54 райони, де щільність сільського населення становила 15 осіб/км², у 2012 р. – уже 143 райони, тобто їх кількість зросла майже утричі. Найбільш

інтенсивно кількість районів із низькою щільністю населення зростає у Сумській, Харківській та Чернігівській областях (табл. 2). Своєрідна критеріальна межа у 15 осіб/км² обґрунтовується тим, що по-перше, науковці ДУ “Інституту економіки і прогнозування” НАН України [3] пропонують використовувати цю величину як один із показників для виокремлення сільських депресивних районів, по-друге, на територіях із щільністю населення меншою за 15 осіб/км² втрачаються будь-які шанси на відродження не лише колективних сільськогосподарських підприємств, а і селянських господарств товарного типу. Втім щодо останнього, то точки зору фахівців є неоднозначними, а доведення даного твердження потребує додаткового наукового аналізу.

Таблиця 2 – Динаміка кількості районів з найменшою щільністю сільського населення, од.

Області України	Роки		Області України	Роки	
	1989	2012		1989	2012
Житомирська	1	7	Харківська	2	14
Кіровоградська	5	11	Чернігівська	4	17
Сумська	1	10	Україна	54	143

Розраховано автором за даними державної служби статистики України

У сільських депресивних районах пересічна щільність сільського населення становить близько 20 осіб/км², що майже на 30% гірше від пересічного для країни показника. Особливу занепокоєність викликають процеси знелюднення територій у низці районів Чернігівської та Сумської областей. У Ріпкинському, Семенівському, Новгород-Сіверському, Середино-Будському районах цих регіонів щільність сільського населення становить лише 7-8 осіб/км². Є райони майже такої ж щільності населення і в Херсонській області.

Поряд із скороченням кількості та щільності сільського населення у депресивних районах відбувається знелюднення сільських поселень. Наприклад у сільських депресивних районах Сумської області пересічна людність сільських поселень становить 243 особи, Харківської області – 268,6, Чернігівської – 275,5 осіб. У Ріпкинському, Семенівському, Середино-Будському районах, які уже неодноразово згадувалися, пересічна людність сільських поселень становить лише 130-135 осіб. Знелюднення сільських поселень призводить до того, що кількість останніх зменшується. У березні 2013 р. Чернігівська обласна рада прийняла рішення про чергове зняття з обліку семи сільських поселень цього регіону через відсутність жителів. Усі вони розміщувалися у сільських депресивних районах.

Ще одним небажаним наслідком ходу демографічних процесів у сільських проблемних територіях став негативний соціальний відбір – із року в рік завдяки міграційному відтоку на селі залишаються особи, схильні до

прояву асоціальних явищ. Кваліфікована робоча сила стала дефіцитом на селі навіть за умови високого безробіття.

Неоднорідність перебігу демографічних процесів, поряд із міграційним рухом, вплинули на перерозподіл населення між різними типами районів. Частка населення, яка мешкає у сільських депресивних районах, постійно скорочується, натомість у приміських районах – зростає. Посилюються диспропорції у міжрайонному розподілі населення практично у кожному із регіонів. Посилення чи послаблення диспропорцій можна визначити за допомогою індексу концентрації населення, який обчислюється за відомою формулою $I_{к.н.} = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^k |X_j - Y_i|$, де k – кількість адміністративних одиниць, X_j – частка населення певної адміністративної одиниці у населенні регіону (країни), Y_i – частка території певної адміністративної одиниці від території регіону (країни). Проведені обчислення на прикладі районів кількох областей показали, що величина індексу концентрації населення зростає. Так у Чернігівській області упродовж 1989-2012 рр. цей показник зріс із 9 до 11,5 од., у Київській області – з 18,2 до 19,6 од. (понад 7%). Найбільший дисонанс між часткою площі та часткою населення спостерігається у Києво-Святошинському і Броварському районах. Якщо у 1989 р. у Бориспільському, Броварському, Вишгородському та Києво-Святошинському районах проживало 31,4% сільського населення Київщини, то у 2012 р. – 33,8% сільського населення регіону. Це ще одне підтвердження того, що сільське населення все більше концентрується навколо великих міст, а проблемні (депресивні) сільські території продовжують деградувати.

Зрештою негативні тренди динаміки демографічних показників у депресивних районах впливають і на розвиток сільської економіки, перш за все аграрного сектора. Між динамікою чисельності, щільністю сільського населення і виробництвом сільськогосподарської продукції є певні зв'язки, проте залежність між ними різновекторна.

Скорочення виробництва сільськогосподарської продукції, посівних площ у депресивних районах північної частини Волинської, Рівненської, Чернігівської, Сумської областей відбувається як через несприятливість природних передумов для розвитку аграрного сектора, так і через погіршення демографічних показників. Депресивні райони зазвичай вирізняються високим рівнем архайзації сільської економіки, свідченням чого є значна частка продукції, яка виробляється селянськими господарствами. За пострадянський період сільське населення депресивних районів помітно постаріло, воно уже не спроможне обробляти ті площі земель, які оброблялися раніше, не може утримувати таке ж, як і раніше, поголів'я худоби, свиней тощо. Через несприятливість природних передумов, насамперед земельних ресурсів, у такі райони не приходять потужні інвестори, агрохолдинги, що сумарно і зумовлює деградацію аграрного сектора. Скорочення у них щільності сільського населення, знелюднення сільських поселень, зменшення посівних площ свідчать про те, що у таких

районах триває загальний занепад території, її господарська освоєність звужується, держава з часом може втратити соціальний контроль над ними.

Водночас серед депресивних є і такі райони, де душеві показники виробництва сільськогосподарської продукції є досить високими. При цьому швидкі темпи убутку сільського населення і відносно низька щільність не є перепорою для цього. Міжрайонна диференціація виробництва сільськогосподарської продукції посилюється. Навіть у межах одного регіону вона може досягати десятки разів. Сільська місцевість стискується до окремих ареалів, між якими формується своєрідна соціально-економічна “пустеля”.

Існуюча ситуація, у т.ч. неоднорідність перебігу демографічних процесів у різних типах районів України доводить, що ці особливості мають враховуватися при розробці сценаріїв перспективного розвитку сільських територій. Механізми і заходи демографічної політики також мають бути диференційованими. Аналіз динаміки соціально-економічного розвитку свідчить про те, що в окремих сільських депресивних районах скоріше за все ніякі заходи не допоможуть. У такому випадку, як це не прикро говорити, необхідно змиритися із природним ходом речей і не витратити даремно сили та кошти на розробку чергових програм, реалізація яких не дасть позитивних результатів.

Поляризація сільського населення, а відтак і диференціація демографічних показників, будуть тривати і далі. Вони загалом вписуються у концепцію еволюції сільської місцевості, відповідно до якої сільські території, їх соціум проходять п'ять стадій – від природної (максимальна залежність від природничих чинників) до неприродної (максимальна концентрація навколо столиці і великих міст). Перспективи відродження демографічного потенціалу села слід пов'язувати із реформуванням аграрної політики, із переходом до концепції багатофункціональності села.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз перебігу демографічних процесів у сільських депресивних районах України дає підстави сформулювати такі висновки.

1. Сільські депресивні райони України характеризуються гіршими, порівняно із пересічними для країни, значеннями демографічних характеристик. Показник смертності населення у цих районах вищий від аналогічного загальнодержавного показника на 30,4%, а природний убуток – у 2,1 рази. Темпи скорочення сільського населення у депресивних районах також є вищими від пересічного для країни показника майже на 33%. Серед сільських депресивних районів найгіршими значеннями показників природного руху та структури населення вирізняються адміністративні утворення Чернігівської, Сумської, Полтавської, Харківської та Луганської областей.

2. Головними причинами негативних трендів перебігу демографічних процесів у сільських депресивних районах є організаційно-економічні перетворення в аграрному секторі країни, погіршення рівня життя населення

через зростання безробіття та занепад сільської соціальної інфраструктури. Дія ринкових механізмів в аграрному секторі зумовила позитивний розвиток одних територій і поступову деградацію інших. В останніх, через зазвичай несприятливість природних чинників для виробництва найбільш рентабельних на сьогодні видів сільськогосподарської продукції, спостерігається загальний економічний занепад і, як наслідок, ускладнення демографічної ситуації.

3. Найбільш болісними з соціально-економічної точки зору наслідками негативної динаміки демографічних процесів у сільських депресивних районах України є зростання кількості територій з низькою щільністю населення, що спричинює деградацію аграрного виробництва та знелюднення сільських поселень, погіршення якості людського потенціалу на селі, посилення відтоку сільських мешканців із периферійних територій та подальше зростання поляризації сільського простору.

4. Оскільки поляризація сільського простору та демографічних процесів буде тривати і надалі, то дуже важливо обрати оптимальну стратегію перспективного розвитку для кожного із типів сільських депресивних районів. При цьому слід усвідомлювати, що в окремих сільських районах традиційні методи стимулювання розвитку уже не забезпечать позитивного результату, а тому потрібно або шукати нові концептуальні підходи до їх порятунку, або визнати це закономірним явищем і не перешкоджати природному розвитку подій.

Попри здавалося б значну кількість наукових досліджень із вивчення проблем сільських територій, багато аспектів залишаються малодослідженими з суспільно-географічної точки зору. Це стосується, насамперед, дослідження трансформаційних змін і зрушень, які сталися у розвитку сільських територій у пострадянський період існування України.

Список використаних джерел:

1. *Барановський М.О.* Наукові засади суспільно-географічного вивчення сільських депресивних територій України: монографія / М.О. Барановський. – Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2009. – 396 с.
2. *Барановський М.О.* Демографічні та розселенські зміни у розвитку сільських територій України / М.О. Барановський // Економічна та соціальна географія: науковий збірник / [Ред. кол.: С.І. Ішук (відп. ред.) та ін.]. – 2011. – Вип. 1 (62). – С.65-73.
3. *Прокопа І.* Заселеність сільських територій: деструктивні зміни і загрози / І.В. Прокопа, О.Л. Попова // Економіка і прогнозування. – 2008. – №1. – С. 63-84.

Барановський М.О., Особливості перебігу демографічних процесів у сільських депресивних районах України

Проаналізовано динаміку та особливості перебігу демографічних процесів у сільських депресивних районах України упродовж 1990-2012 рр., окреслено головні проблеми депопуляції населення, визначено наслідки негативних трендів розвитку демографічних процесів у сільських районах України.

Ключові слова: депопуляція, депресивні регіони, демографічні процеси, сільські території

Барановский Н.А. Особенности хода демографических процессов в сельских депрессивных районах Украины

Проанализировано динамику и особенности хода демографических процессов в сельских депрессивных районах Украины за 1990-2012 гг., очерчены главные проблемы депопуляции населения, определены последствия негативных трендов развития демографических процессов в сельских районах Украины.

Ключевые слова: депопуляция, депрессивные регионы, демографические процессы, сельские территории

Baranovsky M.O. The peculiarities of demographic processes course in the rural depressed areas of Ukraine

The dynamics and the peculiarities of course the demographic processes in the rural depressed areas of Ukraine during 1990-2012 are analyzed, the main problems of depopulation are outlined, the consequences of negative trends of demographic processes development in the rural areas of Ukraine are defined.

Key words: depopulation, depressed regions, demographic processes, rural areas.

УДК 911.3

Шпарага Т.І., к.г.н., доц., **Циганок М. Л.,** студ.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СФЕРА ПОСЛУГ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ У СВІТЛІ ТЕОРІЇ ЦЕНТРАЛЬНИХ МІСЦЬ

Ключові слова: сфера послуг, теорія центральних місць, центральне місце, залежні місця, ієрархія центрів сфери послуг, радіус впливу, зона обслуговування.

Вступ. Постановка проблеми. Дослідження територіальної диференціації сфери послуг залишається одним із важливих напрямів соціально-економічної географії. Особливо актуальним у наш час є звернення до класичних ринкових концепцій розміщення виробництва товарів і надання послуг, однією з яких є теорія центральних місць Кристаллера-Льоша. У радянський час ринковий зміст зазначених теоретичних розробок затушовувався, а самі вони пристосовувались під критерії планової економіки. Наразі зростає необхідність пошуку моделей оптимального розміщення сфери послуг, які сприяли б не лише визначенню шляхів максимального задоволення потреб споживачів, але й зростанню прибутковості діяльності закладів обслуговування населення. В сучасних економічних умовах України розвиток мереж обслуговування відбувається

здебільшого спонтанно, без наукового осмислення та теоретичного обґрунтування. Саме тому, імплементація класичних моделей розміщення сфери послуг, які реалізовані в теорії центральних місць, набуває особливого практичного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одними з перших спробу обґрунтування раціонального розміщення сфери послуг зробили у своїх працях, що нині стали класичними, німецькі вчені В. Кристаллер та А. Льюш. У нашій країні їх ідеї набули популярності лише в другій половині ХХ ст., причому в умовах планового господарства спочатку негласно впроваджувались у розробки схем містобудування та районного планування. Починаючи з середини 70-х рр. ХХ ст., теорія центральних місць знаходить відображення у роботах ряду науковців різних галузей знань – О. Алексєєва, Н. Дьоміна, С. Ковальова, А. Кочерги, Д. Лухманова, Л. Меркушевої, Н. Поросенкової, Б. Родомана, та ін. На сучасному етапі розвитку науки розміщення усього спектру галузей обслуговування населення практично не розглядається. Переважно розвиваються лише галузеві напрями суспільно-географічного вивчення сфери послуг: системи освіти (Т. Мельниченко), охорони здоров'я (І. Мартусенко), торгівлі (В. Дорошенко, І. Осіпчук) та ін. Комплексних досліджень сфери послуг, заснованих на застосуванні класичних теорій, практично немає, що і зумовило необхідність виконання запропонованої роботи.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні центрів сфери послуг Чернігівської області з позицій теорії центральних місць Кристаллера-Льюша для визначення їх ролі в обслуговуванні населення. Досягнення поставленої мети передбачає виявлення на території області центрів сфери послуг різних типів, встановлення їх ієрархії, зон впливу, місця в обслуговуванні населення, підтвердження або спростування дієвості основних положень теорії центральних місць стосовно центрів сфери послуг Чернігівщини.

Виклад основного матеріалу. Одна з найкрасивіших теорій географічної науки – теорія центральних місць – була сформульована В. Кристаллером, учнем А. Вебера, й викладена у його дисертації "Центральні місця Південної Німеччини" (1933 р.). Виходячи з постулату, що локалізація економічної діяльності визначається, головним чином, умовами попиту і пропозиції, автором було розроблено модель просторового розміщення населених пунктів. Абстрагуючись від дії ряду факторів реального географічного простору і вважаючи, що попит на товари та послуги зменшується в міру віддалення від місця їх виробництва, він допустив, що зони збуту повинна мати форму круга або, для практичної зручності, правильного шестикутника. Місце реалізації товарів і послуг має знаходитись в його центрі, тобто є «центральним місцем», а усі інші поселення - «залежними місцями». Згідно такої моделі, існує ієрархія центральних місць, від якої залежать зв'язки між центрами різних рангів. Зони обслуговування центрів нижчого рангу входять у зони обслуговування

центрів вищого рангу, які, в свою чергу, входять у зони впливу центрів ще вищого рангу і т.д.

Ідеї В. Кристаллера знайшли розвиток у науковій творчості А. Льоша. В його головній праці «Просторова організація господарства» (1940 р.) дається більш строгі пояснення формуванню ринкових зон та ієрархії центрів, розширено сферу застосування теорії на різні види виробничої діяльності, запропоновано нові принципи побудови економічного ландшафту з урахуванням агломераційного ефекту. На відміну від В. Кристаллера, концепція А. Льоша передбачає необхідність урахування низки чинників: особливостей податкової системи, конкуренції, державних кордонів, впливу технічного прогресу та ін. Враховуючи внесок обох вчених у дослідження розміщення виробничої діяльності і сфери послуг, зазначена теорія увійшла в науковий обіг під назвою: «Теорія центральних місць Кристаллера-Льоша».

Загалом теорія Кристаллера-Льоша пояснює, чому одні товари та послуги повинні вироблятися (надаватися) в кожному населеному пункті (продаж продуктів першої необхідності), інші – в середніх поселеннях (продаж звичайного одягу, надання основних побутових послуг), ще інші – тільки у великих містах (продаж предметів розкоші, послуги театрів, музеїв і т.д.). Кожне центральне місце має тим більшу зону збуту, чим вищий його рівень ієрархії. Крім продукції, характерної для зони свого рангу, центр виробляє (надає) товари і послуги, типові для всіх центрів нижчих рангів [1].

Теорія центральних місць Кристаллера-Льоша знаходить підтвердження у територіальній організації сфери послуг обласних систем розселення України, зокрема, її закономірності добре прослідковуються на Чернігівщині. Оскільки Чернігівська область знаходиться на півночі України і межує не тільки з її областями - Сумською, Полтавською, Київською, але й з іншими державами - Білоруссю та Росією, населення має доступ як до вітчизняних, так і до зарубіжних товарів та послуг.

За місцем у системі обслуговування населення та набором послуг на території Чернігівщини можна виділити наступні типи центральних місць: обласний центр, міжрайонні центри, районні центри, кущові центри, місцевих центри та локальні центри (рис. 1).

Обласний центр м. Чернігів з населенням 296,0 тис. чол. має найширший набір послуг і найбільшу зону впливу [9]. Він одночасно поєднує функції обслуговування нижчих рангів: для власних жителів він є локальним центром, для жителів приміської зони – місцевим центром, для споживачів із сусідніх сільських рад – кущовим, для жителів адміністративного району – районним, для населення сусідніх районів – міжрайонним, а для населення всієї області – обласним центром. Споживачі можуть тут отримати весь спектр послуг, починаючи від повсякденних і закінчуючи рідкоепізодичними. Роль міста як обласного центру забезпечується наявністю закладів усіх галузей сфери послуг обласного значення, зокрема, таких як обласні театри, обласні бібліотеки, обласні музеї, обласні заклади охорони здоров'я, зв'язку та ін. Стосовно ролі міста Чернігова як місцевого

центру, слід особливо наголосити на його функції всебічного сприяння соціальному становленню та розвитку дітей і молоді, задоволенню їх потреб в освіті, творчій самореалізації та організації змістовного дозвілля, що забезпечується завдяки функціонуванню ряду установ. Вплив Чернігова як обласного центру поширюється на зону понад 3-годинної доступності. Масові поїздки мешканців у межах цієї зони не є характерними, тут переважають цільові рідкоепізодичні та епізодичні поїздки. Вигідне географічне положення - близькість до столиці України, до прикордонних областей Росії та Білорусі, чудові природні ландшафти, а також наявність у Чернігові третини пам'яток домонгольського періоду, які збереглися в Україні, – все це є важливими умовами для розвитку туризму. Враховуючи історико-культурну та географічну специфіку міста, туризм проголошений одним із пріоритетних напрямів його соціально-економічного розвитку.

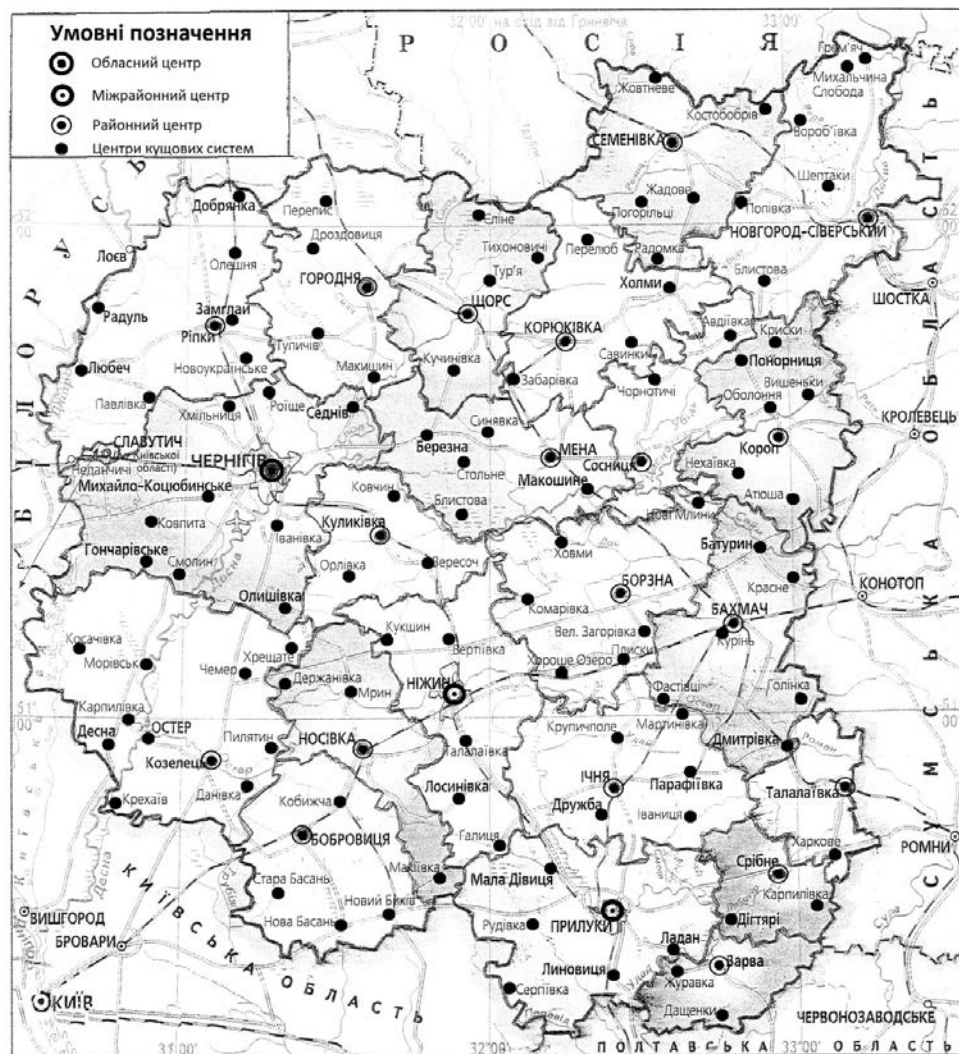

Рис. 1. Типи центральних місць системи обслуговування населення Чернігівської області

В ієрархії центрів обслуговування наступним рангом після обласного є міжрайонний. Міжрайонні центри – це міста обласного підпорядкування

Чернігів, Ніжин та Прилуки (табл.1). Ніжин – місто з населенням 73,3 тис. чол., Прилуки – 58,5 тис. чол. Їх вплив поширюється на території кількох сусідніх адміністративних районів. Значення Ніжина як центру сфери послуг міжрайонного рівня посилюється його вигідним географічним положенням, що свого часу посприяло зростанню самого населеного пункту. Саме ці три міста ділять між собою зони впливу в області і надають мешканцям територій, які до них тяжіють, послуги епізодичного або рідкоепізодичного попиту. Це можуть бути медичні, освітні послуги або послуги щодо купівлі товарів, які відсутні в пересічних районних центрах. Власному населенню міст і районів надаються повсякденні та періодичні послуги - житлово-комунального господарства, побутового обслуговування, торгівлі, охорони здоров'я, освіти, транспорту, зв'язку та ін. Міжрайонні центри пропонують широкий спектр послуг побутового обслуговування: шиномонтаж і технічне обслуговування приватного автотранспорту, послуги з автоперевезення, перукарські, салонів краси, весільні, фотосалонів, ритуальні та ін. Їх надають численні міські підприємства й фірми, переважно з сектору малого і середнього приватного бізнесу. Радіус обслуговування міжрайонних центрів охоплює територію 2-2,5- годинної доступності.

Табл. 1.

Міжрайонні центри сфери послуг Чернігівської області

Галузь сфери послуг	Кількість закладів		
	Чернігів	Ніжин	Прилуки
Торгівля	1019 магазинів, торговою площею понад 155.2 тис. кв.м.	близько 150 закладів роздрібно торгівлі	близько 120 закладів роздрібно торгівлі
Ресторанне господарство	369 заклади на 22.4 тис. посадочних місць	близько 50 закладів на 7.1 тис. посадочних місць	близько 40 закладів на 5.6 тис. посадочних місць
Зв'язок	108278 телефонних апаратів заг. користування, 30 відділень зв'язку, 15 інтернет-компаній	21028 телефонних апаратів заг. користування, 7 інтернет-компаній	21397 телефонних апаратів заг. користування, 3 інтернет-компанії, станція укр. мережі перманентних GPS-станцій
Транспорт	автовокзал, 2 автостанції, залізничний вокзал, річковий порт, аеропорт, 9 тролейбусних маршрутів, 45 автобусних маршрутів	аеродром, залізничний вокзал, автостанція	залізничний вокзал, автостанція
Банківська справа та фінансові послуги	31 відділення банків, 213 банкоматів, 19 консалтингових компаній	6 видів банків, 7 банкоматів,	6 видів банків, 5 банкоматів
Страховання та інші юридичні послуги	63 страхові компанії, 72 нотаріальні контори, 61 юридична компанія	5 страхових компаній, 2 юридичні компанії	4 страхові компанії

Освіта	56 ДНЗ, 42 ЗНЗ (у т.ч. гімназія, 6 ліцеїв, колегіум), 10 професійно-технічних закладів, 20 ВНЗ	12 ДНЗ, 3 ЗОШ І-ІІ ступенів, 17 ЗОШ І-ІІІ ступенів (у тому числі 2 гімназії), вечірня школа, 2 ліцеї, 6 ПНЗ, 2 ПТУ, 4 ВНЗ	14 ДНЗ, 8 ЗОШ І-ІІІ ступенів, спеціалізована школа, 2 гімназії, НВК, 4 ПНЗ, 4 ВНЗ І-ІІ рівня акредитації, професійний ліцей
Культура	144 об'єкти культурної спадщини, 23 бібліотеки, книжковий фонд – 562 примірники, 7 театрів, 7 музеїв, 11 закладів клубного типу, 2 кінотеатри	6 бібліотек, книжковий фонд – 390 примірників, кінотеатр, 6 музеїв, 30 пам'ятників, 10 інших закладів культури	2 будинки культури, 2 музеї, 5 бібліотек, книжковий фонд – 294 примірники, 7 церков та соборів, 30 пам'ятників, заклад клубного типу
Охорона здоров'я	23 заклади, 5392 лікарняних ліжка, 95 аптек	13 закладів, 595 лікарняних ліжок, близько 30 аптек	8 закладів, 570 лікарняних ліжок, 23 аптеки
Фізична культура та спорт	футбольний стадіон (додатково при ньому відкриті 4 секції), 19 ДСЮШ, 2 школи вищої спортивної майстерності, 2 басейни, 33 танцювальні студії	5 спортивних шкіл, фітнес-клуб, 3 спортивних клуби для дорослих	спортивна школа, додаткові секції з бойових мистецтв та спортивного туризму, 2 стадіони, 2 ковзанки
Соціальне забезпечення	11 державних установ, фонд соціального захисту інвалідів, 2 фонди соціального страхування, державна інспекція з питань праці, пенсійний фонд, дитячий будинок	Пенсійний фонд, 2 фонди соціального страхування, центри зайнятості, центр соціальних служб, Ніжинський дитячий будинок	5 державних закладів, 2 фонди страхування, пенсійний фонд
Рекреація і туризм	36 дитячих оздоровчих табори (180 місць), 96 туристичних фірм	16 дитячих оздоровчих табори, 3 туристичні фірми	25 дитячих оздоровчих табори, 2 туристичні фірми
Побутове обслуговування	16 готелів (700 номерів), 60 ательє, 19 бюро перекладів, 31 АЗС, 52 заклади друку та поліграфії, 20 СТО та мийок, 17 хімчисток	7 готелів (180 номерів), 10 АЗС	4 готелі (80 номерів), 10 АЗС,

Складено за матеріалами [6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13]

До сфери впливу Чернігова потрапляють Чернігівський, Ріпкинський, Городнянський, Щорський, Корюківський, Сосницький, Менський, Куликівський та частково Семенівський, Козелецький і Новгород-Сіверський райони, тобто загалом його зона тяжіння охоплює всі північні та північно-західні райони області. Частковий вплив центру на Козелецький район пояснюється сусідством останнього з Київською областю та безпосередньою близькістю до м. Києва. Ніжин має найбільший вплив на Ніжинський, Борзнянський, Ічнянський, Носівський, частково Ічнянський, Бобровицький та Бахмацький райони. Прилуки поширюють свій вплив на Прилуцький, Варвинський та частково Срібнянський, Талалаївський, Ічнянський і Бахмацький райони. Радіус впливу міжрайонних центрів не поширюється на Коропський, частково Новгород-Сіверський, Срібнянський, Талалаївський,

Бахмацький, Козелецький та Бобровицький райони області, що пояснюється досить значною їх віддаленістю. Населення із зазначених районів отримує частину епізодичних та рідкоепізодичних послуг у міжрайонних центрах Сумської та Київської областей - Шостці, Конотопі, Ромнах, Броварах. Цьому сприяє їх територіальна близькість та наявність хорошого транспортного сполучення.

Районні центри обслуговування відіграють провідну роль в обслуговуванні жителів власних адміністративних районів. Вони містять повний набір підприємств і установ повсякденного, періодичного та епізодичного попиту. Тут знаходяться провідні підприємства кожної галузі обслуговування району. Радіус впливу районних центрів поширюється на територію 1-1,5-годинної доступності. Залежно від того, потреби яких категорій споживачів задовольняються, такі центри мають також місцеве і локальне значення. У зоні впливу районних центрів відбуваються інтенсивні масові поїздки населення задля одержання послуг першої необхідності. Часто виникає ситуація, коли населення, що проживає на межі районів, звертається за послугами до центрів сусідніх районів, оскільки знаходиться територіально ближче до них або має з ними краще транспортне сполучення.

Центри кущових систем обслуговування – великі села або селища міського типу, в яких у минулому діяли великі промислові підприємства (наприклад, цукровий завод у смт Парафіївка Ічнянського району), або, які мали статус районних центрів (наприклад, смт Дмитрівка сучасного Бахмацького району). Вони і нині зберігають соціальну інфраструктуру, що дозволяє надавати повсякденні, періодичні і частково епізодичні послуги жителям поселень кількох прилеглих сільських рад.

Місцеві центри формуються у селах-центрах сільських рад і відповідно обслуговують жителів поселень усієї адміністративної території. Тут населення отримує, в основному, повсякденні і періодичні послуги - освітні, культурні, первинної ланки охорони здоров'я, торгівлі, зв'язку (поштові відділення), громадського транспорту.

Локальними є центри, що склались на базі рядових сіл і надають жителям послуги першої необхідності, – забезпечують найважливішими товарами, первинними освітніми та медичними послугами. Зона впливу локальних центрів обмежується розмірами самих поселень. Такі села на сьогодні забезпечені автобусним сполученням, що дозволяє їх мешканцям здійснювати поїздки до центрів більш високого рангу.

Висновки і перспективи подальших розвідок. За підсумками виконаної роботи можна зробити висновок, основні закономірності, викладені у теорії центральних місць Кристаллера-Льюша знаходять підтвердження у системі центрів обслуговування Чернігівської області:

- локальні центри мають 1 (дуже рідко 2) заклади сфери послуг, місцеві центри – по 2-3 заклади, кущові – не менше 5 і т.д. Чернігів є найбільшим центральним місцем області – тут розташовується максимальна кількість підприємств і установ кожної з галузей сфери послуг, наприклад, 1019

магазинів, 369 підприємств ресторанного господарства, 31 відділення банків, 56 дошкільних закладів, 42 школи і т.д;

- у кожному центрі наступного рангу розширюється набір (перелік) надаваних послуг: в локальних центрах представлено до 5 видів послуг, у місцевих – до 10, у кущових до – 12, у районних - повний набір масових послуг, у міжрайонних центрах - до масових послуг додаються спеціалізовані, а в обласному - ще й унікальні;

- послуги вищих рангів, зокрема послуги спеціалізованих лікувальних центрів, вищих навчальних закладів, професійних закладів культури, фізичної культури та спорту тощо можна отримати лише у центрах високого рангу – Ніжині, Прилуках, Чернігові;

- ієрархія центрів обслуговування представлена наступним чином: найвищий ранг обслуговування представлений єдиним центром – м. Чернігів, міжрайонних центрів обслуговування – 3, районних центрів обслуговування – 22, кущових – 125, місцевих – 537, локальних – 1691. Тобто кількість центральних місць зростає в міру зменшення порядку рангу. Кожен центр вищого рангу має набір послуг попереднього рангу: наприклад, м. Ніжин як міжрайонний центр обслуговування містить увесь спектр освітніх послуг районних центрів, але додатково тут з'являються ще 4 вищі навчальні заклади I-II рівня акредитації;

- розвиток сфери послуг насамперед залежить від потреб населення самого центру, і лише потім залежних місць, оскільки жителі центральних місць, наприклад, Чернігова, Ніжина, Прилук, районних центрів частіше користуються наявними у центрах послугами, а споживачі із залежних центрів – рідше, оскільки вони прямують до центральних місць заради отримання послуг, яких не мають за місцем проживання;

- оскільки впродовж останніх десятиліть в області не відбувалось інтенсивного розвитку продуктивних сил, тривали процеси депопуляції, то зменшення кількості центрів нижчих рангів і зростання кількості вищих не спостерігалось. Навіть надання Батурина статусу міста суттєво не змінило його місця в ієрархії центрів обслуговування населення.

Розроблена видатними науковцями першої половини XX ст. В. Кристаллером та А. Льюшем теорія центральних місць і нині залишається дієвим інструментом дослідження територіальної організації сфери послуг країн і регіонів. Її основні положення можуть бути використані для обґрунтування ієрархії центрів і систем обслуговування, розробки оптимальних стратегій розміщення мереж сфери послуг у різних областях України, що суттєво відрізняються за історичними та природними особливостями, рівнем соціально-економічного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Гаврилов А. И. Региональная экономика и управление: учебное пособие для вузов/ А. И. Гаврилов. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. — 239 с.

2. Занадворов В. С. Экономика города: (Ввод. курс): учеб. пособие/ В. С. Занадворов, А. В. Занадворова// Ин-т «Открытое о-во». – М.: Магистр, 1997. – 273 с.
3. Качан Є. П. Регіональна економіка: підручник/ Є. П. Качан. – К.: Знання, 2011. – 670 с.
4. Коркина Т. А. Теория современного города: учеб. пособие/ Т. А. Коркина, Б. В. Савенков. – Челябинск: Челяб. гос. ун-т., 2010. – 180 с.
5. Липец Ю. Г. География мирового хозяйства: учеб. пособие для студентов/ Ю. Г. Липец, В. А. Пуляркин, С. Б. Шлихтер — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 400 с.).
6. Чернігівська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. - Режим доступу: URL: <http://cg.gov.ua/>.
7. Чернігівська районна державна адміністрація [Електронний ресурс]. - Режим доступу: URL: <http://chadm.cg.gov.ua>.
8. Офіційний веб-портал Чернігівської міської ради [Електронний ресурс]. - Режим доступу: URL: <http://www.chernigiv-rada.gov.ua/>.
9. Головне управління статистики у Чернігівській області [Електронний ресурс]. - Режим доступу: URL: <http://chernigivstat.gov.ua>.
10. Офіційний сайт Ніжинської міської ради [Електронний ресурс]. - Режим доступу: URL: <http://www.nizhynrada.org>.
11. Прилуки [Електронний ресурс]. - Режим доступу: URL: <http://www.pryluky.osp-ua.info>.
12. Офіційний веб-портал міста Прилуки [Електронний ресурс]. - Режим доступу: URL: <http://www.pryluky.org/>.
13. Справочник Украины [Електронний ресурс]. - Режим доступу: URL: <http://namapi.com.ua/>.

Шпарага Т.І., Циганок М. Л. Сфера послуг Чернігівської області у світлі теорії центральних місць

Розкрито сутність теорії центральних місць Кристаллера-Льоша. Обґрунтовано особливості її застосування для суспільно-географічних досліджень сфери послуг. Проведено апробацію теорії на прикладі Чернігівської області України. Виділені центри сфери послуг різних типів, встановлено їх ієрархію, зони впливу, місце в системі обслуговування населення.

Ключові слова: сфера послуг, теорія центральних місць, центральне місце, залежні місця, ієрархія центрів сфери послуг, радіус впливу, зона обслуговування.

Shparaga T.I., Tsyganok M.L. Human services of Chernihiv region in the frames of Central places theory

The essence of the Christaller&Lösch central places theory is disclosed. The peculiarities of its application to for socio-geographic investigations of services are explored. The approbation of this theory via the example of Chernihiv region in Ukraine is proposed. The service centers of various types, their hierarchy, influence zone as well as their role in public services are investigated.

Keywords: services, Central places theory, central place, dependent place, hierarchy of service centers, the radius of influence, service area.

Шпарага Т.И., Цыганок М.Л. Сфера услуг Черниговской области в свете теории центральных мест

Раскрыта сущность теории центральных мест Кристаллера-Леша. Обоснованы особенности ее применения для общественно-географических исследований сферы услуг. Проведена апробация теории на примере Черниговской области Украины. Выделены центры сферы услуг различных типов, установлена их иерархия, зоны влияния, место в системе обслуживания населения.

Ключевые слова: сфера услуг, теория центральных мест, центральное место, зависимые места, иерархия центров сферы услуг, радиус влияния, зона обслуживания.

УДК 911.3

Слука Н.А., д.г.н., вед. науч. сотр., **Пилька М.Э.**, магистрант
Московский государственный университет
имени М.В. Ломоносова

ГЛОБАЛЬНОСТЬ ГОРОДОВ США С ПОЗИЦИЙ КОРПОРАТИВНОГО ПОДХОДА

Ключевые слова: корпоративная география, ведущие ТНК мира, глобальные города, США

Введение. Анализ современной геоэкономической реальности однозначно свидетельствует о возникновении нового, амбициозного и мощнейшего актора в мирохозяйственном развитии – транснациональных корпораций. Феномен требует глубокого изучения и адекватного отражения в научном знании, и не только в рамках отдельных дисциплин, но и на основе междисциплинарного подхода. Однако на текущий момент с позиций ряда наук, прежде всего экономических, достаточно исследованы лишь отдельные аспекты. Многие актуальные и важные, экономически и социально значимые элементы процесса транснационализации пока остаются «за бортом» полета научной мысли, хотя в их фундаментальном раскрытии заинтересованы как теоретики, так и практики. И в первую очередь это относится к изучению пространственных форм организации и локализации транснационального бизнеса, за что отвечает социально-экономическая география.

С нашей точки зрения, назрела необходимость официально оформить в рамках социально-экономической географии новое научно-исследовательское и образовательное направление – «корпоративная география», или по аналогии с регионо-, страно-, краеведением, но с упором на функциональный акцент, – «корпорациеведение». Под ним понимается синтез глубокого знания, во-первых, собственно природы и особенностей функционирования ТНК в современных условиях, во-вторых, колоссального, исключительного, эксклюзивного ресурса пространства, дающего новую энергетику/синергетику для развития структур международного бизнеса, в-

третьих, ключевой роли компаний в организации нового глобального экономического пространства.

Нельзя не отметить прямую «ответственность» ТНК за генерацию в последнее время целого ряда достижений в теории социально-экономической географии, включая концепции глобальных городов и градоцентрической территориальной организации мировой системы [1; 2; 4; 6 и др.]. Именно корпоративный подход выражает квинтэссенцию всей парадигмы «архипелага городов», или транснациональной урбанистической системы. Он предполагает изучение сети и иерархии глобальных городов на основе концентрации различных подразделений ТНК, прежде всего руководящих звеньев, их штаб-квартир. При этом истинную силу центра в международном территориальном разделении труда и его роль в управлении мирохозяйственными процессами дает присутствие не только «собственных» ТНК, но и зарубежных партнеров-конкурентов – корпораций других стран. Соответственно, теоретическая модель должна отображать размещение штаб-квартир, главных региональных офисов и иного рода представительств ТНК как национального ранга, так и «ассоциированных членов», крупных зарубежных компаний.

Постановка проблемы и задачи исследования. На сегодняшний день «расселение» штаб-квартир ведущих ТНК мира достаточно хорошо отработано в международной исследовательской практике и пространственная картина в целом ясна [1; 7; 10 и др.]. Но в специальной литературе весьма слабо представлены работы по оценке характера локализации представительств зарубежных ТНК в глобальных городах. Такое состояние вопроса тесно связано как с общей молодостью исследовательского направления и отсутствием пока понимания значимости решения этой задачи, так и с весьма большой трудоемкостью сбора, обработки и систематизации первичного материала для качественной оценки присутствия подразделений зарубежных ТНК в различных центрах. Вместе с тем, это весьма существенный и перспективный пласт изучения современных «нодальных точек» глобальных городских сетевых структур, выводящий на углубленное понимание многих вопросов.

Пробный анализ дислокации зарубежных ТНК в глобальных городах целесообразен на примере США. Страна, обладая особой геоэкономической и геополитической мощью, во-первых, располагает наиболее масштабным набором истинных и формирующихся глобальных центров, во-вторых, отличается, с одной стороны, многочисленностью материнских ТНК, а с другой – престижностью, высокой заинтересованностью корпораций из других стран в организации деятельности в американских городах. Задачи исследования в целом можно свести к выявлению, количественной оценке и первичной интерпретации территориальных приоритетов «расселения» представительств разного ранга ведущих зарубежных ТНК в глобальных городах США.

Источники информации и методы. Научно-теоретическую основу исследования составляют труды ведущих зарубежных и отечественных теоретиков глобальной экономики, географии мирового хозяйства и глобальных городов [1; 2; 6: 20-23 и др.]. Ядром конкретной информационно-статистической базы исследования служат официальные данные самого крупного и наиболее авторитетного из существующих рейтингов корпораций – Forbes 2000 [3], строящегося на базе четырех показателей: продажи, прибыль, активы и рыночная стоимость компаний. В работе использованы общенаучные и конкретно-научные методы, в том числе историко-географический, статистический и сравнительно-географический.

Следует внести уточнения и ограничения исследования, во-первых, касаясь списка глобальных городов США, а во-вторых, по методике учета корпораций и их подразделений. В первом случае спектр вовлекаемых в изучение городов опирается на авторитетную классификацию П. Тейлора [23], но центры берутся в пределах не собственно городских границ, а метрополитенских ареалов. Во втором случае принимаются следующие допуски: 1) Из анализа намеренно выведены корпорации из сферы ритейла и дилерские центры автопроизводителей в силу их повсеместного размещения; 2) Из-за отсутствия достоверных данных в исследование не вошли компании Teva и Schneider Electric; 3) Для выявления размещения по городам США филиалов корпораций используются данные консалтинговой группы Dun&Bradstreet (D&B) [5]; 4) Расчеты проводятся как с учетом количества офисов корпорации в одном городе, так и по схеме «одна компания – один офис». При этом не дешифрируется тип филиала (офис продаж, предприятие, региональная штаб-квартира и т.д.); 5) В работе рассматриваются лишь те представительства, которые на 100% принадлежат главной компании и зарегистрированы под тем же товарным знаком; 6) В силу отсутствия достоверной статистики размер представительств компании не учитывается.

Глобальные города США – концентраторы штаб-квартир материнских ТНК страны. Крупнейшие центры США традиционно находятся в поле зрения экспертов и представляют одну из самых многочисленных групп глобальных городов, ядро Североамериканского узла транснациональной урбанистической системы. Так, в первой классификации П. Тейлора [8], составленной на базе оценки только ряда секторов деловых услуг, 19 из 122 глобальных центров приходилось на долю США. В более поздних работах, основанных на комплексе показателей глобальности городов – 9 из 52 [22]. В рейтинге от 2011 г. присутствуют уже 33 центра, из которых 18 сформированных, в том числе 10 входят в высшую категорию (Альфа-группа), 8 – рангом ниже (Бета-группа), и 15 – формирующихся (Гамма-группа) [23]. Во всех классификациях, так или иначе, учитывается присутствие материнских ТНК и позиции городов США в этом плане весьма прочны. Более того, с учетом последних трендов мирового корпоративного развития можно уверенно прогнозировать их дальнейшее усиление. По данным Forbes 2000 на 2013 г., в рейтинге представлены компании из 66

стран при доминанте США (524 компании) и Японии (258), вместе увеличивших присутствие в списке за прошлый год на 14 участников. Большим приростом отличается только Китай, представленный уже 136 компаниями, в том числе 15 новичками [3].

Таблица 1

Представительство транснациональных структур бизнеса в глобальных городах США, 2012-2013 гг.

Категории глобальных городов по П.Тейлору	Глобальные города	Число штаб-квартир ТНК США	Число представительств зарубежных ТНК		Число стран, представленных ТНК	Индекс «корпоративной активности» ⁸
			Всего, в т.ч.:	Региональных штаб-квартир		
Альфа ++	Нью-Йорк	81	374	79	45	3,00
Альфа +	Чикаго	23	203	14	31	1,30
Альфа	Лос-Анджелес	18	259	32	32	1,71
	Сан-Франциско	6	155	6	32	1,09
	Вашингтон	15	123	16	29	1,05
Альфа –	Атланта	9	136	9	24	0,86
	Даллас	21	127	5	25	0,81
	Майами	5	113	16	30	1,05
	Бостон	9	105	2	23	0,66
	Филадельфия	11	101	7	20	0,64
Бета +	Хьюстон	21	189	34	34	1,59
Бета	Сиэтл	6	97	2	25	0,69
	Миннеаполис	11	62	1	17	0,37
Бета –	Сан-Диего	4	65	0	20	0,45
	Детройт	7	117	7	22	0,73
	Денвер	8	61	3	19	0,45
	Кливленд	6	45	0	14	0,23
	Сент-Луис	7	43	1	14	0,24
Гамма +	Сан-Хосе	23	84	9	28	0,83
	Портленд	2	58	1	20	0,44
	Шарлотт	3	53	4	19	0,44
	Цинциннати	4	50	3	17	0,36
	Балтимор	1	22	0	12	0,11
Гамма	Финикс	5	54	0	19	0,39
	Питтсбург	7	53	0	17	0,33
	Тампа	3	38	1	17	0,30
	Индианаполис	3	35	0	13	0,18
	Коламбус	2	30	1	8	0,04
	Канзас-Сити	3	25	1	8	0,03
Гамма –	Остин	1	38	1	12	0,17
	Орландо	0	29	0	12	0,13
	Милуоки	5	19	0	10	0,05
Всего	32	330	2963	255	47	-

Составлено по: [1; 3; 5].

⁸ Индекс «корпоративной активности» - куммулятив расчетов для глобальных центров по формуле: $\frac{x - \min}{\max - \min}$ – для каждого из трех показателей (количество зарубежных представительств в городе, количество и количество региональных штаб-квартир), где x – значение показателя в данном городе.

Практика США во многом снимает осторожные сомнения ряда специалистов, включая апологета глобальности городов С. Сассен, «о том, что количество штаб-квартир – это как раз то, что отличает глобальный город» [1; 20]. Ныне в этих центрах страны «сидит» почти 65% – 339 из более 500 американских компаний, входящих в рейтинг Forbes 2000. Более того их распределение по основным иерархическим нишам глобальных городов весьма красноречиво: на долю Альфа-группы приходится свыше 2/3 всех штаб-квартир материнских ТНК, Бета-группы – чуть более 1/5 и Гамма-группы – немногим более 1/10 (табл.). Впечатляет и неравномерность погородского размещения. Только Нью-Йорк аккумулирует почти четверть всех головных офисов крупнейших ТНК США, а пятерка лидеров (плюс Сан-Франциско, Чикаго, Хьюстон, Даллас) – более половины – 54,3%. Тем не менее, все глобальные города страны за исключением (Орlando) выступают как реальные площадки «американского» транснационального бизнеса. Опыт США в целом подтверждает действенность классического корпоративного критерия, хорошо корреспондируется с большинством более широких группировок и классификаций. Хотя, детальное рассмотрение эмпирического материала оставляет вопросы о месте в иерархии глобальных городов Хьюстона, Майами, Миннеаполиса и некоторых др.

Глобальные города США – аванпосты зарубежных ТНК. Согласно данным Forbes 2000 на 2012-2013 гг., в США представлено 621 из 1374 неамериканских корпораций – или 45,2%. Общее число их офисов в стране – 6412, из них в глобальных городах – более половины – 3561 [3]. Такое значение показателя трудно оценить однозначно в силу отсутствия соответствующих методических разработок. Отметим лишь, что программы конкретной дислокации офисов часто индивидуальны; эти задачи менеджеры ТНК решают в соответствии со своей стратегией и тактикой, общекорпоративной политикой выполнения генеральных функций и присутствия на различных рынках. Например, часть компаний открывает представительства во всех более-менее крупных городах страны (финская Kone). Напротив, другая часть – ориентируется на «региональный подход», в виде сосредоточения присутствия только в нескольких штатах США (мексиканская Cemex). Немало и других схем действий компаний на чужеродном рынке.

Первично оценить глобальность агломераций США через призму экспансии зарубежных компаний позволяют три статистически доступных индикатора: общее число офисов компаний, их региональных штаб-квартир и количество стран, представленных ТНК. Если руководствоваться правилом «одна компания в одном городе», то реальное количество офисов в глобальных городах США в 2012-2013 гг. – 2963 единиц. Их распределение по типологическим группам, как и в случае материнских ТНК, носит концентрированный, но более мягкий характер. За счет Альфа-городов (около 3/5) дополнительный вес приобретают формирующиеся глобальные центры (19%). То есть «расселение» офисов зарубежных компаний получает

большую степень свободы, что представляется вполне логичным. Картина в целом повторяется и при анализе размещения 255 региональных штаб-квартир иностранных ТНК, но, напротив, носит более жесткий характер. На Альфа-группу городов приходится уже более $\frac{3}{4}$ всех головных офисов компаний, а на формирующиеся – менее 8%. Налицо явное тяготение в локализации региональных штаб-квартир зарубежных компаний к эпицентрам транснационального бизнеса в США. Закономерны результаты и третьего ракурса исследования. Как и в предыдущих случаях, с большим отрывом лидирует Нью-Йорк. Здесь присутствуют ТНК из 45 стран; в остальных центрах Альфа-группы – по 20-30, а в прочих городах – от 10 до 20 стран. В целом надо признать работоспособность всех трех индикаторов, дающих довольно реалистичное представление об иерархии глобальных городов США с позиций корпоративного подхода. Отметим также колоссальное значение совсем небольшого числа городов, во многом определяющих внешнеэкономическое сотрудничество США на уровне ТНК.

Дифференциацию глобальных городов США по «корпоративной активности» позволяет оценить сводный индекс, учитывающий весомость присутствия зарубежных компаний. Согласно его значениям, выделяются: однозначный лидер – Нью-Йорк, превосходящий прочих по всем индикаторам с гигантским отрывом, и три группы центров низших рангов:

Первая из них представлена комплексными конкурентами неофициальной столице США в лице Лос-Анджелеса, Сан-Франциско, Хьюстона, Чикаго, Майами и Вашингтона, каждый из которых располагает внушительным числом как штаб-квартир зарубежных ТНК различного ранга и профиля из 30 и более стран.

Вторая группа состоит из центров трех типов: «функционально-специализированных» (например, Сан-Хосе, Детройт); бывших городов-лидеров, утративших по ряду причин свое величие (Филадельфия, Бостон), и динамично развивающихся центров (Даллас, Сиэтл). Эти города привлекательны для иностранных бизнес-структур за счет, в том числе, предоставления особого комплекса высокопрофессиональных услуг или производств международного значения. Например, Атланта – крупнейший авиахаб США и мира; Филадельфия – колыбель американской независимости; оплот мощнейшей химической промышленности, фармацевтики и медицины. Для Детройта особую роль играет позиционирование как «родины мирового автомобилестроения».

Третья группа (менее 0,5) включает 18 городов с относительно ограниченными возможностями «глобального роста». Это – центры, пока не обладают достаточными ресурсами для борьбы на равных с лидерами за привлечение зарубежных инвестиций. Значительная часть из них, либо уже не играет той роли, которую они играли несколько десятилетий назад (например, Питтсбург, Кливленд), либо совсем недавно начали восхождение в рамках реалий глобальных рынков (Остин, Финикс и др.) и еще не успели

нарастить потенциал, необходимый для достойной конкуренции с более вовлеченными в корпоративные сети городами.

Сопряженный анализ размещения штаб-квартир материнских ТНК и региональных представительств зарубежных корпораций позволяет практически втрое сузить список глобальных городов США как серьезных узлов транснационального бизнеса. По абсолютному числу головных офисов всех компаний с колоссальным отрывом лидирует Нью-Йорк, прочны в рейтинге позиции Хьюстона и Лос-Анджелеса, несколько слабее – у Чикаго, Сан-Хосе, Майами, Сан-Франциско, Атланты, Филадельфии, Вашингтона и Далласа. Такой состав вполне закономерен – за редким исключением это центры Альфа-группы. А, вот, остальные почти 2/3 всех глобальных городов иных категорий играют очень скромную, своего рода вспомогательную роль в корпоративной сфере. Иными словами, подтверждается правило: чем глобальнее город, тем больше в нем штаб-квартир любых компаний.

Другой ракурс исследования – соотношение «внутреннего» и «внешнего» плеча транснационального бизнеса в агломерациях США. Теоретически возможны три главные модели распределения: «комплексные» центры, в которых пропорционально представлены материнские и зарубежные ТНК, и города с преобладанием либо первых, либо вторых. Расчеты с нормированием индикаторов и дальнейший анализ сразу показывают большую разницу между городами Альфа-группы и прочими. Для последних в подавляющем большинстве случаев типична «домашняя» модель, базирование глобальности на местных компаниях. Ситуация в элите глобальных центров США гораздо менее однозначная. Группу с «национальными корнями» транснационализации, доминантой материнских ТНК формируют такие центры как Даллас, Бостон, Миннеаполис, Сент-Луис, Питтсбург. Баланс между внутренними и внешними приоритетами в корпоративной сфере выдерживается в случае Нью-Йорка, Чикаго, Атланты и Вашингтона. Третья модель с явным преобладанием зарубежных ТНК характерна для Лос-Анджелеса, Майами и Хьюстона. Два первых центра в полной мере соответствуют особой категории глобальных городов – «городов-ворот». Лос-Анджелес играет ключевую роль в организации взаимодействия бизнеса и структур из иных сфер США со странами АТР, а Майами – Латинской Америки.

Выводы. Анализ с позиций корпоративного подхода подтвердил исходную гипотезу о нодальности крупнейших агломераций США в пространственной организации транснационального бизнеса; высоком уровне концентрации в них не только штаб-квартир материнских ТНК, но и представительств ведущих зарубежных компаний. Рейтинг центров по численности последних довольно полно совпадает с иерархией глобальных городов, выведенной на основе комплекса характеристик, тем самым подчеркивая релевантность критерия, применимость для самостоятельного ранжирования центров. Доказано безоговорочное лидерство как по

«внутренней», так и по «внешней» корпоративной активности Нью-Йорка, и определяющая роль в реализации внешнеэкономического сотрудничества страны на уровне ТНК в целом небольшого числа городов Альфа-группы, которым по аттрактивности для международного бизнеса прочие центры существенно уступают.

В целом использование корпоративного подхода позволило по-новому раскрыть глобальность крупнейших агломераций США, оценить глубокую неоднородность их положения в рамках циклично-генетической динамики городского развития, начиная от «увядающего» автомобильного Детройта и заканчивая амбициозными и высокотехнологичными центрами типа Остина; актуализировать размышления о палитре средств усиления привлекательности городов для крупного международного бизнеса, что представляется весьма своевременным для привлечения инвестиций и создания новых полюсов роста деловой активности на территории России и Украины.

Список литературы

1. Город в контексте глобальных процессов / Под ред. И.И. Абылгазиева, И.В. Ильина, Н.А. Слуки. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2011. – 448 с.
2. Слука Н.А. Градоцентрическая концепция мирового хозяйства. – М.: Пресс-Соло, 2005. – 168 с.
3. Сайт журнала Forbes. URL: <http://www.forbes.com> (дата обращения: 03.02.2014).
4. Сайт исследовательской группы «Globalization and World Cities». URL: <http://www.lboro.ac.uk/gawc/index.html> (дата обращения: 14.03.2014).
5. Сайт компании Dan&Bradstreet. URL: <http://www.dnb.com> (дата обращения: 25.12.2013).
6. Грчич М., Слука Н. Глобали градони. – Београд, 2006. – 207 с.
7. Abrahamson M. Global Cities. Oxford University Press, 2004.
8. Beaverstock J., Smith R., Taylor P. A Roster of World Cities // GaWC Research Bulletin. 1999. N5.
9. Brenner N. Global Cities, Global States: Global City Formation And State Territorial Restructuring In Contemporary Europe. Routledge, 1998.
10. Clark D. Urban World/Global City. L., N.Y., 2003.
11. Friedmann J. The World City Hypothesis // Development and Change, 1986, Vol. 17.
12. Global City Index. A.T. Kearney, 2012.
13. Global Power City Index. Institute For Urban Strategies, 2011.
14. Hall P. The World Cities. Third edition. N.Y., 1984.
15. Hot Spots: Benchmarking Global City Competitiveness. A Report From The Economist Intelligence Unit, 2012.
16. Kratke S., Taylor P.J. A World Geography of Global Media Cities // European Planning Studies. 2004. Vol. 12. N4.
17. Kratke S. How Manufacturing Industries Connect Cities across the World: Extending Research on 'Multiple Globalisation' // GaWC Research Bulletin. 2011. N391.
18. Parnreiter C. Global Cities and the Production of Uneven Development // GaWC Research Bulletin. 2012. N394.
19. Robinson J. Global And World Cities: A View From Off The Map // International Journal Of Urban And Regional Research. September, 2002.
20. Sassen S. The Global City: New York, London, Tokyo. Princeton University Press, 1991; 2001.
21. Taylor P. World City Network:

A Global Urban Analysis. Routledge, 2004. 22. Taylor P. Leading World Cities: Empirical Evaluations of Urban Nodes in Multiple Networks // Urban Studies. 2005. N42 (9). 23. Taylor P., Ni P., Derudder B., Hoyler M., Huang J., Witlox F. Global Urban Analysis: A Survey of Cities in Globalization. L.: Earthscan, 2011. 24. Verhetsel A., Sel S. World maritime cities: From which cities do container shipping companies make decisions? // Transport Policy. 2009. Vol. 16. N5.

Слука Н.А., Пилька М.Э. Глобальность городов США с позиций корпоративного подхода. Анализ подтвердил исходную гипотезу о значимости идентификации глобальных городов с позиций корпоративного подхода и нодальности крупнейших агломераций США в пространственной организации транснационального бизнеса. Определяющую роль во внешнеэкономическом сотрудничестве страны на уровне ТНК играет ограниченное число центров. По сочетанию признаков «внутренней» и «внешней» корпоративной активности при безоговорочном лидерстве Нью-Йорка выделяется несколько групп центров.

Ключевые слова: корпоративная география, ведущие ТНК мира, глобальные города, США

Sluka N.A. Pilka M.E. Global nature of US cities: corporate approach. Our analysis justifies the initial hypothesis regarding corporate approach as crucial in identifying global cities. Moreover it acknowledges US leading metropolitan areas as nodal to transnational business. Few cities determine country's foreign economic relationships in terms of corporate linkages. When taking into account all internal and external attributes of corporate activity New York emerges as a leading global city with several group of cities lagging behind.

Key words: corporate geography, leading TNCs, global cities, USA.

УДК 911.3

*Барило І.М., асп., Погребський Т.Г., асп., Телебєнєва Є.Ю. асп.
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Ключові слова: чисельність населення, природний рух населення, статеві-вікова структура населення, зовнішні міграції.

Вступ. Постановка проблеми. Демографічна ситуація характеризує відтворення населення за його основними структурними елементами у просторовій та часовій визначеності. Окремі компоненти сучасного стану демографічних процесів в Україні формувалися протягом багатьох десятиліть, задовго до сучасних політичних і соціально-економічних змін.

© Економічна та соціальна географія. – 2014. – вип. 1 (69)

Несприятлива демографічна історія України значно деформувала чисельність та статеві-віковий склад населення, порушила механізм його сталого відтворення. Реакція населення на нові умови життєдіяльності проявилась у зміні демографічної поведінки, зниженні народжуваності, трансформації структури та функцій сім'ї, переоцінці поглядів на шлюб і розлучення, міграційній рухливості. Саме ці особливості є основними передумовами демографічного руху сучасної України [1, 3, 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Демографічні процеси – об'єкт географічних досліджень, оскільки вони мають яскраво виражений просторовий характер. Найчастіше демографічні показники вивчалися географією населення, де акцент робився на їх просторових проявах. Теоретичні основи дослідження демографічної складової суспільства розроблені багатьма відомими вченими: Н. Агафоновим, В. Джаманом, А. Доценком, С. Ковальовим, М. Логвином, С. Пирожковим, В. Стешенко, О. Топчієвим, О. Хомрою, В. Яворською та іншими. Проте сьогодні основні центри дослідження демографічних процесів в Україні поступово трансформуються в економічні та соціологічні науки і зосереджуються в інститутах, зокрема, в Інституті демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи (О.Гладун, Е. Лібанова, І.Курило, А. Макарова, А. Позняк, В.Стешенко), в Інституті економіки та прогнозування (Т. Богдан), в Інституті регіональних досліджень (В. Садова), в Інституті соціології (І. Прибиткова), а також в Національному інституті стратегічних досліджень (А. Малиновська). Таким чином, дослідження процесу розвитку населення та його окремих складових стає об'єктом дослідження багатьох суспільних наук, зокрема демографії, соціології, соціально-економічної географії тощо.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Метою статті є визначення просторово-часових особливостей демографічних процесів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з 1993 року в Україні спостерігається неперервна тенденція скорочення чисельності населення. За роки незалежності чисельність населення держави скоротилась на 12,5% (з 52 до 45,5 млн. осіб). Динаміка чисельності населення України за 1991-2013 роки представлена на рис.1. Слід відмітити, що приблизно однаковою є динаміка скорочення чисельності міського і сільського населення, пропорція між ними за досліджуваній період зберігається і становить 69% на 31% відповідно. За даними Державної служби статистики, на 1 січня 2013 року загальна чисельність населення України складала 45 млн. 480 тис. осіб. [8].

На загальну чисельність населення України здійснює вплив його природне та міграційне відтворення. Сьогодні держава знаходиться в стані зменшення показника природного приросту населення, на що впливають показники народжуваності та смертності [2]. Динаміка цих показників наведена на рис. 2 і відображає перебіг історико-політичних подій та соціально-економічні перетворення в країні. В 1991 році показник смертності вперше перевищив показник народжуваності, в наступні роки

ця тенденція все більше посилювалась. Починаючи з 2001 року відбувається поступове збільшення показника народжуваності. Аналізуючи динаміку процесів народжуваності, відзначимо період зменшення рівня народжуваності (до 1999 року), період стабільно низького його рівня (1999-2002 роки), період поступового збільшення рівня народжуваності (2003-2009 роки), стабілізації рівня народжуваності (починаючи з 2009 року і дотепер) [8]. Показники смертності населення в Україні характеризуються відносною стабільністю, тому за наведений період природне скорочення коливається залежно від зміни показника народжуваності.

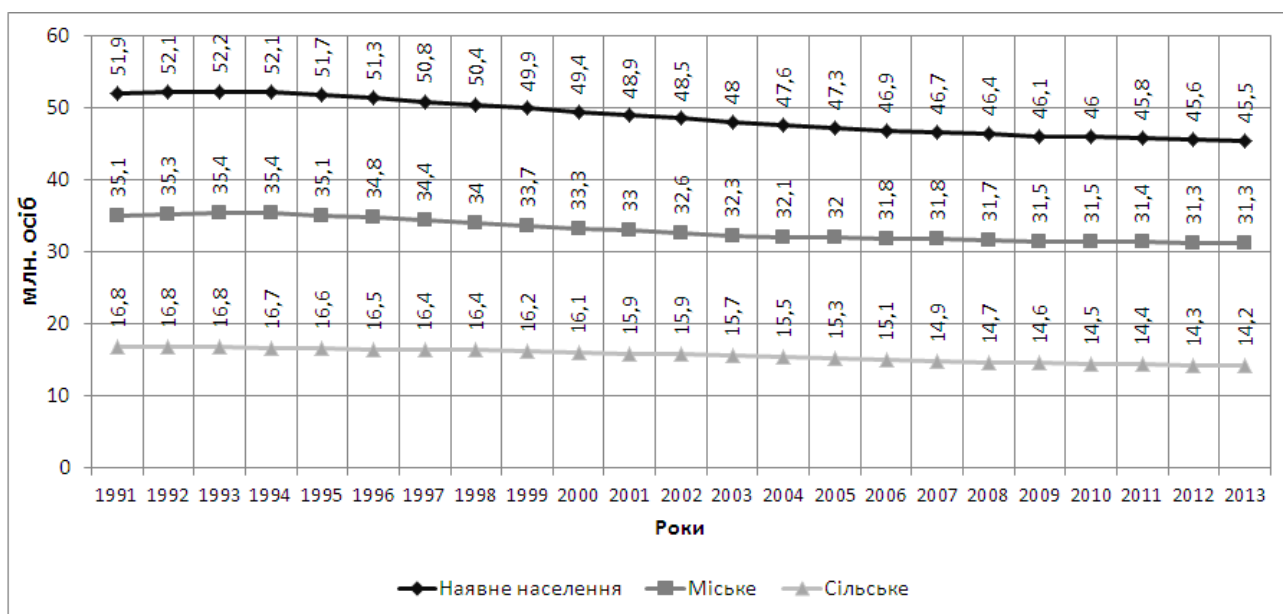

Рис.1. Динаміка чисельності населення України за 1991-2013 роки (складено за матеріалами [8])

Зазначені тенденції по-різному проявляються в регіонах України. Спостерігається закономірність збільшення показника народжуваності та зменшення показника смертності зі сходу на захід [4]. В першу чергу, це пояснюється умовами праці, екологічною ситуацією та структурою причин смертності населення. Поєднання зазначених особливостей призводять до територіальної диференціації показників природного руху населення України (рис. 3).

Збільшення чисельності населення внаслідок природного приросту в Україні на 1 січня 2013 року державна служба статистики зафіксувала в чотирьох областях: Закарпатській (3,1%), Рівненській (2,6%), Волинській (1,1%) та Чернівецькій (0,1%). Найбільш гострою проблема природного скорочення спостерігалась в Чернігівській (-9,3%), Сумській (-7,6%), Полтавській (-6,8%), Луганській (-6,7%), Черкаській (-6,6%), Донецькій (-6,4%) та Кіровоградській (-6,0%) областях [8]. Рівень смертності в цих регіонах в 1,5-2 рази перевищував рівень народжуваності.

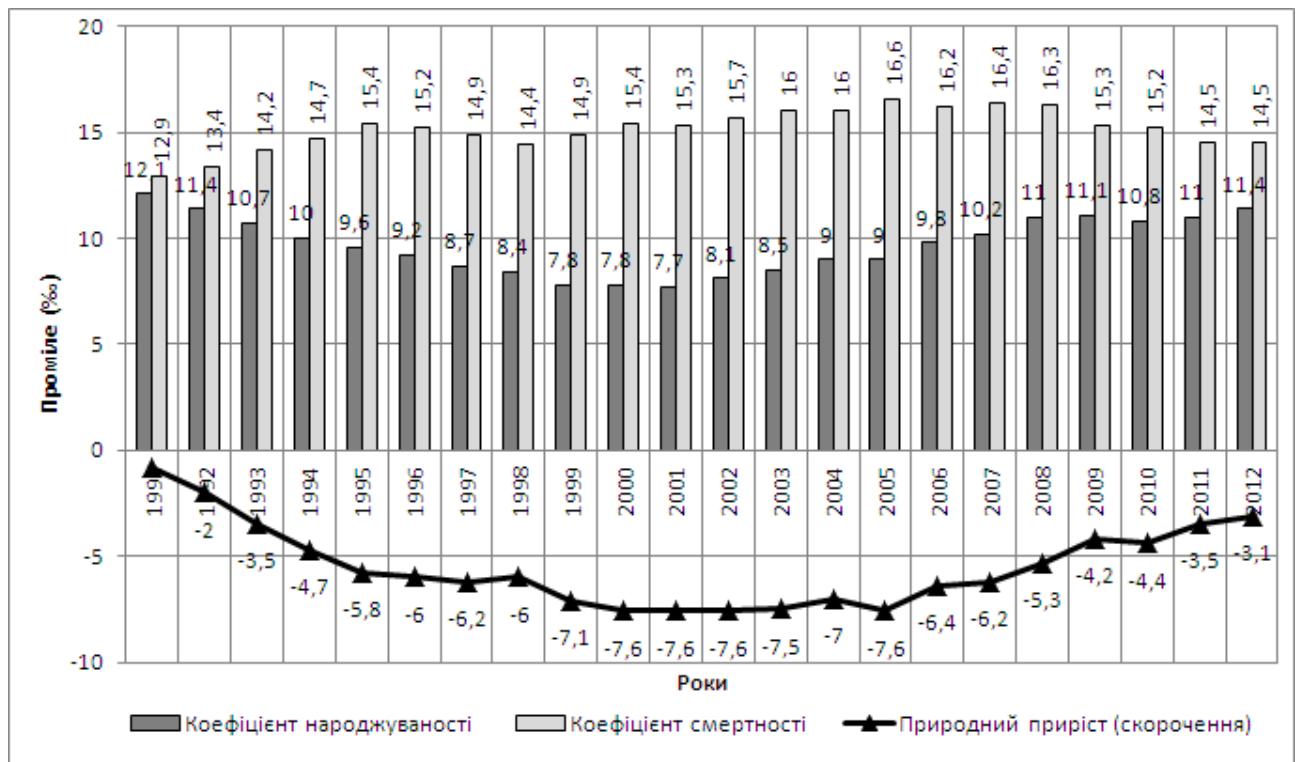

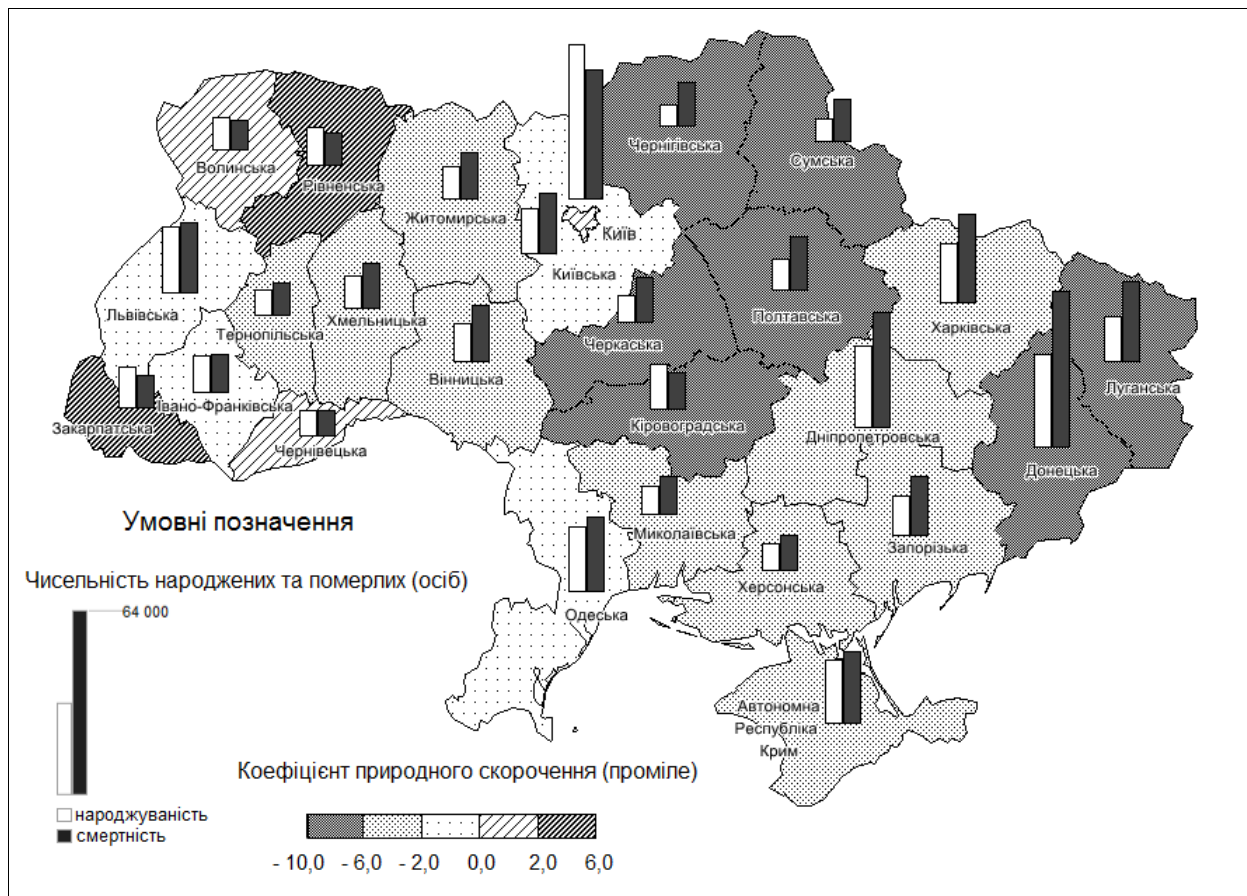
Рис.2. Динаміка природного руху населення України за 1991-2012 роки (складено за матеріалами [8])

Одним із найважливіших чинників, що визначає механізм відтворення населення, зокрема народжуваність та смертність, є статеві-вікова структура населення [10]. Сучасна статеві-вікова структура населення України представлена на рис.4.

За допомогою наведеної піраміди можна простежити, що в сучасній структурі населення України переважає жіноче населення, частка якого складає приблизно 54% (24,4 млн. осіб). Частка чоловічого населення становить близько 46% (21,1 млн. осіб). На кінець 2012 року на 1000 чоловіків припадало 1164 жінки. Не дивлячись на це, хлопчиків щороку народжується більше, ніж дівчаток. Так, у 2012 році частка хлопчиків склала 51,6% від загальної кількості народжених, а дівчаток – 48,4%, або ж на 100 дівчаток припадало 107 хлопчиків. Однак смертність дітей віком до 1 року вже має статеві відмінності. В 2012 році на 1000 живонароджених відповідної статі частка померлих хлопчиків становила 9,3, а дівчаток – 7,5. Із віком різниця в рівнях смертності зростає. Так, уже починаючи з віку 20-24 роки показник смертності чоловіків перевищує показник смертності жінок майже в три рази [3, 8].

Важливим індикатором суттєвої статевої диспропорції в структурі населення є гендерна різниця показників середньої очікуваної тривалості життя при народженні. У 2012 році середня очікувана тривалість життя чоловіків при народженні становила 66 років, жінок – 76 років. Тобто різниця середньої очікуваної тривалості життя при народженні між чоловіками та

жінками становила 10 років. Чисельна перевага жіночого населення над чоловічим спостерігається з 34 років та з віком збільшується [8, 9].

**Рис.3. Природний рух населення України, 2012 рік
(складено за матеріалами [8])**

Завдяки зростанню та стабілізації показників народжуваності, загальна кількість дітей у віці 0–15 років почала збільшуватись: упродовж 2011 року на 17,5 тис. осіб, 2012 року – на 54,6 тис. осіб. На початок 2013 року частка дітей у віці 0–15 років становила 15,5% від загальної кількості населення. Чисельність населення у віці 16–59 років за останні п'ять років зменшилась з 29,7 млн. осіб до 28,6 млн. осіб. Також зменшилась частка осіб цієї вікової групи в загальній чисельності населення – на 1 січня 2013 року вона становила 63,1%. Водночас частка населення у віці 60 років і старше зросла і склала 21,4% [6, 8].

На відміну від природного відтворення, міграційне має позитивне значення, хоча його обсяг значно менший. Тому і продовжує відбуватись загальне зменшення чисельності населення України. Територіальні особливості зовнішніх міграційних процесів в Україні представлені на рис.5. На картосхемі прослідковується своєрідна просторова тенденція: у більшості західних регіонах переважає еміграція (Волинська, Рівненська, Тернопільська, Закарпатська області); східні та центральні регіони

відрізняються переважанням іммігрантів (тільки Луганська область має від'ємне сальдо зовнішньої міграції) [5, 8].

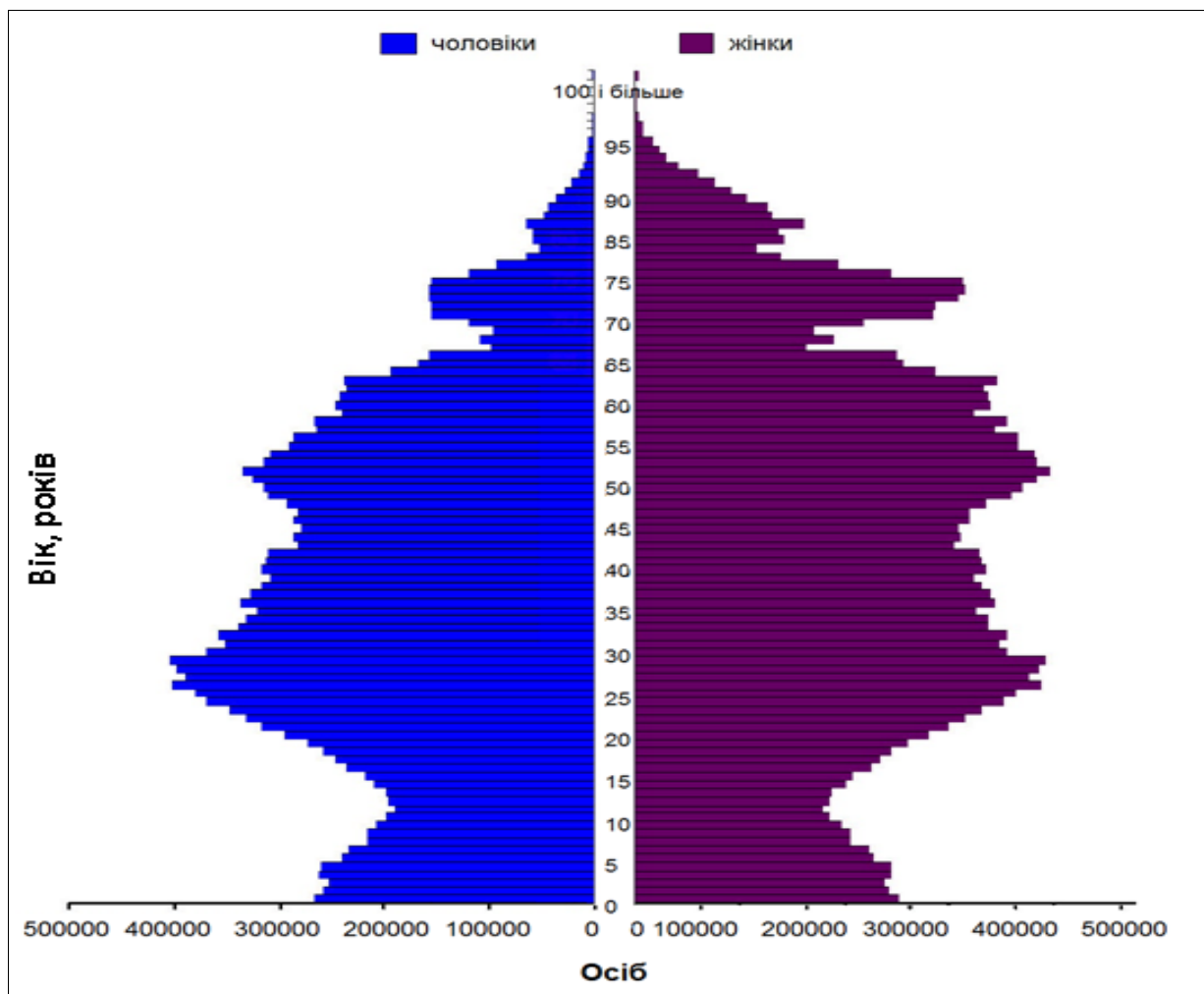
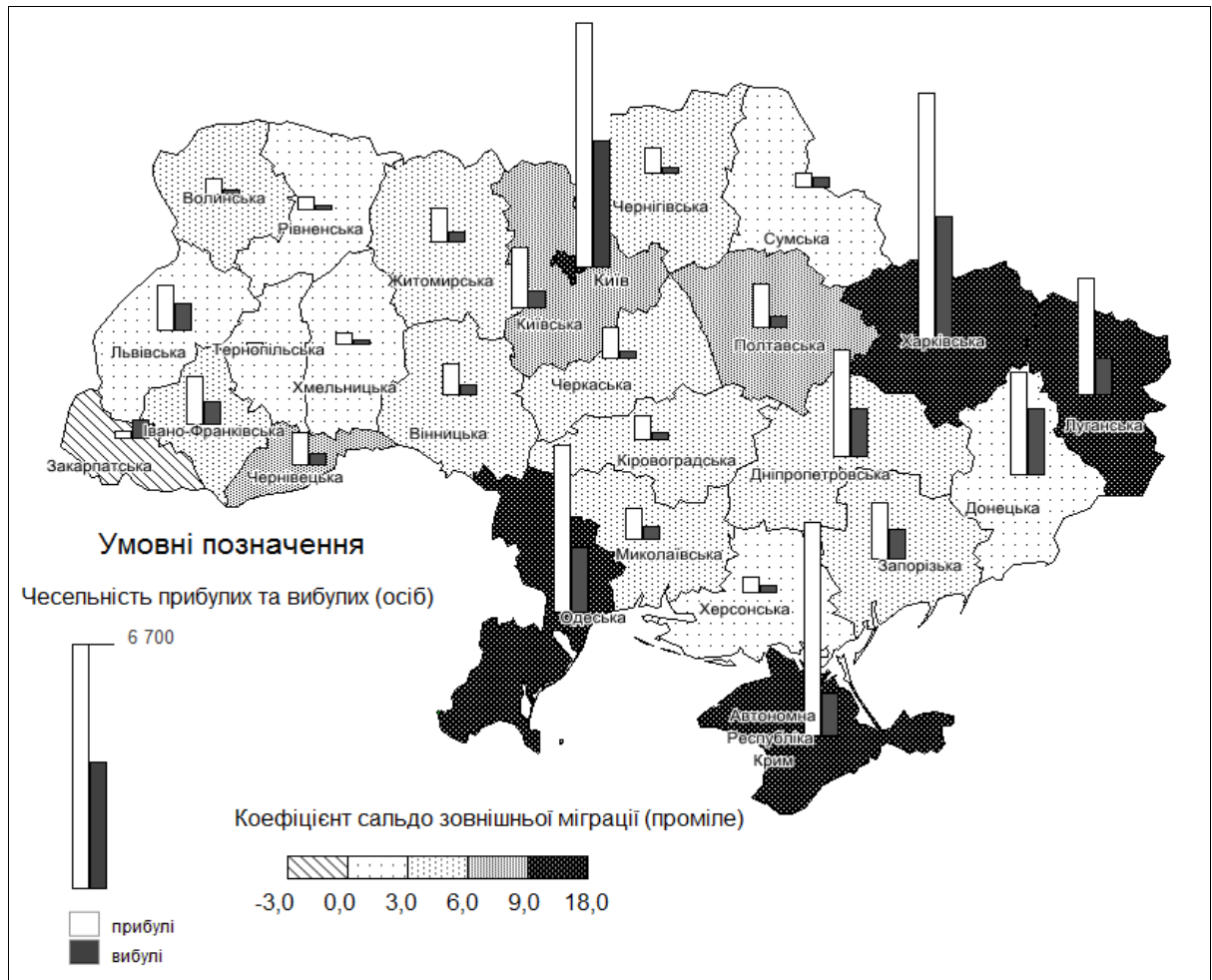

Рис.4.Статеві-вікова структура населення України на 01.01.2013 року (складено за матеріалами [9])

Висновки: Отже, закономірністю сучасних демографічних процесів в Україні є динамічне зменшення чисельності населення, спричинене, в першу чергу, низкою соціально-економічних чинників. Для покращення демографічної ситуації в Україні, владі потрібно реалізувати комплекс заходів, направлених на стимулювання народжуваності, охорони і збереження здоров'я дітей, сприяння підвищення добробуту сімей та молоді. Потрібно розробити програми подолання бідності на основі зростання доходів та рівня життя всього населення, реформування сфери праці, забезпечення ефективної зайнятості, яка має стати надійною гарантією належного рівня життя. Однак, підвищення матеріального добробуту не гарантує підвищення народжуваності. Очевидно потрібні додаткові умови, зокрема, впевненість у завтрашньому дні, певні гарантії для майбутньої дитини у вигляді освіти, безпеки, соціального захисту.

Демографічні процеси не можуть залишатися без уваги держави, оскільки вони торкаються найважливіших сфер життя людей і рівня економічного розвитку країни. Важливо сформулювати нову концепцію розвитку суспільства, котра за сприятливих умов змогла б стати національною ідеєю.

**Рис.5. Рівень зовнішньої міграції населення України, 2012 рік
(складено за матеріалами [8, 9])**

Список використаних джерел.

1. Агафонов Н.Т. Региональная экономико-демографическая обстановка (основные положения концепции) / Н.Т. Агафонов. – В кн.: Социальная география Калининградской области. – Калининград. – 1982. – 24с
2. Демографічні перспективи України до 2026 року / Колеет. Автор. В. Стешенко, О. Рудницький, О. Хомру, А. Стефановський, Інститут економіки НАН України. К.: Інститут економіки НАН України, 1999. – 55 с.
3. Думанська В.П. Освідченість та народжуваність: взаємодія у соціодемографічному просторі / В.П. Думанська // Демографія та соціальна економіка. – 2009. – № 1. – С. 152-160.

4. Заставецька О.В., Заставецький Б.І., Ткач Д.В. Географія населення України. — Тернопіль, 2007, 187 с.
5. Зовнішні трудові міграції населення України / За наук. ред. Е. Лібанової, О. Позняка // К.: РВПС України. — 2002.
6. Курило І.О. Демографічні процеси та трансформація вікової структури населення України у контексті суспільної модернізації // Колективна монографія Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки — К.: ІДСД ім. Птухи НАНУ, 2012, с. 150-178.
7. Немець Л.М., Сегіда К.Ю., Немець К.А. Демографічний розвиток Харківського регіону: монографія / Л.М. Немець, К.Ю. Сегіда, К.А. Немець. — Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. — 200 с.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Статистичний щорічник України за 2012 рік / [за ред. О.Г. Осауленка]; Державний комітет статистики України. — К., 2013. — 572 с.
10. Яворська В.В. Вікова структура населення як провідний чинник геодемографічного процесу / В.В. Яворська, С.Б. Куделіна // Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Зб. Наук. Праць. — Херсон: ПП Вишемирський, 2005. — с. 266-271.

Барило І.М., Погребський Т.Г., Телебєнєва Є.Ю. Особливості сучасних демографічних процесів регіонів України

У статті охарактеризовано особливості сучасних демографічних процесів у регіонах України. Показано динаміку чисельності та природного руху населення України за роки незалежності. Побудовано картосхеми, які відображають природний рух та особливості зовнішньої міграції населення України у 2012 році. Наведено сучасну статеву-вікову структуру населення України. Обґрунтовано висновки щодо актуальності даного питання та подальших досліджень.

Ключові слова: чисельність населення, природний рух населення, статеву-вікова структура населення, зовнішні міграції.

Барило И.Н., Погребский Т.Г., Телебенева Е.Ю. Особенности современных демографических процессов регионов Украины

В статье охарактеризованы особенности современных демографических процессов в регионах Украины. Показана динамика численности и природного движения населения Украины за годы независимости. Построена картосхема, которая отображает природное движение и особенности внешней миграции населения Украины в 2012 году. Показана современная поло-возрастная структура населения Украины. Обоснованы выводы об актуальности данного вопроса и дальнейших исследований.

Ключевые слова: численность населения, природное движение населения, поло-возрастная структура населения, внешние миграции.

Barylo I.M., Pogrebskyi T.G., Telebeneva E.Y. The features of the current demographic processes in the regions of Ukraine

This article describes the features of the current demographic processes in the regions of Ukraine. The dynamics of the number and natural movement of the Ukrainian population during the years of independence are shown. The maps that reflects the natural movement and the features of external migration of the population of Ukraine in 2012 have been constructed. The current sex-age structure of the population of Ukraine is shown. The conclusions about the relevance of this issue and further research are substantiated.

Keywords: population, natural movement of population, sex-age structure, external migration.

УДК 911.3

Мостова І.О., к.г.н., м.н.с.

*Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи
Національної академії наук України*

**МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ
ПРОЦЕСІВ УРБАНІЗАЦІЇ**

Ключові слова: міграції, урбанізація, рівень урбанізації, система розселення.

Вступ. Постановка проблеми. Зв'язок між урбанізацією і міграцією досить складний і неоднозначний. Ці два процеси можуть співпадати в своєму розвитку, але можуть і протистояти один одному. Однією з головних причин урбанізації є відтік людей із сільської місцевості в міста та перетворення частини сільських поселень в міські. Така ситуація обумовлена як демографічними, так і соціально-економічними чинниками. Дані процеси в Україні мають свою специфіку прояву, оскільки останнім часом спостерігається тенденція збільшення ролі особливо міжрегіональних міграційних переміщень у формуванні особливостей розселення населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічною базою дослідження процесів урбанізації займалися такі науковці, як В.П. Семенов-Тян-Шанський, М.Д. Пістун, М.О. Баранський, Г.М. Лаппо, Ю.І. Пітюренко, М.М. Паламарчук, Ю.Л. Пивоваров, С.О. Ковальов, М.А. Алфьоров тощо. Міграційним процесам приділялася увага з боку наступних вчених – Е.М. Лібанової, О.В. Позняка, О.У. Хомри, О.А. Малиновської. Вивчення питань, пов'язаних з міграційними процесами та їх впливом на урбанізацію в Україні, знайшло часткове відображення у спеціальних виданнях наукового характеру. В основній масі згадана проблематика досліджувалась демографами та частково економістами. Серед головних

робіт варто виділити праці В.С. Жученко, А.Ф. Загробської, Е.М. Лібанової, Ю.Л. Пивоварова, В.С. Стешенко, Б.С. Хорева, які носять аналітичний характер і відображають демостатистичні та економічні аспекти міграцій та урбанізації. Варто зазначити, що аналіз наукової літератури підтвердив факт відсутності спеціального дослідження питання впливу міграцій населення на рівень урбанізованості території.

Формування цілей, постановка завдання. Метою даної статті є відображення основних взаємозв'язків міграційних процесів та процесів урбанізації, розкриття впливу міграційних переміщень населення на рівень урбанізації території. Для реалізації поставленої мети було визначено певні завдання. Зокрема, розглянути історичні аспекти міграційних та урбанізаційних процесів в Україні, проаналізувати сучасні тенденції розвитку та співвідношення даних процесів, здійснити групування адміністративних одиниць України за рівнем урбанізованості території та міграційним рухом населення.

Виклад основного матеріалу. Україна у всі історичні періоди відзначалася значним переміщенням людей як в межах території, так і поза нею. Але якщо у часи Київської Русі мігрували переважно ремісники, купці та воїни, то вже після її розпаду посилились не лише внутрішні, але і зовнішні міграції. Перебування України у складі різних імперій (Російської, Австро-Угорської, Османської тощо) зумовило міграцію населення з України до територій даних імперій. Міграції населення значно посилилися у ХІХ ст., особливо після відміни панщини в Австро-Угорщині (1848 р.) та кріпосного права в Росії (1861 р.).

Міграційна активність українців Наддніпрянщини та західноукраїнських земель кінця ХІХ – початку ХХ ст. була спричинена аграрним перенаселенням та майновим розшаруванням селянства. Велика кількість незаможних селян із східної частини України їдуть в пошуках вільних земель – спочатку на Північний Кавказ, Поволжя і Урал, а пізніше – в Сибір, Казахстан, Далекий Схід. Про інтенсивність еміграції з цієї частини України свідчать такі показники: у кінці ХІХ ст. виїжджало щорічно понад 40 тис. осіб, а вже на початку ХХ ст. – понад 200 тис. осіб. Найбільше емігрантів було із Лівобережжя, значно менше – з центральних та південних регіонів. Крім того, в даний період часу спостерігається масова еміграція населення України до країн південної та західної Європи, а згодом і до Америки. За часів радянської влади характерними стають примусові міграції до північноросійських просторів.

В післявоєнний період Україна стала регіоном масової імміграції. Сюди стікалось населення із різних регіонів СРСР. Воно осідало найбільше у східних і південних частинах держави, в містах. Спеціалісти із різних галузей господарства, що жили у східних областях України направлялись на роботу у західні області, а люди із західних областей – у східні та південні частини України. Однак, в цей час посилюються міграції людей в напрямі село-місто, що було зумовлено швидкою індустріалізацією держави. За рахунок таких

міграцій різко зростала як чисельність, так і частка міського населення (за 1939-1979 рр. – на 16,9 млн. осіб або із 33,5% до 61,2%). Найбільші темпи таких міграцій були характерні для Донецького та Придніпровського районів, найменші – для західної та північної частини України. Характерною особливістю таких міграцій було не тільки переміщення людей із сільської місцевості у міста свого регіону (області), а й їх міграції у міста інших частин України (із сіл півночі і заходу – у Придніпров'я та із сіл різних регіонів – у Донбас, до столиці). Із поглибленням загальної економічної кризи в Україні ці процеси поступово сповільнюються, а в останні роки ХХ століття подекуди набувають протилежного спрямування. Протягом 1995-1996 рр. за рахунок позитивного міграційного сальдо чисельність сільського населення збільшилась на 142 тис. осіб.

Отже, до 1918 року Україна була аграрною країною і в містах проживало лише 18,0% населення. Інтенсивна урбанізація в Україні розпочалася в 1926-1939 рр., коли було взято курс на індустріалізацію народного господарства, тобто всього лише за 13 років чисельність міського населення зросла у 2,4 рази. Протягом трьох десятиріччів (1960-1990 рр.) внутрішньореспубліканська міграція на три чверті формувала механічний приріст міського населення. Екстенсивна економіка міста поглинала основний контингент сільських мігрантів. Так, їх частка в структурі внутрішньообласної міграції знаходилася на рівні 85,0-90,0% в ці роки. Основну частину міграційного притоку населення в міста області поглинали обласні центри. Внаслідок міжобласного міграційного обміну все активніше зростають такі міста, як: Київ, Харків, Дніпропетровськ, Одеса, Запоріжжя, Донецьк, Львів [3].

Інтенсивне зростання великих міст та недостатній розвиток функціональної структури малих і середніх міських поселень зумовили значні міграції між містами УРСР. У період 1959-1970 рр. на Дніпропетровськ, Донецьк, Київ, Одесу, Харків припадала шоста частина осіб, що прибули з інших міст республіки. Згідно з підсумками Всесоюзного перепису населення 1970 р. Українська РСР належала до числа республік зі значною інтенсивністю міграції. Так, у 1968–1969 рр. оборот міжреспубліканської і внутрішньореспубліканської міграції населення склав 4385,2 тис. осіб., тобто на 1000 осіб змінили місце проживання 94 особи [1].

Рівень урбанізації в Україні станом на 2013 рік склав 68,8%. За цим показником Україна подібна до таких європейських країн, як Італія, Польща, Болгарія, Білорусь. Кількість міського населення в країні на кінець 2013 року становила 31378,6 тис. осіб. Міське населення почало переважати над сільськими жителями вже у 60-х роках ХХ століття, що продемонстровано на рисунку 1. Зокрема, кількість міських жителів за роки незалежності України була найвищою у 1993 році (більше 35 млн. осіб) і вже починаючи з 1995 року почала різко спадати. Даний процес був обумовлений загальним демографічним скороченням населення на фоні різних соціально-економічних перетворень. Отже, за 20 років Україна втратила біля 4-х

мільйонів міських жителів. Частка ж міщан від загальної чисельності населення почала різко зростати з 2002 року і за 10 років XXI століття виросла на 1,7 відсоткових пункти.

Кількість міст в Україні продовжує зростати і у 2013 році їх чисельність становила 460. Це відбувається в основному за рахунок зміни селищами міського типу свого адміністративного статусу. В межах західного регіону України проживає лише 36,1% міського населення, натомість у східному регіоні – проживає майже половина усіх городян держави (49,3%). На півдні зосереджено приблизно 14,0% міського населення країни.

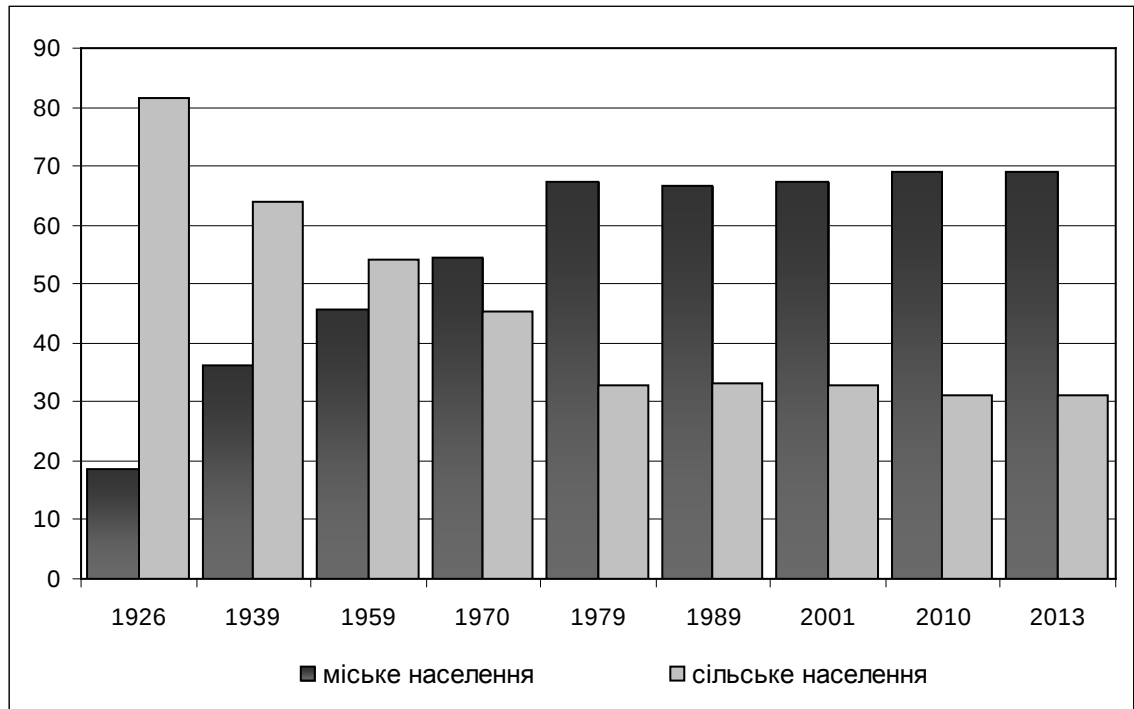

Рис. 1. Динаміка частки міського та сільського населення України в 1926-2013 рр., %

Побудовано автором за матеріалами [2]

Концентруючи в собі 68,8% населення, міські утворення складають лише 4,0% від усієї кількості населених пунктів країни. Серед міських поселень власне в містах проживає 86,0% жителів, решта мешкає у селищах міського типу. Найбільша кількість міських населених пунктів (міст та селищ міського типу) у Донецькій та Луганській областях (відповідно 183 та 146 населених пункти), а сільських населених пунктів найбільше у Львівській та Полтавській областях (1850 та 1810 відповідно).

За рівнем урбанізації території регіони України слід розділити на 4 групи:

- високоурбанізовані регіони – Донецька, Харківська, Дніпропетровська, Луганська області, місто Київ та Севастополь;
- регіони із значним рівнем урбанізації – Одеська, Миколаївська, Запорізька та Сумська області;

- регіони із середнім рівнем урбанізації – Київська, Черкаська, Кіровоградська, Чернігівська, Полтавська, Житомирська, Хмельницька, Волинська, Львівська, Херсонська області та АР Крим;
- регіони із низьким рівнем урбанізації – Вінницька, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька, Івано-Франківська та Закарпатська області (рис.2).

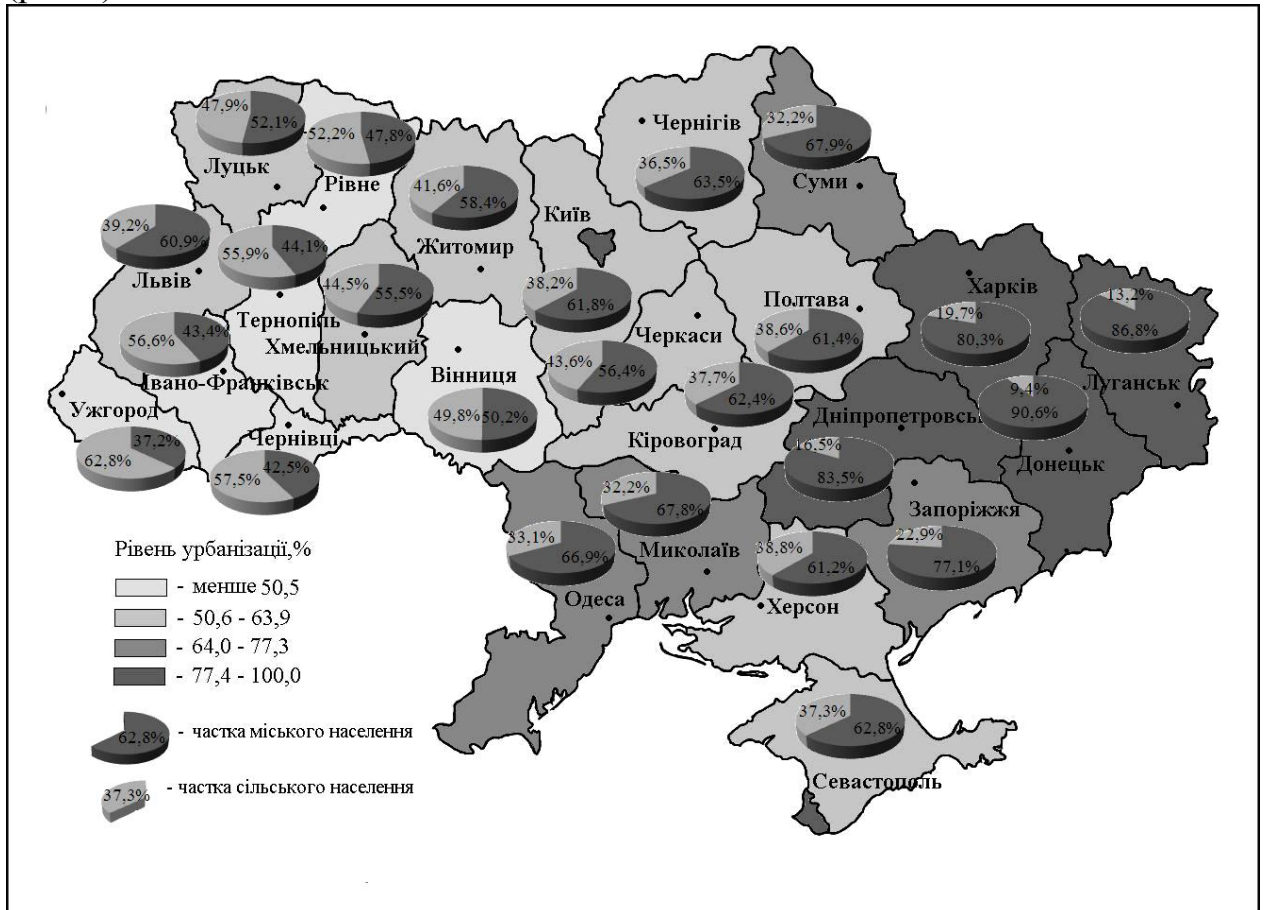

Рис. 2. Групування регіонів України за рівнем урбанізації території (на 01.01.2013 р.)

Побудовано автором за матеріалами [2]

Отже, станом на 1.01.2013 року в Україні нараховувалося 460 міст, 885 селищ міського типу та 28441 сільських населених пунктів, об'єднаних у 10279 сілрад. Для порівняння, станом на грудень 1965 року, в Україні було 370 міст, 828 селищ міського типу та 32 742 сільських населених пунктів. Тобто за 48 років кількість міських поселень в Україні зросла на 12,2% або на 147 таких поселень в абсолютних показниках. Тоді як кількість сіл знизилась на 4301 одиницю або на 13,1%. Спостерігаються чіткі тенденції поширення міського способу життя серед населення, що, опосередковано через міграційні переміщення, призводить до зростання рівня урбанізації в країні. Натомість кількість сіл в країні постійно зменшується.

Слід відмітити, що чисельність населення сільської місцевості скорочується з більшою інтенсивністю ніж міських поселень: у 2012 році коефіцієнт скорочення чисельності населення становив відповідно 5,5‰ і

0,1%. Так, чисельність населення, що проживає у міських населених пунктах, зменшилась винятково за рахунок природного скорочення (70,2 тис. осіб), яке значною мірою було компенсовано міграційним приростом (65,5 тис. осіб) та приростом населення за рахунок адміністративно-територіальних перетворень (2,5 тис. осіб). Натомість сільське населення зменшилось унаслідок дії трьох чинників – природного скорочення, яке становило 72,2 тис. осіб, міграційного скорочення (3,7 тис. осіб) та скорочення населення за рахунок адміністративно-територіальних перетворень (2,5 тис. осіб). Цей факт підтверджує, що втрати населення в містах внаслідок природного скорочення компенсуються значним міграційним припливом і, тому, недосить помітні на загальному фоні.

Останніми роками спостерігається тенденція до збільшення чисельності населення за рахунок міграційних процесів. У 2012 році порівняно з 2011 роком міграційний приріст населення збільшився з 3,7 осіб на 10 тис. жителів до 13,5. Міграційний приріст населення (61,8 тис. осіб) формувався за рахунок міграційних потоків як з країн СНД (32,2 тис. осіб), так і з інших країн (29,6 тис. осіб). Найбільший міграційний приріст населення спостерігався за рахунок мігрантів з Російської Федерації (11,1 тис. осіб), Туркменістану (7,8 тис. осіб), Китаю (4,1 тис. осіб), Молдови (3,7 тис. осіб), Азербайджану (3,3 тис. осіб). В основному мігранти, як зовнішні, так і внутрішні «осідають» в найбільших містах України та їх передмістях. Наприклад, на 1 січня 2013 року нараховувалося 45 міст із кількістю жителів в них понад 100 тис. осіб., в яких було зосереджено 57,7% міського населення країни. Серед них налічувалося 3 міста-мільйонери: Київ (2 845 000 осіб), Одеса (1 015 000 осіб) та Харків (1 451 000 осіб). Містами, кількість жителів яких трохи менше мільйона є: колишній мільйонник Дніпропетровськ (998 000 осіб) та Донецьк (953 000 осіб). В цих 5-ти найбільших містах України зосереджено 23,1% міських жителів. Зокрема, у 2012 році за офіційними даними, населення Києва виросло на 30 770 осіб, в тому числі за рахунок міграційного приросту – на 24 720 осіб. Міграційний приріст населення Одеси в тому ж році становив 8 472 особи, Харкова – 3 485 осіб, Дніпропетровська – 1 134 особи та Донецька – 2 460 осіб.

Загалом у 2012-2013 рр. загальна кількість зареєстрованих переміщень в Україні, що включає всіх мігрантів незалежно від напрямку їх руху, становила щорічно біля півтора мільйона чоловік. Так, у 2012 році у містах країни спостерігався міграційний приріст в межах 14,5%, а в селах лише – 1,9%. Як і раніше всередині країни переміщуються великі маси людей, внутрішньорегіональний та міжрегіональний перерозподіл населення складає більше 90% всіх міграційних потоків в Україні. Структура міграційних потоків свідчить про те, що внутрішньорегіональні переміщення людей складають більше половини всіх міграцій в Україні. Як і в попередні роки, основним типом міграційного руху залишається перерозподіл населення між сільською місцевістю і міськими поселеннями в межах конкретного регіону (області, району тощо). У 2012 році 109 005 жителів сіл покинули своє

постійне місце проживання та переїхали до міських поселень, зумовивши при цьому від'ємне міграційне сальдо у сільській місцевості (-0,3‰), та піднявши його у містах та смт до 0,1‰. Щодо показників сальдо зовнішньої міграції, то ситуація знову показує високі показники серед міських населених пунктів (13,3‰) та низькі серед сільських (4,5‰). Загальне ж міграційне сальдо для України в 2012 році становило 13,5‰, що на 7,1‰ більше, ніж у 2011 році.

Крім того, у 2013 році позитивне міграційне сальдо було характерним для таких областей України, як: Дніпропетровська, Житомирська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Львівська, Одеська, Полтавська, Харківська, Чернівецька та АР Крим. Донорами мігрантів для інших регіонів як України, так і світу виступають Вінницька, Волинська, Донецька, Закарпатська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська та Чернігівська області.

Регіони України за сальдо міграцій населення поділялися на чотири групи:

- регіони із високим міграційним приростом населення – Київська область і місто Київ;
- регіони із значним міграційним приростом – Харківська, Одеська області, АР Крим та місто Севастополь;
- регіони із незначним міграційним приростом – Волинська, Івано-Франківська, Чернівецька та Полтавська області;
- регіони із міграційним скороченням населення – Львівська, Закарпатська, Тернопільська, Хмельницька, Рівненська, Житомирська, Вінницька, Черкаська, Кіровоградська, Миколаївська, Херсонська, Дніпропетровська, Запорізька, Донецька, Луганська, Сумська та Чернігівська області (рис. 3).

Кореляційний аналіз між рівнем урбанізації території та кількістю іммігрантів в межах адміністративних одиниць України виконано в програмі Statistica. Коефіцієнт кореляції становить $r=0,72$, що свідчить про досить тісний зв'язок між цими процесами.

Висновки та перспективи подальшого розвитку. Отже, урбанізаційні процеси – помітна та важлива тенденція сучасності, яка проявляється внаслідок значної мобільності населення країни. Слугуючи індикатором прогресу та відкриваючи перспективи для розвитку, міста приваблюють до себе все більше мігрантів з різних регіонів. Однак, тісний взаємозв'язок процесів міграції та урбанізації на сучасному етапі існування людства має дещо неоднозначний прояв. Так, до недавнього часу вважалося, що міграція сільського населення в міста є позитивним явищем, оскільки таким чином відбувається заповнення вакантних робочих місць у міських поселеннях. Але, ні промисловість, ні інфраструктура міста не в змозі поглинути масовий приплив робочої сили. Крім того, міграція поглиблює диспропорції у розвитку міських і сільських територій. Загалом, причинно-наслідкові зв'язки між урбанізаційними та міграційними процесами мають регіональну специфіку внаслідок об'єктивно існуючих територіальних відмін

у рівнях соціально-економічного розвитку, на що і будуть спрямовані подальші дослідження.

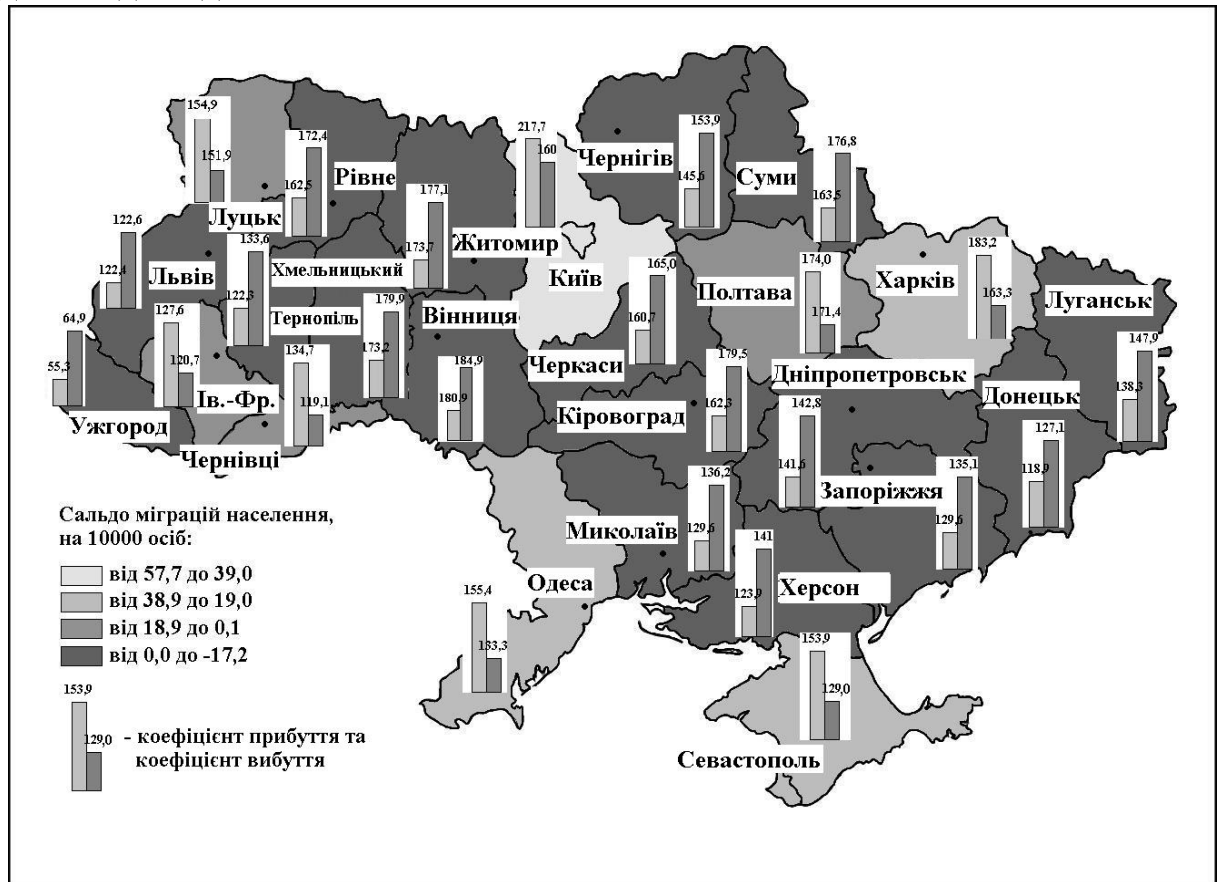

Рис 3. Міграційний рух населення України в регіональному розрізі у 2013 р.

Побудовано автором за матеріалами [2]

Список використаних джерел:

1. Гирич Я. М. Міграційний рух сільських жителів у міста та його вплив на урбанізацію в УРСР впродовж 1960-х рр. / Я. М. Гирич // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : збірник наукових праць. – Харків. – 2007. – Вип.12. – 2009. – С. 179–186.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Постсоветские трансформации: отражение в миграциях / под ред. Ж.А. Зайончковская, Г.С. Витковская. – М.: Центр миграционных исследований, Институт народнохозяйственного прогнозирования РАН, 2009. – 412 с.

Мостова І.О. Міграції населення України як фактор розвитку процесів урбанізації

Досліджено вплив міграційних переміщень населення на розвиток процесів урбанізації території. Обґрунтовано сучасні тенденції співвідношення даних процесів та розкрито їх історичний аспект.

Проаналізовано регіональні особливості прояву урбанізаційних і міграційних процесів в Україні.

Ключові слова: міграції, урбанізація, рівень урбанізації, система розселення.

Мостовая И. Миграции населения Украины как фактор развития процессов урбанизации. Исследовано влияние миграционных перемещений населения на развитие процессов урбанизации территории. Обоснованно современные тенденции соотношения данных процессов и раскрыто их исторический аспект. Проанализированы региональные особенности проявления урбанизационных и миграционных процессов в Украине.

Ключевые слова: миграции, урбанизация, уровень урбанизации, система расселения.

Mostova I. Migration in Ukraine as the factor of urban development. The impact of migration on the urbanization development is carried out. Modern tendencies in correlation of this process are being reviled. Its historical aspect is under investigation as well. Moreover regional features of urbanization and migration processes in Ukraine are analyzed.

Key words: migration, urbanization, urbanization level, settlement system.

УДК 616-006.04 (476)

Родькин А., асп.

*Международный государственный экологический университет им.
А.Д. Сахарова*

ЗАБОЛЕВАЕМОСТЬ РАКОМ ЛЁГКОГО МУЖСКОГО НАСЕЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Ключевые слова: рак лёгкого, заболеваемость, городское и сельское население, географические особенности

Постановка проблемы. Заболеваемость злокачественными новообразованиями трахеи, бронхов и лёгкого является одной из важнейших угроз для здоровья населения, в особенности мужского. В группе этих заболеваний, называемых более обобщённо – рак лёгкого, превалирует бронхогенный и альвеолярный рак лёгкого; в основном ему подвержены бронхи и альвеолярная ткань лёгких, заболевания трахеи встречаются значительно реже.

Следует отметить, что для большинства стран рак лёгких – это «сугубо мужская болезнь», поскольку наблюдаются значительные различия между заболеваемостью мужчин и женщин данным видом злокачественных новообразований. В Беларуси (и некоторых соседних странах) эти различия прекрасно видны, на одну заболевшую женщину в среднем приходится около 10 мужчин. Правда, такая большая разница в половой принадлежности

заболевших отмечается не во всех странах – в некоторых она почти нивелирована (США, Канада, Дания, Швеция).

Анализ предыдущих исследований и публикаций. Заболеваемость раком лёгкого имеет свои географические особенности, уровни заболеваемости у разных стран различаются порой в 2-3 раза. Данные по заболеваемости во всех странах приводятся по возрастной структуре к мировому показателю – World, и могут быть сравнимы между собой. Высокий уровень заболеваемости злокачественными новообразованиями лёгкого отмечен в североамериканских странах (особенно в США – 49,5). В Европе заболеваемость в среднем составляет 20 – 30 на 100000 жителей (оба пола), но существенно различается по странам. Показатели с высоким значением зафиксированы в Польше (71,2), Нидерландах (47,4), Дании (43,3), с низким – в Швеции (18,2), Финляндии (31,2) [3, с. 102]. Беларусь имеет среднеевропейский уровень заболеваемости раком лёгкого. Однако различия отмечаются не только на уровне стран, но и на уровне областей и более мелких административно-территориальных единиц. Так, в Российской Федерации зафиксированы существенные различия между регионами (Чукотский автономный округ – 106,7; Республика Северная Осетия – 26,4) [2, с. 83]. На Украине также выделяются области, где заболеваемость выше, чем средние значения по стране [4, с. 145].

Формулирование целей статьи. Для сравнения распределения рака лёгкого по территориальному признаку были выбраны грубые интенсивные и стандартизованные показатели заболеваемости злокачественными новообразованиями лёгкого за 2001-2010 гг., данные по численности населения на уровне административных районов по Республике Беларусь за 2001-2010 гг. Следует отметить, что анализ грубых интенсивных показателей не всегда позволяет сделать точные выводы, поскольку не учитывает возрастных особенностей рассматриваемых популяций. Для эпидемиологии больший интерес представляет анализ стандартизованных показателей заболеваемости [5, с. 92].

Цель исследования – создание картографической основы для последующей оценки воздействия факторов окружающей среды на заболеваемость раком лёгкого.

Данные о случаях злокачественных новообразований рака лёгкого взяты из Белорусского канцер-регистра, входящего в Европейскую ассоциацию канцер-регистров. Государственным комитетом по статистике Республики Беларусь сформированы данные с разбивкой по полу, возрасту и месту проживания по каждому административному району, что позволило впервые рассчитать и сопоставить прямым методом стандартизации показатели заболеваемости населения.

В результате были рассчитаны уровни заболеваемости, проведено ранжирование административных районов по уровню стандартизованной заболеваемости и разделение их на группы с рассмотрением различий (табл.1).

Табл.1

**Ранжирование административных районов по уровню заболеваемости
раком лёгкого мужского населения**

Показатели заболеваемости	Уровень заболеваемости	Административные районы
менее 50,1	очень низкая	2
50,1 – 60,0	низкая	23
60,1 – 70,0	средняя	52
70,1 – 80,0	высокая	33
80,1 и более	очень высокая	8

Изложение основного материала исследования. Наиболее благоприятная ситуация сложилась в Брестской области, где к категории районов с высокой степенью заболеваемости отнесён всего один – Барановичский. В остальных районах области наблюдается низкий или средний уровень заболеваемости раком лёгкого. Наименее благоприятная ситуация отмечена в Минской (13 районов отнесены к высокому или очень высокому уровню заболеваемости), Гомельской (8 районов) и Витебской области (8 районов). Так, в группу с максимальным уровнем заболеваемости вошли 3 района Гомельской области (Брагинский, Буда-Кошелёвский и Хойникский), 4 района Минской области (Березинский, Логойский, Любанский и Несвижский) и Чаусский район Могилёвской области.

Во всех областях, за исключением Брестской, наблюдаются кластеры – скопления граничащих друг с другом административных районов с высоким или очень высоким уровнем заболеваемости. Так, в Гомельской области кластер образуют Ельский, Наровлянский, Хойникский, Брагинский, Лоевский районы – районы, являющиеся одними из наиболее пострадавших в результате аварии на Чернобыльской АЭС. Но поскольку данные о численности населения по возрасту и полу в каждом административном районе до аварии на Чернобыльской АЭС отсутствуют, то трудно сделать однозначный вывод о влиянии Чернобыльской катастрофы на уровень заболеваемости.

Ещё один мощный кластер расположен на юге Минской области и тоже включает 5 административных районов. Третий, значительный по размерам, кластер отмечен на северо-востоке Беларуси, в Витебской области. Еще два, меньшие по размеру кластеры, расположены на западе и востоке нашей страны.

Максимальный уровень заболеваемости данным злокачественным заболеванием зафиксирован в Березинском районе (94,5), а минимальные значения отмечены в Столинском районе (43,9), Малоритском районе (46,0) и Пинске (49,5).

Однако если рассматривать отдельно сельское и городское население, то здесь есть свои особенности (табл. 2, табл. 3).

Табл.2

Ранжирование административных районов по уровню заболеваемости раком лёгкого мужского населения, проживающего в городах

Показатели заболеваемости	Уровень заболеваемости	Административные районы
менее 50,1	очень низкая	20
50,1 – 60,0	низкая	25
60,1 – 70,0	средняя	38
70,1 – 80,0	высокая	22
80,1 и более	очень высокая	12

Табл.3

Ранжирование административных районов по уровню заболеваемости раком лёгкого мужского населения, проживающего в сельской местности

Показатели заболеваемости	Уровень заболеваемости	Административные районы
менее 50,1	очень низкая	3
50,1 – 60,0	низкая	16
60,1 – 70,0	средняя	46
70,1 – 80,0	высокая	37
80,1 и более	очень высокая	16

Отмечено значительное превышение заболеваемости сельского населения по сравнению с городскими жителями. Почти 45 % административных районов Республики Беларусь можно отнести к областям с высоким и очень высоким уровнем заболеваемости сельчан мужского пола, в то время как у мужского городского населения к таким территориям может быть отнесена всего треть административных районов республики. Так, если рассмотреть районы с очень высоким уровнем заболеваемости (Березинский, Буда-Кошелёвский, Логойский, Несвижский, Любанский, Чаусский, Брагинский, Хойникский), то во всех, за исключением Хойникского, будет ощутимо преобладать вклад именно сельского мужского населения в общую структуру заболеваемости.

К территории с очень высокой степенью заболеваемости среди мужского городского населения относятся 12 административных районов, которые относительно равномерно распределены по областям (Витебская, Гомельская и Минская – по три района, Могилёвская – два района, Брестская и Гродненская – по одному). Самые высокие уровни заболеваемости зафиксированы в Полоцком (88,4), Стародорожском (88,3) и Островецком (88,0) районах. Здесь можно отметить, что преобладающая часть районов приурочена к восточной части республики.

К территории с очень высокой степенью заболеваемости среди мужского сельского населения относятся 16 административных районов,

большинство из которых относятся к Минской (шесть районов) и Могилёвской (четыре района) областям. Также в их числе три района Гомельской области, два – Витебской, и Лидский район Гродненской области. Наибольшая заболеваемость отмечена в Березинском (104,3) и Несвижском (91,9) районах Минской области.

Выводы. Территория Беларуси была разделена по уровням заболеваемости раком лёгкого. Анализ позволяет сказать, что сельские жители мужского пола болеют данным видом онкологического заболевания чаще, нежели горожане мужского пола. Почти во всех административных районах с очень высоким уровнем заболеваемости именно вклад заболевших сельских жителей являлся главным.

В пределах территории Республики Беларусь заболеваемость раком лёгкого испытывает подчас двукратные различия. Установленные кластеры являются устойчивыми на протяжении десяти лет. Полученные данные в виде картографического материала являются основой для дальнейшей работы. Возможно, эти пространственные различия могут быть обусловлены неравномерным воздействием различных факторов, обладающих потенцирующим канцерогенным действием [1, с. 129]. Один из таких факторов – воздействие природных источников ионизирующего излучения, в частности радона и его дочерних продуктов распада.

Литература

1. Власова Н. Г. О структуре дозы облучения населения трёх наиболее загрязнённых в результате аварии на ЧАЭС областей Беларуси от основных источников воздействия / Н. Г. Власова // Проблемы здоровья и экологии. – 2011. - № 4. – С. 128-132.
2. Злокачественные новообразования в России в 2011 году (заболеваемость и смертность) / [Чиссов В.И., Старинский В.В., Петрова Г.В.] ; под ред. В. И. Чиссова. – М. : ФГБУ «МНИОИ им. П.А. Герцена» Минздрава России, 2013. – 289 с.
3. Статистика онкологических заболеваний в Республике Беларусь (2003 – 2012) / [Океанов А.Е., Моисеев П.И., Левин Л.Ф. и др.] ; под ред. О.Г. Суконко. – Мн. : РНПЦ ОМР им. Н.Н. Александрова, 2013. – 373 с.
4. Шевченко А.А. Социальные и личностные аспекты восприятия населением онкологических рисков в уранодобывающих регионах / А. А. Шевченко, С. Б. Дорогань, П.И. Сидоренко, К.В. Ярынич // Проблемы здоровья и экологии. – 2013. - № 1. – С. 144-148.
5. Эпидемиология злокачественных новообразований в Беларуси / И. В. Залуцкий [и др.]. – Мн. : Зорны верасень, 2006. – 207 с.

Родькин А. Заболеваемость раком лёгкого мужского населения республики Беларусь

В статье внимание уделено заболеваемости раком лёгкого мужского населения Республики Беларусь. Произведён анализ стандартизованных

показателей заболеваемости. Выявлены особенности заболеваемости раком лёгкого в различных административных районах Беларуси.

Ключевые слова: *рак лёгкого, заболеваемость, городское и сельское население, географические особенности*

Rodzkin A. Lung cancer in male population of the republic of Belarus

In the article the attention are given to the incidence of lung cancer in male population of Belarus. Are analyzed standardized morbidity. Revealed lung cancer implication features in different administrative districts of Belarus.

Keywords: *lung cancer, incidence of malignancy, city and country population, geographical features*

УДК. 911.3

Зеленчук В.Р., к.г.н., ст. викладач
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

РИНОК ПРАЦІ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ключові слова: ринок праці, економічно активне населення, зайнятість населення.

Вступ. Постановка проблеми. У суспільно розвинутій економіці з чотирьох головних ринків суспільства: праці, землі, капіталу та інтелекту – найголовнішим є ринок праці [1].

На формування ринку праці впливають фактори демографічного розвитку та вартість і ціна робочої сили, які істотно відбиваються на процесах відтворення населення. Такий взаємозв'язок має різночасовий характер.

Існування та функціонування повноцінного конкурентного ринку передбачає: незалежних суб'єктів, що представляють попит та пропозицію на ринку праці; ринкові мотивації поведінки економічних суб'єктів; економічну свободу або свободу вибору; високий ступінь потенційної мобільності; загальне ринкове середовище в економіці. Характерною рисою ринку праці з одного боку є ресурсний, товарний характер, а з іншого – він породжує більше економічних і соціальних проблем, ніж інші, й потребує посиленої уваги та фінансової підтримки держави.

Індикатором зміни економічної активності є стан головних елементів ринку праці (попит, пропозиція, вартість робочої сили) та їх співвідношення. Це враховується при формуванні концепції зайнятості в регіоні, передбаченні заходів щодо стимулювання розвитку підприємств з метою подолання деформації ринку та ефективного використання трудових ресурсів. Процес

відтворення трудових ресурсів безпосередньо впливає на обсяги і якість пропозиції робочої сили на ринку праці та на формування ціни на неї.

Ринок праці має здатність самостійно адаптуватися до процесів, що відбуваються в економічній системі, бо він є складовою частиною цієї системи, що здатна саморегулюватись та самореалізовуватись. Основним складовим ринку праці при цьому є населення з притаманними йому потребами. Зміна економічної поведінки працівників призводить до зміни ринку праці.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питаннями формування та функціонування ринку праці (РП) в контексті ринкових вимог присвяченні праці таких вітчизняних вчених: О.М. Левади, О.Е. Котляр, Л.Шевченко, В.О. Павленкова, О.В. Кашепова, В.С. Буланова.

Але перед науковцями постійно постають питання щодо особливостей регулювання ринку праці, оскільки процеси, що відбуваються на ньому, як правило, проявляють себе у рамках конкретно визначених регіонів різного ієрархічного рангу. В цих умовах територіальна організація системи регулювання ринку праці повинна відповідати його просторовій структурі. Від того, якою мірою встановлюється така відповідність, залежить ефективність проведення заходів на ринку робочої сили, бо одні впливові на макроекономічному рівні, інші – ефективні на мезо- чи мікрорівнях.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Метою статті стало вивчення ринку праці як систему, головними компонентами якої виступають попит та пропозиція на робочу силу.

Виклад основного матеріалу. Оцінюючи кількісну складову ринку праці, слід зауважити, що з 2000 по 2011 р. загальна чисельність економічно активного населення зменшилася на 145,2 тис. особи. Але за 2012 рік в статевій структурі економічно активного населення чисельність жінок зросла на 3,9 тис. осіб, а чоловіків, навпаки зменшилась на 1,2 тис. осіб.

Загальне скорочення чисельності економічно активного населення протягом 2000-2011рр. обумовлене, перш за все, демографічною ситуацією в області і країні загалом. Чисельність населення Вінницької області станом на 1.01.2013 р. становила 1634,2 тис. осіб, скоротившись за десять років на 176,8 тис. осіб.

Наслідки демографічних та економічних трансформацій, що мали місце в Україні протягом років незалежності, відбилися і на сфері зайнятості населення Вінницької області – в області протягом останніх років сформувалась низка проблем, які вимагають пильної уваги та найшвидшого вирішення, з обов'язковим створенням сприятливих умов для розвитку підприємництва, стимулювання створення нових робочих місць.

Формування зайнятості населення на кожній території залежить від дії комплексу демографічних, соціальних, природно-кліматичних та інших факторів [2]. Показник рівня зайнятості населення області зменшується: якщо в 2000 році він становив 65,9%, то в 2012 році – 58,9%. За останнє десятиліття найнижчий показник рівня зайнятості населення було

зафіксовано у 2009 році (56,9%).

В 2011 році в усіх сферах економічної діяльності було зайнято 698,7 тис. осіб. Вищий рівень зайнятості спостерігається серед чоловіків (60,9%), а серед жінок він становить 56,1%. Рівень зайнятості у сільській місцевості на 10,4% вищий, ніж у міських поселеннях.

У 2012 році чисельність зайнятого населення у Вінницькій області становила 701,1 тис. осіб і, у порівнянні з відповідним періодом минулого року, зросла на 2,4 тис. осіб. Рівень зайнятості збільшився з 58,4% до 58,9% [3].

Найвищий рівень зайнятості характерний для Вінницького, Козятинського, Жмеринського районів (30-41%), а найменші показники спостерігались у менш розвинених районах області: Піщанському, Чечельницькому, Мурованокуриловецькому, Ямпільському, Чернівецькому та ін.

Тенденція до скорочення кількості зайнятих характерна для всіх галузей економіки, за винятком діяльності готелів та ресторанів, чисельність зайнятих в яких зросла з 105,2 тис. осіб у 2000 році до 143,2 тис. осіб у 2011 році та фінансової діяльності (відповідно з 4,1 тис. осіб до 7,0 тис. осіб).

Одне з провідних напрямків в економіці Вінниччини займає сільське господарство, оскільки воно, забезпечує виробництво близько 23% від загального обсягу валової доданої вартості тому, відповідно, і визначає структуру зайнятості населення регіону. Основна частка зайнятих - 30,2% припадає на сільське господарство, мисливство, лісове господарство, при цьому, за період з 2000 р. по 2011 р. вона скоротилась на 10,6%. Саме проведення аграрних реформ призвели до того, що на сьогоднішній день сільськогосподарське виробництво знаходиться переважно у важкому стані, відповідно зменшилась і чисельність зайнятих у цьому виді діяльності. В промисловості також відбулося скорочення чисельності зайнятих порівняно з 2000 роком на 5% і станом на 2011р. становить -10,7%.

Натомість, зросла чисельність зайнятих у торгівлі, ремонті автомобілів, побутових виробів, діяльності готелів та ресторанів - на 8%. Менш помітним було зростання у фінансовій діяльності, державному управлінні, освіті та інших видах економічної діяльності, майже без змін залишилась чисельність зайнятих у охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги.

Характерним для області є зниження чисельності зайнятих у формальному секторі економіки при постійному зростанні прихованого безробіття, збільшення вторинної зайнятості, перехід усе більшої кількості економічно активного населення у неформальний сектор економіки. Зростає чисельність самозайнятих, зайнятих у приватних, індивідуальних та сімейних сферах.

Фінансово-економічна криза зумовила нестабільність роботи частини підприємств. За даними Держкомстату у 2011 року в адмінвідпустках без збереження заробітної плати перебували 5,8 тис. осіб або 1,8 % до кількості штатних працівників регіону. У 2012 році, у відпустці перебувало 3,9 тис.

осіб, або 1,2% кількості штатних працівників, це на 32,8% менше у порівнянні з 2011 роком. В режимі неповного робочого дня/тижня працювали 28,8 тис. осіб або 8,5% у 2011 р. та 21,5 тис. осіб або 6,8% у 2012 р [3].

Поглиблює кризові явища невисока якість частини існуючих та створюваних робочих місць. Проблемою укомплектування вакансій, особливо для кваліфікованих працівників, залишається низький рівень заробітної плати. У 2011 році 43,9% заявлених роботодавцями службі зайнятості вакансій пропонувалася з оплатою нижче прожиткового мінімуму (у середньому по Україні – 29%). У більшості центрів зайнятості регіону питома вага таких вакансій становить менше половини, а в Чернівецькому – 78%, Піщанському – 68% та Чечельницькому – 67,9%. Рівень оплати праці у межах від прожиткового мінімуму до середньої по області номінальної зарплати, яка у 2011 році становила 2396 грн. мали 51% вакансій, і лише у 5% вакансій рівень оплати праці перевищував середньообласний. У 2011 році майже третина зі створених робочих місць пропонувала оплату на рівні мінімальної (1073 грн.).

Темпи вивільнення робочої сили за галузями економіки Вінницької області та її мобільність були на рівні попередніх років, однак на зареєстрованому ринку праці спостерігалась її активізація. Збільшення чисельності незайнятих громадян у 2011 році відбулося в більшості центрів зайнятості регіонів, зокрема у Мурованокуриловецькому та Тростянецькому центрах зайнятості чисельність незайнятих громадян зросла в 1,1-1,2 рази.

Як видно з табл.1, на регіональному ринку праці збільшується розрив між пропозицією і попитом на робочу силу, як результат – вона обезцінюється, зростає безробіття. До причин, що погіршують це співвідношення відносяться: демографічні фактори (рух працездатного населення у працездатному віці, що впливає на пропозицію робочої сили на ринку праці), міграції працездатного населення, галузева структура господарства області, можливе банкрутство підприємств регіону.

Таблиця 1

Показники попиту і пропозиції на ринку праці Вінницької області.*

Показники	2000	2002	2004	2006	2008	2009	2010	2011
Вільні робочі місця (вакантні посади), тис. чол.	1,1	1,8	2,6	2,7	1,1	0,6	0,6	0,6
Чисельність безробітних на кінець звітного періоду, тис. чол.	38,6	41,3	35,2	35,7	29,2	26,8	30,2	27,1
Навантаження на одну вакансію, осіб	35	20	16	14	39	48	49	47

* Складено за даними Вінницької обласної служби зайнятості.

До державної служби зайнятості у 2012 році за допомогою у працевлаштуванні звернулося 85 тис. осіб. Серед кожних 100 безробітних,

що перебували на обліку в Державній службі зайнятості (ДСЗ), понад 46% становили жінки, понад 44% молодь у віці до 28 років. Як і в Україні, складна ситуація безробіття жінок пов'язана з тим, що можливості їх працевлаштування, в тому числі після навчання, обмежуються нерозвиненістю ринкового механізму гнучких форм праці і робочого часу, слабким розвитком невиробничої сфери.

Чисельність осіб, що шукають роботу, в останнє десятиріччя знизилась на 29,8%. Але одночасно відбулося і зменшення потреб в робочій силі. Так, кількість вакантних місць скоротилась на 45%. Отже, вже довгий час в області спостерігається надлишок робочої сили. Така невідповідність зумовила зростання навантаження на одне робоче місце, яке у 2011 р. становило 47 осіб.

Зважаючи на те, що попит на робочу силу скоротився значно більше, ніж пропозиція, можна зробити висновки, що зменшення чисельності безробітного населення відбулося лише за рахунок несприятливої демографічної ситуації.

У процесі дослідження було виявлено регіональні відмінності у співвідношенні даних показників.

Найбільша пропозиція робочої сили характерна для районів з нижчим рівнем соціально-економічного розвитку (Чернівецький, Ямпільський, Томашпільський, Погребищенський, Крижопільський), у зв'язку з низьким рівнем виробництва та відсутністю вільних робочих місць.

Потрібно відмітити, що у таких відносно промислово розвинутих районах як Іллінецькому, Гайсинському, Барському теж наявна висока пропозиція робочої сили і незначний попит, це пояснюється наявністю тут одиничних рентабельних промислових підприємств, зокрема ТОВ "Люстдорф", ЗАТ "Пфанер Бар", дочірнє підприємство "Гайсинхліб" ВАТ "Концернхлібпром", що визначають відносно високий рівень промислового розвитку даних районів, однак вони не мають можливості дати робочі місця всім бажаючим, а решта промислових підприємств або не працює взагалі, або ж працюють не на повну потужність. Низькою тут є і зайнятість і у сільському господарстві, оскільки промисловість даних районів зорієнтована на переробку сільськогосподарської сировини.

Найбільш сприятлива ситуація сформувалась у Вінницькому, Липовецькому, Теплицькому, Тульчинському, Хмельницькому районах. В обласному центрі зосереджені основні підприємства, організації, установи, що успішно функціонують, м.Хмельник – курорт державного значення. Для решти районів низьке навантаження на вакантне місце пов'язане з нижчою пропозицією робочої сили, і середнім, у порівнянні з іншими районами, попитом на працю.

За видами економічної діяльності (у 2011 р.) найбільший попит на робочу силу спостерігався у промисловості (155 осіб) та торгівлі (108 осіб), але порівняно з 2001 р. він значно зменшився. Значним є попит у сільському господарстві (97 осіб), який можна пояснити спеціалізацією області, а також

у сфері охорони здоров'я (63 особи), що свідчить про недостатнє забезпечення закладів охорони здоров'я медичними працівниками, особливо у сільській місцевості Найбільший спад попиту на робочу силу відбувся у фінансовій діяльності (по відношенню до показника 2001 р. на 100%). Високі показники спаду також і у будівництві (90,1%) та діяльності транспорту і зв'язку (76,4%)(табл.2).

Таблиця 2

Попит на робочу силу у Вінницькій області за видами економічної діяльності*

Види економічної діяльності	2001		2011	
	Осіб	відсотків до підсумку	Осіб	відсотків до підсумку
Усього	1358	100	570	100,0
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	213	15,7	97	17,0
Промисловість	508	37,4	155	27,2
Будівництво	142	10,5	14	2,5
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	69	5,1	108	18,9
Діяльність готелів та ресторанів	-	-	5	0,9
Діяльність транспорту та зв'язку	116	8,5	27	4,7
Фінансова діяльність	43	3,2	-	-
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	-	-	11	1,9
Державне управління	69	5,1	40	7,0
Освіта	56	4,1	31	5,4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	135	9,9	63	11,1
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	7	0,5	14	2,5

*Складено і розраховано за даними Вінницького обласного управління статистики

За професійними групами найбільше навантаження на одне вільне робоче місце у 2011 році було у кваліфікованих робітників сільського і лісового господарства -124 чол, та працівників найпростіших професій – 100чол. Найменше навантаження, а отже найбільша потреба у працівниках на заміщення вільних вакантних місць, характерне для кваліфікованих робітників з інструментом – 29 чол. та працівників сфери торгівлі та послуг – 28 чол.

Невідповідність попиту та пропозиції робочої сили, вартості відтворення та її ціни на внутрішньому ринку праці зумовлює бідність населення і стає поштовхом до виїзду громадян області за кордон для працевлаштування на ринках праці інших країн, де вищий рівень заробітної

плати. Сама собою масштабна трудова міграція – досить поширене явище в бідних країнах, вона є важливою складовою процесу їхньої інтеграції в глобальні ринки, зокрема у ринок праці. Проте в Україні вплив трудової міграції на соціально-економічну і демографічну ситуацію багаторазово посилюється у зв'язку з відвертим прагненням більшості мігрантів, особливо тих, хто працює у країнах ЄС, залишитися в цих країнах назавжди. А оскільки виїжджають переважно молоді, освічені, активні люди, їхнє неповернення завдає великої шкоди і демографічному, і освітньому, і трудовому потенціалу України [2].

В умовах нестабільності розвитку економіки перед багатьма роботодавцями залишається актуальною проблема «вимивання кадрів». Люди шукають більш високих заробітків, кращих умов праці тощо. Тому в області існує високий рівень мобільності кадрів [2].

Однією з найголовніших проблем на ринку праці області є безробіття, що існує у відкритій та прихованій формах. Останнім часом їх пов'язують з переміщенням проблем зайнятості на рівень підприємств – це потенційно один з головних факторів, що формують безробіття.

Досить тривалий час у Вінницькій області спостерігається великий відсоток безробіття (табл. 3) і пов'язано це, перш за все, з нестабільною ситуацією в країні загалом. У 2011 році на ринку праці Вінниччини рівень зареєстрованого безробіття становив 2,7 %, що є вищим за середній по Україні - 2,2 %. За цим показником Вінниччина займає чотирнадцяте місце серед областей України поряд з Житомирською і Кіровоградською областями. Офіційно визначений відносно невисокий рівень безробіття у Вінницькій області не відповідає реальній ситуації на ринку праці внаслідок існування неповної зайнятості працівників.

Таблиця 3

Безробітне населення (за методологією МОП)

	У віці 15-70 років	
	В середньому, тис. осіб	У % до економічного активного населення відповідної вікової групи
2000	79,7	8,7
2001	81,9	9,3
2002	67,3	7,8
2003	48,2	5,5
2004	62,4	8,0
2005	52,4	6,8
2006	50,7	6,6
2007	47,1	6,1
2008	49,7	6,4
2009	82,6	10,6
2010	76,9	10,0
2011	75,2	9,7
2012	67,3	8,8

*Складено і розраховано за даними Вінницького обласного управління статистики

Особливо велике збільшення відсотка безробітних відбулося у 2009 р. Це стало наслідком економічної кризи, яка охопила країну і відзначилась безпосередньо на розвитку її регіонів. Як уже зазначалось, саме в цей період відбувся спад промислового виробництва, зріс відсоток збиткових підприємств, зросла частка звільнених у промисловості. Але, в 2012 році чисельність безробітних у Вінницькій області знизилась на 7,9 тис. осіб, порівняно з минулим роком і становила 67,3 тис. осіб, а рівень безробіття (за методологією МОП) зменшився з 9,7% до 8,8%. У середньому по Україні чисельність безробітних у 2012 році становить 1,7 млн. осіб, що на 75,5 тис. осіб менше, ніж у 2011 році, рівень безробіття знизився з 7,9% до 7,5%.

В розрізі районів найвищий рівень зареєстрованого безробіття в 2012 році зафіксовано у Чернівецькому, Томашпільському, Погребищенському, Піщанському, Оратівському, Мурованокуриловецькому, Крижопільському районах, найменше – в м. Вінниці та Вінницькому, Гайсинському, Жмеринському, Немирівському, Хмільницькому районах.

Середня тривалість перебування безробітних на обліку в службі зайнятості у Вінницькій області в 2012 році склала 5,7 місяці, що в два рази менше ніж у 2000 році.

Чисельність незайнятих осіб, працевлаштованих службою зайнятості, в порівнянні з 2000 роком збільшилась в 1,5 раза, а в Крижопільському, Оратівському, Погребищенському, Теплицькому та Томашпільському районах – від 3 до 5,4 рази. Найвищий рівень працевлаштування у Вінниці, Гайсинському, Барському, Іллінецькому, Калинівському, Крижопільському, Могилів-Подільському районах. Досить важко вирішуються проблеми зайнятості у Літинському, Мурованокуриловецькому, Немирівському, Тиврівському районах. В структурі безробіття як в 2000 так і в 2011 роках переважали безробітні звільнені з економічних причин, що свідчить про напружену ситуацію в економіці (табл.4).

Таблиця 4

Безробітні (за методологією МОП) за причинами незайнятості

	2000	2005	2009	2010	2011
Усього безробітних, тис. осіб	79,7	52,4	82,6	76,9	75,2
<i>За причинами незайнятості, відсотків</i>					
Вивільнені з економічних причин	39,6	35,0	46,0	44,7	35,4
Звільнені за власним бажанням	27,1	35,5	24,3	19,2	31,6
Демобілізовані з військової строкової служби	4,4	0,1	2,1	0,8	0,4
Не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації	25,3	7,2	14,0	20,1	17,8
Звільнені за станом здоров'я, через оформлення пенсії за віком, інвалідністю	0,9	1,6	0,1	0,5	0,6
Звільнені у зв'язку з закінченням строку контракту	2,3	6,8	10,7	9,8	8,7
Інші причини безробіття	0,4	13,8	2,8	4,9	5,5

*Джерело: Вінницьке обласне управління статистики

Держава виділяє кошти на допомогу безробітним. Слід зазначити, що розмір грошової допомоги по безробіттю зріс з 2000 по 2011 роки у 16,4 рази, проте, середня номінальна заробітна плата за ці роки також зросла у 11,6 рази, тому зростання допомоги відбулося майже пропорційно до зростання середньої заробітної плати працівників (рис.1).

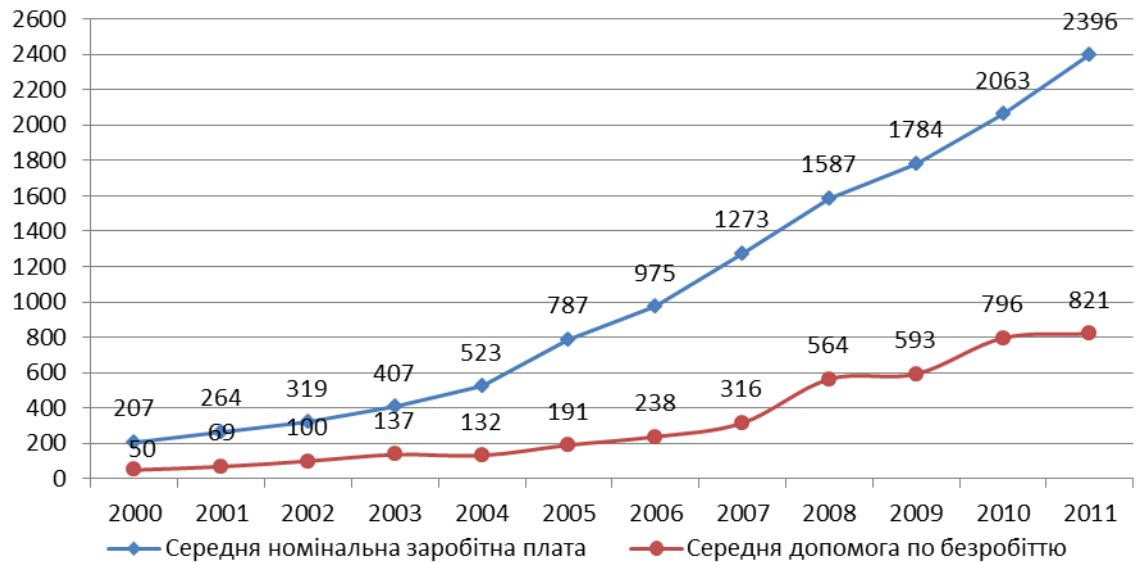

Рис.1 Допомога по безробіттю та заробітна плата у 2000-2011 роках

Матеріальна допомога безробітним – тимчасовий захід, як і організація громадських робіт. Суспільство, держава, повинні, якщо не ліквідувати безробіття, то свідомо регулювати питання трудової зайнятості. Для цього необхідний всесторонній, глибокий підхід до проблеми: якими механізмами контролювати процес виникнення, регулювання і ліквідації масового безробіття. Повністю його позбутись неможливо, але послабити численні негативні наслідки реально.

Важливу роль у вирішенні проблем безробіття відіграють гнучкі форми зайнятості: з одного боку, вони надають працездатному населенню можливості найбільш прийнятних форм зайнятості або режимів роботи з врахуванням індивідуальних потреб працівників, а також заходи соціальної допомоги при переході від зайнятості до незайнятості, і навпаки. З другого боку, вони допомагають підприємцям маніпулювати кількістю та якістю робочої сили, виходячи з потреб розвитку виробництва та економічної ситуації, що склалася.

Висновки. Основним складовим ринку праці при цьому є населення з притаманними йому потребами. На регіональному ринку праці збільшується розрив між пропозицією і попитом на робочу силу, як результат – вона обезцінюється, зростає безробіття. За цим показником Вінниччина займає чотирнадцяте місце серед областей України поряд з Житомирською і Кіровоградською областями. Найбільша пропозиція робочої сили характерна для районів з нижчим рівнем соціально-економічного розвитку

(Чернівецький, Ямпільський, Томашпільський, Погребищенський, Крижопільський), у зв'язку з низьким рівнем виробництва та відсутністю вільних робочих місць.

Список використаних джерел:

1. Коларж І.Я. Вартість робочої сили в сільському господарстві // І.Я. Коларж/ Регіональні перспективи. – 1997. – № 1. – С. 44-46.
2. Криницька Л. Ринок праці та зайнятість населення: проблеми, пошуки, перспективи/ Л. Криницька // Педагогіка і психологія проф. освіти. – 2002. - № 6. – с. 377 – 384.
3. Ситуація на ринку праці та діяльності обласної служби зайнятості Вінницької області у січні – березні 2013 року.- Інформаційно-аналітичні матеріали/ – Державна служба зайнятості. – Вінниця, 2013. – 18 с.
4. Статистичний щорічник Вінниччини за 2011 р. – Головне управління статистики у Вінницькій області. – Вінниця, 2012 . – С. 470-515.
5. Статистичний щорічник України за 2010 рік. – Державна служба статистики України. – Київ: ТОВ «Август Трейд», 2011р.

Зеленчук В. Р. Ринок праці Вінницької області. В статті розглянуто ринок праці, особливості його формування в сучасних умовах господарювання, а саме зайнятість та рівень безробіття населення Вінницької області.

Ключові слова: ринок праці, економічно активне населення, зайнятість населення.

Зеленчук В. Г. Рынок труда Винницкой области. В статье рассмотрен рынок труда, особенности его формирования в современных условиях хозяйствования, а именно занятость и уровень безработицы населения Винницкой области.

Ключевые слова: рынок труда, экономически активное население, занятость населения.

Zelenchuk V. Labour market in Vinnytsia region. The paper considers the labour market, especially its formation in the contemporary economy, such as employment and unemployment of the population of Vinnitsa region.

Keywords: labour market, economically active population, population employment.

III. ГЕОГРАФІЯ МІЖГАЛУЗЕВИХ КОМПЛЕКСІВ

УДК 911.3

Смирнов І. Г., д.г.н., професор
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГЕОМАРКЕТИНГОВИЙ МІКС СТАЛОГО ТУРИЗМУ НА ПРИКЛАДІ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «СИНЕВИР»

Ключові слова: геомаркетинговий мікс, НПП «Синевир», продуктова, цінова, комунікаційна та збутова політика.

Постановка наукової проблеми. У туристичному маркетингу, як і в маркетингу взагалі, одне з головних понять – це маркетинговий мікс, який визначає основні складники, інструменти та програмні змінні, що використовуються в туризмі для управління та контролю ринку. При цьому розрізняють класичну модель маркетинг-міксу 4Р (товар, ціна, промоція, місце) та її модифікації 6Р та 7Р, а також альтернативну модель 4С (покупець, вартість, зручність, інформація). У наявній літературі з маркетингу туризму у більшості випадків ці моделі маркетингу-міксу механічно прикладаються до діяльності туристичної галузі та туристичних фірм, незважаючи на те, що туризм як галузь сфери послуг, має свої характерні та унікальні особливості, серед яких найважливіша – це прив'язка та увага до туристичних ресурсів, на базі яких і створюється туристичний ринковий продукт і, власне, існує туризм. Відповідно і маркетинговий мікс у туризмі повинен це враховувати і за нашою думкою мати оригінальну, притаманну тільки туристичній галузі, модуль.

Літературні джерела та публікації з теми статті включають як класичні маркетингові словники [1], так і навчальні посібники з маркетингу туризму українських авторів [2; 3; 4], та публікації матеріалів міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій останнього часу, присвячених проблемам та перспективам розвитку туристичної індустрії в Україні та світі [5; 6; 7; 8], а також рекомендації практичних працівників галузі [9] та авторські навчально-методичні комплекси з дисципліни «Маркетинг туризму» [10, 11].

Метою статті є проаналізувати класичну, альтернативну та модифіковані моделі маркетинг-міксу та запропонувати оригінальний авторський варіант такої моделі для туристичної галузі, який, би з одного боку, врахував специфічні особливості та вимоги сталого туризму з його обов'язковою прив'язкою та увагою до ресурсної бази, з іншого, - мав би за основу класичну модель маркетинг-міксу.

Виклад основного матеріалу. Маркетинг-мікс (комплекс) – термін, що був уперше використаний Найлом Борденом з Гарвардської школи бізнесу в

1964 р. з метою визначення основних складників, інструментів та програмних змінних, які використовують маркетологи для управління та контролю ринку. Це був «рецепт торта», що би смакував ліпше за його окремі інгредієнти. Ідея маркетинг-міксу була запропонована з переконанням, що кожній компанії слід координувати та інтегрувати різноманітні маркетингові програми з метою максимізації їхньої результативності та ефективності. Існують різні моделі маркетингу-міксу для різних цілей, кожна з різними компонентами. Найбільш відомим та популярним є варіант моделі маркетинг-міксу під назвою 4Р (рис. 1), вперше запропонований у 1978 р. Джеромом Маккарті, складниками якого є Product (товар), Price (ціна), Promotion (промоція) та Place (місце). Складник «Product» (товар) може виключати такі ознаки та характеристики як якість, стиль, дизайн, упаковку, обслуговування, гарантії, пересторогу, життєвий цикл, інвестиції та прибутки. Складник «Price» (ціна) охоплює прайс-листи, знижки, спеціальні ціни, оплату в кредит та умови кредитування. Складник «Promotion» (промоція) включає рекламу, відносини з засобами масової інформації, прямий продаж, промоційний продаж. Складник «Place» (місце) означає прямі або опосередковані збутові канали, регіональний розподіл товару, територіальне покриття ринку, роздрібний продаж, розміщення ринку, запаси, логістику та виконання замовлень.

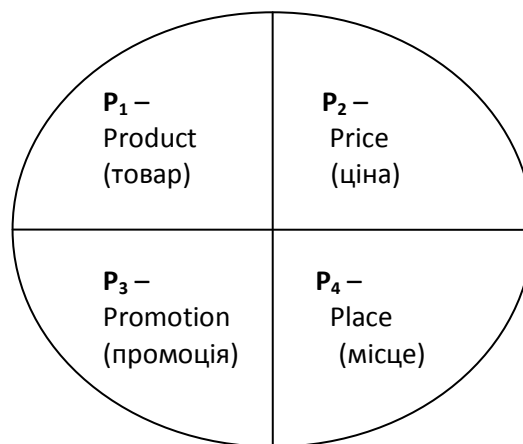

Рис. 1. Класична модель маркетинг-міксу 4Р [1, 183]

Ця модель маркетинг-міксу одразу з її появою викликала велику цікавість та пропозиції щодо її доповнення. Так, була запропонована модель 6Р (з додаванням політики та паблік-рілейшнз), а згодом - 7Р (додаються персонал, процес та планування, в іншому варіанті-зовнішнє середовище). Академік Боб Лотербол у 1990 р. висунув альтернативний варіант маркетинг-міксу під назвою «4С» - з погляду та інтересів покупця (рис. 2): Customer value (цінність товару для покупця), Cost (вартість товару для покупця), Convenience (зручність товару для покупця), Communication (інформованість покупця про товар).

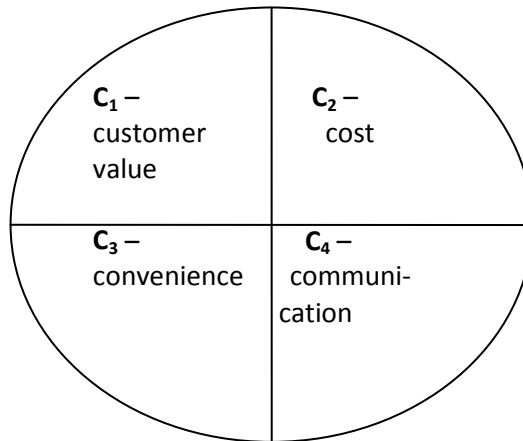

Рис. 2. Альтернативна модель маркетинг-міксу 4С [за 1, 183]

Незважаючи на те, що іноді модель маркетинг-міксу 4Р вважають надто спрощеною для поточних ринкових ситуацій та сфокусованою в основному ринках на традиційних споживчих товарів, все ж таки для досвідчених та нових генерацій маркетологів вона продовжує виступати як зразок інтегрованого підходу до маркетингового планування та зберігає своє значення для формування та виконання комплексних маркетингових програм фірм, що підтверджується як вітчизняними [приміром, 15, 86-196], так і зарубіжними [16, 29-30, 215-366] джерелами.

Щодо туристичної моделі маркетинг-міксу, то в наявній літературі в основному домінує підхід механічного прикладання моделей 4Р чи 7Р до маркетингової діяльності туристичних фірм, та туристичної галузі в цілому, на жаль, без врахування виразної та унікальної специфіки туризму, як єдиної галузі сфери послуг (і виду бізнесу), підставою формування якої є туристичні ресурси, споживання яких і є основою туристичного бізнесу. Власне діяльністю останнього – і є «продаж» туристичних ресурсів (ТР), тобто турпродукту, сформованого на них. Якщо свої ТР «продаються» своїм покупцям (резидентам) – це внутрішній туризм; якщо свої ТР «продаються» покупцям-нерезидентам – це іноземний (в'їзний) туризм; якщо ТР інших країн «продаються» своїм громадянам-резидентам – це закордонний (виїзний) туризм. Ось чому в центрі моделі маркетинг-міксу в туризмі має бути не споживач (турист), і не персонал (як у деяких авторів), а туристичний ресурс (рис. 3), оскільки саме він визначає спеціалізацію туризму і відповідний асортимент турів, їх ціну, специфіку промоційно-рекламної діяльності, збутові канали і транспортно-логістичне забезпечення. Дійсно залежно від наявних туристичних ресурсів (на рис. 3. вони для зручності та стислості поділені на три основні групи, в дійсності їх може бути набагато більше – див. [4, 86-88], тобто туристичної спеціалізації дестинації, визначається вид турпродукту – Р1 (це може бути відпочинковий туризм (за сезонами), пізнавальний туризм, розважальний туризм тощо), що пропонується на продаж (табл. 1).

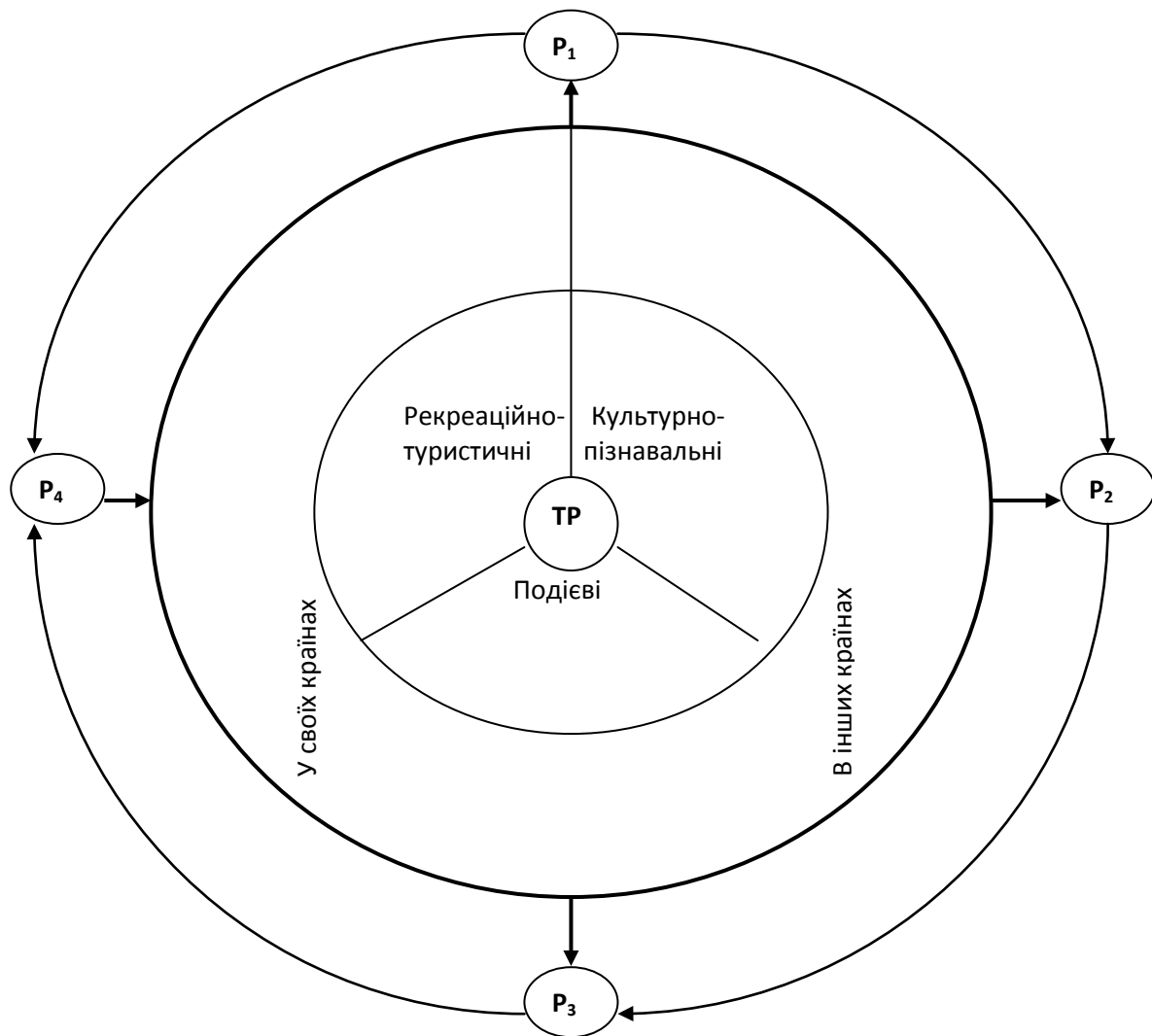

Рис. 3. Модель маркетинг-міксу в туризмі (авторська розробка)

Примітка: ТР – туристичні ресурси

Таблиця 1. Туристична спеціалізація дестинацій (з урахуванням сезону) за [9, 33]

Сезон	Країни	Туристична спеціалізація
Зима	Австрія, Андорра, Болгарія, Норвегія, Фінляндія, Франція, Швеція, Словаччина	Зимовий відпочинок (гірські лижі)
	Австралія, Індія (Гоа), Індонезія (Балі), Китай, Єгипет, Мальдівські острови, Маврикій, ОАЕ, Таїланд, Куба, Домінікана, Шри-Ланка, Сейшели, ПАР, Канари, Йорданія, Мексика, екзотичні острови	Пляжний відпочинок
	Китай, Єгипет, Греція, Іспанія, Італія, Норвегія, Фінляндія, Чехія	Пізнавальний туризм
Весна	Австрія, Андорра, Франція	Зимовий відпочинок (гірські лижі)
	Австралія, Індія (березень), Китай, Індонезія (Балі), Єгипет, Мальдівські острови, Маврикій, ОАЕ, Таїланд (березень), Куба, Домінікана, Шри-Ланка, Сейшели,	Пляжний відпочинок

	ПАР, Канари, Йорданія, Мексика, екзотичні острови	
	Китай, Єгипет, Туреччина, Греція, Іспанія, Італія, Норвегія, Фінляндія, Франція, Чехія Словаччина, Польща, Швейцарія	Пізнавальний туризм
Літо	Австралія, Китай, Індонезія (Балі), Єгипет, Мальдівські острови, Маврикій, Куба, Домінікана, Шри-Ланка, Сейшели, Марокко, Туніс, Кіпр, Греція, Туреччина, Болгарія, Іспанія, Італія, Франція, Хорватія, Чорногорія, Канари, Йорданія, Мексика, екзотичні острови	Пляжний відпочинок
	Китай, Єгипет, Йорданія, Австрія, Норвегія, Фінляндія, Чехія, Словаччина, Польща, Угорщина, Швейцарія	Пізнавальний туризм
Осінь	Австралія, Індонезія, Китай, Мальдівські острови, Таїланд, Шри-Ланка, Єгипет, Канари, Маврикій (до листопада), Марокко (до вересня), Сейшели, ПАР, Йорданія (до листопада), Кіпр, ОАЕ, Туреччина, Болгарія (до вересня), Греція (до жовтня), Іспанія, Італія, екзотичні острови	Пляжний відпочинок
	Китай, Єгипет, Йорданія (до вересня), Туреччина, Австрія, Греція, Іспанія, Італія, Норвегія, Фінляндія, Франція, Чехія, Словаччина, Польща, Угорщина, Швейцарія	Пізнавальний туризм

Відповідно, залежно від того, де знаходиться цей ресурс (вдома чи в іншій країні) і кому ми його пропонуватимемо (резидентам чи не резидентам), визначається спеціалізація турпродукту - для внутрішнього споживання (внутрішній туризм), для зовнішнього споживання (іноземний туризм) або для закордонного споживання (закордонний туризм).

Від туристичних ресурсів залежить і ціна турпродукту – P_2 (стрілка від P_1 до P_2 вказує послідовність маркетингових «кроків» у туризмі). Перш за все, на ціну турпродукту (особливо у міжнародному туризмі) впливає відстань туристичного ресурсу (туристичного споживання). Недарма у вартості далеких подорожей 70-80 % припадає на транспорт (авіаційний). Отже, чим ближчий туристичний ресурс до місця постійного проживання туриста, тим менша ціна туру. Так, мешканцю Києва, щоб відвідати Печерську Лавру або Софіївський собор (які між іншим, належить до Списку світової спадщини ЮНЕСКО), необхідно витратити на транспорт (якщо немає власного) 3-5 грн., а на тур до Пекіну (Китай) вже потрібний авіапереліт на відстань декілька тис. км (10 годин льоту) і вартістю декілька сотен доларів США. Другий чинник, що впливає на ціну турпродукту, - це інфраструктурна облаштованість туристичного ресурсу та її рівень: якщо туристичний ресурс не має сучасної інфраструктури, то й ціна путівки буде нижче, але побутові умови гірші, і навпаки.

Специфіка ресурсної бази туризму визначає особливості складника P_3 маркетинг-міксу у туризмі, тобто промоційно-рекламної діяльності. Так, відмінною рисою туристичної реклами є можливість художньо зобразити ті туристичні ресурси, що пропонуються на продаж, наприклад, океан, пляж,

пальми, визначні міста та місця, середньовічні замки та фортеці, унікальні природні об'єкти тощо. Причому правила реклами дозволяють зобразити все це в рекламних виданнях та засобах трохи краще, яскравіше, ніж у дійсності.

Отже, обравши тур певної спеціалізації, заплативши за нього певну ціну, отримавши повну інформацію, турист потрапляє через складник P_4 до свого омріяного місця відпочинку, де і споживає туристичний ресурс «на повну катушку» (тому стрілка від P_4 скерована до центру моделі, а не від нього, як у випадках $P_1 - P_3$). Тобто складник P_4 моделі маркетингу-міксу в туризмі і означає місце відпочинку туриста, тобто місце знаходження і споживання туристичного ресурсу (дестинацію). Ну, а стрілка від P_1 до P_4 підказує, що тут задіяна певна система збуту турпродукту з прямими чи опосередкованими каналами збуту, транспортно-логістичним забезпеченням тощо.

Проілюструємо практичне застосування моделі маркетингу-міксу в туризмі на прикладі ННЦ «Синевір». Ресурсна база для розвитку туризму включає такі види туристичних ресурсів, як:

I. Природно-рекреаційні:

а) озеро Синевір, яке є справжньою перлиною Карпат, поетично назване Морським оком; визнане водно-болотним угіддям міжнародного значення згідно Рамсарської конвенції; є одним із семи природних чудес України;

б) гірський рельєф та клімат;

в) мінеральні джерела, багаті на кальцій магній, залізо бром, зокрема, Колочава (місцева назва Боркут) з виходом у 5 місцях Тереслянської долини, у т.ч. одне – на території ННЦ «Синевір»;

г) 3 еколого-краєзнавчі стежки: «Урочище «Красний» - Синевирське озеро», «Музей лісосплаву - Дике озеро», «Колочава»;

д) 2 науково-пізнавальні стежки: «Кичера», «Березовець»;

е) 8 туристичних маршрутів: «Синевирський перевал - г. Кам'янка – Синевирське озеро», «Остріки – Гребля», «Лінія Арпада», «Колочава – г.Стримба», «Остріки – г.Гребень», «Сфагнове болото Гуханя – Косий Верх», «с.Негровець – г. Барвінок – г.Прислопці – ур. Сухар – с. Колочава», «Ур. Квасовець – г.Красна – г.Менгул – с. Вільшана».

є) 120 сільських садиб, готових розвивати сільський зелений туризм.

II. Культурно-пізнавальні:

а) 10 музеїв с. Колочава (Скансен «Старе село», Святодухівська дерев'яна церква 1795 р; музей Івана Ольбрахта, Чеська школа, Радянська школа, Бункер Штаєра, Колочавські бокораші, Колочавська вузькоколіїка, Лінія Арпада, музей воїнів-інтернаціоналістів - рис. 4);

б) регіональна закарпатська кухня (страви багач, вурда, крумплі, токан, лоці, гомбовці);

г) дегустація закарпатських вин, бальзамів, настоянок та сирів.

III. Події:

а) фестиваль ріплюнки (перший у червні 2013 р.) – на місцевому діалекті ріпа-картопля; ріплюнка – місцева страва з картопляного пюре, кукурудзяного чи пшеничного борошна;

10 музеїв Колочави

Скансен «Старое село» Музей архитектуры и быта под открытым небом воссоздаёт старинное село Верховины 	Контакты kolochava.com Организация экскурсий: туроператор «Ажио-тур» тел. в Киеве: (044) 285-09-85, 332-09-85 тел. в Колочаве: (031) 462-41-81, (067) 215-09-85 адрес в Колочаве: ул. Шевченко, 81-а	Церковь 1795 года Деревянный храм Сошествие Святого Духа храм в стиле барокко построен без единого гвоздя 	Музей Ивана Ольбрахта Музей известного чешского писателя, автора нескольких произведений про Колочаву
«Чешская школа» Школа с чешским языком преподавания работала в Колочаве в 1931–1938 гг. 	«Бункер Штаера» Укрытие группы повстанцев Михаила Штаера, действовавшей в Колочаве в 1949–1957 гг. 	«Колочавские бокорашаи» Музей посвящён карпатским лесорубам и сплавщикам леса – бокорашам 	
«Советская школа» Передаёт атмосферу обучения закарпатских детей в 60–70-х годах прошлого века 	«Колочавская узкоколейка» Среди экспонатов – паровоз 1951 года, 10 вагонов, дрезины и инструменты путейцев 	«Линия Арпада» Оборудован в пяти бункерах линии защиты венгерских войск во Второй мировой войне 	Воинам-интернационалистам Посвящён 56 колочавцам, принимавшим участие в 14 зарубежных военных конфликтах времён СССР

Рис. 4. Десять музеїв с. Колочава

- б) музичний фестиваль «На Синевір трембіти кличуть»;
в) обласний фестиваль «Вільшанські співаночки» (с. Вільшана).

Наведені види туристичних ресурсів Тереблянщини, де знаходиться ННЦ «Синевір», дають змогу розвивати численні види туризму, тобто відповідні турпродукти – Р1, зокрема, на базі природно-рекреаційних ресурсів – сільський зелений, екологічний, гірсько-лижний, оздоровчо-лікувальний, хайкинг та трекинг тощо; на базі культурно-пізнавальних ресурсів – культурно-пізнавальний, етнографічний, винний, гастрономічний (Travel & Food) туризм тощо; на базі подієвих ресурсів – фестивальний туризм.

Компонент маркетинг-міксу - Р2 - означає цінову політику, а вона має свої особливості щодо ННЦ «Синевір», та взагалі – усього туризму Закарпаття. Як відомо, воно знаходиться на значній віддалі від центральної, східної та південної частин України, отже, це тягне за собою підвищені транспортні витрати, порівнюючи з місцевими курортами. Відповідно цей складник треба компенсувати низькими місцевими цінами на туристичні послуги у Закарпатті, тим паче, що місцеві складники собівартості цих послуг (зарплата, місцеві ціни харчових продуктів та сировини, місцеві транспортні тарифи тощо) це дозволяють, тому що вони є значно нижчими, ніж у Києві та інших великих містах України. При цьому важливо, щоб розцінки послуг ННЦ «Синевір» були конкурентні у порівнянні не тільки з іншими регіонами України, але й з місцевими їх виробниками. За даними, що наводяться в джерелі [12], вартість проживання та триразового харчування в ННЦ «Синевір» складає 150 грн./доба, а, для прикладу, в садибах сільського зеленого туризму Тереблянщини у літній період (коли працює ННЦ «Синевір») – 150-170 грн., у міжсезоння – навіть 110 грн. Отже, є над чим поміркувати. Орієнтовна вартість оздоровчо-туристичних послуг 1 особи за 12 днів перебування у ННЦ «Синевір» (разом з додатковими послугами – табл. 2) становить 2180 грн., що безперечно є дуже конкурентною ціною у порівнянні з іншими об'єктами подібного типу у Закарпатті та Міжгірському районі.

Таблиця 2. Визначення орієнтовної вартості оздоровчо-туристичних послуг ННЦ «Синевір» [12, 16]

№	Об'єкти	Зміст послуг та їх орієнтована вартість
1	Корпус житловий №1 на 48 ліжко-місць, харчоблоком і 20 місцями для прийому їжі.	Перший поверх: 1 номер на 3 місця, 1 номер на 7 місць. Другий поверх: 1 номер на 3 місця; 5 номерів по 4- місця; 1 номер на 5 місць. Третій поверх 1 номер на 2 місця; 2 номери по 4 місця. Побутова інфраструктура (2 душові кабінки, 8 умивальників, 4 туалети)
2	Корпус житловий №2 на 24 ліжко-місця.	Перший поверх: 4 номери по 3 місця. Другий поверх 4 номери по 3 місця. Побутова інфраструктура.
3	Корпус житловий №3 на 9 ліжко-місць	Три номери по 3 місця з побутовою інфраструктурою.
4	Корпус житловий №4 на 36 ліжко-місць з конференц-залом	Перший поверх: конференц-зал, побутова інфраструктура. Другий поверх: 8 номерів по 3 місця Третій поверх. 4 номери по 3 місця.
5	Будиночок житловий №5 на 3 ліжко-місця	1 номер на 3 ліжко-місця з побутовою інфраструктурою.

Всього: 120 ліжко-місць		Вартість проживання 1 особи на дибу - 60 грн., за 12 днів -720 грн.
6	Колиба «Квасовець»- підприємство харчового і етнічного сервісу з посадковими місцями на 40 чол., 4 альтанками на 16 посадкових місць.	Харчовий сервіс на основі етнокулінарії і етнообрядових дій, наприклад: <i>Сніданок</i> : банош (20грн), чай з ягід шипшини <i>Обід</i> : суп грибний (20грн): бограш (18 грн), чай з листя і ягід малини. <i>Вечеря</i> : форель (17 грн.), чай з ягід суниці.
		Вартість харчування 1 особи за добу - 150 грн., за. 12 днів - 1800 грн.
7	Оздоровчо-лікувальний комплекс з елементами етнічно-обрядових дій	Бювет з мінеральною водою, купель з мінеральною водою (70грн), лікувальний масаж (30грн), оздоровчі напої тощо. Вартість послуг-100 грн.
8	Відпочинково-спортивні об'єкти	60-хв прогулянки на конях (20 грн); рибальські послуги з приготуванням форелі (60 грн); використання спортивного інвентаря (10 грн/ год). Вартість послуг - 90 грн.
9	Пізнавально-оздоровчий і спортивний туризм	Екскурсійне використання стежин: науково-пізнавальних (10грн), екологічних (10грн), туристських маршрутів: 2-денний похід з ночівлею (110грн). Вартість послуг - 130 грн.
		Вартість додаткових послуг за 12 днів - 320 грн.
Орієнтовна вартість оздоровчо-туристських послуг 1 особи за 12 днів - 2180 грн		

Комунікаційний складник маркетингу-міксу в туризмі – РЗ (просування, реклама, PR тощо) належить теж ефективно використати в діяльності ННЦ «Синевір». Передусім це стосується реклами. Розвиток туристичного продукту має ряд особливостей, які визначаються специфікою туристичних послуг: по-перше, туристичні послуги, на відміну від традиційних товарів, не мають постійних властивостей, таких як якість, смак, корисність, тому вимагають пріоритетного розвитку таких функцій реклами, як інформування та пропаганда; по-друге, специфіка туристичних послуг диктує необхідність застосування візуальних наочних засобів, які повніше висвітлюють об'єкт туристичного інтересу. Саме в туризмі реклама має відповідати принципу «краще один раз побачити, ніж сто разів почути». Наприклад, якісна фотографія здатна здійснити набагато більший емоційний вплив, ніж найкрасномовніші оповіді. Тому у рекламі обов'язково слід використовувати фото-, відео- та інші мультимедійні засоби.

Крім того, якісна та професійно виконана реклама надає подвійний ефект: з одного боку, вона допомагає туристичним підприємствам освоювати нові ринки збуту, розширювати обсяги продажу, з другого, - збільшувати доходи туристичного підприємства, за рахунок яких можна забезпечити належну оплату праці персоналу (що, в свою чергу, підвищує зацікавленість персоналу в результатах спільної діяльності).

Рекламні пропозиції по ННЦ «Синевір», що розроблені викладачем кафедри туризму НПУ імені М.П. Драгоманова Івашко Ю.П., стосуються урочища Квасовець, ННЦ «Синевір», харчового сервісу на основі етнічно-обрядових дій, оздоровчо-лікувального сервісу, пізнавально-оздоровчого сервісу, етнографічного туризму Колочави. Є вдала, за нашою думкою,

розробка рекламного буклету [12, 30]. Таку рекламу ННЦ «Синевір» слід просувати і в Інтернет-просторі, а також у сусідніх областях – Львівський, Івано-Франківський, а також і в інших областях України. Позитивним з пункту погляду популяризації туристично-оздоровчих послуг ННЦ «Синевір» є те, що Кабінетом Міністрів України перспективними для будівництва спортивних баз олімпійської підготовки, зокрема, гірськолижних витягів та відповідної інфраструктури визначено с. Синевір і с. Синевірска Поляна (гора Кам'янка), с. Колочава (г. Стримба). У 2005 р. Міжгірська районна рада стала переможцем Всеукраїнського конкурсу проектів та програм розвитку місцевого самоврядування. Проектом «Відродження Карпатського села» активізовано діяльність Центру підприємництва Міжгірського району. Реалізацію проекту було розпочато у 2006 року, коли сектором туризму рай держадміністрації та Центром регіонального розвитку «Трембіта» було підготовлено матеріали та проведено 12 тренінгів з власниками сільських садиб, працівниками туристичних закладів, учнями Міжгірського професійного ліцею та бажаючими відкривати свою власну справу у сфері сільського туризму. Консультантами під час проведення тренінгів були фахівці різних організацій.

На першому етапі кількість учасників, охоплених тренінгами, становила понад 100 чоловік. В ході проведених тренінгів було розроблено та розповсюджено між учасниками «Порадник організатору відпочинку та власнику засади», в якому висвітлено: питання нормативно-правової роботи з організації сільського зеленого туризму; правила сертифікації агросадиби; організація ефективної роботи агросадиби (планування ландшафту, гігієна і безпека садиби, харчування відпочивальників, права і обов'язки власників сільських садиб); надання невідкладної медичної допомоги на маршрутах сільського зеленого туризму тощо [12].

Складник Р4 маркетинг-міксу в туризмі по відношенню до ННЦ «Синевір» має свої проблеми, що є спільними для розвитку туризму в Міжгірському районі. Зокрема це: а) відсутність генерального плану; б) завершення розпаювання земельних ділянок та звершення грошової оцінки земельних ділянок; в) поліпшення сервісної інфраструктури територій; г) посилення комунікаційної доступності перспективних для освоєння в туристично-рекреаційних цілях територій (незадовільний стан доріг, відсутність телефонізації тощо); д) опрацювання законодавчо встановленого механізму маркування маршрутів активних форм відпочинку (пішохідний, кінний, велосипедний тощо).

Висновки. Запропонована в статті авторська модель маркетинг-міксу в туризмі враховує специфічні особливості сталого туризму і його обов'язкову прив'язку та увагу до туристичних ресурсів і, в той же час, має за основу класичну модель маркетинг-міксу. За нашою думкою, дану модель маркетинг-міксу в туризмі, можна рекомендувати до використання в навчальному процесі в курсі «Маркетинг туризму», що підтверджує

багаторічний авторський досвід викладання цієї дисципліни майбутнім менеджерам - туризмознавцям в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка [10] та Київському національному університеті культури і мистецтв [11]. Дана модель маркетинг-міксу сталого туризму повинна знайти застосування і в промоційно-маркетинговій діяльності ННЦ «Синевір», як інтегральна складова його бізнесової стратегії. Це дозволить ефективно просувати та рекламувати туристичні ресурси та можливості ННЦ «Синевір» на українському, а можливо і на закордонному ринках туристичних послуг.

Література

1. Doyle Ch. Collins internet-linked dictionary of marketing / Ch. Doyle. – Glasgow: HarperCollins Publishers, 2005. – 368 s.
2. Кудла Н.Є Маркетинг туристичних послуг: навч.пос. / Н.Є. Кудла. – К.: Знання, 2011. – 351 с.
3. Правик Ю.М. Маркетинг туризму: підручник / Ю.М. Правик. – К.: Знання, 2008. – 303 с.
4. Смирнов І.Г. Логістика туризму: навч.пос. / І.Г. Смирнов. – К.: Знання, 2009. – 444 с.
5. Бунчак О. Організація маркетингу в сфері туристичних послуг / О.Бунчак // Організація діяльності підприємств туристичної індустрії в умовах інтеграційних процесів: Збірник тез доповідей Міжн. наук.-практ. конф. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – С. 57-59.
6. Маєвська М. Маркетинг як передумова успіху туристичного підприємства / М. Маєвська // Організація діяльності підприємств туристичної індустрії в умовах інтеграційних процесів: Збірник тез доповідей Міжн. наук.-практ. конф. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – С. 173-175.
7. Байбарак Є.В. Значення маркетингу в туризмі / Є.В. Байбарак // Перспективи розвитку туристичної індустрії в Україні: регіональні аспекти: Збірник тез за матеріалами Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. – Умань: ВПЦ «Візаві», 2013. – С. 163-165.
8. Будченко Н.В. Особливості маркетингу туристичних підприємств / Н.В. Будченко // Перспективи розвитку туристичної індустрії в Україні: регіональні аспекти: Збірник тез за матеріалами Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. – Умань: ВПЦ «Візаві», 2013. – С. 222-225.
9. Мохова Ю.А. Турфирма: с чего начать, как преуспеть / Ю.А. Мохова, Г.А. Мохов. – СПб.: Питер, 2009. – 240 с.
10. Смирнов І.Г. Навчально-методичний комплекс з курсу «Маркетинг туризму» для студентів спеціальності 6.050401 «Менеджмент міжнародного туризму» / І.Г. Смирнов. – К.: ЛГТ КНУ імені Тараса Шевченка, 2012. – 38 с.
11. Смирнов І.Г. Маркетинг у туризмі: Робоча навчальна програма для студентів напряму підготовки 6.140103 «Туризм» / І.Г. Смирнов. – К.: КНУКиМ, 2012. – 42 с.
12. Обозний В.В. Оздоровчо-туристична діяльність Науково-навчального центру «Синевір» / В.В. Обозний. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – 52 с.
13. Обозний В.В. Комплексна цільова програма розвитку Науково-навчального центру «Синевір» / В.В. Обозний. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – 44 с.
14. Смирнов І.Г. Інновації в туризмі: маркетинговий мікс / І.Г. Смирнов // Географія та туризм. – 2013. – Вип.24. – С. 45-52.
15. Маркетинговий аналіз: навч.пос./За ред.В.В. Липчука. – К.: Академвидав, 2007. – 216 с.
16. Kula J. Marketing: Ucebnica / J.Kula a kolektiv. – Bratislava: Ekonomicka univerzita, Iura Edition/Wolters Kluwer, 2010. – 411 s.

Смирнов І. Г. Геомаркетинговий мікс сталого туризму на прикладі національного природного парку «Синевір»

Проаналізовано класичну модель маркетингового міксу (комплексу) 4Р, а також її модифікацій 6Р, 7Р та 4С. Звернуто увагу на особливості туристичної галузі у складі сфери послуг, зокрема, значення та використання туристичних ресурсів для створення туристичного продукту. Запропоновано авторська інноваційну модель маркетинг-міксу в туризмі, яка, з одного боку, враховує специфічні особливості та вимоги сталого туризму з

його обов'язковою прив'язкою та увагою до туристичних ресурсів, з іншою – має за основу класичну модель маркетингу-міксу.

Ключові слова: геомаркетинговий мікс, НПП «Синевир», продуктова, цінова, комунікаційна та збутова політика.

Смирнов И. Г. Геомаркетинговый микс устойчивого туризма на примере национального природного парка «Синевир»

Проанализирована классическая модель маркетингового микса (комплекса) 4Р, а также ее модификации 6Р, 7Р и 4С. Обращено внимание на особенности туристической отрасли в составе сферы услуг, в частности, значение и использование туристических ресурсов для создания туристического продукта. Предложена авторская инновационная модель маркетинг-микса в туризме, которая, с одной стороны, учитывает специфические особенности и требования устойчивого туризма с его обязательной привязкой и вниманием к туристическим ресурсам, с другой - имеет основой классическую модель маркетинга-микса.

Ключевые слова: геомаркетинговый микс, НПП «Синевир», продуктовая, ценовая, коммуникационная и сбытовая политика.

Smirnov I. G. Geomarketing mix of sustainable tourism on the case of national nature park "Synevyr"

Classical model of the marketing mix (complex) 4p and its modification 6p, 7p and 4C are analysed. Drawn attention to the peculiarities of the tourism industry within the service sector, in particular, the value and use of travel resources for creating tourist products. Proposed original innovative model of marketing mix in tourism, which, on the one hand, takes into account specific characteristics of sustainable tourism with its obligatory binding and attention to tourist resources, on the other – it is based on classic model of marketing mix.

Keywords: geomarketing mix, National natural park "Synevyr", product, price, communication and sales policy.

УДК 911.3

Дорошенко В., к. г. н, доц., Ущатовська А., студ.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЧИННИКИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ РІВНЯ РОЗВИТКУ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ

Ключові слова: роздрібна торгівля; умови та чинники; регіональна диференціація; роздрібний товарооборот; територіальна організація.

Вступ. Постановка проблеми. В період становлення дієвих ринкових відносин в нашій країні роль роздрібної торгівлі як найбільш ринкової структури постійно зростає. Забезпечуючи високий дохід в державний бюджет і тим самим підтримуючи національну економіку, роздрібна торгівля посідає важливе місце в соціальній інфраструктурі різних ієрархічних рівнів, сприяє підвищенню ефективності суспільного виробництва, створює передумови для зростання життєвого рівня населення та процвітання країни загалом. Дослідження та врахування чинників територіальної організації роздрібної торгівлі органами державного управління має підвищити

ефективність даної галузі та рівень благоустрою населених пунктів України загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику даної теми вивчали як вітчизняні так і зарубіжні економісти та географи, приділяючи увагу всебічним аспектам діяльності роздрібної торгівлі. Дослідженням територіальної організації торгівлі та чинників, що впливають на її функціонування займалися Я.Антонюк, В.Апопій, Б.Вейтц Є.Воронова, Н.Голошубова, В. Дорошенко, М.Жук, А.Кріс, М.Леві, Л.Лігоненко, А.Мазаракі, А.Мокій, М.Орлов та інші. У наукових працях вищезгаданих авторів проаналізовано історію розвитку; досліджено територіальну структуру систем роздрібної торгівлі України; виявлено та обґрунтовано механізм, що зумовлює регіональні диспропорції у рівні розвитку торговельного обслуговування населення.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Дана робота присвячена дослідженню нових підходів територіальної організації підприємств роздрібної торгівлі, а саме: у комплексному дослідженню системи чинників, що визначають рівень розвитку роздрібної торгівлі на всіх ієрархічних рівнях; проведенню об'єктивної оцінки стану територіальної організації закладів роздрібної торгівлі, районуванню території України на основі виявлення регіональних особливостей у даній галузі; простеженню взаємозв'язку та ступеня впливу окремих чинників на рівень торговельного обслуговування населення в межах нашої країни.

Виклад основного матеріалу. Торгівля – галузь господарського комплексу, що реалізуючи товари шляхом купівлі-продажу та поєднуючи виробництво, розподіл, обмін і споживання, перетворює вироблені товари в предмети споживання [1]. Роздрібну торгівлю згідно з класифікацією видів економічної діяльності, чинної в Україні з 1.04.2006р., визначають як перепродаж (продаж без перероблення) нових або уживаних товарів, призначених переважно для споживання приватними особами чи домашніми господарствами. Попри те, що роздрібна торгівля реально надаючи послуги населенню, виконує економічні функції, сьогодні загальновизнаним є віднесення внутрішньої торгівлі до третинного сектору економіки (сфери послуг) та до складу соціальної інфраструктури. Торгівля посідає особливе місце в структурі національної економіки та в системі економічних відносин: вона опосередковує товарно-грошовий обмін у величезних розмірах, що у 2012 році становив 16% ВВП і, безперечно, є важливим чинником економічного зростання [3]. Виконуючи низку функцій, роздрібна торгівля сприяє раціоналізації суспільного виробництва, покращенню рівня життя населення та створює сприятливі передумови для становлення дієвої ринкової економіки в Україні.

Процес формування і розвитку роздрібної торгівлі залежить від певних умов і взаємодіючих чинників, які представляють собою кон'юнктуру як економіки регіону, так і галузі торгівлі. Під умовами розуміється обстановка, яка визначає процес організації роздрібної торгівлі, а під факторами –

причини, що обумовлюють характер впливу на функціонування і розвиток галузі. Між ними існує певний діалектичний зв'язок, що виражається в тому, що умови організації роздрібної торгівлі визначають кількість і характер угруповання факторів, які впливають на її функціонування. На нашу думку, склад чинників, які формуються під впливом певних умов, що впливають на функціонування і розвиток роздрібної торгівлі, виглядає наступним чином.

Рис.1 Умови та чинники, що впливають на розвиток роздрібної торгівлі
Складено за матеріалами [4]

Виділення природно-кліматичних і суспільно-політичних умов, що визначають процес організації роздрібної торгівлі, пояснюється тим, що перші створюють передумови для розміщення і спеціалізації всіх сфер матеріального виробництва, що опосередковано впливають на сферу послуг (роздрібна торгівля в тому числі), а другі - визначають характер взаємовідносин цих сфер в умовах державного регулювання різного характеру. Сукупність природно-кліматичних умов є певною «платформою» для процесу організації сфери торгівлі, враховуючи територіальні особливості нашої країни; вони можуть визначати відмінності в товарній структурі роздрібного товарообороту внаслідок особливостей попиту на різні групи товарів. Суспільно-політичні умови створюються і регулюються державою і являють собою зміст «правил», на підставі яких здійснюється організація всіх сфер відтворювальної системи. Зміст умов організації роздрібної торгівлі визначає кількість і угруповання чинників, що впливають на її функціонування. Необхідно розуміти, що на цей процес можуть впливати величезна кількість факторів. Однак, приступаючи до оцінки їх впливу на систему торговельного обслуговування населення будь-якого рівня ієрархії, необхідно аналізувати не вплив окремих чинників, а їх сукупність, розглядаючи їх саме у системному взаємозв'язку. Для оцінки впливу чинників розвитку роздрібної торгівлі, на нашу думку, доцільно виділяти наступні групи (табл.1). Проте їх зміст, що визначає простоту або складність, передбачуваність або невизначеність тощо відштовхується саме від природи і

напрямую впливу чинників на діяльність роздрібної торгівлі та описує їх з різних сторін.

Таблиця 1

Групування чинників, що впливають на розвиток роздрібної торгівлі

Класифікаційна ознака	Чинники			
	Соціально-демографічні	Соціально-економічні	Організаційно-економічні	Техніко-економічні
1. За напрямом впливу				
2. За ступенем управління	Зовнішні		Внутрішні	
3. За результатами впливу	Основні		Другорядні	
4. По часом дії	Постійні		Тимчасові	
5. За широтою впливу	Загальні		Специфічні	
6. За ступенем деталізації	Прості		Комплексні	
7. За ступенем передбачуваності	Детерміновані		Стохастичні	
8. За можливістю оцінювання	Кількісні		Якісні	

Складено за матеріалами [2]

Соціально-демографічні чинники характеризують кількісний та якісний склад населення і його територіальну концентрацію та включають в себе ряд показників: величину і ранг поселення, його людність, структуру, густоту і особливості розміщення населення, міграційну рухливість, ступінь сформованості системи розселення тощо. Спостерігається безпосередня залежність між розміром населеного пункту, рівнем розвитку торговельного обслуговування та величиною роздрібного товарообороту в ньому: чим більшим є населений пункт, тим більше в ньому підприємств торгівлі, різноманітніший асортимент товарів і послуг, при цьому вищі за рангом населені пункти поширюють зону свого впливу на поселення нижчого рангу. Історично сформовані системи розселення в окремих регіонах нашої країни з особливими природними умовами, де спостерігається велике розосередження та невелика людність поселень, викликають труднощі в розміщенні і рентабельності торговельних закладів, що може відобразитись на величині товарообороту. Національні традиції і регіональні відмінності у способі життя та особливостях споживання також певною мірою можуть впливати на показники середньодушового товарообороту, хоча вплив цього чинника з часом дедалі зменшуються.

Соціально-економічні фактори характеризують ступінь впливу макроекономічних чинників на соціально-економічні явища і процеси. Найвагомішими чинниками тут виступають загальний рівень економічного розвитку регіону, його частка у створенні ВВП та національного доходу країни, структура господарства, рівень розвитку та обсяги виробництва товарів народного споживання, значна частина яких формує місцеві товарні ресурси. До цієї групи чинників належать величина доходів населення, що визначає купівельний фонд і платоспроможність а також зайнятість населення. Спостерігається залежність величини товарообороту від професійно-вікової структури населення: найвищі показники товарообороту зафіксовані в регіонах з найвищою часткою працездатного населення, що ще

раз підкреслює складність та важливість впливу рівня доходів населення на величину роздрібного товарообороту.

Організаційно-економічні фактори характеризують вплив на розвиток роздрібної торгівлі таких факторів, як галузева спеціалізація регіону, організаційні форми торгівлі, послідовність і швидкість ринкових перетворень в економіці, поліформізм власності як передумови вільної конкуренції та формування механізму вільного ціноутворення; рівень розвитку інфраструктури товарного ринку, фінансово-кредитна політика держави та банківських установ тощо. До цієї групи чинників належать також розвиток транспортної інфраструктури в регіоні та його транспортну доступність.

Техніко-економічні фактори характеризують вплив науково-технічного прогресу на роздрібну торгівлю, що найпомітніше проявляється у швидкому впровадженні нових форм обслуговування населення, які ґрунтуються на новітніх досягненнях і принципово нових підходах до формування споживчого ринку.

Розглянуті умови і фактори являють собою сукупність причин, що формуються за певних обставин; вони здатні диференційовано впливати на результати функціонування сфери обігу і дозволяють проаналізувати поточний стан роздрібної торгівлі та визначити тенденції її перспективного розвитку.

Особливістю сучасного розвитку внутрішньої торгівлі України є позитивна і стійка динаміка її результативних показників. Середньорічні темпи зростання роздрібного товарообороту, починаючи з 2000 року (за виключенням 2009 року), складають 13-29%, що в кілька разів вище від темпів зростання ВВП. Мірилом внеску галузі у національний продукт є додана вартість (у 2012 році 202575 млн., 15,4%); в торгівлі вона дорівнює загальній сумі націнок, отриманих усіма торговими підприємствами з вирахуванням торгових витрат [1]. На початок 2013 в Україні зареєстровано 62,3 тис. підприємств роздрібної торгівлі (14 на 10 000 осіб), 48,4 тис. з яких діють у містах і 13,9 тис. – у сільській місцевості. Обсяг роздрібного товарообороту підприємств на кінець 2012 року складав 405114 млн. грн. (на 1 особу – 8885 грн. (міське – 11849, сільське – 2344), питома вага продовольчих товарів в якому складала 40,2%, а непродовольчих – 59,8% [3]. Незважаючи на стрімке збільшення обсягів роздрібного товарообігу, загальна чисельність об'єктів, що здійснюють роздрібну торгівлю товарами народного споживання в країні зменшується (у 2002 р. вона становила 89,3 тис. од., а на кінець 2012 року 62,3 тис.од.) [3]. При цьому зменшення чисельності об'єктів роздрібної торгівлі відбулося у всіх секторах галузі.

У межах України простежується чітка диференціація у розподілі підприємств роздрібної торгівлі за регіонами (2012 р.): найбільша кількість підприємств зосереджена в Київській (з м. Київ), Донецькій, Дніпропетровській, Львівській, Харківській областях та АР Крим (з м.

Севастополь). Найменше підприємств розміщено у Чернівецькій, Тернопільській, Херсонській, Сумській, Закарпатській областях (рис.2).

Територіальні особливості розміщення роздрібної торгівлі та її відносний рівень розвитку на певний період найбільш повно характеризує коефіцієнт концентрації роздрібного товарообороту (Ккт), який розраховується відношенням частки (у %) певного регіону (області) в роздрібному товарообороті країни до її частки в загальній чисельності населення. Чим більше значення даного показника, тим вищий рівень розвитку торгівлі в даному регіоні у порівнянні із середнім по країні.

На основі коефіцієнту концентрації товарообігу в нашій країні на 2012 рік можна виділити 3 групи регіонів:

1) з високим рівнем концентрації роздрібного товарообороту ($K_{кт} > 0,9$) – м. Київ, м. Севастополь, Київська, Одеська, Дніпропетровська, Харківська, Запорізька, Донецька області та А.Р. Крим;

2) з рівнем концентрації роздрібного товарообороту, близького до середнього ($0,7 \leq K_{кт} \leq 0,9$) – Волинська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Херсонська, Черкаська області;

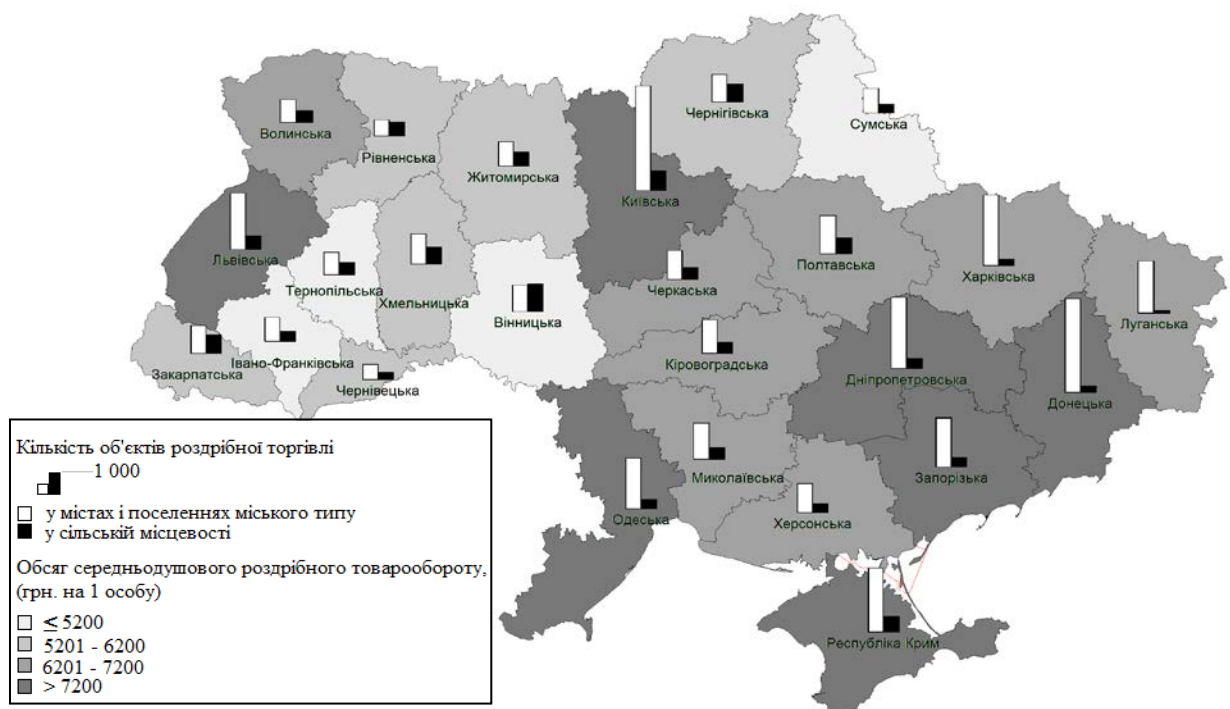
3) з низьким рівнем концентрації роздрібного товарообороту ($K_{кт} < 0,7$) – Тернопільська, Вінницька, Івано-Франківська, Сумська, Рівненська, Хмельницька, Чернівецька, Житомирська, Чернігівська, Закарпатська області.

По регіонах України існують суттєві відмінності у розмірах середньодушового роздрібного товарообороту (рис.2) Максимальні відмінності між значеннями цього показника складають 4,5 разів. Особливо низький товарооборот в розрахунку на одну особу спостерігається в Тернопільській, Сумській, Вінницькій, Івано-Франківській, Рівненській, Хмельницькій та Чернівецькій областях, де відхилення від середньонаціонального показника по Україні коливаються в межах 52 – 63%. Сприятлива ситуація склалась у Запорізькій, Харківській, Дніпропетровській, Одеській, Київській (з м. Київ включно), А.Р. Крим (з м. Севастополь) а також у Донецькій та Львівській областях. Решта регіонів України мають недостатній рівень розвитку внутрішньої торгівлі.

З огляду на окреслені вище тенденції в характері розподілу показників, в сучасній територіальній структурі внутрішньої торгівлі України доцільно виділити чотири регіональні угруповання:

- Регіони з відносно високим рівнем розвитку внутрішньої торгівлі (Київська з м. Києвом, Одеська, Дніпропетровська, Харківська, Запорізька, Донецька, Львівська області та А.Р. Крим з м. Севастополь). Коефіцієнт концентрації товарообороту в них змінюється від 0,9 до 2,9. Це переважно території з високим рівнем урбанізації, розвитком промислового виробництва і соціального комплексу, в яких знаходиться 47,65% всіх торговельних підприємств України та сконцентровано понад 60% їх роздрібного товарообороту. Вони мають специфічну структуру зайнятості населення і високий рівень доходів, що також позитивно впливає на

показники розвитку торговельної діяльності. Одеська область, яка є головним морським зовнішньоторговельним виходом країни, обслуговує міжнародні транзитні вантажо- і пасажиропотоки, разом з А.Р. Крим є одним із найперспективніших рекреаційних регіонів приморського типу для розвитку туризму. Тому роздрібна торгівля саме в цих регіонах, як очікується, матиме і подальший швидкий розвиток. Безумовним і абсолютним лідером з рівня розвитку роздрібної торгівлі є м. Київ, де у 2012 році було сконцентровано більше 18% національного роздрібного товарообігу 7,6% підприємств даної галузі, що майже у 3 рази більше середньодушового даного показника в цілому по країні.

Примітка: Київська область – з м. Київ, А.Р. Крим – з м. Севастополь

Рис. 2 Регіональні відмінності мережі закладів роздрібної торгівлі, 2012 р.

Складено за матеріалами [3]

- Регіони із середнім рівнем розвитку внутрішньої торгівлі (Полтавська, Миколаївська, Волинська, Херсонська, Луганська, Кіровоградська, Черкаська області) отримали показники концентрації роздрібного товарообороту від 0,7 до 0,9 завдяки впливу цілої низки факторів. Ці області мають достатньо значний потенціал промислового комплексу і високу концентрацію населення, особливо навколо обласних центрів, а тому передбачається подальше зростання розвитку торгівлі в даних регіонах та формування нових торговельних центрів.

- В регіонах із низьким рівнем розвитку внутрішньої торгівлі (Рівненська, Хмельницька, Чернівецька, Житомирська, Чернігівська, Закарпатська області) останнім часом особливо стрімко проходили процеси

скорочення роздрібного товарообороту та кількості торговельних підприємств. Переважно це відбулось за рахунок масового скорочення стаціонарних підприємств торгівлі, розвитку вуличної і пересувної форм, які, в переважній більшості, офіційно не зареєстровані. Це області з низьким рівнем урбанізації та доходів населення, переважним розвитком аграрного сектору та значними показниками відтоку населення, що істотно знижує їх торговельний потенціал.

- Мінімальними показниками розвитку внутрішньої торгівлі в Україні відрізняються Сумська, Тернопільська, Вінницька, Івано-Франківська області. Окрім першої, це переважно аграрні області, в яких спостерігається висока частка сільського населення, низька промислова освоєність території і найнижчий рівень доходів. Скорочення кількості закладів торгівлі і громадського харчування, а також обсягів роздрібного товарообороту набуло в цих областях максимального рівня.

Висновки і перспективи подальших розвідок. З переходом України до ринкової економіки в усіх сферах діяльності, в тому числі й торговельній, відбуваються суттєві перетворення. Стан розвитку роздрібної торгівлі як найбільш ринково орієнтованої структури є одним із наочних індикаторів економічного розвитку держави, що посилює зацікавленість до проведення аналізу сучасної ситуації в роздрібній торгівлі, аналізу впливу чинників, що визначають характер розвитку галузі, потребує усвідомлення нових реалій та перспектив її подальшого розвитку. Диференціація рівня розвитку торговельного обслуговування населення об'єктивно склалась на території України під впливом комплексу факторів, кожен з яких мав місце на тому чи іншому етапі розвитку галузі, перебуваючи у системному взаємозв'язку з іншими чинниками. В сучасних умовах на перше місце за силою свого впливу вийшли чинники економічного характеру, які виражені у прагненні роздрібних торговців до отримання максимального прибутку, тим самим соціальний аспект галузі втрачає своє значення, що вже негативно сказується на забезпеченості населення об'єктами роздрібної торгівлі. Прискорений розвиток торгівлі має місце переважно у великих і надвеликих містах. У середніх та малих містах і, особливо, у сільській місцевості відбулось різке скорочення кількості торговельних об'єктів, істотно знизивши територіальну доступність торговельних послуг для населення (з 23 до 14 од. в розрахунку на 10000 тис. чол. за 2000-2012 рр.). Найвищий розвиток роздрібної торгівлі в економічно потужних регіонах та місцях найбільшої концентрації населення: Київській (з м. Київ), Одеській, Дніпропетровській, Харківській, Запорізькій, Донецькій, Львівській областях та А.Р. Крим разом з м. Севастополь, підтверджує суттєвий зв'язок показників розвитку торгівлі та загального рівня розвитку продуктивних сил. Наведені диспропорції розвитку внутрішньої торгівлі України зумовлюють необхідність ефективного державного втручання до процесів формування її територіальної структури. Його метою має бути створення раціональної територіальної організації торгівлі (зменшення регіональних диспропорцій між містом і

селом, між депресивними та господарсько-розвиненими регіонами) з урахуванням впливу комплексу чинників та ефективного управління ним.

Список використаних джерел:

1. Дорошенко В.І. Географія внутрішньої торгівлі: навч. посіб./ В.І. Дорошенко. – К.: Київський університет, 2005. – 8 с.
2. Кент Т. Розничная торговля: учебник / Тони Кент, Оджени Омар. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – С.18-20.
3. Статистика оптової й роздрібної торгівлі. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://ukrstat.org/>.
4. Ферни Дж. Принципы розничной торговли : учебник /Дж.Ферни. - М.: Олимп-Бизнес, 2008. – 24 с.

Дорошенко В., Ущатовська А. Чинники територіальної диференціації рівня розвитку роздрібної торгівлі в Україні

Визначено місце торгівлі в структурі сучасного господарства, проаналізовано регіональні відмінності територіальної організації роздрібної торгівлі України. Виділено основні чинники, що зумовлюють диференціацію рівнів торговельного обслуговування населення, висвітлено нові підходи до їх класифікації та досліджено їх ступінь впливу в сучасних умовах.

Ключові слова: роздрібна торгівля; умови та чинники; регіональна диференціація; роздрібний товарооборот; територіальна організація.

Дорошенко В., Ущатовская А. Факторы территориальной дифференциации уровня развития розничной торговли в Украине

Определено место торговли в структуре современного хозяйства, проанализированы региональные различия территориальной организации розничной торговли Украины. Выделены основные факторы, обуславливающие дифференциацию уровней торгового обслуживания населения, освещены новые подходы к их классификации и исследованы их степень влияния в современных условиях.

Ключевые слова: розничная торговля, условия и факторы; региональная дифференциация; розничный товарооборот; территориальная организация.

Doroshenko V., Uschapovska A. Factors of territorial differentiation in retail trade development in Ukraine

The place of trade in the structure of the modern economy is defined; regional differences of retail trade territorial organization in Ukraine are analyzed. The main factors that contribute to the differentiation in commercial services level are pointed out, new approaches to their classification are explored and the force of their influence nowadays is studied.

Keywords: retail trade, conditions and factors; regional differentiation; retail turnover; territorial organization.

УДК 911.3

Сімонова А. Ю., асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ФАКТОР БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МІСТА КИЄВА

Ключові слова: розміщення, концентрація, територіальна організація

Вступ. Постановка проблеми. Для ефективної діяльності банківської установи вирішальне значення має мережа його установ, що здійснює надані законодавством повноваження. Будь-яка банківська установа має функціонально-територіальний характер, їй підпорядковуються всі ланки цієї системи на місцях (територіальні утворення). Свої завдання і функції банк здійснює через дані територіальні утворення, що розташовані і поза місцем знаходження головного офісу та здійснюють свою діяльність на правах філій. Така територіальна структура дає можливість здійснювати оперативну діяльність та ефективно виконувати завдання і функції, що стоять перед банківською установою. Пошук шляхів удосконалення територіальної організації банківської системи є вимогою часу. Необхідність критичної оцінки розвитку банківської системи з метою прийняття стратегічних рішень щодо ефективного функціонування банків наразі є одним з проблемних питань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню територіальної концентрації банківських центрів приділив увагу Ю.Д. Качаєв, що пропонує виділити рівні концентрації за кількістю банків, загальною величиною статутного фонду, капіталу та активів. О. Шлапак, В. Пушкарьова, Г. Карчева, Н. Дребот, С. Фабер, М. Долішній, О. Другов досліджували питання впливу розгалуженості мережі банків для створення ефективної програми розвитку регіональних банків. Е.С. Бернштам і А.Н. Лузанов дослідили залежність особливостей розвитку банківської діяльності в регіоні зі специфікою даного регіону.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження територіальних процесів у банківській сфері міста Києва. Виявлення основних причин концентрації банківських установ та послуг у місті Києві, встановлення залежності процесів банківської діяльності з інтересами економіки столиці та задоволенням запитів населення щодо банківських послуг.

Виклад основного матеріалу. За допомогою географічного дослідження банківської системи міста Києва можна виявити процеси її територіальної організації в цілому та з'ясувати причини нерівномірності розміщення банківських установ, їх філій, територіальної концентрації та розподілу банківської діяльності та банківського капіталу по території міста, а також встановити залежність процесів банківської системи та її

територіальної організації з інтересами економіки столиці.

Мережа банківських установ та її територіальне розміщення може бути використана і як складова комплексної оцінки міста Києва. Економіко-географічний аналіз банківської мережі Києва має не тільки наукове значення, але і прикладне[4]. Даний аналіз варто використовувати у маркетингових дослідженнях територіальних ринків банками, зацікавленими у оптимізації своєї регіональної стратегії. Крім того територіальний аналіз є підставою та засобом державного регулювання банківської системи, що має на меті розв'язання проблеми надмірної концентрації банківської діяльності у столичному регіоні та пов'язаних з даним явищем процесів монополізації фінансової діяльності великими банками.

Для економічного розвитку столиці банківська система разом з іншими секторами економіки відіграє визначальну роль. За умов скорочення фінансування з боку держави, дефіциту міського бюджету, обмеженої кількості коштів підприємств для тих чи інших структурних зрушень банки міста залишаються надійним джерелом коштів, що стимулюють розвиток столиці через механізми кредитування.

Аналіз сукупності зв'язків та відносин банків, а також огляд сучасних тенденцій на світовому фінансово-кредитному ринку свідчать, що основними територіальними процесами у банківській сфері України загалом є концентрація та деконцентрація[1].

За рівнем концентрації м. Київ та Київська область належать до найвищого рівня концентрації. Факторами, що спричинили таку концентрацію є соціально – економічні умови розвитку столиці, а саме: місто Київ – найбільший в Україні мегаполіс з потужним господарським потенціалом, розвиненою транспортною та ринковою інфраструктурою, мережею зв'язку та великою кількістю населення. Місто Київ є також центром регіональних мереж банків. Разом з тим на процес концентрації будуть впливати ефективність банківської діяльності, якість кредитного портфеля банку, рівень його доходності та стійкості, що в свою чергу визначається можливостями створеними великим містом.

Отже, взаємозалежність концентрації банківських установ, їх ефективності та умов великого міста, що забезпечують цю ефективність та концентрацію очевидні. Крім того, місто Київ має найбільшу концентрацію банківських установ і через історично складені умови. Адже столиця - це елемент територіальної структури державної банківської системи минулого, що зберегла свій склад. Найбільша кількість банків діючих банків України зосереджена в Києві та становить 41% від загальної кількості діючих банків України, а в Києві та області функціонують 114 комерційних банків, що складає 57,6% від їх загальної кількості[2].

На прикладі великого банку можна розглянути охоплення території Києва його установами та філіями та визначити за рівнем концентрації мережі пріоритетні території розташування[5]. За розміром регулятивного капіталу та активів, що визначається сумою основного і додаткового капіталу

та відрахуванням відвернень Райффайзен Банк Аваль, ПриватБанк, УкрСиббанк, Промінвестбанк, Альфа-банк належать до першої групи. В Україні склад регулятивного капіталу регламентується Інструкцією «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні», затвердженою постановою Правління Національного банку України від 28.08.2001 N 368. Він є базою для розрахунку більшості економічних нормативів діяльності банків в Україні.

ПриватБанк – один з лідерів банківського ринку України. Заснований у 1992 році, комерційний банк, що динамічно розвивається та посідає лідируючі позиції банківського рейтингу країни. ПриватБанк входить до групи «Приват» - регіональної бізнес-структури з центром у Дніпропетровську. Головний офіс знаходиться у місті Дніпропетровську. Райффайзен Банк Аваль являється універсальним комерційним банком, відкритим акціонерним товариством. Головний офіс знаходиться у місті Києві.

УкрСиббанк - універсальний комерційний банк України, заснований в 1989 році, входить до світової банківської групи BNP Paribas. Головний офіс знаходиться у місті Києві.

Промінвестбанк заснований в 1992 році, 98% акцій належать Зовнішекономбанку (Росія). Головний офіс знаходиться у місті Києві.

Альфа-Банк є членом міжнародної фінансової групи Альфа Груп. Головний офіс знаходиться у місті Києві.

Зазначені вище установи є універсальними комерційними банками, що надають послуги фізичним та юридичним особам. Головні офіси чотирьох із п'яти зазначених банків розташовані у столиці (табл. 1, рис.1). Найбільша кількість відділень та філій зазначених банків розташована у столиці (табл. 2, рис. 2). Найгустіша мережа відділень та філій вказаних банків у Шевченківському районі міста Києва зумовлена як центральним положенням району столиці, так і місцем та роллю району як ділового центру міста.

Сучасна територія Шевченківського району займає площу 2,7 тисяч гектарів, де проживає 233,5 тисячі осіб. Сьогодні він поєднує в собі високопродуктивну промисловість і галузі будівництва, поліграфічне виробництво і розгалужену торгівлю, охорону здоров'я і сферу побутового обслуговування, широку мережу навчальних закладів та закладів культури. На території району розташовані посольства та представництва понад 50 держав світу. До промислового комплексу району входить 71 підприємство.

Таблиця 1. Мережа банківських установ, 2013 рік²

Кількість відділень, філій банку	Київ	Дніпропетровськ	Донецьк	Львів	Всього
ПриватБанк	206	107	65	52	396
УкрСиббанк	98	38	35	19	162
Райффайзен Банк Аваль	50	17	22	11	83
Альфа-Банк	20	7	8	4	32
Промінвестбанк	13	2	10	9	25

Рис. 1. Порівняльна мережа банківських установ, 2013 рік²

Таблиця 2. Чисельність відділень та філій комерційних банків за адміністративними районами м. Києва²

Райони Києва	Приват-Банк	УкрСиб-банк	Райффай-зен Банк Аваль	Альфа-Банк	Пром-інвест-банк	Всього
Голосіївський	12	2	3	2	0	19
Дарницький	17	10	5	2	1	35
Деснянський	25	7	3	2	1	38
Дніпровський	18	15	5	3	1	42
Оболонський	22	15	5	1	1	44
Печерський	19	5	7	1	1	33
Подільський	14	8	1	1	1	25
Святошинський	12	8	3	0	1	24
Солом'янський	19	5	4	2	2	32
Шевченківський	48	23	14	6	4	95
Всього	206	98	50	20	13	387

² В таблицях використано статистичні дані щорічної банківської фінансової звітності

Торговельне обслуговування району здійснюють 1136 підприємств торгівлі та громадського харчування. Система освіти району представлена 108 установами та закладами: 52 загальноосвітні навчальні заклади, 49 дитячих дошкільних закладів та 7 позашкільних закладів освіти. Крім того, на території району розташовано 31 вищий навчальний заклад (I—IV рівнів акредитації), зокрема Національний університет ім. Шевченка, Київський національний економічний університет, Національний медичний університет ім. Богомольця.

У підпорядкуванні районної влади знаходяться 8 закладів естетичного виховання та централізована бібліотечна система, до якої належать Центральна районна бібліотека ім. Плужника та 18 бібліотек-філій. На території району також розташовано 2 установ культури, зокрема 8 театрів (в

тому числі Національна опера України), 3 кінотеатри, 16 музеїв, 15 клубів та будинків культури, 15 галерей, зоопарк, Національний цирк України. Всього налічується 828 пам'яток історії, культури, архітектури та археології. Шевченківський район — центр суспільно—політичної діяльності об'єднань громадян. У ньому діють 64 районні осередки політичних партій, 146 громадських організацій.

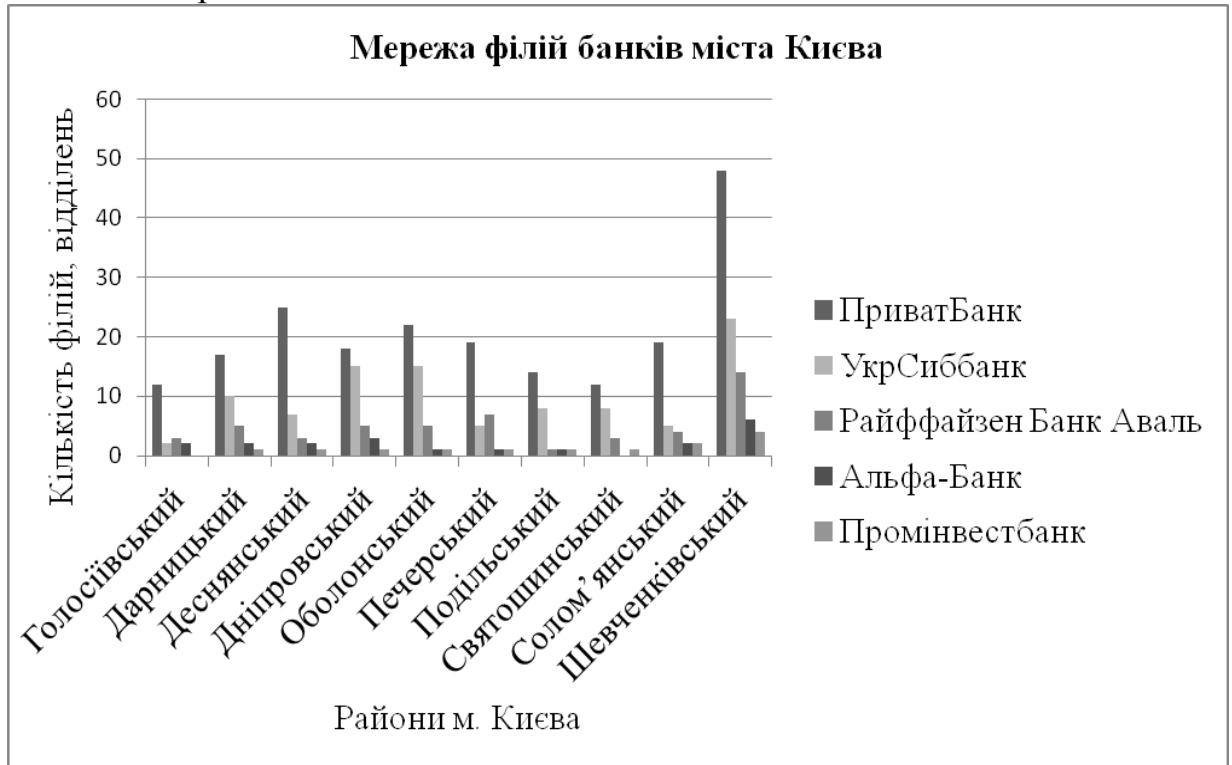

Рис. 2. Мережа філій провідних комерційних банків міста Києва⁹

Науковий потенціал представляють широко відомі і знані не тільки в Україні, а й за її межами науково-дослідні та проектно-конструкторські інститути. У Шевченківському районі розташована Національна Академія Наук України та більшість її інститутів[3].

Густа мережа філій вказаних банків на території Шевченківського району є, у тому числі, результатом маркетингової концепції банків. Кількість об'єктів господарської діяльності, найбільша густота населення району (8 912 осіб на 1 кв.км) при найменшій площі території району створюють вигідні умови для успішної реалізації розширення мережі філій та є об'єктами потенційного ринку збуту банківських послуг.

Найменша кількість філій вказаних банків у Голосіївському районі Києва. У найбільшому за площею районі столиці найменша густота населення (1316 осіб на 1 кв. м), більша частина території району — зелена зона, працює 57 промислових підприємств.

Кожна банківська установа для визначення стратегій розвитку

⁹ В дослідженні використано дані по наступних банківських установах м. Києва: ПриватБанк, УкрСиббанк, Райффайзен Банк Аваль, Альфа-Банк, Промінвестбанк

звертається до методу експертних оцінок. Експертні оцінки можливих стратегій розвитку вказаних банків на окремих територіях включають в себе: вартість реалізації маркетингової програми банку (1,8 бала), географічне розташування (1,0 бал), юридичну захищеність (2,5 бала), конкурентне середовище (0,9 бала), макроекономічні показники району (2,4 бала).

Найперспективнішою стратегією вказаних банків є стратегія експансії банку.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, з викладеного можна зробити висновок, що територіальна активність великого банку, притягальна сила великого міста, рух за клієнтами, у зв'язку з розширенням їх бізнесу або міграції населення у передмістя, райони новобудов зумовлюють територіальну експансію інтересів банку. Крім того, філійна мережа є важливим показником розвитку кожного банку, котра відображає регіональну стратегію розвитку банку і територіальний перерозподіл ринку банківського обслуговування.

Список використаних джерел

1. Кошева Т.М. Територіальні процеси у банківській сфері України / Т.М. Кошева // Економічний простір. – 2006. - № 14. – С. 143 – 145
2. Аналітичний огляд банківської системи України за 2011 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу.: http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_IV_kv_2011.pdf
3. Вікіпедія. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу.: http://uk.wikipedia.org/wiki/Головна_сторінка
4. Плужников І. О. Механізм регулювання банківської діяльності // Вісник економічної науки України – 2010 - №6 – С. 182-186.
5. Герасимчук, З. В. Проблеми та рівні територіальної організації банківської системи [Текст] / З. В. Герасимчук, Н. І. Корецька // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України". - Суми, 2009. - Т. 24. - С. 53 – 62.

Сімонова А. Ю. Територіальний фактор банківської діяльності міста Києва

Визначено особливості територіального розміщення банківських установ в межах міста Києва та зроблено спробу встановлення причин нерівномірності їх розташування за районами столиці. Визначено пріоритетний район розміщення банківських установ.

Ключові слова: розміщення, концентрація, територіальна організація

Симонова А. Ю. Территориальный фактор банковской деятельности города Киева

Определены особенности территориального размещения банковских учреждений в пределах города Киева, предпринята попытка установления причин неравномерности их рассредоточения по районам столицы. Определен приоритетный район размещения банковских учреждений.

Ключевые слова: размещение, концентрация, территориальная организация

Simonova A. Yu. Spatial factor of banking operations in Kiev

Features of territorial placement of banking institutions in city boundaries of Kiev are defined, an attempt of establishment of the reasons of unevenness of their dispersal on districts of the capital is made. The priority area of placement of banking institutions is defined

Key words: territorial placement, density, territorial organization

УДК 911.3

Кобилін П.О., аспірант

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ПРОСТОРОВО-ЧАСОВИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ КЛАСТЕРНОГО АНАЛІЗУ

Ключові слова: соціальна інфраструктура, кластерний аналіз, метод Варда, відстань Пірсона, асоційованість, унікальність.

Вступ. Суспільно-географічні дослідження розвитку соціальної інфраструктури є актуальними і своєчасними, оскільки трансформаційні процеси в господарстві та регіональному розвитку України викликають підвищення ролі його соціальної складової. Важливу роль в цьому відіграє соціальна інфраструктура, оскільки вона забезпечує умови функціонування суспільного виробництва і життєдіяльності суспільства, формування фізичного та інтелектуального розвитку людини, створює оптимальні житлово-комунальні та побутові умови життя населення, сприяє довголіттю й підтримці здоров'я, раціональному використанню вільного часу, створює умови для відпочинку і підвищенню культурного рівня населення; гарантує соціальну захищеність та безпеки всіх груп населення, в тому числі молоді, пенсіонерів, інвалідів; задовольняє потреби в товарах або послугах при підвищенні рівня платоспроможності населення. Таким чином, соціальна інфраструктура забезпечує оптимізацію суспільного розвитку, всебічного розвитку особистості, вдосконалення способу життя суспільства.

Об'єктивно існують регіональні відмінності соціального розвитку як в межах держави, так і на рівні регіону, в тому числі у Харківській області. Харківська область є регіоном з високим рівнем соціально-економічного розвитку, проте є певні територіальні диспропорції в розвитку соціальної інфраструктури. Отже, існує необхідність в суспільно-географічних дослідженнях розвитку соціальної інфраструктури на регіональному рівні для забезпечення її комплексно-пропорційного розвитку та оптимізації територіальної організації.

Аналіз попередніх досліджень. Проблеми суспільно-географічних аспектів розвитку соціальної інфраструктури, сфери обслуговування населення у розрізі окремих регіонів України розглядаються в роботах: С.М. Жовнір [2] (Вінницька область), І.В. Запотоцької [3] (Черкаська область), Корнус О.Г. [5] (Сумська область), Росії – Д.В. Трошева [7] (Пермська область), Чернишева К.А. [10] (Кіровська область), Цуцисвої З.Б. [9] (Республіка Північна Осетія), Зеленюк Ю.М. [4] (Іркутська область). Ряд вчених, зокрема А.П. Голіков, Н.А. Казакова, М.В. Шуба [1] досліджували соціальну інфраструктуру Харківської області, однак у їх роботах показана загальна характеристика соціальної інфраструктури регіону і практично відсутній аналіз у розрізі адміністративно-територіальних одиниць регіону, їх класифікації, групування та динаміці. Для визначення подібності та відмінностей груп районів найкраще за все підходить кластерний аналіз, тому **метою** даної роботи є проаналізувати просторово-часові особливості розвитку соціальної інфраструктури Харківської області із застосуванням кластерного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що «соціальна інфраструктура – це складна, мозаїчна, ієрархічна система, що включає галузі різного ступеню розвитку та функціонального призначення, загальною метою яких є задоволення потреб населення в різних видах послуг. [6, с.5]. До соціальної інфраструктури належать: пасажирський транспорт, освіта, культура, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, житлово-комунальне господарство, ресторанне господарство, торгівля та інші сфери.

В даному дослідженні просторово-часовий аналіз розвитку соціальної інфраструктури України здійснюється за допомогою кластерного аналізу. Кластерний аналіз – це багатомірна статистична процедура (кластеризація), яка класифікує об'єкти або спостереження в однорідні групи. Це завдання об'єднання об'єктів у досить великі кластери, використовуючи деяку міру подібності або відстань між об'єктами. Типовим результатом такої кластеризації є ієрархічне дерево (дендрограма). Дендрограма починається з кожного об'єкта в класі. Поступово (дуже малими кроками) «послаблюється» критерій щодо тих об'єктів, які є унікальними, а які ні. В результаті пов'язуються разом все більше і більше число об'єктів і поєднується все більше і більше кластерів, що складаються з все сильніше розрізнених елементів. На останньому кроці всі об'єкти об'єднуються разом. На цих діаграмах горизонтальні осі представляють відстань об'єднання (у вертикальних деревовидних діаграмах вертикальні осі представляють відстань об'єднання або ступінь подібності). В результаті успішного аналізу методом об'єднання з'являється можливість виявити кластери (гілки) та інтерпретувати їх. В роботі використовується метод об'єднання кластерів – *метод Варда (Ward-Method)*. Він використовує методи дисперсійного аналізу для оцінки відстаней між кластерами. Метод мінімізує суму квадратів (SS) для будь-яких двох (гіпотетичних) кластерів, які можуть бути сформовані на кожному кроці. Для визначення міри подібності та відстані було застосовано

відстань Пірсона, що є найменшою відстань між двома точками x та y (евклідова відстань) в нормалізованому просторі [11].

Для проведення кластерного аналізу було обрано 73 показника, які відображали діяльність закладів соціальної інфраструктури за такими секторами: пасажирський транспорт, освіта, охорона здоров'я, культура, роздрібна торгівля, житлово-комунальне господарство, соціальне забезпечення, ресторанне господарство, рекреаційне господарство. За результатами кластерного аналізу було створено дендрограму (рис. 1), на основі якої побудовано картосхему (рис. 2).

Як бачимо з рис.1, III група (групи були виділені на рівні ступеню подібності 0%, що відображає відмінність виділених груп районів) дуже сильно відрізняється від двох перших груп, про що говорить ступінь подібності кластерів (-43,13%). До цієї групи належить Харківський район, який у своєму складі має м. Харків – обласний центр з чисельністю населення (1451461 осіб на 1.01.2014), що практично відповідає чисельності населення без м. Харкова (1285346 осіб) [8]. У 2011 р. район належав до 2 групи одноосібно також. Така ситуація пояснюється тим, що Харків має велику чисельність населення, що сприяє значному попиту населення на послуги, з чого також впливає їх значний асортимент. I та II група також є антагоністичними, оскільки їх ступінь подібності складає (-9,41%). До I групи належать такі райони області: Балаклійський, Валківський, Дергачівський, Зміївський, Ізюмський, Куп'янський, Лозівський, Первомайський, Чугуївський. Обраний ступінь схожості дозволяє не виділяти підгрупи. Характерною рисою цієї групи є те, що райони характеризуються значною часткою міського населення (в середньому по групі 62,23%). Це райони, що були об'єднані з містами обласного підпорядкування (Ізюмський, Куп'янський, Лозівський, Первомайський, Чугуївський) та інші промислово розвинуті райони (Балаклійський, Валківський, Дергачівський). Отже, в цих районах наявний споживач у вигляді населення та збереглася матеріальна база соціальної інфраструктури з радянських часів, і, відповідно, наявний великий набір послуг, але у порівнянні з Харковом він менший.

У складі другої групи виділяються 4 підгрупи (підгрупи були виділені на основі значення ступеню подібності 60%). Підгрупа 2.1 складається з Барвінківського, Великобурлуцького та Печенізького районів. Райони характеризуються меншим рівнем урбанізації населення, порівняно з першою групою (середній по групі 40,23%) [8]. Чисельність населення в районах нижча, виражена більш сільськогосподарська спеціалізація.

Підгрупа 2.2 (Богодухівський, Красноградський, Вовчанський, Нововодолазький, Зачепилівський райони) має подібні характеристики, як і в підгрупі 2.1, рівень урбанізації в середньому по підгрупі складає 42,85%).

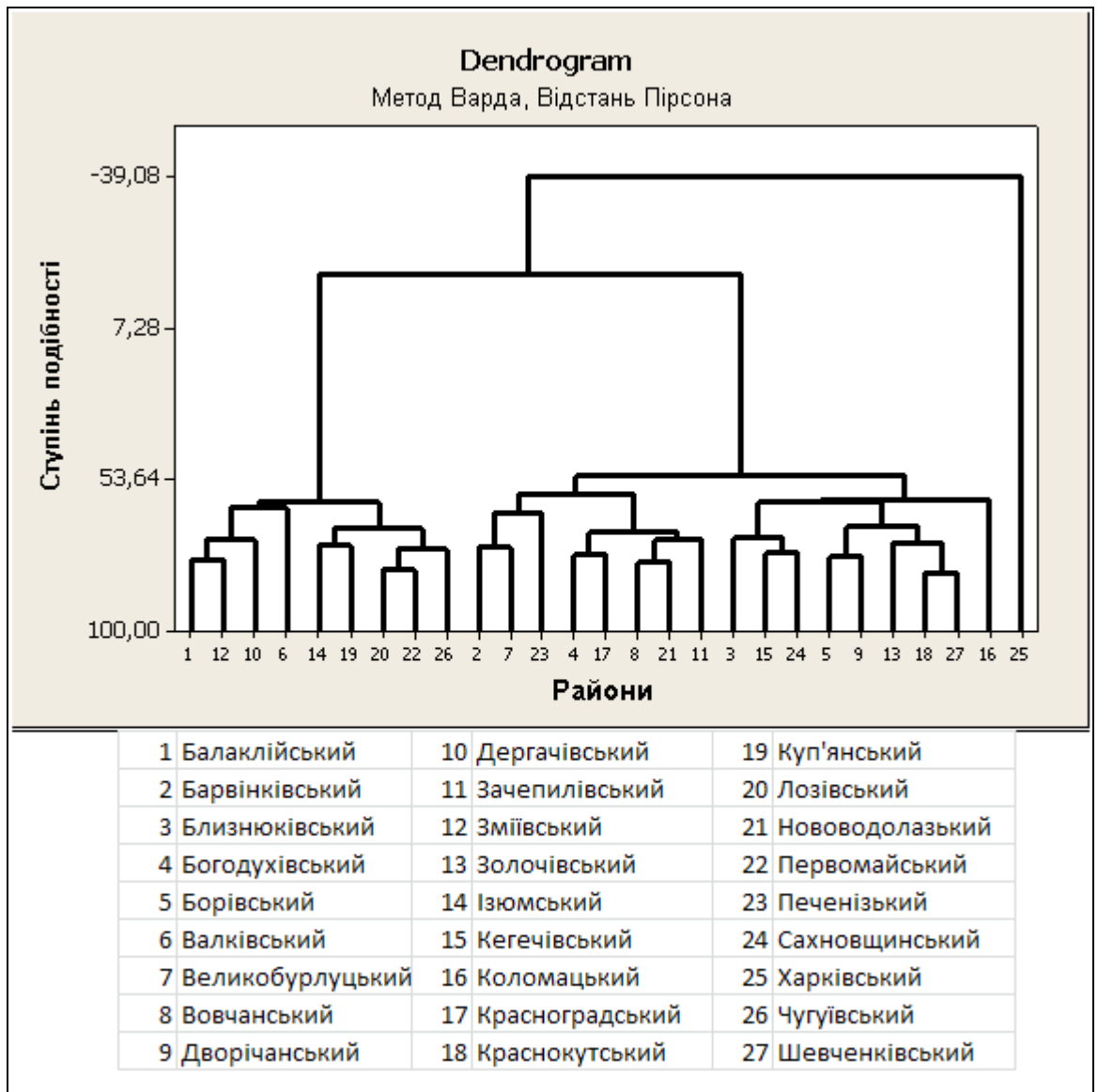

Рис. 1. Ієрархічна класифікація районів Харківської області за подібністю розвитку соціальної інфраструктури у 2012 рр. (складено за матеріалами [8])

Райони з двох останніх підгруп є районами другого порядку (безпосередньо не межують з Харківським районом і мають середню відстань від обласного центру).

Підгрупа 2.3 складається з таких районів як: Близнюківський, Кегечівський, Сахновщинський, Борівський, Дворічанський, Золочівський, Краснокутський, Шевченківський. Це переферійні південно-східні райони (за виключенням Краснокутського району, що знаходиться на заході області), рівень урбанізації в середньому по групі 31,04% [8], тобто в районах переважає сільське населення. Райони характеризуються також сільською господарською спеціалізацією, отже набір послуг та кількість об'єктів соціальної інфраструктури невелика.

В окрему підгрупу виділяється Коломакський район, який є також сільським районом (41,45% міського населення). Тобто, цей район схожий за параметрами з іншими районами цієї групи, але у той же час має відмінності.

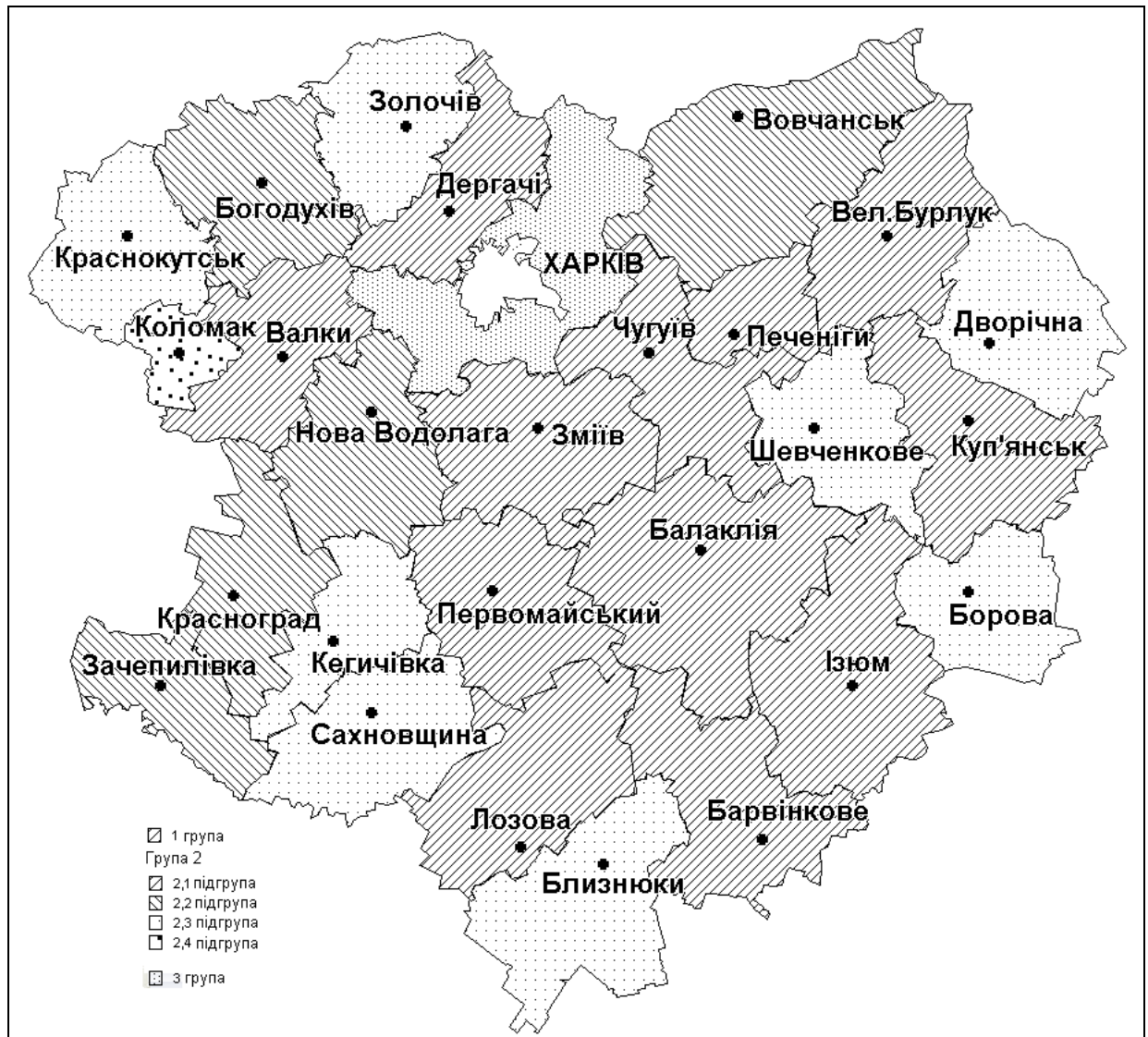

Рис. 2. Групування районів Харківської області за рівнем розвитку соціальної інфраструктури за 2012 р. за результатами кластерного аналізу (складено за матеріалами [8])

На наш погляд, така ситуація склалася в тому, що цей район був створений штучно у 1993 р., територія якого до цього часу була частиною Валківського району. Відповідно, уся створена інфраструктура була поширена в межах Валківського району, а виділення нового Коломацького району зумовило нерівномірний розподіл закладів по району, що й впливає на відносних показниках соціальної інфраструктури.

Територіальний розподіл районів Харківської області за показниками розвитку соціальної інфраструктури за 2012 р. не дає повної картини. Тому необхідно здійснювати подібний аналіз за декілька років. В нашому випадку,

було обрано період з 2007 по 2012 рр. Побудова кластерних дендрограм по кожному року зазначеного періоду дозволило виявити, що Зміївський, Дергачівський, Лозівський, Ізюмський, Куп'янський райони належали лише до першої групи, решта районів змінювали своє положення в групах, відповідно, друга група не має жодного району, який би мав стійку приналежність до цієї групи, що говорить про зміни економічному положенні регіону, зокрема, вплинула економічна криза 2008-2009 рр.

На рівні підгруп ситуація склалася наступна. За 2007-2012 рр. за результатами кластерного аналізу було виділено різні комбінації груп та підгруп районів, зокрема 12. В межах підгрупи 1.1 постійно виділявся Балаклійський, Первомайський та Чугуївський райони. Також можна сказати про Зміївський та Дергачівський райони, вони постійно знаходяться у підгрупі 1.1., проте у 2011 р. Зміївський та Дергачівський райони перейшли у підгрупу 1.2. У підгрупі 1.2 не було виявлено стійких районів за виключенням Ізюмського, Куп'янського та Лозівського районів, які належали до підгрупи з 2007 по 2009 рр. У 2011 р. розрахунки кластерного аналізу дозволили виділити підгрупи 1.3, 1.4, 1.5 та 1.6. Поява цих підгруп пов'язана з переважною зміною статистичних показників за сферою пасажирського транспорту. До підгрупи 2.1 на постійні основі, за виключенням 2011 р., належать такі райони як Барвінківський та Великобурлуцький, у підгрупі 2.2. таким районом є Зачепилівський. Сахновщинський район був у складі підгрупи в усі роки, окрім 2011 та 2012 рр., Дворічанський – у 2007-2009 рр. У складі підгрупи 2.3 можна назвати Богодухівський, Краснокутський, Золочівський райони, але ці райони в підгрупі представлені не кожного року досліджуваного періоду. Така ситуація склалася і з Печенізьким районом, який переважно входив до підгрупи 2.4.

Нами також підраховано суму зв'язків між районами в межах однієї підгрупи та здійснено ранжування районів за сумою зв'язків (рис. 3). Найменша сума зв'язків між районами говорить про його унікальність, зумовлену особливими соціально-економічних умов районів, а найбільша сума – про його асоційованість, подібність з іншими районами. Найбільш унікальними районами є Харківський, Печенізький, Барвінківський, Великобурлуцький райони. Найбільш асоційованими районами є Дергачівський, Кегечівський, Краснокутський, Шевченківський, Борівський райони. Також було виділено найбільш асоційовані пари районів: Балаклійський – Первомайський, Барвінківський – Великобурлуцький, Нововодолазький – Вовчанський, Дергачівський – Зміївський, Ізюмський – Куп'янський, Ізюмський – Лозівський, Куп'янський – Лозівський райони. Дані пари районів формувалися на основі максимальної кількості зв'язків за 6 років в межах підгрупи, тобто кількість зв'язків складала 6. Як бачимо, дані райони знаходяться у першій підгрупі, вони мають подібні характеристики соціально-економічного розвитку, діяльності закладів соціальної інфраструктури, характеристика групи вже було надано вище.

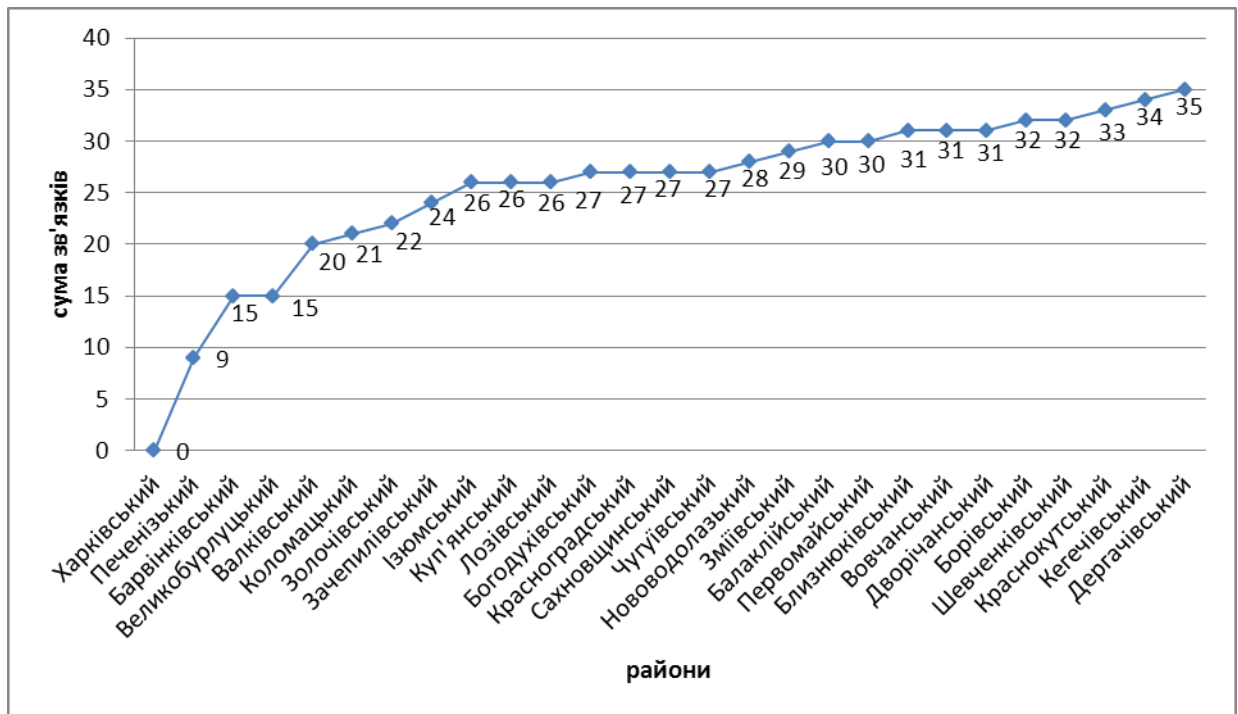

Рис 3. Ранжування районів Харківської області за сумою частот при групуванні за показниками розвитку соціальної інфраструктури (складено за матеріалами [8])

Висновки. Таким чином, можна зробити висновки, що За результатами кластерного аналізу, який було покладено в основу просторово-часового аналізу розвитку соціальної інфраструктури Харківської області, було виділено 3 групи районів, причому до III групи належав лише Харківський район, який характеризується значною чисельністю населення, великою кількістю закладів соціальної інфраструктури та домінує над іншими районами області. За 2012 р. в межах другої групи було виділено 4 підгрупи. Було визначено райони, які за період 2007-2012 рр. мали стабільну тенденцію приналежності до I групи (Зміївський, Дергачівський, Лозівський, Ізюмський, Куп'янський райони), та райони, що мають стійку приналежність до підгруп (за зазначений період їх було визначено 12). Найбільш унікальними районами є Харківський, Печенізький, Барвінківський, Великобурлуцький райони, а найбільш асоційованими – Дергачівський, Кегечівський, Краснокутський, Шевченківський, Борівський. Подібні суспільно-географічні дослідження мають велике значення, оскільки вони дозволяють визначити пріоритети розвитку соціальної інфраструктури Харківської області в цілому, так і її складових та розробити заходи щодо оптимізації територіальної організації соціальної інфраструктури регіону.

Список використаних джерел

1. Голиков А.П. Харьковская область. Региональное развитие : состояние и перспективы: монография / А.П. Голиков, Н.А. Казакова, М.В. Шуба. – Х.: Издательство ХНУ им. В.Н. Каразина, 2012 . – 223 с.

2. Жовнір С.М. Суспільна та територіальна організація сфери послуг регіону в умовах ринкової трансформації (на прикладі Вінницької області): автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна і соціальна географія». – К., 2008. – 21 с.
3. Запотоцька І.В. Територіальна організація соціальної сфери Черкаської області та основні напрямки її вдосконалення: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна і соціальна географія». – К., 2007. – 21 с.
4. Зеленюк Ю.М. Территориальная организация социальной инфраструктуры в Иркутско-Черемховском экономическом районе: автореферат дис... на соискание ученой степени канд. геогр. наук: спец. 25.00.24 «Экономическая, социальная и политическая география». – Иркутск, 2006. – с. 22
5. Корнус О.Г. Територіальна організація системи обслуговування населення Сумської області та шляхи її вдосконалення: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна і соціальна географія». – Х., 2009. – 22 с.
6. Лукьянова Н.Г. Пространственная дифференциация социальной инфраструктуры крупного города: на примере Смоленска: автореферат дис... на соискание ученой степени канд. геогр. наук: спец. 25.00.24 «Экономическая, социальная и политическая география». – Смоленск, 2011. – с. 22
7. Трошев Д.В. Территориальный анализ и диагностика сферы обслуживания сельского населения Пермской области: автореферат дис... на соискание ученой степени канд. геогр. наук: спец. 25.00.24 «Экономическая, социальная и политическая география» / Д.В. Трошев. – Пермь, 2004. – с. 22
8. Харківська область у 2012 році: статистичний щорічник / [під ред. О.Г. Мамонтової]. – Х.: Б.в., 2007. – 561 с. : табл., диагр. -
9. Цуциева З.Б. География социальной инфраструктуры Северной Осетии: автореферат дис... на соискание ученой степени канд. геогр. наук: спец. 25.00.24 «Экономическая, социальная и политическая география». – Краснодар, 2012. – с. 22
10. Чернышев К.А. Социально-культурный сервис как фактор повышения качества жизни населения : на примере Кировской области: автореферат дис... на соискание ученой степени канд. геогр. наук: спец. 25.00.24 «Экономическая, социальная и политическая география». – Санкт-Петербург, 2006. – с. 22
11. Кластерный анализ. Режим доступа:
<http://www.statsoft.ru/home/textbook/modules/stcluan.html>

Кобилін П.О. Просторово-часовий аналіз розвитку соціальної інфраструктури Харківської області із застосуванням кластерного аналізу.

Розглянуто сутність кластерного аналізу. Проаналізовано групування районів Харківської області за результатами кластерного аналізу за 2012 р. Виділено постійні комбінації районів в межах груп, підгруп за 2007-2012 рр., визначено найбільш унікальні та асоційовані райони. Зазначено пари найбільш асоційованих районів.

Ключові слова: соціальна інфраструктура, кластерний аналіз, метод Варда, відстань Пірсона, асоційованість, унікальність.

Кобылин П.А. Пространственно-временной анализ развития социальной инфраструктуры Харьковской области с применением кластерного анализа.

Рассмотрена сущность кластерного анализа. Проанализированы группировки районов Харьковской области по результатам кластерного анализа за 2012 г.. Выделены постоянные комбинации районов в пределах групп, подгрупп за 2007-2012 гг., определены наиболее уникальные и ассоциированные районы. Указаны пары наиболее ассоциированных районов.

Ключевые слова: социальная инфраструктура, кластерный анализ, метод Варда, расстояние Пирсона, ассоциированность, уникальность.

Kobylin P.O. Spatio-temporal analysis of the social infrastructure development in Kharkiv region with help of cluster analysis.

The essence of the cluster analysis has been considered. Grouping of Kharkiv region's districts by results of the cluster analysis in 2012 has been analyzed. The constant combinations of the districts within groups, subgroups for 2007-2012 have been highlighted, the most unique and associated districts have been defined. Pairs of the most associated districts have been indicated.

Key words: social infrastructure, cluster analysis, Ward's method, Pearson's distant, associating, uniqueness.

УДК 911.3

Матвієнко В.М., к.г.н., доц., **Єрмоєнко В.Л.,** студ.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГАЗОТРАНСПОРТНА СИСТЕМА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗОВНІШНЬОЇ ЗАГРОЗИ ЕНЕРГЕТИЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ

Ключові слова: газотранспортна система, енергетична безпека, газовий ринок підземні газосховища, реверс природного газу.

Постановка проблеми та завдання дослідження. На тлі останніх подій, пов'язаних зі зростанням напруженості у відносинах України з Російською Федерацією, газовий сектор, як одна з найбільш вразливих ланок національної економіки, що перебуває у стані тривалої кризи, отримав новий виклик у вигляді зовнішньої загрози енергетичній безпеці держави. За ситуації, що склалася, визначальна роль покладеться на енергоефективність,

збільшення обсягів внутрішнього видобутку та оперативне вирішення питання диверсифікації шляхів постачання блакитного палива, що зумовлює виникнення для газотранспортної системи (ГТС) України нових пріоритетів розвитку та стратегічних завдань, тісно пов'язаних з її функціональним призначенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання визначення пріоритетних напрямків розвитку газотранспортної системи України залишається актуальним протягом останніх років, зокрема в умовах, що склалися на сьогоднішній день, і привертає дедалі більше уваги аналітиків та експертів: В.Гейця, Д.Єгера, І.Карпа, Б.Крупського, Л.Уніговського, О.Чалого та ін. Як правило це публікації в спеціальних журналах, а також газетах та інтернет-виданнях.

Метою даного дослідження є визначення можливостей використання газотранспортної системи України для зменшення залежності від монопольного імпорту природного газу, в умовах зростаючої зовнішньої загрози енергетичній безпеці держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання реформування газового сектору, зокрема в сфері транспортування та зберігання «блакитного палива», назріло з моменту проголошення незалежності України і набуло особливої актуальності під час газового конфлікту з Російською Федерацією у 2005-2006 роках. Однак, на сьогоднішній день, в силу певних причин, воно залишається не вирішеним, що є стримуючим чинником для розвитку галузі, на яку покладається визначальна роль в забезпеченні енергетичної безпеки держави, а в умовах зовнішньої загрози робить її однією з найбільш вразливих ланок національної економіки.

Таким чином, Росія, для якої природний газ є не просто товаром, а, насамперед, інструментом політичного та економічного впливу, у період загострення нової фази конфлікту, має додаткові важелі, що підривають енергетичну безпеку держави та дестабілізують національну економіку.

У результаті денонсації в односторонньому порядку Російською Федерацією «Харківських угод», що передбачали знижку на газ в обмін на базування в Криму Чорноморського флоту РФ до травня 2042 р., з 1 квітня 2014 року «Газпром» підвищив для України ціну на «блакитне паливо» до 485,5 доларів за 1000 куб. м., чим спонукав керівництво держави до пошуку альтернативних варіантів використання ГТС та диверсифікації шляхів постачання природного газу [5].

Підвищення ролі та виникнення додаткових завдань для ГТС України, в умовах загрози енергетичній безпеці держави, пов'язане також з втратою контролю над однією з найбільших газовидобувних компаній ДАТ «Чорноморнафтогаз», що в 2013 р. збільшила видобуток природного газу до 1,7 млрд. куб. м (на 40% відносно 2012 р.), та могла в найближчому майбутньому суттєво сприяти зменшенню енергетичної залежності держави, шляхом освоєння вуглеводневих ресурсів шельфу Чорного та Азовського морів.

Щодо перспектив забезпечення додаткових можливостей використання ГТС, найбільш прийнятним варіантом, в ситуації, що склалася, виглядає надходження природного газу у реверсному напрямку з країн Європи. Варто зазначити, що Україна вже має досвід таких поставок у рамках п'ятирічного договору, який був підписаний у травні 2012 року між НАК «Нафтогаз України» і RWE Supply Trading. Відповідно до угоди, обсяг поставок за європейськими оптовими цінами, враховуючи транспортні витрати, може скласти до 10 млрд. куб. м. на рік. Поставки газу в Україну через газовимірювальну станцію (ГВС) «Германовичі» (Польща), пропускна спроможність якої складає 1,5 млрд. куб. м на рік, вперше відбулися в листопаді 2012 р., а вже у 2013 році RWE Supply Trading експортувала до України близько 1 млрд. куб. м палива [4]. З 15 квітня 2014 року поставки газу в Україну через цю ГВС поновлені.

Збільшення обсягів постачання природного з Європи у майбутньому можливе за умови інтеграції газового ринку України з газовими ринками країн Вишеградської групи – Польщі, Словаччини та Угорщини.

У червні 2013 р. країни Вишеградської групи розглянули дорожню карту робіт, які необхідно виконати для об'єднання регіональних ринків природного газу. На сьогоднішній день, було б доцільним включити в цю карту й пропозиції України щодо використання української ГТС для реалізації коридору «Північ-Південь», що дасть можливість у довгостроковій перспективі говорити про створення єдиного регіонального ринку із загальним обсягом споживання понад 100 млрд. куб. м блакитного палива на рік.

Об'єднання ГТС України з європейською газовою інфраструктурою створить передумови для входження на внутрішній ринок міжнародних газових трейдерів, що, у свою чергу, сприятиме розвитку конкуренції та в остаточному підсумку має привести до зниження цін на блакитне паливо для внутрішнього споживача. Включення українських підземних сховищ газу (ПСТ), що мають високу конкурентоспроможність по відношенню до альтернативних російських газопроводів, до європейської системи зберігання газу сприятиме лібералізації газового ринку і залученню інвестицій для реконструкції та модернізації ГТС [2].

У короткостроковій перспективі на шляху збільшення обсягів постачання природного газу в Україну стоять переговори з оператором польської ГТС Gaz-System, щодо урахування інтересів України при розширенні польської газотранспортної мережі (у тому числі газопровід «Страханина-Погорська Воля») [1].

Варто враховувати той факт, що наприкінці цього року Польща вводить в експлуатацію LNG-термінал у Свіноуйсьце. Цей проект передбачає розширення постачання блакитного палива до 7,5-10 млрд. куб. м газу на рік, і дає можливість Україні долучитися до його використання, за умови прокладання порівняно короткої ділянки газопроводу.

На думку фахівців ПАТ «Укртрансгаз», додатковою можливістю є використання незавантаженої системи газопроводів, яка з'єднує білоруське місто Іванцевичі та Долину Івано-Франківської області, що у перспективі може стати складовою частиною реалізації проекту газотранспортного коридору «Північ-Південь», який здійснюється в Європейському Союзі. Ідея полягає у тому, щоб з'єднати цю систему газопроводів з польською газотранспортною системою новим інтерконектором. Розрахунки показують, що для транспортування близько 10-15 млрд. куб. м на рік необхідно побудувати газопровід завдовжки близько 135-200 км, діаметром труб 1020-1220 мм з району міста Пшеворськ (Польща). Орієнтовна вартість реалізації цього проекту становить 630-800 млн. доларів [3].

Варто зазначити, що ділянка Іванцевичі–Долина підключена до західноукраїнських ПСГ, що дає можливість забезпечити зберігання в них стратегічних резервів для європейських країн, адже газ із цих сховищ може бути поставлений практично до будь-якої країни ЄС [1].

Найбільше технічних можливостей для поставок газу з Європи серед усіх країн – найближчих західних сусідів України, через які плануються такі поставки має Словаччина. Тому постачання блакитного палива реверсом зі Словаччини через прикордонний пункт Велке Капушани, що теоретично може забезпечити експорт 30 млрд. куб. м природного газу на рік також на часі [2]. Проте через небажання втратити вигідний контракт з "Газпромом" словаки пропонують українцям використовувати замість магістральних газопроводів трубопровід Вояни–Ужгород з нижчою пропускною спроможністю. Наразі попередні потужності словацького маршруту становлять близько 12 мільярдів кубометрів на рік.

З березня 2013 року є всі технічні й правові передумови для передачі природного газу в Україну в угорського оператора газопроводів Foldgaszallitas (FGSZ Zrt.) Ця передача завжди відбувається через окремий газопровід, пропускна здатність якого становить до 6 млрд. куб. м на рік).

Таким чином, наразі загальні реверсні потужності сягають 20 мільярдів кубометрів палива. Для порівняння: минулого року з Європи закачали блакитного палива вдесятеро менше, а імпорту російського газу становив 28 мільярдів кубометрів. Український уряд сподівається, що газ з Європи буде дешевший за російський на 150 доларів [4].

Питання реверсу газу з Європи в Україну пов'язане не лише з трансграничними переходами, а й з забезпеченням (в умовах обмеженої чи нульової поставки та транзиту газу з Росії) реверсних потоків газу в самій Україні - з заходу на схід. Це питання потребує детального опрацювання з розрахунком потоків газу та необхідних капітальних вкладень. Особливо якщо при цьому існуватиме й транзитний потік російського газу зі сходу на захід [1].

У світлі останніх подій позитивним є рішення Європарламенту про відмову від участі в проекті будівництва російського газопроводу "Південний потік", який мав проходити дном Чорного моря, в обхід Україні, з

Новоросійська до болгарського порту Варна і далі через Балканський півострів до Італії та Австрії.

Висновки. Отже, в умовах загострення конфлікту в двосторонніх відносинах з Російською Федерацією на ГТС України покладається низка завдань, спрямованих на зменшення залежності від монопольного імпорту природного газу, шляхом реверсного постачання блакитного палива з Європи, та забезпечення енергетичної безпеки держави.

Їх виконання можливе за умови:

- визначення оптимальних можливостей для з'єднання інтерконекторами ГТС України та країн Вишеградської групи, для забезпечення як аверсних, так і реверсних потоків газу;
- узгодження національного законодавства щодо трансграничної торгівлі;
- забезпечення законодавчих, нормативних та фізичних умов для надійного зберігання стратегічних резервів природного газу та обсягів для спотової торгівлі в західноукраїнських ПСГ;
- створення спільної для країн Вишеградської групи та України електронної платформи для резервування/продажу пропускних потужностей газотранспортних систем;
- узгодження типових контрактів для торгівлі природним газом і резервування/продажу пропускних потужностей.

Поступове виконання поставлених завдань, у подальшій перспективі дозволить створити повноцінний майданчик з торгівлі природним газом, об'єднаний з системою європейських хабів, на якому зможуть оперувати не лише українські учасники ринку природного газу, а й зарубіжні газотрейдери [2].

Таким чином допомога ЄС Україні у забезпеченні реверсу газу та ефективні взаємозв'язки з Євросоюзом мають убезпечити Україну від політичного та економічного тиску.

Список літератури

1. Зеркало недели. Украина: В Европу со своей ГТС и за газом / осн. Мостовой В.П.; глав. ред. Мостовая Ю.В. – 1994. – К., 2014. – Еженедельник. 2014, 6 марта, № 8.
2. Зеркало недели. Украина: Восточноевропейский хаб: программа действий / осн. Мостовой В.П.; глав. ред. Мостовая Ю.В. – 1994. – К., 2013. – Еженедельник. 2013, 9 августа, № 9.
3. Основні напрямки розвитку газової промисловості України [Електронний ресурс]: підсумки засідання членів Експертної ради 28.02.2014 р., протокол № 2 // Незалежна громадська організація «Експертна рада з питань газової промисловості та ринку природного газу». - К., 2014. – С.14. – Режим доступу: <http://www.ngbi.com.ua/direct.pdf>.
4. Сайт НАК «Нафтогаз України»: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.naftogaz.com>.
5. Сайт ДК «Укртрансгаз»: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.utg.ua>

Матвієнко В.М., Єрмоменко В.Л. Газотранспортна система України в умовах зовнішньої загрози енергетичній безпеці держави.

Розкрито роль газотранспортної системи України в період загострення конфлікту в двосторонніх відносинах з Російською Федерацією. Визначено перспективи реверсного постачання природного газу з країн Європейського Союзу для внутрішнього українського споживача.

Ключові слова: газотранспортна система, енергетична безпека, газовий ринок підземні газосховища, реверс природного газу.

Матвиенко В.Н., Еременко В.Л. Газотранспортная система Украины в условиях внешней угрозы энергетической безопасности государства.

Раскрыта роль газотранспортной системы Украины в период обострения конфликта в двусторонних отношениях с Российской Федерацией. Определены перспективы реверсной поставки природного газа из стран Европейского Союза для внутреннего украинского потребителя.

Ключевые слова: газотранспортная система, энергетическая безопасность, газовый рынок подземные газохранилища, реверс газа.

Matviyenko V.M., Yeromenko V.L. The gas transportation system of Ukraine in conditions of external threat to energy security state.

Reveals the role of the gas transport system of Ukraine in the period of exacerbation in bilateral relations with the Russian Federation. Identified the prospects reversing natural gas supplies from the European Union for the domestic Ukrainian consumers.

Keywords: gas transportation system, energy security, gas market, underground gas storage, reverse natural gas.

УДК 911.3

Трусій О.М., к.геогр.наук, ас.

Кислицька І.В., студ.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Ключові слова: фінансування, освіта, якість освіти, витрати, бюджет.

Вступ. Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку держави освіта є важливим чинником людського розвитку і економічного зростання. Пріоритетною ціллю розвитку країни має стати забезпечення якісної освіти впродовж життя. Виникає потреба в ефективній соціальній політиці, спрямованій на підвищення рівня і якості освіти всіх громадян, для забезпечення держави кваліфікаційними кадрами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні положення про освіту в Україні, які ґрунтуються на територіальній організації послуг розкриті в роботах І.М. Дудника, М. І. Білецького, М.І. Лісовського, О.О. Любіцевої, О.Г. Топчієва, Т.І. Шпараги та ін. Щодо обґрунтування чинників, які впливають на регіональні відміни в рівні освіти населення – О.І Хомри, та рівень освіти населення – Н.В.Зубаревич.

Формулювання цілей статті. Постановка проблеми. Метою написання статті є дослідження особливостей фінансування освіти в Україні, детально розкрити схему фінансування освітніх закладів та виявлення слабких місць у системі фінансування, прогнозування перспектив її розвитку.

Виклад основного матеріалу. Освіта – суспільне явище, яке впливає на всі сфери економічного життя суспільства та є вагомим елементом на шляху досягнення високих темпів економічного зростання і добробуту суспільства. Ця сфера займається формуванням знань і вмінь підростаючого покоління, його вихованням підготовки кадрів. Освіта створює основу інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. Конституція України встановлює, що в Україні кожен має право на освіту (ст. 53), причому повна загальна середня освіта є обов'язковою. Згідно з принципами, проголошеними Конституцією, держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням та студентам.

Нормативно-правове регулювання надання освітніх послуг закладено у законах України "Про освіту", "Про професійно-технічну освіту" "Про загальну середню освіту", "Про позашкільну освіту", "Про дошкільну освіту", "Про вищу освіту".

Чинним законодавством передбачено, що заклади освіти створюються органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, громадянами відповідно до соціально-економічних, національних, культурно-освітніх потреб, за наявності необхідної матеріально-технічної, науково-методичної бази, педагогічних кадрів.

Для ефективного функціонування системи освіти важливе значення має фінансування та його ефективний розподіл.

Фінансування освіти – безповоротний та безоплатний відпуск коштів з державного та місцевих бюджетів на виконання державою своїх функцій у галузі освіти, тобто забезпечення освітньої галузі грошовими коштами необхідними для її функціонування та забезпечення громадян України їх правом на освіту.

Головними джерелами фінансування витрат на освіту є:

- кошти державного та місцевого бюджетів;

- кошти юридичних і фізичних осіб, громадських організацій, фондів;
- спонсорські та добровільні внески і пожертвування;
- кошти галузей народного господарства, плата за додаткові освітні послуги та інші послуги, що надаються закладами освіти.

Відповідно до ст. 61 Закону України "Про освіту" держава забезпечує бюджетні асигнування на освіту в розмірі не меншому 10 % НД, а також валютні асигнування на основну діяльність. Кошти закладів і установ освіти та науки, які повністю або частково фінансуються з бюджету, отримані від здійснення або на здійснення діяльності, передбаченої їх статутними документами, не вважаються прибутком і не оподатковуються.

Фінансування освіти за рахунок вказаних джерел здійснюється наступними методами:

- кошторисне фінансування закладів освіти;
- бюджетне фінансування закладів освіти на основі показника вартості навчання одного учня (студента);
- індивідуальна оплата навчання за рахунок власних доходів, грошових коштів юридичних осіб;
- спеціальні кредити для здобуття освіти;
- отримання спонсорських і добровільних внесків та пожертвувань;
- отримання додаткових доходів від різноманітних послуг неосвітнього характеру.

Додатково заклади освіти як джерела фінансування можуть розглядати:

- кошти за навчання, підготовку, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів відповідно до укладених договорів;
- плату за надання додаткових освітніх послуг;
- кошти за науково-дослідні роботи (послуги) та інші роботи, виконані закладом освіти на замовлення підприємств, установ, організацій та громадян;
- доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, підприємств, цехів і господарств, від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання;
- дотації з місцевих бюджетів;
- кредити і позички банків, дивіденди від цінних паперів та доходи від розміщення на депозитних вкладах тимчасово вільних позабюджетних коштів;
- валютні надходження;
- добровільні грошові внески, матеріальні цінності, отримані від підприємств, установ, організацій, окремих громадян;
- інші кошти.

Видатки на освіту здійснюються за такими групами закладів і заходів:

- дошкільна освіта;
- загальна середня освіта (загальноосвітні школи, спеціалізовані школи, ліцеї, гімназії, вечірні змінні школи);

- заклади освіти для громадян, які потребують соціальної допомоги і реабілітації (загальноосвітні школи-інтернати, дитячі будинки);
- позашкільна освіта;
- професійно-технічна освіта;
- вища освіта;
- післядипломна освіта;
- інші заклади та заходи у галузі освіти (методична робота, придбання підручників).

Принципи державної політики у галузі освіти:

- доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою;
- рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей;
- гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей;
- органічний зв'язок зі світовою та національною історією, культурою, традиціями;
- незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій.

Загалом в Україні освіта фінансується урядом із загальних податкових надходжень, акумульованих за допомогою різних податків. Разом з тим, певний зв'язок між фондами системи освіти та конкретними податками простежується. Між бюджетами різних рівнів існує розподіл відповідальності за акумуляцію відповідних податків та їх використання.

Державний бюджет формується за рахунок податку на додану вартість та акцизного збору. Доходи місцевих бюджетів складаються з податку на доходи підприємств і організацій, прибуткового податку з громадян та інших місцевих податків та зборів.

З 1999 року відбувається перерозподіл повноважень між державним та місцевими бюджетами, все більша частка місцевих податкових надходжень забирається у центр. Якщо раніше місцеві бюджети нагромаджували надходження від податку на прибуток підприємств та прибутковий податок з громадян, то тепер у районі залишаються переважно надходження з прибуткового податку. Це знаходить свій прояв у зменшенні обсягів місцевих бюджетів та відповідно – зменшенні можливостей гнучкого управління і фінансування місцевих потреб, у тому числі і закладів освіти.

Переважну частку витрат бюджетів на освіту складають видатки, спрямовані на фінансування загальноосвітніх шкіл. Якщо брати у відсотковому співвідношенні, то на фінансування загальної середньої освіти спрямовується близько 41-42% від суми усіх видатків на освіту; на вищу освіту - 28-30%, на дошкільну – 11-12%; на професійно-технічну – 6% (слід зазначити, що з 2011 року професійно-технічна освіта фінансується лише з місцевого бюджету); на фінансування позашкільної освіти направляється близько 4%.

На сьогоднішній день в Україні пріоритетним джерелом фінансування освіти залишається бюджетне фінансування. Для визначення рівня фінансування освіти в Україні проведемо дослідження видаткової частини бюджетів на дану галузь (див. табл. 1). (Рис.1).

Збільшення видатків на освіту, в основному пов'язано з тим, що поряд зі збільшенням видатків на оплату праці у зв'язку зі зростанням мінімальної заробітної плати було встановлено надбавку у розрізі 20% посадового окладу викладачам професійно-технічних навчальних закладів та вищих навчальних закладів I-II рівня акредитації, керівникам та заступникам керівників зазначених закладів, а також зі збільшенням стипендій для учнів професійно-технічних навчальних закладів і студентів вищих навчальних закладів у зв'язку з індексацією стипендій.

Таблиця 1- Динаміка фінансування галузі «Освіта» за останні роки з державного та місцевих бюджетів (складено за даними[4])

Роки	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Зведений бюджет, млрд.грн.	44,3	61	66,8	76,8	79	101,5
Темп приросту зведеного бюджету, %		37,7	9,5	15	2,9	28,4
Державний бюджет, млрд. грн.	13,5	19,2	21,4	24,5	26,6	30,2
Темп приросту державного бюджету, %		42,2	11,5	14,5	8,6	13,5
Місцеві бюджети, млрд.грн.	30,8	41,8	45,4	52,3	52,4	71,3
Темп приросту місцевого бюджету, %		35,7	8,6	15,2	0,2	36,1

Недостатня ефективність державних видатків на освіту зумовлена низкою чинників, основними серед яких залишаються вади організаційно-управлінської структури галузі. Коштів, які виділяються державою для надання освітніх послуг, не вистачає навіть на покриття базових статей витрат: зарплату, нарахувань на зарплату, плату за енергоносії. Негативною тенденцією, яка свідчать про незадовільний стан української освіти, є її невідповідність європейським і світовим ринкам праці.

Негативні риси сучасної політики фінансування освіти:

- рівень державного фінансування є вкрай недостатнім для нормального функціонування сфери освіти;
- відсутність чітко сформульованої філософії фінансової політики, відсутнє стратегічне, перспективне планування;
- недостатнє використання методів гнучкого фінансового регулювання;
- переважними залишаються методи жорсткого нормативного фінансування;
- керівники закладів мають незначну свободу дії, не вільні розпоряджатися своїми бюджетними та позабюджетними коштами;
- відсутність форм фінансового стимулювання інноваційної діяльності;
- у фінансуванні закладів переважає принцип виділення коштів на покриття мінімальних витрат (заробітна плата та комунальні послуги). В основі визначення обсягів фінансування часто лежить принцип "від досягнутого

рівня”, коли на потреби освіти просто виділяється певна сума з бюджету (безвідносно до потреб) та основною метою виступає не зменшити рівень фінансування минулих років.

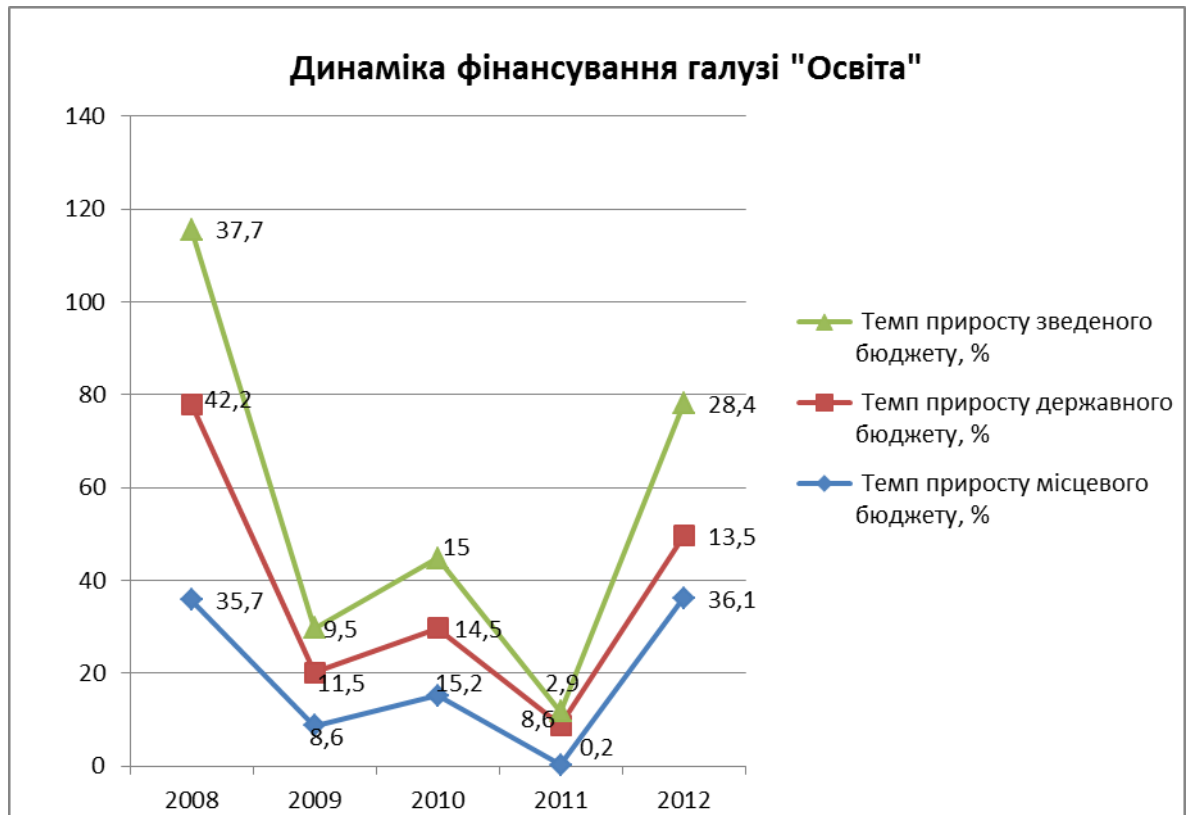

Рис. 1. Динаміка фінансування галузі «Освіта» (Побудовано за даними [4]).

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, держава здійснює всебічне регулювання діяльності у сфері надання освітніх послуг, враховуючи значення такої діяльності для майбутнього розвитку і становлення освіченого покоління громадян України.

Сучасний стан фінансування освіти в Україні є досить невтішним. Для досягнення світових стандартів в даній галузі необхідна побудова економічних механізмів, які б забезпечили ефективну систему фінансування. Україна повинна здійснити перехід від переважно бюджетного фінансування освіти до залучення додаткових джерел, таких як комерційний бізнес та банки. Потрібно розширити можливостей навчальних закладів залучати додаткові кошти за некомерційних фондів; використання грантової підтримки дослідних проектів та освітніх інновацій; розширення списку платних послуг, що надаються навчальними закладами.

Список використаних джерел:

1. Мацелик М.О. Фінансове право: Навч. посіб / М.О. Мацелик, Т.О. Мацелик, В. А. Пригоцький; за ред. В. К. Шкарупи. – К. : Знання, 2011. – 815 с.

2. Україна в цифрах у 2012 році. Статистичний щорічник // Державна служба статистики України / За ред. О.Г. Осауленка - К.: 2013. – 249 с.
3. Чала Н.Д., Бюджетна система: Навчальний посібник / Н.Д. Чала, Л.В.Лазоренко. - К., 2010. - 223с.
4. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua>.
5. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>

Трусій О.М., Кислицька І.В. Особливості фінансування освіти в Україні.

Розкрито особливості фінансування освіти в Україні. Досліджені джерела фінансування витрат на освіту. Розглянуті принципи державної політики в галузі освіти. Проаналізовано динаміку фінансування освітньої галузі. Охарактеризовані негативні риси сучасної політики фінансування освіти в Україні.

Ключові слова: фінансування, освіта, якість освіти, витрати, бюджет.

Трусий О.Н., Кислицкая И.В. Особенности финансирования образования в Украине.

Раскрыты особенности финансирования образования в Украине. Исследовано источники финансирования расходов на образование. Рассмотрено принципы государственной политики в отрасли образования. Проанализировано динамику финансирования образовательной отрасли. Охарактеризованы негативные черты современной политики финансирования образования в Украине.

Trusij O. Kyslytska I. The peculiarities of the education financing in Ukraine.

The article deals with the peculiarities of the education financing in Ukraine. The sources of education financing have been studied. The principles of state education policy are revealed. The dynamics of educational financing has been investigated. Negative aspects of modern education financing policy in Ukraine are identified.

Keywords: financing, education, quality of education, expenses, budget.

УДК 911.3

Машко А.О. , асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТВАРИННИЦТВА В ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ключові слова: тваринництво, скотарство, свинарство, птахівництво, вівчарство, Черкаська область.

Вступ. Постановка проблеми. Розвиток ринкових відносин, загострення конкуренції, високі вимоги до якості продуктів харчування, поява нових конкурентоспроможних підприємств, глобалізаційні процеси – все це впливає на стан розвитку сучасного агропромислового комплексу України і на тваринництво зокрема, обумовлюючи його пріоритети та напрями діяльності. Тваринництво забезпечує споживачів цінними продуктами харчування. Тому стан розвитку даної галузі сільського господарства є актуальним на даний час та віднесений до пріоритетних в завданнях аграрної політики держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню даної тематики були присвячені наукові праці відомих економіко – географів, таких як Г.В. Балабанова, С.П. Запотоцького, С.І.Іщука, А.С. Лисецького, В.П. Нагірної, П.О.Сухого, М.Д. Пістуна, Р.А.Язиніної та праці відомих економістів - аграрників - П.Т. Саблука, С.М. Кваші та ін.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. В даній статті робиться спроба розглянути сучасний стан тваринництва області. Проаналізувати кожен з галузей тваринницького комплексу Черкащини, та сформулювати основні пріоритети для розвитку галузі.

Виклад основного матеріалу. Тваринництво - особлива галузь сільського господарства, стан розвитку якої вагомо впливає на економічний потенціал АПК як країни, так і її регіонів зокрема та всі сфери суспільного виробництва. У галузевій структурі сільського господарства за вартістю валової продукції тваринництво знаходиться на другому місці, після рослинництва, важливою галуззю сільського господарства, частка його у загальному показнику сягає 42,2 %. Від рівня його розвитку залежить наповнення ринку висококалорійними продуктами харчування — м'ясом, молочними продуктами, яйцями тощо. Воно дає сировину для харчової і легкої промисловості (м'ясо, молоко, шкіра, вовна, віск, пух тощо), а також для виробництва ряду лікувальних препаратів.

Провідними галузями тваринницького комплексу Черкащини є молочно-м'ясне скотарство, свинарство та птахівництво, де впроваджуються сучасні досягнення селекції й біотехнології. Розвитку цієї галузі сприяють 12 племзаводів, 5 племгосподарств, 46 племінних ферм з розведення молочної та м'ясної худоби і свиней.

Загальна оцінка ситуації показує, що основою галузі тваринництва є поголів'я худоби, якому впродовж останніх років завдано значної шкоди. (Таб.1) Із 1991 року в Черкаській області спостерігається тенденція до скорочення поголів'я великої рогатої худоби на 754,6 тис.голів, свиней на 612,4 тис.голів, овець на 222 тис.голів та коней на 24,5 тис.голів, проте відбулося збільшення птиці на 14217,8 тис.голів.[3] Сучасні демографічні процеси у тваринницькій галузі області дають підстави для невтішних прогнозів щодо її розвитку найближчим часом. Поголів'я корів постійно скорочується й особливо швидкими темпами цей процес відбувається в сільськогосподарських підприємствах, ще в 1996р. їх налічувалось 197,1 тис.голів, а вже в 2012 р. – 45,8 тис.голів.

Молочно - м'ясне скотарство, як провідна галузь продуктивного тваринництва, займається не тільки розведенням великої рогатої худоби, але й забезпечує населення яловичиною, телятиною, молоком, постачає харчовій та легкій промисловості відповідну сировину, дає основну масу органічних добрив для полів. Загальна чисельність поголів'я ВРХ в умовах економічної кризи зазнала істотного скорочення у сільськогосподарських підприємствах та у господарствах населення, проте поступове зростання відбулося у

фермерських господарствах з 0,4 тис. голів у 1996р. до 5,6 тис. голів у 2012р. (Рис. 1)

Таблиця 1
Поголів'я худоби та птиці з 1991р. по 2012 р.
(тис. голів)

Роки	Велика рогата худоба		Свині	Вівці та кози		Коні	Птиця
	усього	у тому числі корови		усього	у тому числі вівці		
1991	958,5	308,5	1056,7	261,6	226,3	32,0	9742,6
1996	732,2	273,9	765,0	114,7	61,7	30,0	7042,6
2001	422,5	188,7	506,4	62,7	8,8	23,4	5475,1
2006	279,6	131,1	433,3	48,0	4,7	13,6	8900,3
2011	208,8	95,4	488,1	39,3	7,0	8,0	27019,7
2012	203,9	93,5	444,3	39,6	8,1	7,5	23960,4

Статистичний щорічник Черкаської області за 2011 рік

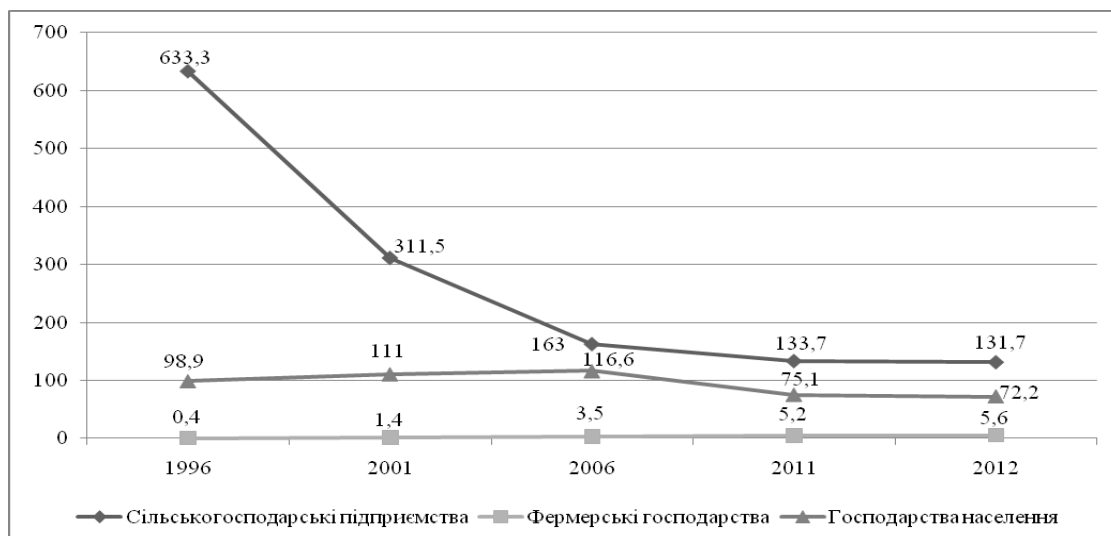

Рис. 1. Динаміка поголів'я худоби за категоріями господарств в період з 1996р. по 2012р.

Джерело: складено автором на основі даних, взятих з праці: Поголів'я худоби та птиці за категоріями господарств – Ч.: Статистичний щорічник Черкаської області, 2012 – 505с.

Станом на 1 січня 2013р. найбільша чисельність великої рогатої худоби була у Чорнобаївському (32766 голів), Золотоніському (21135 голів) та Христинівському (11883 голів) районах, відповідно і чисельність корів молочного напрямку в цих районах найбільша. [4] **Найбільш поширеними породами ВРХ є:** українська червоно-ряба молочна порода, українська

чорно-ряба молочна порода, айширська молочна порода, симентальська порода, українська м'ясна порода.

Основною продукцією продуктивного скотарства залишається виробництво м'яса та молока. На початку 90-х років у Черкаській області було вироблено 1009,7 тис. тонн молока, що складало 4,1 % від загального виробництва в країні, а вже в 2011-му році було вироблено 463,9 тис.тонн, і склало 4,2% від загального виробництва в країні. Найбільшими виробниками молока у 2013 році стали господарства Чорнобаївського (741676 ц), Золотоніського (517006 ц) та Христинівського (249134 ц) районів, найнижчі показники зафіксовані в Кам'янському (27394 ц), Монастирищенському (23494 ц) та Канівському (7598 ц). [4] Молоко є сировиною для харчової промисловості, зокрема, для 45 молокопереробних підприємств області, найбільшими з яких: ВАТ «Звенигородський сироробний комбінат», ВАТ «Шполянський молокозавод», ПАТ "Золотоніський маслоробний комбінат" та ін.

На Черкащині реалізовано на забій 2013-го року 46,02 тис.голів великої рогатої худоби, з них 11,2 тис.голів у Чорнобаївському районі, 7 тис. голів у Золотоніському районі та 4,6 тис.голів у Христинівському районі. Проте ситуація є невтішною щодо виробництва м'яса (яловичини та телятини), тому, як в 1995-му році воно складало 49,9 тис.т, а вже у 2011-му році 17,8 тис.т.(Рис.2)

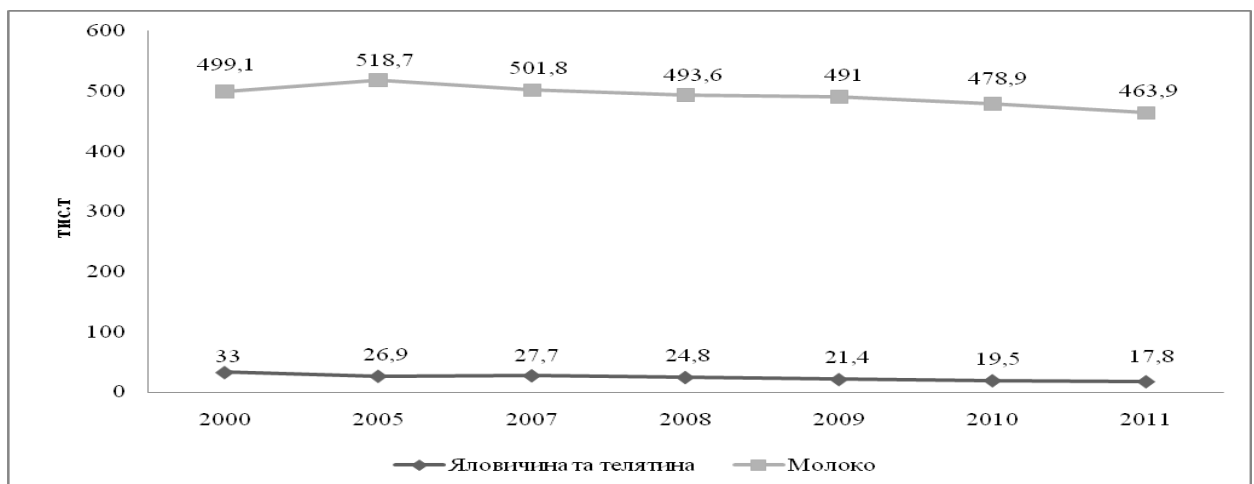

Рис. 2. Динаміка виробництва продукції ВРХ з 2000р. по 2011р.

Джерело: складено автором на основі даних, взятих з праці: Виробництво м'яса за видами. Виробництво молока. – Ч.: Статистичний щорічник Черкаської області, 2012 –505с.

М'ясо, як і молоко, є сировиною для харчової промисловості, зокрема для 6 переробних підприємств (Городищенський холодильний комбінат Черкаської облспоживспілки, ПАТ «Ватутінський м'ясокомбінат», ВАТ «Золотоношам'ясо», ТОВ «Славутич», ВАТ «Уманський м'ясокомбінат», ПРАТ «Магелан»).[2]

Свинарство за чисельністю поголів'я станом на 1 січня 2012 року склало 444,3 тис. голів і займає друге місце після поголів'я птиці (23960,4 тис. голів).

Свинарство, як галузь в умовах як колективної, так і приватної системи організації праці переважно розвивається в регіонах інтенсивного землеробства, зокрема картоплярства, продовольчо-фуражного зернового господарства та промислової переробки сільськогосподарської сировини. В умовах розвитку різноукладності на селі свинарство розвивається в усіх регіонах.[6] Чисельність поголів'я свиней розподіляється практично рівномірно по всій території області, коливаючись в межах від 350 до 750 тис. голів. У період 1991-2012 років чисельність свиней зменшилась на 612,4 тис. голів. (Табл. 1) Найвища концентрація поголів'я спостерігається у Золотоніському (87,6 тис. гол.), Чорнобаївський (54,8 тис. гол.) та Жашківському (32,3 тис. гол.) районах (Рис. 3), це спричинене тим, що в даних районах області постійно працюють над вдосконаленням технологій утримання свиней. Так, в Золотоніському та Чорнобаївському районі переобладнано тваринницькі приміщення свиноферм в господарствах ТОВ «Селекційний племзавод Золотоніський»; ТОВ Чорнобай м'ясо, СТОВ «Богодухівське», СТОВ «Кліщинське» та СТОВ «Світанок». Також, залучаються іноземні інвестиції в дану сферу, зокрема, в Золотоніському районі, в ТОВ «Золотоніський бекон» ведеться інвестиційний проект – «Будівництво свиногомплексу потужністю 32 тис. реалізованих свиней живою вагою на рік», суть якого промислове вирощування свиней на основі сучасних інвестиційних технологій. [1]

Обсяги виробництва свинини з 1995р. по 2011р. збільшилися на 0,3 тис.т, в тому числі в сільськогосподарських підприємствах на 8,4 тис.т., у фермерських господарствах на 0,9 тис. т., але в господарствах населення скоротилося на 8,1 тис.т. Домінуючими породами свиней як м'ясного, так і м'ясо - сального напрямку є породи: ландрас, дюрок та велика біла.

Птахівництво постачає населенню і харчовій промисловості м'ясо та яйця, а легкій – пух і пір'я. Це найбільш продуктивна, механізована й автоматизована галузь тваринництва, що істотно впливає на його територіальне розміщення й організацію. Виробничий потенціал галузі достатній для повного забезпечення потреб населення країни в яйцях і м'ясі птиці на рівні обґрунтованих норм споживання.

Птахівництво одна з найбільш рентабельних галузей тваринництва. Після тривалого занепаду (1996 – 2006 рр.) чисельність поголів'я птиці почала поступово зростати, в основному за рахунок крупних птахофабрик, які вирощують в основному курей м'ясного напрямку – бройлерів. У Черкській області у 2012 році функціонувало 34 великих птахівничих підприємств, які, окрім виробництва курятини, займалися розведенням курей-несучок. На кінець 2012 року загальна чисельність поголів'я птиці усіх видів у досліджуваному регіоні налічувала 26280 тис. голів (займає перше місце серед регіонів України), найбільше їх налічується в господарствах Канівського (14 719,3 тис. голів.) та Черкаського (5138,3 тис. голів) районів.

(Рис.4) Загальне виробництво курячих яєць на кінець 2012 р. сягало 798,3 млн.штук (4,2% до загального виробництва в Україні).[4] В області є три райони – лідери з виробництва яєць, це: Черкаський район - 406,5 млн.шт (50,9% до загального виробництва області), Золотоніський - 117 млн.шт (14,7%) та Городищенський – 72,5 млн.шт (9,1%). (Рис. 5)

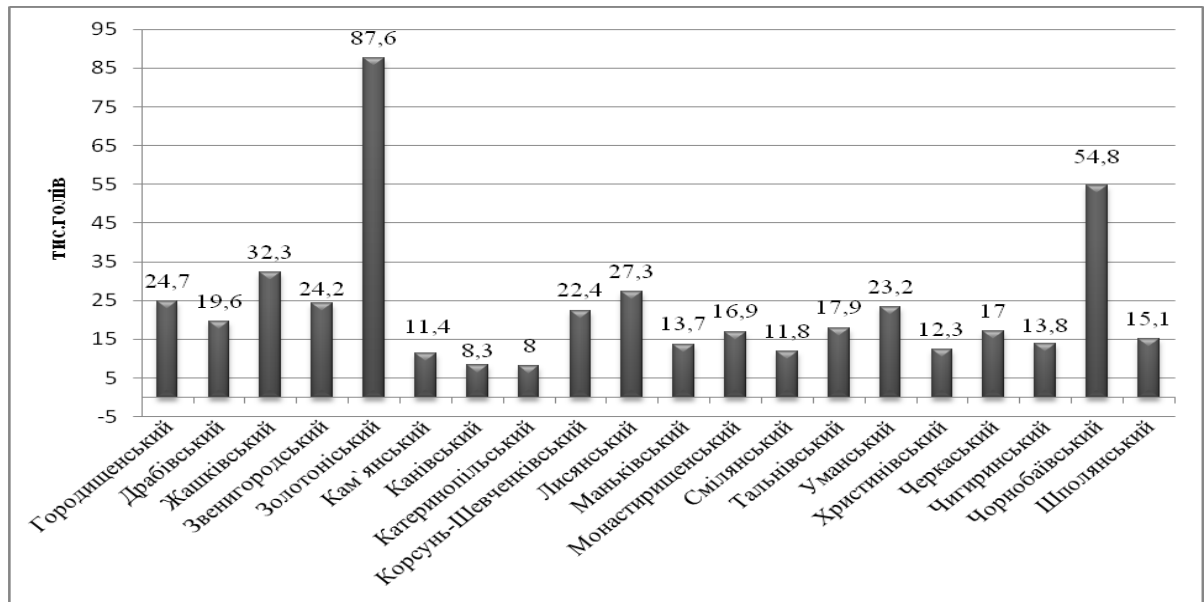

Рис. 3. Динаміка поголів'я свиней по районах Черкаської області станом на кінець 2012 року

Джерело: складено автором на основі даних, взятих з праці: Поголів'я худоби та птиці за містами та районами на 1 січня 2012 року.. – Ч.: Статистичний щорічник Черкаської області, 2012 – 505с.

Вівчарство – галузь, що виробляє не лише м'ясо (баранину), але й сировину (вовну, овчину, шкурки і смушки) для легкої промисловості. Для випасу овець використовуються малопродуктивні кормові угіддя, розташовані на крутих схилах, у долинах ярів і балок.

У процесі реформування аграрного сектора вівчарство виявилось найменш економічно захищеним серед інших галузей тваринництва через специфічні особливості технологічного процесу (виробництво сировини, яка надходить раз на рік), що зумовило небачені темпи його скорочення, а в деяких районах Черкаської області – майже повну ліквідацію.

Так, поголів'я овець та кіз за 20-річний період у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області зменшилося з 261,6 тис. гол (1991 рік) до 39,6 тис. гол (2012 рік). (Табл.1) Поголів'я овець та кіз по всіх районах області практично однорідне, і коливається в межах від 1 до 3 тис.голів, проте найбільша кількість спостерігається в Уманському (3,1 тис.голів) та Шполянському (3,0 тис.голів) районах, найнижча – в Маньківському (1,3 тис.голів) та Лисянському (1 тис.голів) районах. (Рис.6)

Рис. 4. Чисельність поголів'я птиці по районах Черкаської області станом на кінець 2012 року

Рис. 5. Виробництво яєць по районах Черкаської області станом на кінець 2012 року

Джерело: складено автором на основі даних, взятих з праці: Поголів'я птиці. Виробництво яєць. (усі категорії господарств на кінець 2012 року) – Ч.: Статистичний збірник «Сільське господарство Черкащини», Ч.: 2013 – 248с.

Аналогічний спад спостерігається і у виробництві вовни – з 726 т (1990 рік) до 2,08 т (2013 р). Середній настриг вовни знизився з 2,2 кг (1995 рік) до 0,4 кг вовни на голову (2013 рік). Виробництво м'яса (баранина та козлятина) також знизився з 1,1 тис. т в 1995р. до 0,6 тис. т в 2012р.[4]

Стан матеріально-технічної бази галузі критичний, майже повністю призупинено капітальне будівництво, основні фонди (особливо приміщення) зношені на 80-85 %, практично не надходять нові технічні засоби та технологічне устаткування, не виробляються комбікорми для овець.

Оскільки вівчарство – винятково важлива галузь тваринництва, що забезпечує продуктами і незамінною сировиною, то її відродження має особливе значення. Оцінюючи ситуацію розвитку галузі вівчарства в Черкаській області, першочергову увагу для подолання глибокої кризи та відродження вівчарства, треба зосередити на вирішенні наступних завдань:

- ✓ розвиток і функціонування вівчарства в середніх та великих за розміром сільськогосподарських підприємств різних форм власності;

- ✓ створення стабільної, надійної і дешевої кормової бази на основі удосконалення системи кормовиробництва і підвищення якості використовуваних кормових ресурсів для повного забезпечення овець необхідною кількістю поживних речовин;
- ✓ удосконалення матеріального стимулювання праці робітників, впровадження раціональної організації виробництва на основі комплексної механізації трудомістких процесів, формування працездатних колективів і т.д.[5]

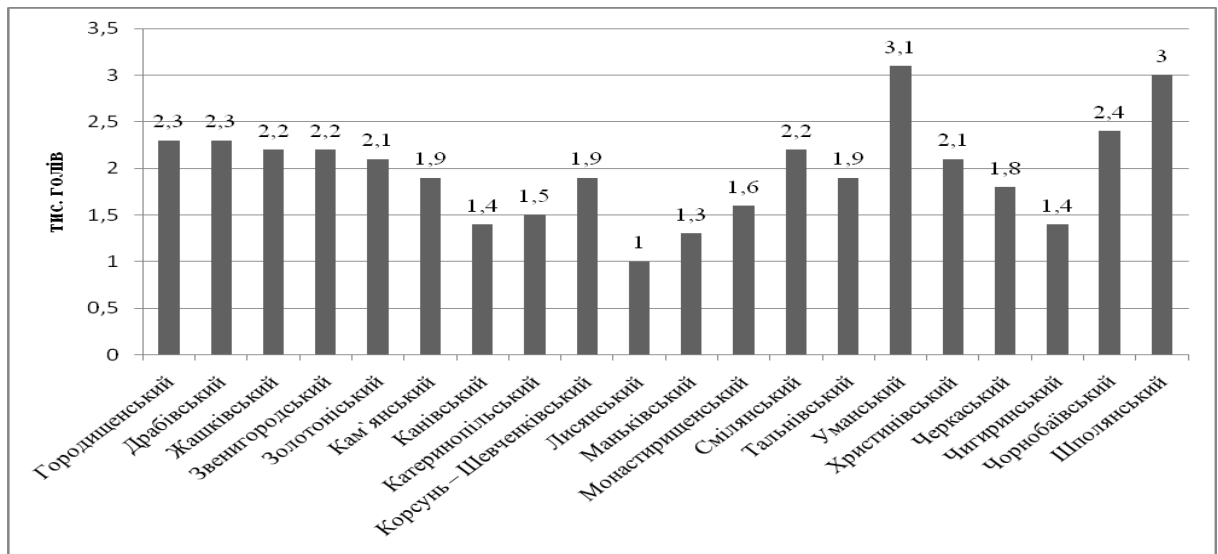

Рис. 6. Поголів'я овець та кіз по районах Черкаської області станом на кінець 2012 року

Джерело: складено автором на основі даних, взятих з праці: Поголів'я овець та кіз. (усі категорії господарств на кінець 2012 року) – Ч.: Статистичний збірник «Сільське господарство Черкащини», Ч.: 2013 – 248с.

Враховуючи сучасний стан тваринництва даного регіону, виділимо основні пріоритети для подальшого та кращого розвитку галузі:

- підвищення продуктивності худоби на основі поліпшення якісного складу поголів'я, охоплення селекційно-племінною роботою селянських і фермерських господарств;
- розвиток комбікормової промисловості і виробництва комбікормів для забезпечення товаровиробників повноцінними комбікормами та білково-вітамінними добавками;
- посилення підтримки виробництва продукції тваринництва шляхом збільшення державних дотацій;
- стимулювання розвитку сільськогосподарських виробничих кооперативів і приватних підприємств з переробки та збуту продукції тваринництва, сервісних формувань з селекції й відтворення худоби;
- проведення економічно обґрунтованої зовнішньоекономічної політики щодо продукції тваринництва.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, оцінивши стан тваринництва в Черкаській області, відзначили такі основні тенденції:

- ✓ зменшення поголів'я ВРХ на 754,6 тис.голів, свиней на 612,4 тис.голів, овець на 222 тис.голів та коней на 24,5 тис.голів;
- ✓ збільшення поголів'я птиці на 14217,8 тис.голів;
- ✓ зростання рівня виробництва м'яса за рахунок птахівництва;
- ✓ майже ліквідація галузі вівчарства.

Пріоритетним напрямом стратегії розвитку тваринництва в сільськогосподарських господарствах Черкаської області є структурна перебудова у тваринництві, яка реалізується через інвестиційну підтримку галузі, поліпшення якості кормової бази, селекційно-племінної справи, впровадження сучасних інноваційних технологій, підготовку висококваліфікованих кадрів, проведення ветеринарних і санітарних заходів.

Список використаної джерел:

1. Інформація про інвестиційні проекти [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Черкаської обласної державної адміністрації: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.oda.ck.ua>
2. Статистичні відомості по районах Черкаської області [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт агентства стратегічних досліджень: [сайт]. – Режим доступу: http://sd.net.ua/2009/10/15/cherkaska_oblast.html
3. Статистичний щорічник Черкаської області за 2011 рік. Головне управління статистики у Черкаській області/ відповідальні за випуск А.В.Бабич, М.Г.Литвин, Л.В.Януш// - Черкаси:2012. – 505 с.
4. Статистичний збірник «Сільське господарство Черкащини 2012» Головне управління статистики у Черкаській області/ За редакцією В.П. Приймак. – Ч.:2013. – 248 с.
5. Стратегія розвитку Черкаської області до 2015 року./ Черкаська обласна державна адміністрація/ - Черкаси, 2011р. – 70 с.
6. Сухий П. О. Монографія: Агропродовольчий комплекс Західноукраїнського регіону / Петро Олексійович Сухий. – Ч.: Рута, 2008. – 400 с.

Машко А.О. Тенденції розвитку тваринництва в Черкаській області

Розглянуто стан тваринництва Черкаської області. Проаналізовано підгалузі тваринницького комплексу даного регіону. Сформульовані основні пріоритети для подальшого розвитку галузі.

Ключові слова: тваринництво, скотарство, свинарство, птахівництво, вівчарство, Черкаська область.

Машко А.А. Тенденции развития животноводства в Черкаской области

Рассмотрено состояние животноводства Черкаской области. Проанализированы подотрасли животноводческого комплекса данного региона. Сформулированные основные приоритеты для дальнейшего развития отрасли.

Ключевые слова: животноводство, скотоводство, свиноводство, птицеводство, овцеводство, Черкасская область.

Mashko A.O. Trends in livestock development in Cherkasy region

The state livestock Cherkasy region. Analyzed sub livestock complex in the region. Set main priorities for further development of the industry.

Keywords: stockbreeding, cattle-breeding, swine breeding, poultry breeding, sheep, Cherkasy region.

УДК 911.3

Сайчук В. С., к. геогр. н., доц.
Національний авіаційний університет

ТРАНСПОРТНА СИСТЕМА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

Ключові слова: транспортна система, ринок туристичних послуг, фактори функціонування.

Вступ. Постановка проблеми. Формування ринкових засад господарювання та розвитку економіки України вимагає підвищення ефективності використання наявного потенціалу, що, в свою чергу, може забезпечити оптимізацію та прискорення соціально-економічного розвитку держави. Важливою складовою ресурсного потенціалу України є туристичні ресурси. Ринок туристичних послуг, як і будь-який інший вид ринку, включає систему відносин, пов'язаних із купівлею-продажем товарів та послуг. Ринок туристичних послуг є складовою частиною ринку послуг і спрямований на забезпеченні потреб населення у відпочинку.

Розвиток ринку туристичних послуг значною мірою залежить від рівня розвитку транспортної системи, тому дослідження та прогнозування впливу транспортної системи на функціонування ринку туристичних послуг в умовах трансформації економічної системи є особливо актуальним і потребує розробки відповідного теоретико-методологічних підґрунтя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові основи дослідження проблем функціонування ринку туристичних послуг та туристсько-рекреаційної діяльності розглянуто у працях В. Азара, Г. Александрової, О. Бейдика, Ч. Гельднера, М. Жукова, І. Зоріна, М. Кабушкіна, В. Квартальнова, В. Кифяка, Ф. Котлера, М. Крачила, О. Любіцевої, С. Макаренка, Д. Маккенела, М. Мироненка, В. Пазенка, В. Преображенського, І. Твердохлєбова, Т. Ткаченко, В. Федорченко, О. Чудновського, І. Яковенко та інших вчених.

Водночас питання впливу транспортної системи на функціонування ринку туристичних послуг вивчені недостатньо, тому проведення даного

дослідження є важливим і його результати слід враховувати при реалізації державної політики у сфері туризму.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Метою даної роботи є розглянути методичні аспекти дослідження та прогнозування впливу транспортної системи на формування та розвиток ринку туристичних послуг, проаналізувати особливості оцінки чинників функціонування ринку туристичних послуг.

Виклад основного матеріалу. В залежності від характеру походження та особливостей впливу чинників на формування та розвиток ринку туристичних послуг можна виділити наступні підходи до їх класифікації: 1) за ступенем впливу (статичні, динамічні); 2) за об'єктивністю виникнення (об'єктивні, суб'єктивні); 3) за генезою (внутрішні, зовнішні); 4) за характером впливу (екстенсивні, інтенсивні); 5) за результатами впливу (позитивного та негативного впливу або стимулюючі, стабілізуючі та деструктивні).

Функціонування ринку туристичних послуг відбувається під впливом ряду чинників, основними групами яких є внутрішнє та зовнішнє середовище функціонування ринку туристичних послуг.

Для більш детального вивчення існуючої ситуації на ринку туристичних послуг та створення бази для прогнозування його розвитку і формування державної політики у туристичній сфері необхідно здійснити цілісний аналіз особливостей зовнішнього середовища функціонування ринку туристичних послуг. Розвиток ринку туристичних послуг значною мірою залежить від соціально-економічного стану, зокрема, рівня розвитку транспортної системи, економічної активності населення.

Зовнішнє середовище формування ринку туристичних послуг включає: природне та соціально-економічне середовище, інфраструктуру, демографічну ситуацію та систему розселення населення (рис. 1).

Зовнішнє середовище функціонування ринку туристичних послуг в умовах трансформації економічної системи характеризується такими соціально-економічними проблемами, як спад виробництва, недостатній рівень конкуренції на окремих товарних ринках, уповільнення темпів залучення прямих іноземних інвестицій, недостатній рівень сформованості ринкової інфраструктури тощо. Важливим при аналізі зовнішнього середовища функціонування ринку туристичних послуг є врахування впливу транспортної системи.

Оцінка чинників функціонування ринку туристичних послуг має здійснюватись відповідно до розробленої науково-обґрунтованої методики та з урахуванням специфічних особливостей соціально-економічного розвитку. Дана методика базується на системному підході до об'єкту дослідження та комплексному вивченні впливу окремих чинників на сучасний та перспективний стан розвитку ринку туристичних послуг.

Показники, що характеризують вплив чинників на функціонування ринку туристичних послуг, можна розділити на:

1) абсолютні (вказують на кількісні особливості розвитку ринку) та відносні (вказують на кількісні співвідношення між окремими показниками);

2) кількісні та якісні (вказують на результати впливу чинників, на специфіку ринку туристичних послуг чи його елементів та допомагають оцінити кількісні показники);

3) прогнозні (планові) та звітні (фактичні);

4) загальні або наскрізні (охоплюють всі сторони розвитку ринку туристичних послуг) та спеціальні (стосуються окремих рівнів або сегментів ринку туристичних послуг);

5) основні (узагальнюють основні процеси та явища) та додаткові (характеризують окремі аспекти розвитку ринку туристичних послуг).

Рис. 1 – Структура зовнішнього середовища функціонування ринку туристичних послуг

Джерелами отримання даних показників є:

1) державні статистичні дані;

- 2) адміністративні дані органів державної виконавчої влади;
- 3) звіти та узагальнені матеріали підприємств, установ, організацій;
- 4) індикативні показники державних програм, узагальнені матеріали науково-практичних конференцій, семінарів, «круглих» столів, результати обстежень і соціологічних опитувань та інші дані.

Для обробки отриманих показників необхідно провести групування чинників та порівняння їх впливу.

Методика оцінки транспортної системи як складової зовнішнього середовища функціонування ринку туристичних послуг передбачає розрахунок системи показників та індикаторів, що характеризують вплив даного чинника на стан ринку туристичних послуг, та визначення методів оцінки чинників з урахуванням їх просторової диференціації.

При аналізі зовнішнього середовища функціонування ринку туристичних послуг доцільно використовувати як експертні, так і фактографічні методи.

Важливими методами оцінки якісних показників впливу середовища функціонування ринку туристичних послуг, є факторний та кластерний аналізи. Слід зазначити, що результати групування регіонів за допомогою кластерного аналізу варто перевіряти (уточнювати) за допомогою інших методів групування, зокрема, рангового та індексного.

Дослідження та прогнозування впливу транспортної системи як складової зовнішнього середовища функціонування ринку туристичних послуг варто проводити з використанням трьох груп методів:

- 1) методи інформаційного забезпечення, зокрема, метод опитування та спостереження (для отримання необхідної інформації про стан функціонування транспортної системи та її вплив на розвиток ринку туристичних послуг);

- 2) методи дослідження територіальних особливостей розвитку транспортної системи, зокрема, методи класифікації, групувань та відносних величин (для оцінки впливу транспортної системи на функціонування ринку туристичних послуг), наукової систематизації (для узагальнення та систематизації поняттєво-термінологічного апарату), структурного аналізу і синтезу (для узагальнення виявлених тенденцій та особливостей функціонування транспортної системи), статистичні методи та спеціальні методи статистичного аналізу (для обробки статистичної інформації), картографічного (для оцінки просторових відмін і залежностей);

- 3) методи прогнозування, розробки рекомендацій та обґрунтування заходів регіонального програмування розвитку транспортної системи, зокрема, експертні та фактографічні методи моделювання і прогнозування (для обґрунтування оптимальних шляхів подальшого розвитку транспортної системи як складової зовнішнього середовища функціонування ринку туристичних послуг).

Територіальний (просторовий) підхід до оцінки зовнішнього середовища формування та розвитку ринку туристичних послуг передбачає

узагальнення специфічних рис формування, відтворення, використання, розподілу (перерозподілу) та управління туристичним потенціалом в процесі споживання туристичного продукту.

Типізація регіонів проводиться окремо по кожній групі чинників за результатами групувань, проведених за допомогою кластерного аналізу. Уточнення групувань регіонів проводиться за допомогою рангового та індексного методів, які полягають у визначенні місця кожного із регіонів за значеннями обраних показників.

Проведення типізації регіонів за впливом транспортної системи на функціонування ринку туристичних послуг проводиться у наступній послідовності:

1. Вибір та опрацювання показників:

а) підбір експертним методом ряду показників в розрізі регіонів, що характеризують окремі аспекти впливу транспортної системи на функціонування ринку туристичних послуг;

б) нормалізація відібраних показників шляхом визначення співвідношення між «найкращими» (з огляду на функціонування ринку туристичних послуг) та «найгіршими» їх значеннями, розрахунок індексів для проведення кластерного аналізу (різницю між значенням показника в кожному регіоні та його «найгіршим» значенням варто розділити на різницю між «найкращим» та «найгіршим» значенням даного показника по регіонах);

в) розрахунок сумарних рангів (місця регіонів за значенням показників від «найкращого» до «найгіршого») та індексів (розрахованих відносно до найгіршого значення кожного з показників) групи показників по регіонах.

2. Групування регіонів за допомогою кластерного аналізу, рангового та індексного методів:

а) визначення оптимальної кількості груп (кластерів) регіонів шляхом експертної оцінки;

б) проведення кластерного аналізу та групування регіонів за допомогою програмного забезпечення «STATISTIKA»;

в) уточнення груп регіонів ранговим та індексним методами.

3. Типізація регіонів за сумарним проявом впливу транспортної системи на функціонування ринку туристичних послуг:

а) визначення кількості можливих типів регіонів та критеріїв їх виділення;

б) виділення типів регіонів; в) інтерпретація та опис отриманих типів регіонів, визначення їх найістотніших особливостей.

Даний підхід може бути використаний і при типізації регіонів за іншими складовими зовнішнього середовища функціонування ринку туристичних послуг.

Функціонування та розвиток ринку туристичних послуг відбувається під впливом ряду чинників, що діють взаємопов'язано і корелюються між собою. Для інтегральної оцінки впливу сукупності чинників доцільно використовувати факторний аналіз, що дає змогу визначити найбільш суттєві

чинники розвитку ринку туристичних послуг, провести їх групування та визначити місце транспортної системи серед інших чинників.

Проведення факторного аналізу дає можливість об'єднати визначені показники у певні групи (за спільністю впливу на об'єкт дослідження) та скоротити кількість показників, провести їх класифікацію. Таким чином, проводиться ранжування показників за силою впливу на об'єкт дослідження шляхом розрахунку факторних навантажень (коефіцієнтів кореляції). Даний метод базується на припущенні, що показники, які описують функціонування об'єкту дослідження, можна замінити на меншу кількість факторів.

Основні групи показників, що характеризують рівень розвитку транспортної системи та можуть бути використані в інтегральній оцінці чинників функціонування ринку туристичних послуг, визначаються експертним методом з урахуванням принципу статистичної доступності.

Прогнозування впливу транспортної системи на функціонування ринку туристичних послуг доцільно розглядати як «процес наукового передбачення змін у часі просторової організації людської діяльності в регіонах» [2, с. 33], що має на меті визначення якісної та кількісної оцінки впливу транспортної системи на просторове формування попиту та пропозиції туристичного продукту та збалансування ринку туристичних послуг.

При здійсненні прогнозування транспортної системи важливим є додержання принципів територіальної цілісності, просторово-часової єдності, територіальної ієрархічності та регіонального типологізму.

Звичайно, методичні засади та прийоми прогнозування транспортної системи та її складових потребують подальшого удосконалення, тому існує необхідність розширення та вдосконалення методологічної бази регіонального прогнозування, формування на основі прогнозних показників раціональної державної політики. Основою метою суспільно-географічного прогнозування впливу транспортної системи на ринку туристичних послуг є змодельовати ситуацію в недалекому майбутньому відповідно до сучасного стану та основних тенденцій соціально-економічного розвитку.

Загальна схема прогнозування транспортної системи на її впливу на функціонування ринку туристичних послуг може включати три основні етапи:

- 1) початковий етап (визначення мети та завдання прогнозування; формулювання загальних уявлень про можливості і тенденції розвитку, напрями удосконалення транспортної системи та розробка на цій основі дієвих заходів регіонального розвитку; обґрунтування прогнозних індикаторів розвитку транспортної системи та ринку туристичних послуг; вибір методів прогнозування, збір та систематизація вихідних даних);

- 2) основний етап (побудова логічних та формалізованих моделей транспортної системи регіону; розрахунок та інтерпретація отриманої інформації; визначення та обґрунтування варіантів прогнозів);

- 3) завершальний етап (узагальнення окремих елементів прогнозу транспортної системи; обґрунтування оптимальної територіальної структури

транспортної системи та ринку туристичних послуг; обґрунтування перспектив просторово-часової організації ринку туристичних послуг під впливом транспортної системи; обґрунтування та запровадження заходів державної регіональної політики).

Джерелом аналітичної інформації для прогнозування виступають показники щодо соціально-економічних процесів за попередні роки. На їх основі встановлюються закономірності впливу транспортної системи на функціонування ринку туристичних послуг і виявляються можливі параметри їх впливу на майбутнє. На прогнозні значення показників впливають економічні, соціальні, політичні і суспільно-географічні чинники.

Інформаційне забезпечення регіонального прогнозування передбачає: збір даних; впорядкування, систематизація та обробка даних; обробка та аналіз отриманої інформації.

Інформацію, що використовується при прогнозуванні впливу транспортної системи на ринку туристичних послуг за способом її отримання можна розділити на дві основні частини:

1) первинна інформація – отримується в процесі самого дослідження з метою визначення прогнозних показників;

2) вторинна інформація – наукові публікації, статистичні та адміністративні дані, інша інформація, отримана не безпосередньо для проведення даного спостереження.

Слід зазначити, що інформація, яка використовується для прогнозування, має бути достовірною (відповідати реальному стану речей), співвідотною, вичерпною та доступною і носити просторовий, часовий та змістовний характер.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, стабілізація демографічної та соціально-економічної ситуації і формування на цій основі ефективних ринку туристичних послуг відбувається в умовах наявного соціально-економічного середовища, складовою якого виступає транспортна система.

З метою оптимізації впливу транспортної системи на функціонування ринку туристичних послуг, необхідно здійснювати науково обґрунтоване державне регулювання, одним із інструментів якого є розробка та реалізація регіональних програм. Джерелом аналітичної інформації для обґрунтування заходів регіонального програмування є результати прогнозування.

Список літератури

1. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг : / Любіцева О. О. – К. : Альтерпрес, 2002. – 436 с.
2. Мезенцев К. В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку : монографія / К. В. Мезенцев. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 253 с.
3. Сайчук В. С. Теоретичний рівень географічних знань в контексті вивчення туристичної сфери / В. С. Сайчук // Економічна та соціальна географія : наук. зб. – К., 2012. – Вип. 2 (65). – С. 37–44.
4. Сайчук В. С. Оцінки впливу транспортної системи на функціонування ринку туристичних послуг: методичні аспекти дослідження та прогнозування / Віктор Сайчук // Взаємодія транспорту і туризму: тенденції, проблеми, перспективи : матеріали наук.- практ. конф.,

11-12 жовтня 2012 р. – К., 2012. – С. 45–52. 5. Сайчук В. С. Региональное планирование и программирование в туризме / В. С. Сайчук // Современные проблемы гуманитарных и естественных наук : материалы XVI-й Международной научно-практической конференции, 30 ноября 2012 г. – Рязань, 2013. – С. 102–104.

Сайчук В. С. Транспортна система як чинник формування та розвитку ринку туристичних послуг

В статті розглянуті методичні аспекти дослідження та прогнозування впливу транспортної системи на формування та розвиток ринку туристичних послуг, визначені особливості оцінки факторів функціонування ринку туристичних послуг.

Ключові слова: транспортна система, ринок туристичних послуг, фактори функціонування.

Сайчук В. С. Транспортная система как фактор формирования и развития рынка туристических услуг

В статье рассмотрены методические аспекты исследования и прогнозирования влияния транспортной системы на формирование и развитие рынка туристических услуг, предельны особенности оценки факторов функционирования рынка туристических услуг.

Ключевые слова: транспортная система, рынок туристических услуг, факторы функционирования.

Saichuk V. S. The transport system as a factor in the formation and development of the market of tourist services

The methodological aspects of the study and predict the effects of the transport system on the formation and development of the tourism market; the features of evaluation factors functioning of the market of tourist services are described.

Key words: the transport system, the tourism market, the factors of the operation.

УДК 911.3

Ключко Л. В., к.г.н., доц., **Ісмаїлова А. Г.,** маг.
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна

**СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ТОРГОВО-РОЗВАЖАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ ЯК ПУБЛІЧНИХ
ПРОСТОРІВ М. ХАРКОВА**

Ключові слова: публічні простори, торгово-розважальні центри, суспільно-географічні особливості торгово-розважальних центрів.

Постановка проблеми. Стрімкий темп життя міського населення вже давно перетворив торгово-розважальні комплекси та центри в усьому світі в популярні місця для проведення дозвілля та відпочинку. Зручний формат «три в одному» – покупки, розваги та їжа – є відмінним варіантом насиченого проведення часу для всієї родини. Відвідувачі торгово-розважальних центрів (ТРЦ) можуть прийти самі, взяти дітей, запросити друзів, ділових партнерів, коханих або ж просто знайомих, адже на значних площах ТРЦ, у більшості випадків, зібрані найкращі оператори і бренди

міжнародного рівня, а різноманітність і якість розважальних закладів, незалежно від віку і статусу відвідувача, не залишать нікого байдужим, у чисельних кафе, фаст-фудах та ресторанах можна скуштувати різноманітні страви з усього світу – від традиційних до екзотичних. Також слід додати, що серед основних переваг ТРЦ – їх доступність, оскільки там не прагнуть продавати товар чи надавати послуги преміум-класу, а намагаються підвищити якість процесу здійснення покупки товарів за звичними для покупців цінами. Отже, суспільно-географічне дослідження ТРЦ як публічних просторів є актуальним, оскільки запит у населення на комфортні та функціональні зони відпочинку у великих містах зростає з кожним роком. Тому важливо звернути увагу на економічні, соціальні, архітектурні та інші особливості ТРЦ як публічних просторів міста та їх територіальні диспропорції, з урахуванням функцій, які вони виконують та послуг, що надаються населенню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Значна кількість фахівців займаються дослідженням публічних просторів в цілому чи їх окремих складових, зокрема, це містобудівники, архітектори, представники культурних та освітніх організацій та інші, але географами, а саме соціо-економіко-географами, це питання не достатньо висвітлено, особливо в Україні.

Значний вклад у дослідженні публічних просторів можна відзначити у роботах вітчизняних вчених Костянтина та Наталії Мезенцевих, а також у працях зарубіжних науковців Л. Стелі, Д. Мітчела, С. Лоу, Д. Тапліна, С. Шелда, Я. Гейла та Дж. Госа [2].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Головною метою нашого дослідження є комплексний суспільно-географічний аналіз ТРЦ як публічних просторів міста Харкова. В статті проаналізовано діяльність ТРЦ міста Харкова, зони їх впливу та послуги, що надають. Обраховано рейтинг ТРЦ для населення міста Харкова.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

В останній час спостерігається зміна соціально-економічних орієнтирів міст та пріоритетів населення в плані вибору місць для своєї життєдіяльності та проведення вільного часу. Зручне розташування, доступні ціни, різноманітний вибір продуктів харчування, кафе, ресторанів, бутіків, розваг та послуг у ТРЦ або молів, як їх ще називають, роблять їх популярними серед широких верств населення – дітей, молоді, сімейних пар, домогосподарок тощо.

Визначення формату ТРЦ, який розміщено у певному місці є результатом ретельних геомаркетингових досліджень, які включають в себе: оцінку існуючої і майбутньої конкуренції, економічні характеристики міста і району, розташування ділянки, її розмір і конфігурацію, характеристики і

демографічні особливості торгової зони, ділянки, візуальну і транспортну доступність, а також фактори, які можуть вплинути на зростання або зміна торгової зони.

Перші ТРЦ в Харкові виникли у 2005 році при територіальному плануванні містозабудови – джентрифікації. Цей процес мав ознаки реконструкції і оновлення будівель у раніше нефешенебельних міських кварталах. Під час цього процесу з'являються перші осередки ТРЦ – універмаги та універсами перебудовувались спочатку у супермаркети й гіпермаркети (які виконували переважно економічну функцію), а згодом вже у безпосередньо в моли. Динаміка кількості ТРЦ в м. Харків позитивна, з кожним роком їх кількість збільшувалась на 1 – моли. Найбільше було відкрито у 2012 році (3 моли). Зараз загальна площа молів Харкова становить 460,73 тис. м², у розрахунку на одну особу – 0,32 м². В середньому потік відвідувачів складає 25 000 осіб на добу, а кількість паркувальних місць – 419 машин/місць. У порівнянні зі світовим досвідом, найбільший мол світу «South China Mall» в Донгуані (Китай) має площу 892 тис. м², що у 2 рази перевищує загальну площу молів міста Харкова [1].

Сьогодні, відсутня загальноприйнята класифікація ТРЦ Харкова, тому, на наш погляд, доцільно використовувати різні підходи щодо класифікації молів за окремими показниками. Нами було проаналізовано діяльність 16 ТРЦ Харкова, які надають торговельні, культурно-розважальні, фінансові, побутові, туристичні послуги та послуги ресторанного обслуговування.

ТРЦ Харкова у порівнянні із молами світу мають невелику площу. Із 16 ТРЦ – 5 відносяться до малих за розмірами, 7 – до середніх, та 4 – до великих. Аналізуючи статистичні данні, де представлені характеристики молів, можна зазначити, що малі за площею ТРЦ знаходяться або в центрі міста, де, як відомо, найдорожча ціна на нерухомість або ті моли, які не мають у якірних орендаторах супермаркету чи гіпермаркету. Найчастіше великі ТРЦ включають в себе 3 та більше супермаркети продовольчих та непродовольчих товарів, найширшу номенклатуру товарів, послуг та великий розважальний сектор.

При суспільно-географічному дослідженні ТРЦ, в першу чергу, звертається увага на зону впливу ТРЦ, його тематику й спеціалізацію як якісну ознака молу. За зоною впливу ТРЦ міста мають ознаки в основному районних та регіональних центрів. Поодинокими прикладами є мікрорайонні та окружні центри. Суперрегіональні центри на території міста Харкова не представлені.

Районні моли Харкова мають зону впливу на декілька мікрорайонів міста, або на окремий район. Первинна торгова зона районних ТЦ міста включає в себе від 3000 до 40000 осіб, що проживають в 5-10 хвилинах їзди на особистому або громадському транспорті, тобто охоплює великий район міста та може задовольняти потреби у цих просторах суміжних районів, але на відміну від мікрорайонних центрів, включають в себе сектор розваг. В Харкові вони представлені торговими центрами, що знаходяться у

центральної частині міста, тобто забезпечують діловий сектор міста офісами та магазинами моди. До районних молів Харкова відносяться ТРЦ «Sun City», ТРЦ «Mirax Plaza», ТРЦ «Ave Plaza», ТРЦ «Platinum Plaza», ТЦ «Космос», ТРЦ «Palladium» та ТЦ «Клас-4,6,7». Якірним орендарем в них, як правило, є супермаркет, міні-якорями можуть бути аптека, господарський магазин, тощо.

Найбільш великі за розмірами та соціально-економічним значенням в інфраструктурі міста є регіональні моли. Первинна торгова зона для цих центрів знаходиться в межах 30-40 хвилин транспортної доступності, кількість відвідувачів центру становить 150000 осіб і більше на добу. До них ми віднесли «Караван», «Дафі», «Магеллан», «Французький Бульвар», «Sun Mall» та «Мега Антошка». Саме ці моли мають найширший сектор розваг та сфери послуг, найбільшу зону впливу.

Аналізуючи територіальні особливості публічних просторів Харкова на прикладі ТРЦ, було виявлено, що ці простори, визнаються не тільки як місце для економічної діяльності або комунікації, але й як один із факторів привабливості районів міста для життя. В межах Харкова можна виділити 2 основні центри скупчення ТРЦ – Салтівка («Караван, «Дафі», «Космос», «Україна», «Клас-7,» «Французький Бульвар») та Історичний центр міста («Мега Антошка», «Ave Plaza», «Platinum Plaza», «Mirax Plaza», «Paladium Plaza»). Обидва центри є місцями великого скупчення людей, перший – «серце» спальних районів міста, другий – діловий район із постійним транспортним та пішохідним рухом. Ці центри мають повний спектр послуг та товарів.

Важливим етапом нашого дослідження було проведення ранжування ТРЦ за їх привабливістю для населення за власною методикою оцінки кількісних та якісних характеристик молів. В результаті було визначено, що найбільш привабливі моли розташовані у Салтівському центрі, біля станцій метро «Героїв труда» та «Київська» за рахунок наявності трьох ковзанок, двох великих кінотеатрів та 10 супермаркетів та гіпермаркетів. Щодо інших районів міста, ситуація вкрай протилежна. На північному заході міста (район Олексіївки) розміщуються 2 моли, в яких практично відсутній розважальний сектор, на півдні міста зараз функціонує тільки 1 мол – Клас-6.

В ході дослідження територіальних особливостей молів Харкова, були виявлені певні особливості: найважливішим фактором розміщення і привабливості ТРЦ є зручна транспортна розв'язка, а також щільність населення. У розміщенні торговельно-розважальних центрів Харкова можна виділити такі риси:

- ТРЦ орієнтуються на високий показник транспортної доступності, тому більшість з них знаходиться біля станцій метро або великих автомагістралей, деякі торговельні центри організовують безкоштовні експрес-маршрути до власних ТРЦ («Караван», «Магеллан», тощо). Найчастіше біля них розташовуються безкоштовні паркінги, що сприяє збільшенню відвідувачів на власному автотранспорті;

- значна кількість молів Харкова побудована на околицях міста в спальних районах, що обумовлено більшою щільністю населення, а, відповідно, і попитом як на торговельний, так і на розважальний їх сектор;
- історична центральна частина міста не має щільної забудову ТРЦ, чому заважають історичні, архітектурні, сакральні об'єкти, що становлять історичну і духовну спадщину Харківського регіону. Винятком стали ТОЦ «Ave Plaza» та «Platinum Plaza», які компактно вмістились на центральній вулиці міста, але через відсутність великого та зручного паркінгу, в основному їх відвідують ті, хто не зацікавлені у великих покупках;
- розміщення ТРЦ в будь-якому районі міста автоматично піднімає його престиж для життя, що відображається у динаміці цін на нерухомість в районі «до» і «після» споруди ТРЦ.

Для візуалізації територіальних особливостей молів Харкова була побудована схема (рис. 1.), на якій показані основні ТРЦ міста, їх адреса, послуги, а також транспорт, за допомогою якого можливо добратися до них. Зірочкою відмічені ті моли, які увійшли до групи найпопулярніших для населення під час проведення ранжування. В подальшому, планується розповсюдження цієї схеми як в електронному, так і в паперовому вигляді населенню та гостям міста Харкова з метою полегшення умов вибору місця для відпочинку, ділової зустрічі, задоволення побутових потреб, тощо.

При аналізі забезпеченості населення молами була визначена проблема їх нерівномірного розміщення по території міста. Найвищим рівнем забезпеченості населення торгово-розважальними площами характеризуються Київський район (2 регіональних моли та 0,78 м² площі на одну особу), а найбільша кількість ТРЦ відмічається у Дзержинському районі (всього 5 молів, з яких 1 регіональний, та 0,6 м² на одну особу). Доречі, тільки в цих районах знаходяться найбільш популярні ТРЦ міста. В найбільшому за площею та чисельністю населення районі міста – Московському, функціонує 3 моли, з яких 1 регіональний та 1 окружний, та припадає 0,33 м² на одну особу. Зовсім відсутні ТРЦ у трьох районах міста. На таке нерівномірне розміщення молів впливає ряд факторів, серед яких можна назвати наступні: підвищення собівартості будівництва; недосконале земельне законодавство, складні схеми передачі землі в оренду; дефіцит торговельних площ, який набагато випереджає темпи будівництва; затримка термінів будівництва нових торгових центрів з різних причин, серед яких – брак досвіду у місцевих девелоперів і фінансові труднощі інвестиційних проектів [1, 3].

Також певною соціальною проблемою молів є високі ціни на найпопулярніші товари в невеликих ТРЦ. Наприклад, ціна за філіжанку кави еспресо в молах Харкова варіюється від 10 до 15 грн., причому збільшення ціни обернено пропорційне площі молу, що викликає певний дискомфорт перебування населення в публічному просторі, бо кави є однією із найперших та найпопулярніших атрибутів в зоні відпочинку.

Подальші напрямки розвитку ТРЦ як публічних просторів в м. Харків визначаються перспективними, оскільки за останні роки мешканці міста вже звикли до проведення вільного часу у мультифункціональному розважальному комплексі, але через певну незабезпеченість населення деяких районів міста, вони постійно витрачають час на транспортні переїзди. Зазначимо, що перспективними для забудови молами є Жовтневий, Ленінський та Орджонікідзовські райони, та, зокрема, район Холодної гори та Залютіно, вулиць Новажанове, Проспекту Гагаріна, Одеської та район ХТЗ.

Рис. 1. Схема розміщення молів міста Харкова (2013 рік)

Для розвитку ТРЦ в м. Харкові існує низка сприятливих чинників, зокрема, позитивна динаміка зростання доходів населення; збільшення роздрібного товарообігу; ненасиченість ринку подібними закладами та послугами, що вони пропонують; потреба Харкова в професійних торгових площах оцінюється на рівні 600-650 тис. кв. м, хоча зараз займає всього 460,73 тис. кв. м.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Узагальнюючи, зазначимо, що нами було визначено основні теоретичні аспекти дослідження публічних просторів, виявленні

основні історичні особливості формування ТРЦ, охарактеризовані передумови та фактори формування й розвитку ТРЦ, розглянуті основні характеристики молів в Харкові, визначені територіальні особливості та забезпеченість населення молами в Харкові, а також було складено рейтинг ТРЦ м. Харкова та виявленні проблеми та перспективи формування та розвитку молів як публічних просторів.

Теоретичне результати можна використовувати в навчальних курсах за напрямками інфраструктури міста, геомаркетингу та маркетингової географії, районного планування, тощо. Практичне використання результатів дослідження може знайти при розгляді питань оптимізаційних стратегій містобудування, реорганізації соціальної інфраструктури Харкова.

На наш погляд, такі публічні простори, як «зелені», а також вулиці та парки, в зимовий час будуть виходити з переліку популярних місць міста, на що вказує середня кількість відвідувачів ТРЦ взимку та влітку. ТРЦ – новий вид громадського та суспільного простору, який під одним дахом вміщує практично всі блага цивілізації. Тому їх вивчення та формування має носити системний цілеспрямований характер, вноситися в генплани міста, для забезпечення зручної інфраструктури міста та всіх суспільних потреб населення.

У подальших дослідженнях цього питання планується застосування геомаркетингових методів для визначення гео-конкуренції та гео-попиту ТРЦ Харкова.

Література

1. Малиборская Г. М. Торговые центры и их оценка / Г. М. Малиборская, С. В. Иванов – К., 2008. – С. 52.
2. Мезенцев К. В. Публічні простори Києва: забезпеченість населення та сучасна трансформація / К. В. Мезенцев, Н. І. Мезенцева // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний збірник наукових праць – Х., 2011. – Випуск 11(2). – С. 39-47.
3. Офіційний сайт мережі торгівельних центрів Росії, України та Казахстану «Моллы.Ру» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.malls.ru/>

Ключко Л. В., Ісмаїлова А. Г. Суспільно-географічні особливості торгово-розважальних центрів як публічних просторів м. Харкова

В статті розглянуто один із видів публічних просторів – торгово-розважальні центри, які увійшли в повсякденне життя населення більшості великих міст України, зокрема і Харкова. Торгово-розважальні центри дозволяють скоротити час при купівлі необхідних речей, надають значну номенклатуру різноманітних товарів та послуг, дозволяють урізноманітнити відпочинок та дозвілля, розраховані на широкий віковий та соціальний сегмент населення. Комплексний суспільно-географічний аналіз дозволяє виявити їх територіальні особливості та рейтинг найбільш популярних торгово-розважальних центрів для населення міста Харкова.

Ключові слова: публічні простори, торгово-розважальні центри, суспільно-географічні особливості торгово-розважальних центрів.

Ключко Л. В., Исмаилова А. Г. Общественно-географические особенности торгово-развлекательных центров как общественных пространств г. Харькова

В статье рассмотрен один из видов общественных пространств - торгово-развлекательные центры, которые вошли в повседневную жизнь населения большинства крупных городов Украины, в том числе и Харькова. Торгово-развлекательные центры позволяют сократить время при покупке необходимых вещей, предоставляют значительную номенклатуру всевозможных товаров и услуг, позволяют разнообразить отдых и досуг, рассчитаны на широкий возрастной и социальный сегмент населения. Комплексный общественно-географический анализ позволяет выявить их территориальные особенности и выполнить рейтинг самых популярных торгово-развлекательных центров для населения города Харькова.

Ключевые слова: общественные пространства, торгово-развлекательные центры, общественно-географические особенности торгово-развлекательных центров.

Kliuchko L., Ismailova A. Social geographic features of shopping malls as public spaces in Kharkiv city

The article identifies the main problems of location, attractiveness and availability of malls and their provisions to the Kharkiv population. The conditions and further prospects of developing malls as public spaces have been analyzed.

Keywords: public spaces, shopping malls, social geographic features of shopping malls.

УДК 911.3

Чернова Г. В. к.г.н., ст. викл.

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНЕ ГОСПОДАРСТВО ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ключові слова: житлово-комунальне господарство, житловий фонд, благоустрій території.

Вступ. Постановка проблеми. Житлово-комунальне господарство – це одна з важливих та пріоритетних галузей національного господарського комплексу, яка забезпечує умови нормальної життєдіяльності населення та значною мірою визначає соціально-економічні показники розвитку суспільства.

Галузь має життєво важливе значення як для населення, так і для функціонування господарства регіону. Загалом, без розвинутої інфраструктури, яка створюється та забезпечується підприємствами житлово-комунального господарства, неможливе повноцінне існування будь-якої адміністративно-територіальної одиниці.

В умовах переходу до ринкової економіки, забезпечення ефективного функціонування житлово-комунального господарства на регіональному рівні є одним з ключових аспектів трансформування національної економіки. Досягнення рівня розвитку галузі, при якому б задовольнялися потреби користувачів послуг, вимагає розробки науково обґрунтованих програм реформування житлово-комунального господарства, реалізація яких сприятиме як розв'язанню соціально-економічних проблем галузі так і забезпеченню її ефективності в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми регіонального розвитку і реформування житлово-комунального господарства знайшли своє відображення у наукових роботах багатьох вчених. Значний внесок у розробку даної тематики здійснили Б.М. Данилишин, М.І. Долішній, Т.М. Качала, Г.О. Крамаренко, Г.І. Онищук, Т.М. Строкань, А. П. Скорик, Д.М. Стеченко, М.І. Фащевський, Л.Г. Чернюк, Є. Петрук, у працях яких наводиться широкий спектр підходів до розв'язання даних проблем.

Разом з тим, в умовах формування в державі соціально орієнтованої ринкової економіки, теоретичні та прикладні аспекти реформування та ефективності роботи житлово-комунального господарства конкретних регіонів потребують подальшого опрацювання. Це зумовило необхідність дослідження територіальної організації житлово-комунального господарства та соціально-економічної ефективності його функціонування, а також обґрунтування напрямків розвитку галузі на рівні регіону.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Оцінка сучасного стану розвитку житлово-комунального господарства Вінницької області, його функціонально-компонентної та територіальної структур, здійснення аналізу проблем, які гальмують розвиток житлово-комунального господарства регіону та визначення пріоритетних напрямів його розвитку в умовах ринкової економіки.

Виклад основного матеріалу. Житлово-комунальне господарство має низку специфічних особливостей, що характеризують його як складну, багатoelementну, динамічну організаційно-економічну систему. Таким чином, можна стверджувати, що *житлово-комунальне господарство (ЖКГ)* – це галузь, яка має системний характер і спрямована на задоволення суспільних потреб, функціонування господарського комплексу, задоволення комунально-побутових потреб населення відповідно до нормативів і національних стандартів, підтримання у належному стані житлових будинків і житлових приміщень.

До функцій, які виконує житлово-комунальне господарство, можна віднести соціальну, екологічну, регуляторну, урбанізаційно-регіональну і

фіскальну. Всі ці функції є взаємопов'язаними та взаємодоповнюючими одна одну в економічному просторі України.

Житлово-комунальне господарство — соціально зорієнтована ланка економіки країни, багатогалузевий господарський комплекс, функціональним призначенням якого є задоволення житлово-комунальних потреб населення, підприємств, установ та організацій, що забезпечує реалізацію відповідних прав і захист здоров'я громадян, сприяє соціально-економічному розвитку та зміцненню безпеки держави. До завдань цієї галузі належить забезпечення потреб людей у житлі, воді, теплі, енергоресурсами, організація утилізації відходів життєдіяльності, надання транспортних послуг населенню в межах населеного пункту.

Говорячи про склад житлово-комунального господарства за галузевою ознакою, насамперед у ньому можна виокремити дві потужні підгалузі:

- 1) житлове господарство (утримання й експлуатація житлового фонду, гуртожитків, житлове будівництво та управління житловим господарством);
- 2) комунальне господарство (комунальне і побутове енерго- та водопостачання, каналізаційне господарство, санітарно-технічна очистка і прибирання територій населених місць, зовнішній благоустрій і освітлення вулиць, готельне господарство, громадський міський пасажирський транспорт та ін.) [3, с. 59].

На кожного жителя області сьогодні припадає 26,8 м² загальної площі житла. За цим показником Вінниччина посідає друге місце серед регіонів України. Порівняно з 2000 р. середній розмір житлової площі на одного жителя області збільшився на 2,7 м² у зв'язку зі збільшенням загального розміру житлового фонду та зменшенням чисельності населення (рис. 1).

Задоволення потреби населення у житлі вирішується шляхом будівництва власних індивідуальних помешкань, придбання житла у новозбудованих багатоквартирних житлових будинках, купівлі помешкань на вторинному ринку, отримання соціального житла на пільгових умовах. У 2011 р. введено в експлуатацію 2527 квартир (за 2010 р. – 2189) загальною площею 321 тис. м². У сільській місцевості введено в експлуатацію 107 тис. м², у міських поселеннях – 214 тис. м².

У 2012 р. прийнято в експлуатацію 322,3 тис. м² загальної площі житла. Обсяг прийнятого в експлуатацію житла за 2012 р. порівняно з 2011 р. зріс на 0,3% [2]. Частка Вінницької області у загальнодержавному введенні в експлуатацію житла становить 3,9%. За цим показником Вінниччина посіла 13 місце серед регіонів України. За 2012 р. обсяги прийнятого в експлуатацію житла зросли у 19 районах області, найбільше житла збудовано у м. Вінниці (36,5%).

Щороку, невеликими темпами, поліпшується благоустрій населених пунктів. Так, станом на початок 2012 р. питома вага обладнаної загальної площі у житловому фонді складала: водопроводом – 31,8%, каналізацією – 30,5%, опаленням – 39,4%, газом – 82,3% [2].

Питома вага обладнання житлового фонду водопроводом, каналізацією, опаленням, газом, гарячим водопостачанням в міських і сільських поселеннях в 2011 р. демонструє рис. 2.

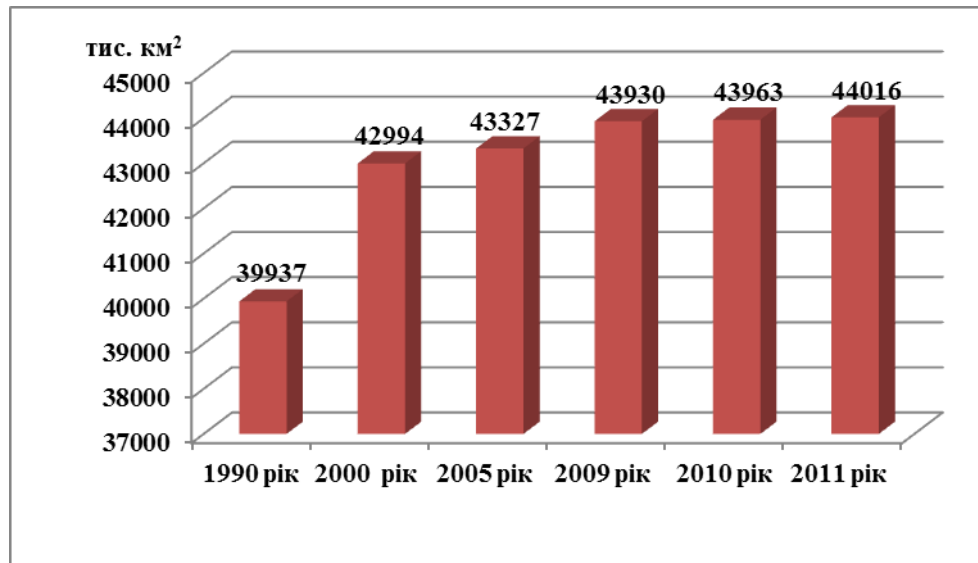

Рис. 1 Площа житлового фонду Вінницької області протягом 1990-2011 рр. (тис. км²)

Міські поселення краще забезпечені водопроводом, каналізацією, опаленням, газом, гарячим водопостачанням, ніж сільські поселення. Житлова проблема в країні була і залишається однією з найгостріших і найболючіших. Однак, можливість одержання житла із державного або з фонду житлово-будівельних кооперативів за останні роки зведено до мінімуму, адже на 1 січня поточного року в області на обліку для одержання житла і поліпшення житлових умов перебувало майже 26,5 тис. сімей, поліпшили житлові умови протягом звітного періоду лише 97 сімей (0,3% від тих хто потребує).

Частково вирішити житлові проблеми допомагає вторинний ринок житла, де є можливість зробити обмін квартир, будинків. Протягом минулого року у Вінницькій області посвідчено 6461 договір купівлі-продажу квартир та житлових будинків.

Важливою складовою частиною житлово-комунального господарства Вінницької області є комунальне господарство, у складі якого виділяють водопровідно-каналізаційне господарство, тепlopостачання, електропостачання, газопостачання, ліфтове господарство, благоустрій та санітарне очищення території, міський електротранспорт.

Водопровідно-каналізаційне господарство. На території Вінницької області на кінець 2011 р. централізованим водопостачанням забезпечені 18 міст, або 100% від загальної кількості, 25 селищ міського типу (або 86%) та 69 сільських населених пунктів області (або 4,6%). Вода споживачам подавалася по 245 водопроводах, з яких 125 знаходиться у сільській місцевості і 120 – у міських поселеннях. Забезпеченість централізованим питним водопостачанням населення області становить 72%. Загальна протяжність мереж водовідведення

(головних колекторів, вуличної каналізаційної мережі та внутрішньодворової мережі) – 1,1 тис. км, з них ветхих та аварійних – 16,0%. В області налічується 37 каналізаційних очисних споруд загальною установленою пропускною спроможністю 253,6 тис. м³ на добу. Перекачування каналізаційних стоків забезпечують 79 каналізаційних насосних станцій, з яких 30 (або 38%) потребують капітального ремонту та модернізації. Послуги з централізованого водопостачання та водовідведення у Вінницькій області надають 77 спеціалізованих підприємства різних форм власності.

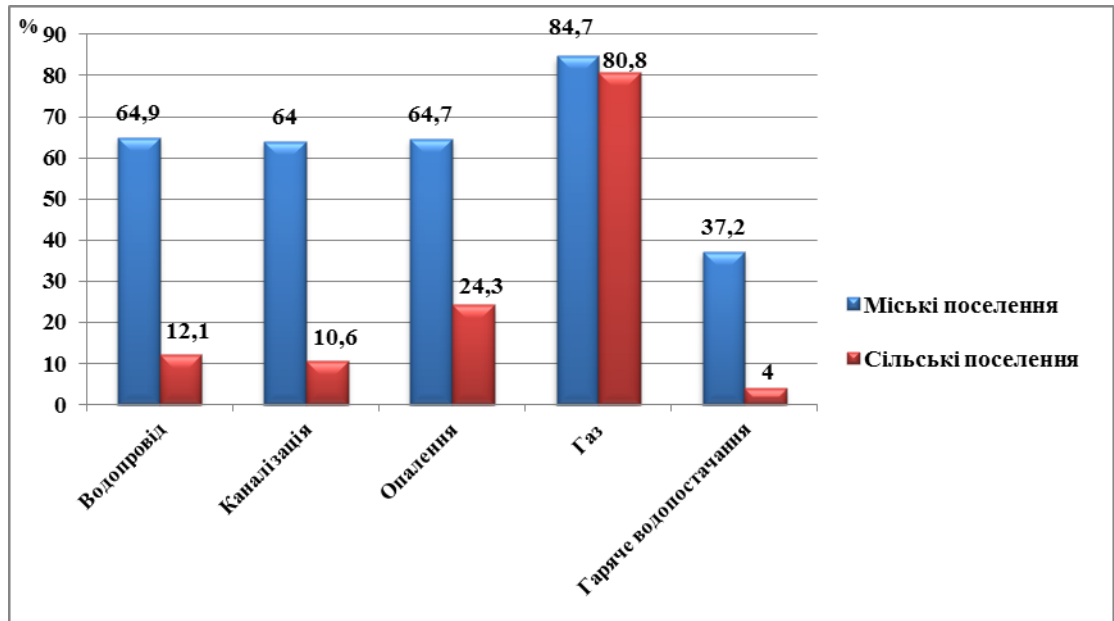

Рис. 2 Питома вага обладнання житлового фонду в міських і сільських поселеннях (%)

Електропостачання. У Вінницькій області постачання електричної енергії на комунально-побутові потреби здійснюється підприємством ПАТ „Вінницяобленерго”, яке здійснює ліцензовану діяльність з передачі, постачання та продажу електроенергії на території Вінницької області. До складу обленерго входять: 28 районних електромереж; Вінницькі високовольтні електричні мережі; СО „Вінницяенергоналадка”; СО „Матеріально-технічне забезпечення та автотранспорт”; ДП „Готель „Енергетик”.

Теплопостачання. На території області послуги з централізованого теплопостачання надаються в містах Вінниця, Могилів-Подільський, Козятин, Бар, Гайсин. Найбільша кількість послуг з централізованого теплопостачання надається в обласному центрі – м. Вінниці, на яке припадає майже 90% виробленої теплової енергії та в місті Могилів-Подільський. В області централізоване теплопостачання більшої кількості споживачів здійснюється від котелень. В 2012 р. кількість працюючих котелень майже не змінилась проти 2011 р. і склала 1028 од.

Газопостачання. У 2012 р. тривала газифікація природним газом населених пунктів Вінницької області, переважно сільської місцевості, що користувались зрідженим газом. Не газифікованими природним газом

залишаються міста Бершадь та Ямпіль. На кінець 2012 р. природним газом користуються споживачі 16 міст, 17 селищ міського типу та 766 (більше половини від загальної кількості) сільських населених пунктів. Протягом року природний газ був підведений до осель 35 сіл. Основним постачальником у системі газопостачання Вінницької області залишається ПАТ „Вінницягаз”.

Ліфтове господарство. На сьогоднішній день в області експлуатується 1533 ліфти, основна частина яких знаходиться в м. Вінниці — 1416. 446 ліфтів в області (363 з них у м. Вінниці) потребують ремонту і проведення експертної оцінки технічного стану щодо можливості їх подальшої експлуатації. В області ліфти обслуговують чотири організації (ВМКП „Вінницяміськліфт”; ТОВ „Рембудмонтаж”; ТОВ МП „Інвар” та СРБУ „Вінницяліфт”), які одержали в установленому порядку дозволи в управлінні Держгірпромнагляду по Вінницькій області на виконання зазначених робіт.

Благоустрій та санітарне очищення території. Загальна протяжність вулично-дорожньої мережі Вінницької області становить 2,2 тис. км, 82% з якої має тверде покриття. На міських та селищних вулицях і дорогах експлуатується 35 автомобільних мостів протяжністю 1,4 тис. км та 20 пішохідних мостів. Із загальної кількості автомобільних мостів 26% споруд мають обмежену пропускну спроможність, або знаходяться в аварійному стані.

Однією з суттєвих екологічних проблем в області залишається утилізація твердих побутових відходів. Комунальними підприємствами області (в містах та селищах міського типу) обслуговуються 35 полігонів для складування твердих побутових відходів, загальна площа яких становить 128,3 га, де щорічно утворюється 579,0 тис. м³ відходів, в тому числі в м. Вінниця – 333,5 тис. м³ [2].

Міський електротранспорт. Міський електротранспорт Вінницької області представлений комунальним підприємством „Вінницьке трамвайно-тролейбусне управління”, яке забезпечує більше половини усіх загальноміських перевезень. На балансі підприємства знаходяться 130 трамвайних вагонів та 129 тролейбусів. Майже весь рухомий склад трамвайного парку змінено на швейцарські трамваї. У 2011 р. до вимог стандартів України підприємством адаптовано ще 18 одиниць швейцарських вагонів „Міраж”, які були отримані у 2010 р. Кількість пасажирів, які скористалися в 2012 р. вінницькими трамваями та тролейбусами, сягнула 143,6 млн. осіб.

На території Вінницької області підприємства житлово-комунального господарства розміщені нерівномірно. Найбільша концентрація підприємств ЖКГ спостерігається в м. Вінниці, а також містах – Жмеринка, Козятин, Ладизин, Хмільник та Могилів-Подільський. Це пояснюється тим, що в цих містах проживає найбільша кількість населення, яке є основним споживачем даних послуг.

Враховуючи такі показники як забезпеченість населення житлом у середньому на одну особу, обсяги прийнятого в експлуатацію житла в м² загальної площі, наявність каналізаційних споруд, кількість опалювальних котелень, наявність водопровідних споруд та рівень сплати населенням

житлово-комунальним послуг, ми визначили рівень розвитку ЖКГ Вінницької області. При цьому високий рівень розвитку житлово-комунального господарства спостерігається у Вінницькому та Козятинському районах, в яких сума рангів коливається в межах 30 - 48. Дуже низький рівень розвитку ЖКГ характерний для Крижопільського, Погребищенського, Чечельницького, Тиврівського, Калинівський та Ямпільського районів. Вказані райони мають низькі ранги по всіх показниках, а сума рангів коливається в межах 83 - 101. Найгірша ситуація спостерігається у Ямпільському та Калинівському районах.

На даний час у житлово-комунальному господарстві Вінницької області існує ряд проблем, які потребують вирішення: погана керованість, неконтрольованість, низька якість роботи підприємств житлово-комунальної галузі та послуг, що ними надаються; зношеність основних фондів галузі, застарілість технологій і як наслідок значні витрати (води, теплової енергії тощо); застарілий житловий фонд, що потребує оновлення від фундаменту до покрівлі; невідповідність наявних інфраструктурних потужностей зростаючим вимогам та потребам; низька якість житлово-комунальних послуг в умовах зростання цін і тарифів; недостатнє фінансування житлово-комунального господарства з державного бюджету; недосконалість нормативної бази та законодавства тощо [1].

Житлово-комунальне господарство, яке за своєю суттю є важливим інфраструктурним об'єктом області, переживає сьогодні гостру кризу. Враховуючи наявний стан галузі, питання її реформування залишається актуальним та пріоритетним в стратегії регіонального розвитку області.

Основними завданнями реформування та розвитку житлово-комунального господарства Вінницької області є: розвиток конкурентного середовища у сфері ЖКГ, посилення впливу мешканців будинків на умови свого проживання та якість обслуговування житла шляхом стимулювання створення об'єднань співвласників багатоквартирного будинку, сприяння вдосконаленню системи управителів на ринку житлових послуг; реалізація інвестиційних проектів з технічного переоснащення та капітального ремонту житлових будинків, в яких утворюються нові або вже функціонують об'єднання співвласників багатоквартирних будинків; реалізація інвестиційних проектів з реконструкції централізованих систем водопостачання і водовідведення з використанням енергоощадного обладнання та технологій; благоустрій населених пунктів області; розвиток міського електричного транспорту та ін. [4, с. 98-99].

Висновки. Отже, житлово-комунальне господарство покликане вирішувати соціально-економічні завдання суспільства. У зв'язку з цим, життєво важлива і необхідна корінна перебудова цієї галузі, враховуючи, що в Україні триває трансформація економічних процесів. На сьогодні рівень розвитку житлово-комунального господарства не задовольняє потреби населення області, а матеріально-технічна база об'єктів комунального призначення, підприємств і організацій цієї галузі вимагає оновлення, розширення і вдосконалення.

Список використаних джерел:

1. Коваль Н. В. Проблеми функціонування житлово-комунального комплексу та його вплив на соціально-економічний розвиток України / Н. В. Коваль // Регіональна економіка. – 2009. – № 4. – С. 197–203.
2. Офіційний сайт Головного управління статистики у Вінницькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.vn.ukrstat.gov.ua.
3. Хом'як О. П. Суть, принципи та чинники розвитку житлово-комунального господарства // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України: Зб. наук. пр. – Тернопіль: Економічна думка, 2007. – Вип. 12. – С. 58-62.
4. Юр'єва Т. Проблеми ЖКГ та напрямки їх вирішення // Регіональна економіка – 2003 – №1 – С. 96-101.

Чернова Г. В. Житлово-комунальне господарство Вінницької області. В статті здійснена оцінка сучасного стану розвитку житлово-комунального господарства Вінницької області, його функціонально-компонентної та територіальної структур, окреслені проблеми, які гальмують розвиток галузі та визначені пріоритетні напрями його розвитку в умовах ринкової економіки.

Ключові слова: житлово-комунальне господарство, житловий фонд, благоустрій території.

Чернова Г.В. Жилищно-коммунальное хозяйство Винницкой области. В статье осуществлена оценка современного состояния жилищно-коммунального хозяйства Винницкой области, его функционально-компонентной и территориальной структур, рассмотрены проблемы в отрасли и определены приоритетные направления его развития в условиях рыночной экономики.

Ключевые слова: жилищно-коммунальное хозяйство, жилищный фонд, благоустройство территории.

Chernova G. V. Housing and municipal services of Vinnytsia region. The assessment of the current state of housing and municipal services of Vinnytsia region, its functional, component and territorial structures are described in the article. The problems that hinder the development of industry and the priority directions of development in a market economy are outlined.

Keywords: housing and municipal economy, housing, landscaping.

IV. РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ УКРАЇНИ

УДК 911.3

Іщук С. І., д.г.н., проф., Казмірчук М. І., магістрант
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВІДНОВЛЮВАНА ЕНЕРГЕТИКА УКРАЇНИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Ключові слова: відновлювана енергетика, відновлювані енергоресурси.

Вступ. Постановка проблеми. Розвиток людства впродовж останніх десятиріч років переконливо засвідчив зростання його залежності від енергетики. Від періоду формування індустріального суспільства енергетичні ресурси завжди виступали як чинник його поступального розвитку та переходу до нового постіндустріального етапу розвитку цивілізації.

На тлі кризових явищ традиційної енергетики, що проявляються у вичерпанні викопних паливних ресурсів, забрудненні викидами токсичних речовин природного довкілля, світова цивілізація намагається віднайти альтернативні джерела енергії. Використання енергії відновлюваних та вторинних джерел є важливим стратегічним напрямом розвитку енергетики в Україні, спрямованим на заощадження традиційних паливно-енергетичних ресурсів та поліпшення стану оточуючого середовища.

В Україні є значний потенціал основних видів відновлюваних джерел енергії, але на даний час їх практичне використання становить незначну частку в загальному енергоспоживанні нашої держави. Науково-технічна та промислова база нетрадиційної енергетики в Україні знаходиться на достатньо високому рівні і, при відповідному фінансовому та законодавчому забезпеченні, придатна для масового випуску устаткування відновлюваної енергетики. [1,2]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження теперішнього стану та перспектив розвитку, як енергетики України в цілому, так і відновлюваної зокрема, зробили О.М. Гудима, Д.В. Зеркалов, Л.Л. Товажнянський, С.Б. Тулуб, А.І. Шевцов, А.К. Шидловський, Т.Є. Яснюк.

Формування цілей статті. Постановка завдання. Метою статті є дослідження регіональної та галузевої структури відновлюваної енергетики України, а також дослідження теперішнього стану та перспектив її розвитку.

Виклад основного матеріалу. Відновлювана енергетика – це сфера господарювання, науки і техніки, що охоплює виробництво, передачу, перетворення, накопичення і споживання електричної, теплової і механічної

енергії за рахунок використання в якості первинних енергоресурсів відновлюваних джерел енергії.

Відновлювані (поновлювані) або невичерпні енергоресурси – це потоки енергії, які постійно чи періодично діють у навколишньому середовищі. До відновлювальних джерел енергії (далі ВДЕ) відносять енергію сонця, вітру, морів і океанів, теплоти землі, біомаси, малих річок та вторинні ресурси, що існують постійно або періодично виникають у навколишньому середовищі. Основна їхня спільна властивість – це практична невичерпність та екологічна чистота. Майже для всіх ВДЕ (крім геотермальної) джерелом енергії є сонце. А надходження сонячної радіації на земну поверхню, її просторово-часові відмінності розглядають як певний детермінований стохастичний процес. [1,5,6]

Основними факторами, що обумовлюють використання ВДЕ в Україні, є:

- енергодефіцитність окремих регіонів України;
- вичерпання власних енергоресурсів;
- екологічні наслідки виробітку енергії на ТЕС та АЕС;
- високий потенціал основних видів ВДЕ. [6]

Згідно з Енергетичною стратегією України на період до 2030 року основною перевагою використання нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії є їх невичерпність та екологічна чистота, що сприяє поліпшенню екологічного стану і не призводить до зміни енергетичного балансу на планеті. Перспективними напрямками розвитку НВДЕ в Україні є: біоенергетика, видобуток та утилізація шахтного метану, використання теплової енергії доквілля, освоєння економічно доцільного гідропотенціалу малих річок України. [3,6]

Пріоритетності розміщення об'єктів освоєння поновлюваних джерел енергії поновлюваних джерел енергії (ПДЕ) у визначених районах пояснюється наступними положеннями:

1. Особливістю зон децентралізованого енергопостачання являється низька щільність населення, яка робить економічно недоцільним чи практично нездійсненним спорудження традиційних електростанцій і високовольтних ліній електропередач.
2. В зонах централізованого енергопостачання при незадовільному стані мережі або дефіциті потужності чи енергії часто можуть відбуватися відключення споживачів, що призводить до економічного збитку і негативним соціальним наслідкам.
3. У населених пунктах у місцях масового відпочинку населення через шкідливі викиди в атмосферу промислових і міських котелень може сформуватися несприятлива екологічна ситуація.
4. У населених пунктах і місцях тимчасового перебування людей існує проблема опалення, електропостачання і гарячого водопостачання індивідуального житла, місць сезонної праці і відпочинку, садових ділянок і тимчасових споруд.

5. В заповідниках і на особливо охоронюваних територіях, створених в екологічно чистих зонах, зонах масового відпочинку і лікування. [3,4]

Галузева структура відновлюваної енергетики України представлена сонячною енергетикою (59% від усієї можливої на даний час генерації "чистої" енергії), вітровою (20%), біоенергією (18%), "малою" гідроенергетикою (3%) та у перспективі геотермальною.

На сьогоднішній день в Україні уже сформувалась певна база для подальшого впровадження відновлюваної енергетики (рис.1).

Рис.1 Частка регіонів від сумарного потенціалу ВДЕ України [7,8]

Станом на 2014 рік найвищий сумарний потенціал енергогенеруючих станцій, які використовують відновлювані джерела енергії мають переважно південні області України. А саме Автономна Республіка Крим, Херсонська та Одеська області. Також високі результати спостерігаються у Донецькій, Запорізькій, Кіровоградській та Миколаївській областях. Для даних областей України притаманний значний енергетичний потенціал саме завдяки домінуванню сонячної та вітрової енергетики. Це пояснюється перш за все сприятливими кліматичними умовами, де показники сонячної радіації і швидкості вітру є найвищими на території України. Частка сонячної та вітрової енергетики у сумарному потенціалі відновлюваних джерел енергії областей змінюється з 81% у Миколаївській до 98% у Автономній Республіці Крим. Сумарну потужність енергогенеруючих станцій, які використовують відновлювані джерела енергії подано в Табл.1.

Табл. 1

Сумарна потужність енергогенеруючих станцій, які використовують відновлювані джерела енергії (МВт) (станом на 01.01.2014)

Область	Сонячна енергетика	Вітрова енергетика	"Мала" гідроенергетика	Енергія біомаси	Сумарний потенціал ВДЕ
АР Крим	311,2	146,8	0,0	1,0	460,0
Вінницька	48,8	0,0	21,0	25,8	95,6
Волинська	0,0	0,0	0,0	9,4	9,4
Дніпропетровська	85,4	0,0	0,0	34,3	119,7
Донецька	123,0	109,8	0,0	31,2	264,0
Житомирська	20,3	0,0	2,7	34,2	57,2
Закарпатська	69,5	0,0	7,1	3,3	79,9
Запорізька	40,4	200,0	0,0	34,7	275,1
Івано-Франківська	24,1	0,0	3,8	30,3	58,2
Київська	42,0	0,0	2,0	92,4	136,4
Кіровоградська	173,9	0,0	13,3	38,1	225,3
Луганська	0,1	50,2	0,0	8,9	59,2
Львівська	90,4	0,8	0,5	10,3	102,0
Миколаївська	84,6	63,1	0,0	35,3	183,0
Одеська	272,7	0,0	0,0	43,4	316,1
Полтавська	0,0	0,0	1,7	20,6	22,3
Рівненська	8	0,0	1,3	28,2	37,5
Сумська	0,0	0,0	1,0	14,5	15,5
Тернопільська	0,2	0,0	9,1	2,1	11,4
Харківська	11,1	0,0	3,7	15,7	30,5
Херсонська	372,8	47,8	0,0	24,7	445,3
Хмельницька	21,0	0,0	2,7	2,5	26,2
Черкаська	0,4	0,0	6,5	19,2	26,1
Чернівецька	26	0,0	0,0	8,5	34,5
Чернігівська	0,0	0,0	0,2	5,5	5,7
Україна	1825,9	618,5	76,6	574,1	3095,1

*Складено за матеріалами [7,8]

Середні значення мають Вінницька, Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Луганська та Львівська області. Дана група областей відзначається різною галузевою структурою відновлюваної енергетики. Дамо деяку оцінку найбільш цікавим областям. Для Вінницької області характерний найбільший в Україні встановлений енергетичний потенціал малих ГЕС, хоча їх частка в сумарному потенціалі ВДЕ області складає лише 22%. Дуже показовий випадок характерний для Закарпатської та Львівської областей, де найвищу частку має сонячна енергетика (87 і 90%), яка не відзначається на території даних областей занадто високим потенціалом. Закарпатська область до того ж є найбільш перспективною у виробництві геотермальної енергії. Київська область характеризується найвищим в Україні розвитком біоенергетики (забезпечує 16% виробництва біоенергії в Україні). При цьому половину цього потенціалу області забезпечує Бориспільський р-н, де майже в кожному другому населеному пункті функціонують біогенератори. Луганська область

на сьогоднішній день не повною мірою використовує свій потенціал у генеруванні "чистої" енергії. Деякою мірою останнім часом спостерігається поступовий розвиток вітрової енергетики.

Останню групу замикають області, які мають найнижчий потенціал генерації "чистої" енергії. Сюди відносяться Волинська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька та Чернігівська області.

Висновок і перспективи подальших розробок. Україна в цілому має хороші перспективи для розвитку відновлюваної енергетики. Найбільші позитивні зрушення намічаються у південних областях України з розвитком сонячної і вітрової енергетики, де планується до 2020 року побудувати значну кількість сонячних і вітрових парків. Для Закарпатської, Чернігівської, Полтавської і Харківської серйозним поштовхом у частковому вирішенні енергетичних проблем може стати геотермальна енергетика. Для інших областей відновлювану енергетику буде уособлювати біоенергія. "Мала" гідроенергетика найближчими роками не зможе досить стрімко розвиватися порівняно із вищезазначеними підгалузями відновлюваної енергетики.

Список використаних джерел:

1. Дев'яткіна С.С. Альтернативні джерела енергії: навч. посібник / С.С. Дев'яткіна, Т.Ю. Шкварницька; Національний авіаційний ун-тет. – К.: НАУ, 2006. – 92 с.
2. Мальований О.О. Енергетичний фактор у процесах регіональної інтеграції (друга половина XX – початок XXI століття: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Мальований О.О.; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. К., 2012. – 12с.
3. Антикризисные стратегии развития региональной энергетики : монография / Е. В. Оборина, Д. В. Волошин, С. Г. Ажнакин, К. Э. Шудра; НАН Украины, Ин-т проблем рынка и экономико-эколог. исслед. - О. : Фенікс, 2010. - 283 с.
4. Паранчич С.Ю. Відновлювальні джерела енергії: навч. посібник / С. Ю. Паранчич ; Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. - Чернівці : Рута, 2002. - 68 с.
5. Сиротюк М.І. Поновлювані джерела енергії: навч. посіб. / М. І. Сиротюк ; ред. С. І. Кукурудза ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. - Л. : ВЦ ЛНУ ім. І.Франка, 2008. - 248 с.
6. Енергоефективність та відновлювані джерела енергії / Бевз С. М. [та ін.]; під заг. ред. А. К. Шидловського; НАН України, П-во "Укреноергозбереження". - К.: Українські енциклопедичні знання, 2007. - 560 с.
7. Державна служба статистики України. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

8. Міністерство енергетики та вугільної промисловості України. Режим доступу: <http://mpe.kmu.gov.ua/>

Ищук С. І., Казмірчук М. І. Відроджувана енергетика України: регіональний аналіз

У статті охарактеризовано сучасний стан та особливості відроджуваної енергетики України. Проведено аналіз виробничих потужностей відроджуваної енергетики України.

Ключові слова: відроджувана енергетика, відроджувані енергоресурси.

Ищук С. И., Казмирчук Н. И. Возобновляемая энергетика Украины: региональный анализ

В статье охарактеризовано современное состояние и особенности возобновляемой энергетики Украины. Проведен анализ производственных мощностей возобновляемой энергетики Украины.

Ключевые слова: возобновляемая энергетика, возобновляемые энергоресурсы.

Ischuk S. I., Kazmirchuk M. I. The renewable energy of Ukraine: regional analysis

The current situation and peculiarities of renewable energy in Ukraine are investigated. The production capacities of renewable energy in Ukraine are analyzed.

Key words: renewable energy, renewable energy resources.

УДК 911.3

Паренюк В., студ., Капустюк Г., студ.

Запотоцький С. П., д.геогр.н., доцент.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

**КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ ЗЕРНОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ:
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкурентні переваги, конкуренція, ринок зерна, індекс конкурентоспроможності.

Актуальність теми. Процеси формування ринку зерна та зростання його конкурентоспроможності в Україні пов'язані перш за все із трансформаціями ринкового середовища як в середині держави, так і за її межами та глобальною проблемою продовольчого забезпечення населення

планети. При чому світовий ринок зерна останніх років найбільшими змінами завдячує Китаю, Росії, Казахстану та Україні. Пошук нових ринків збуту даних країн призводить до зміни світової кон'юнктури ринку зернових, що свідчить про вагомий її вплив. Відтак, основне завдання даної роботи полягає в аналізі зернового господарства України та перспектив його розвитку в конкурентному середовищі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні засади дослідження конкурентоспроможності закладені у працях А. Сміта, Д. Рікардо, Д. Мілля, Дж. Кейнса, П. Самуельсона, Г. Армстронга, М. Портера, Д. Майєра, та ін. Значним внеском у вивчення ринку зерна є праці російських вчених О. Скринік, О. Сизова, А. Михайлева, А. Корбута. Розвиток зернового ринку України є у центрі уваги таких вітчизняних дослідників як М. Присяжнюк, М. Безуглий, С.Кваша, А.Розгон, П.Саблук, О.Нікішина, Г.Балабанов, Я.Олійник, М.Пістун та інших вчених. Проте окремі аспекти цієї багатопланової проблеми залишаються дискусійними і потребують подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Ринок зерна – це складна територіально – виробнича система, що забезпечує найбільш ефективний обіг зерна завдяки взаємодії цілого ряду складових з виробництва, зберігання, транспортування, реалізації та споживання зернових в межах певного середовища [1, с. 75].

Конкурентні переваги є основою забезпечення конкурентоспроможності, а продумане управління ними, їх максимальна оптимізація, раціональне і ефективне розміщення продуктивних сил забезпечують високий рівень конкурентоспроможності як на мікро -, так і на макрорівні.

Конкурентні переваги зерна можна охарактеризувати рівнем переваги низки параметрів: економічних (виробничі витрати, маркетингові витрати, ціни), консументних (властивості зерна, якість послуг та зберігання зернових культур, якість фумігацій них послуг), нормативних (міжнародні стандарти, державні стандарти, вимоги споживачів), екологічних (екологічна чистота та безпека зернових культур), та маркетингових (умови платежу та постачання, розвиток систем міжнародного маркетингу та логістики) [6].

Для кращої оцінки конкурентних переваг дуже важливе значення має визначення затрат і прибутку сільськогосподарських підприємств. Його формування відбувається за рахунок реалізації продукції, продажу основних фондів та іншого майна і позареалізаційних операцій [6, с. 26].

Виробництво зернових культур в Україна дуже залежить від природних, кліматичних та погодних умов. Тому їх валовий збір за 2008 р., 2009 р. і 2012 р. суттєво відрізняється. За 2008 рік було зібрано 53,3 млн. тонн зернових та зернобобових культур. У Вінницькій, Дніпропетровській, Кіровоградській, Полтавській і Харківській областях досліджуваний показник склав понад 3 млн. тонн у кожному регіоні. У 2010 році він становив лише 39,3 млн. тонн. Вінницька, Дніпропетровська, Одеська, Полтавська і Черкаська області зібрали понад 2,5 млн. тонн зернових і

зернобобових у кожному регіоні. Валові збори зернових у 2012 році склали 46,2 млн. тонн. Лідерами з вирощування зернових культур є Вінницька, Полтавська, Харківська та Черкаська області (понад 3 млн. тонн у кожній області). У досліджуваному році ці регіони реалізували найбільшу кількість зернових культур (рис. 1).

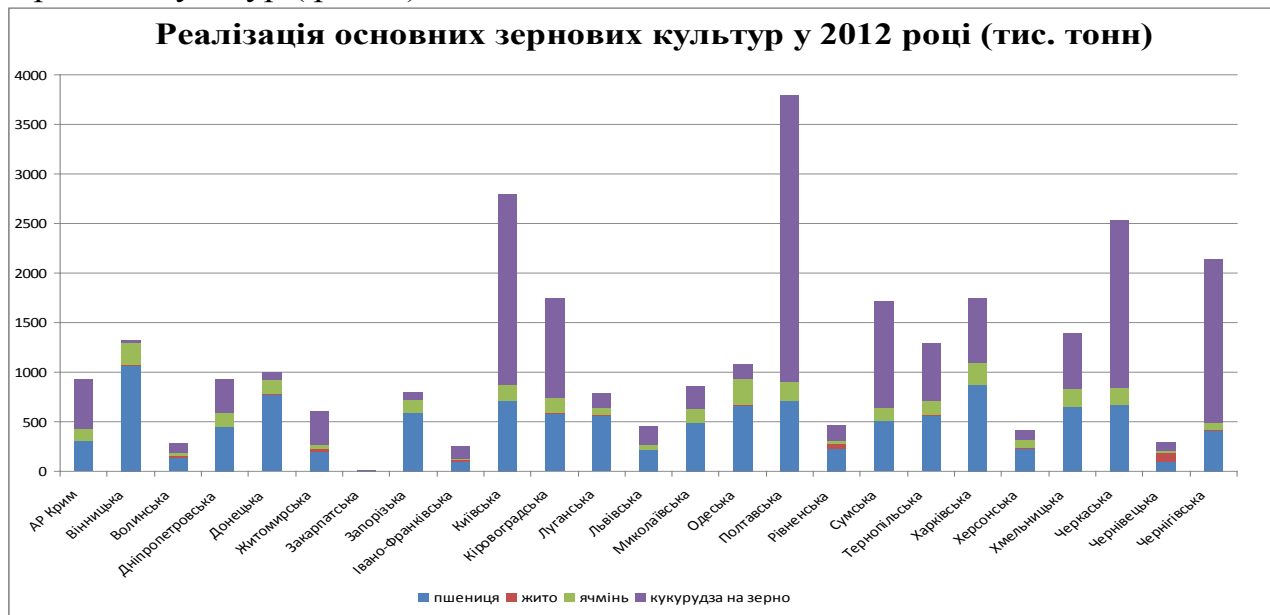

Рис. 1. Реалізація основних зернових культур у 2012 році

* Складено за даними Державної служби статистики України

За валовим збором зернових і зернобобових регіони України можна поділити на три групи. Першу групу складають області з найвищими показниками валового збору (понад 2 млн. тонн щороку). До неї належать Вінницька, Дніпропетровська, Полтавська, Київська Кіровоградська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Харківська, Черкаська і Чернігівська області. Друга група – регіони зі середніми значеннями валового збору (1,0 – 2,0 млн. тонн щороку) – включає АР Крим, Донецьку, Житомирську, Запорізьку, Луганську, Тернопільську, Херсонську і Хмельницьку області. До останньої, третьої групи (менше 1 млн. тонн), належать Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська і Чернівецька області (рис. 2).

Важливим показником розвитку галузі є урожайність зернових. Середній показник урожайності по Україні – приблизно 30 ц/га. Найвищі його значення у 2008 р. припадали на Черкаську (46, 9 ц/га), Полтавську (43,1 ц/га) і Вінницьку (42,6 ц/га); у 2010 р. – на Черкаську (39,1 ц/га), Чернівецьку (37,9 ц/га) і Вінницьку (36,9 ц/га); у 2012 р. – на Київську (51, 2 ц/га), Черкаську (51,3 ц/га) і Хмельницьку (45,2 ц/га) областях. Щодо найнижчих показників врожайності, то у 2008 р. вони спостерігалися у АР Крим (28,3 ц/га), Волинській (30,6 ц/га) і Закарпатській (30,7 ц/га); у 2010 р. – у Харківській (18,7 ц/га), Луганській (19,6 ц/га) та АР Крим (21,2 ц/га); у 2012

р. – у Дніпропетровській (15,6 ц/га), Запорізькій (15,9 ц/га) і Миколаївській (16,3 ц/га) областях [2].

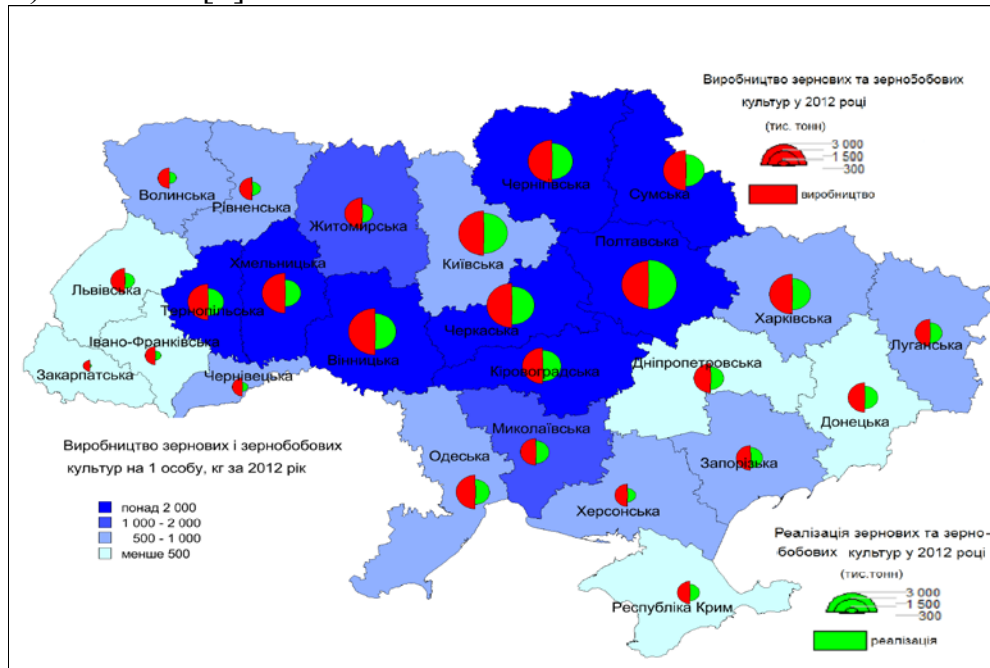

Рис 2. Ринок зернових і зернобобових культур

* Складено за даними Державної служби статистики України

Підсумовуючи вище сказане, варто зазначити, що урожайність зернових і зернобобових культур у досліджуваній період постійно змінювалась. Наприклад, у Луганській області у 2008, 2010, 2012 роках вона складала відповідно 38,1 ц/га, 19,6 ц/га і 25,4 ц/га. Це свідчить про велику залежність урожайності від погодних кліматичних умов певної території, що призводить до непрогнозованості майбутнього врожаю, зменшення привабливості галузі для потенційних інвесторів і зниження конкурентоспроможності галузі на світовому ринку зерна.

Протягом тривалого часу у структурі зернового балансу України визначальну роль посідала пшениця. Це пов'язано із її високою урожайністю. У 1990 – 2010 рр. частка цієї культури у валовому зборі зерна України становила майже 42 – 50 %, а в найбільш урожайні 1990 та 2008 рр. – відповідно 59,5 і 46,8 %. На фуражні культури, зокрема, кукурудзу, ячмінь та овес припадало приблизно третина врожаю.

Для структури посіву зернових культур характерне зменшення посівів пшениці і збільшення частки кукурудзи. Валовий збір зернових культур за 2000 – 2012 роки збільшився утричі: із 10725,6 тис. тонн у 2000 р. до 33668,8 тис. тонн у 2012 р. Поступово скоротились посіви пшениці: із 53,3 % у 2008 р. до 37,1 % у 2012 р. Проте обсяг її збору майже не змінився: у 2008 р. – 13,2 тис. тонн, у 2012 р. 12,6 тис. тонн. Натомість різко зросли обсяги вирощування кукурудзи: у 2008 р. – 4963,8 тис. тонн (20 % від загальної кількості зернових), у 2010 р. – 7069,1 тис. тонн (29,9 %), у 2012 р. – 16568,8 тис. тонн (49,2 %). Щороку в Україні вирощують 3 – 5 млн. тонн ячменю. У

2012 р. він складав 10% від валового збору зернових культур. Виробництво жита у структурі зернових культур становить незначну частку (лише 1 – 1,5 %). Решта зернових становить лише 3 % у структурі валового збору.

Структура посівних площ відображає спеціалізацію зернового ринку. У найбільш врожайному 2008 р. площа, з якої зібрано зернові та зернобобові культури, становила 15380,7 тис. га, а в 2010 та 2012 рр. – 14575,7 та 14792,1 тис. га. відповідно. Найбільші площі, виділені під зернові культури у 2008 – 2012 рр., спостерігалися в Одеській, Дніпропетровській і Полтавській областях (приблизно 900 – 1200 тис. га), а найменше – у Львівській, Івано-Франківській, Волинській, Чернівецькій та Закарпатській областях (менше 300 тис. га). В інших регіонах приблизно 300 – 900 тис. га зайняті зерновими та зернобобовими культурами.

Конкурентоспроможність продукції являється динамічним показником і залежить від ціни реалізації та собівартості. Вона підвищує конкурентоспроможність підприємства як суб'єкта ринку, забезпечує вищу прибутковість виробництва, сприяє виходу суб'єктів ринку на зовнішній ринок і задовольняє потреби суспільства.

Так, у 2008 році обсяг реалізації зернових і зернобобових культур складав 24,4 млн. тонн. Витрати на їх виробництво зазначені у таблиці 1. У їх структуру чільні місця посідають витрати на закупівлю насіння та посадковий матеріал, мінеральні добрива і нафтопродукти. Все це разом становило приблизно 50 % усіх витрат. Зокрема, це затрати на нафтопродукти (майже 15 – 20 %). Вони пов'язані з високою на них ціною.

Таблиця 1.

Витрати на виробництво основних зернових культур за 2008, 2010 та 2012 роки, млн. грн

	Пшениця	Жито	Овес	Ячмінь	Кукурудза на зерно
2008	9496,6	405	316	401,4	4471
2010	10356,5	240,7	191,2	4098,7	6919
2012	14564,4	456,6	321,9	4455	17124,4

Ще одним важливим показником, що впливає на ціну і конкурентоспроможність продукції є її собівартість. У 2008 році вона становила 66,99 грн. Найвище значення досліджуваного показника закріплене за Закарпатською, Житомирською, Івано – Франківською і Львівською областями. Найнижчий рівень собівартості спостерігалася у Полтавській, Кіровоградській та Одеській областях. У 2010 і 2012 рр. вона зросла до 98,8 і 134,61 грн. відповідно. Щодо зазначеного вище показника, то регіони України можна поділити на декілька груп. До першої групи входять АР Крим, Дніпропетровська, Одеська та Херсонська області. Для цих регіонів характерний найвищий рівень собівартості (понад 155 грн. за 1 ц.). Закарпатська, Запорізька, Львівська, Миколаївська, Рівненська, Харківська і Чернівецька області належать до групи регіонів із високим рівнем собівартості (140 – 155 грн. за ц). До третьої групи ввійшли Вінницька,

Донецька, Івано – Франківська, Кіровоградська, Луганська, Полтавська, Тернопільська, Хмельницька і Чернігівська області. Їм властивий середній рівень собівартості зернових і зернобобових культур (130 – 145 грн. за 1 ц). Житомирська, Київська, Сумська і Черкаська області – регіони з найнижчим рівнем собівартості (менше 125 грн. за 1 ц) [3].

Наступним показником є чистий дохід, що характеризує економічну ефективність діяльності всієї галузі. У 2008 р. він складав більше 19 млрд. грн., у 2010 році – 25,5 млрд. грн., а у 2012 році – 49,4 млрд. грн. Найбільше значення досліджуваного показника припало на Полтавську, Київську, Черкаську, Чернігівську та Вінницьку (понад 3 млрд. грн. у кожному регіоні), а найменше – на Закарпатську, Волинську, Івано – Франківську і Чернівецьку області.

Конкурентоспроможність формується із сукупності конкурентних переваг, що проявляються на світовому ринку шляхом їх порівняння з відповідними показниками зарубіжних фірм – конкурентів. Чинниками конкурентних переваг агропродовольчої продукції в Україні слугують: рівень рентабельності виробництва, рівень продуктивності праці, ефективність стратегічного планування, ефективність управління агроформуваннями та здатність швидко реагувати на запити і вимоги агропродовольчого ринку.

У 2012 р. загалом по Україні рівень рентабельності виробництва зернових і зернобобових культур становив 15,2 % (рис. 2). Найбільш рентабельною культурою стала кукурудза (19,8 %). Інші культури були менш рентабельними. Зокрема, рентабельність виробництва жита склала 5,5%. За рівнем рентабельності зернових і зернобобових культур регіони України можна поділити на декілька груп. Київська, Черкаська, Житомирська, Чернігівська та Кіровоградська області сформували групу з найвищим рівнем рентабельності (понад 20 %). Сумська, Волинська, Вінницька, Миколаївська, Хмельницька, Полтавська, Луганська, Івано – Франківська та Рівненська області утворили групу зі високим рівнем рентабельності (10 – 20 %). Третю групу (0 – 10 %) склали Харківська, Донецька, Херсонська, Чернівецька, Львівська і Закарпатська області. Вони належать до групи регіонів із середнім рівнем рентабельності. Четверта група (менше 0 %) – регіони з низьким рівнем рентабельності – включає Запорізьку, Одеську, Дніпропетровську області і АР Крим (рис. 3). Миколаївська, Київська, Чернігівська та Волинська області – регіони з відносно великою рентабельністю усіх культур. Натомість, Запорізькій, Херсонській і Донецькій областях характерна низька рентабельність [4].

За даними Державної служби статистики, у 2008 році ціна реалізації 1 ц. зернових і зернобобових культур становила 77,96 грн., у 2010р. – 112,5 грн. та у 2012 р. – 155,1 грн. Серед цін на зернові, то найвищі значення припадають на ячмінь (158,17 грн.), а найнижчі – на жито (132,57).

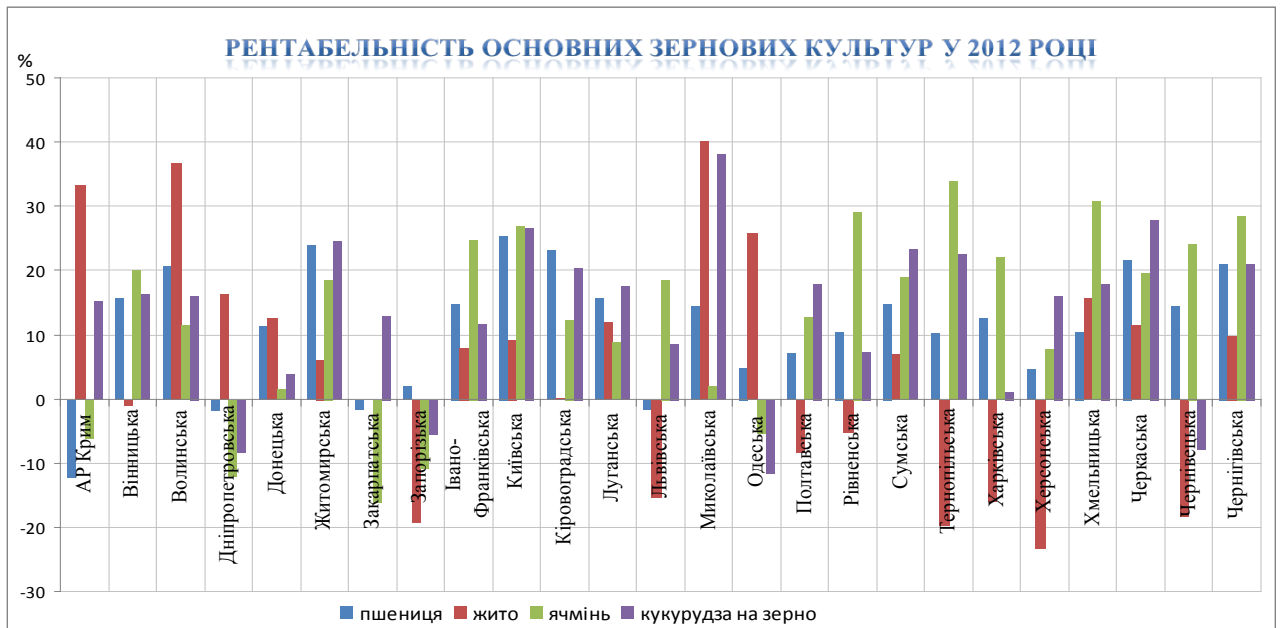

Рис. 3. Рентабельність основних зернових культур у 2012 році

Основні економічні показники такі як чистий дохід, рентабельність, собівартість та ціна реалізації у 2012 році показані на рис. 4.

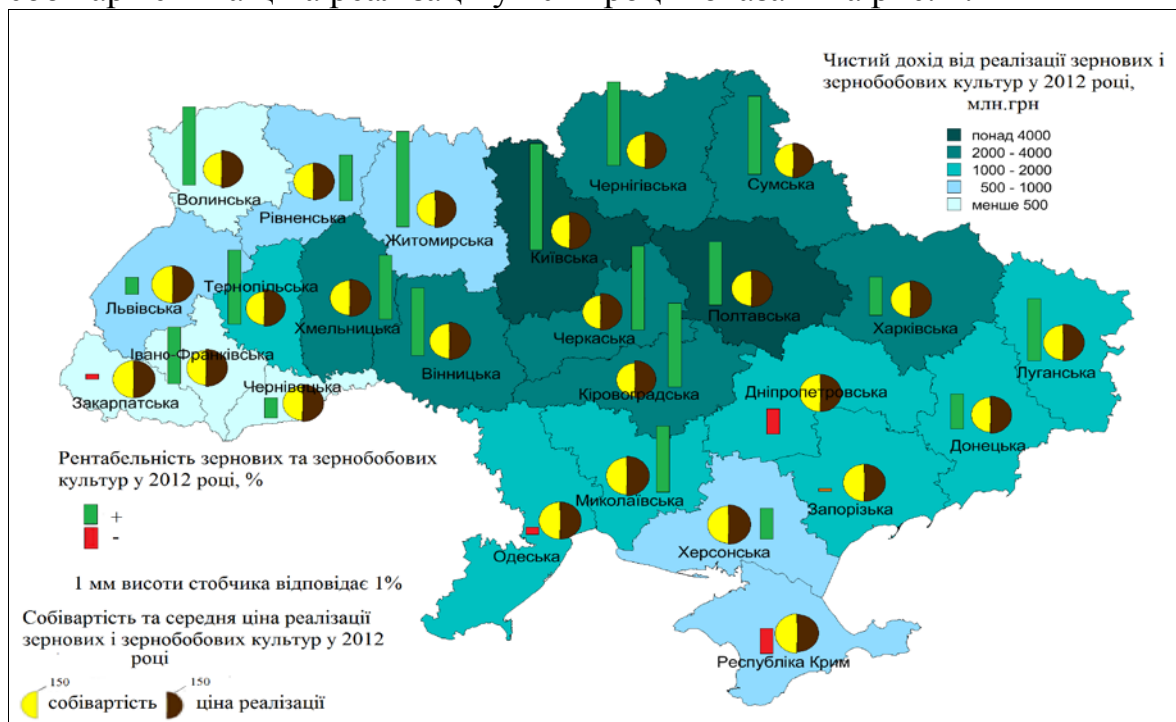

Рис. 4. Основні економічні показники виробництва зернових і зернобобових культур у 2012 році

На основі врахування обсягу виробництва, урожайності, реалізації, виробництва на одну особу, собівартості, прибутку від реалізації, рівня рентабельності та площі, з якої зібрані зернові і зернобобові культури, пшениця, ячмінь, кукурудза був розрахований інтегральний індекс конкурентоспроможності зернового господарства регіонів України.

Дослідження були проведені на основі даних за 2008, 2010 та 2012 роки. Протягом досліджуваного періоду спостерігається тенденція до зростання показника (2008 р. – 0,208, 2010 р. – 0,231, 2012 р. – 0,25). Отримавши дані щодо рівня конкурентоспроможності за 2012 рік, регіони України варто поділити на 4 групи. До першої групи слід віднести Хмельницьку, Черкаську і Вінницьку області. Зазначені регіони мають найвищий показник інтегрального індексу (понад 0,3). Для них характерні найкращі природні та економічні передумови для виробництва зернових і найвищий ступінь його розвитку. Друга група включає Полтавську, Тернопільську, Київську, Львівську, Чернігівську, Рівненську, Житомирську, Чернівецьку області та АР Крим. Їм властиве вище значення досліджуваного показника (0,25 – 0,3), ніж його середньостатистичне значення по Україні. Сумська, Закарпатська, Херсонська, Івано – Франківська, Волинська, Одеська, Миколаївська, Кіровоградська, Харківська і Дніпропетровська області належать до 3 групи регіонів. Їхній індекс конкурентоспроможності є нижчим за середній по Україні (0,2 – 0,25). І, нарешті, останню, четверту групу, складають Запорізька, Донецька та Луганська області. Вони мають найменшу конкурентоспроможність на ринку зерна (менше 0,2). У 2012 році негативну динаміку росту індексу конкурентоспроможності має тільки Харківська область. Цей показник зменшується з 0,253 (2008 рік) до 0,222 (2012 рік). Порівнюючи з 2008 р., у 2012 р. розрахований індекс зріс у решти регіонів.

Попри суттєві конкурентні переваги на ринку зерна є і значна кількість дестабілізуючих чинників його розвитку. Фахівці зернового ринку стверджують, що суттєвим дестабілізуючим чинником конкурентоспроможності зернового ринку є крайній ступінь нерозвиненості його інфраструктури. Так, наприклад, інфраструктура експорту морем розвинена дуже погано. Водний шлях до портів Азовського та Чорного морів (по Дніпру) практично не працює; елеватори в річкових портах перебувають у жалюгідному стані; при проектуванні мостів можливість проходу барж, як правило, не враховується. Залізниця, фактично, залишається єдиним монопольним перевізником.

Елеваторна інфраструктура створює дестабілізацію на ринку зерна через зношеність та неефективність їх роботи, втрати при зберіганні. Це визначає завищену вартість зберігання зернових на елеваторах та суттєві втрати при такому зберіганні, перевантаженні.

Важливим лімітуючим чинником є також несталість цін на зерно. Ситуація, за якої українські елеватори не здатні зберігати все вирощене зерно призводить до того, що після жнив на ринку зерна пропозиція більш як в два рази перевищує попит і, відповідно, ціни різко знижуються. При цьому Україна не може собі дозволити дорогу систему заставних цін, а також пов'язані з нею майбутні передбачення. Єдиний шлях підвищити результативність роботи системи маркетингу зерна - це зробити її відкритою для конкуренції. Звідси, вагомим інструментом державного регулювання зернового ринку є цінове регулювання, яке використовує інтервенційні

заходи з метою стабілізації цінових коливань. Основні зусилля державної політики в даній сфері мають концентруватися на розвитку ф'ючерсної біржової торгівлі, що дозволить забезпечити прогнозованість цінової динаміки і забезпечити дієвий механізм для страхування цінових ризиків. Чіткі, прозорі, заздалегідь відомі правила гри на ринку будуть сприяти не тільки ефективній роботі учасників ринку, а й залученню іноземних інвестицій, без яких зерновому господарству на даний момент не піднятися до рівня, на якому зернові будуть конкурентні не тільки на регіональному, а й на глобальному рівні.

Важливим з географічних позицій є використання диференційованого підходу до розвитку регіонів України, який передбачає зосередження зусиль у сфері створення сприятливого податкового, інвестиційного та комерційного клімату для учасників зернового ринку на основі визначення рівня пріоритетності розвитку регіонів. Це дозволить отримати більшу віддачу при вкладанні меншого обсягу ресурсів.

Інтеграційні процеси в державі зумовлюють формування підвищених вимог до суб'єктів господарювання. В сучасних умовах ефективність зерновиробництва окремих регіонів на рівні 25 ц/га, не дає змоги вітчизняним операторам зернового ринку отримувати значні конкурентні переваги. Підґрунтям збільшення рівня врожайності, якості та доступності зернової продукції повинен стати комплекс заходів з оновлення матеріально-технічної бази аграрних підприємств шляхом розробки і впровадження інновацій, особливо в таких сферах, як: технологія вирощування, збирання та зберігання зерна, селекційна робота.

Висновки. Результати дослідження показують, що Україна за обсягами виробництва і часткою на світовому ринку зерна входить до числа країн-лідерів, що вже свідчить про достатньо високий рівень конкурентоспроможності вітчизняного зернового ринку. Проте, провідним чинником такого рівня конкурентоспроможності є й низька ціна. Окрім ціни, конкурентоспроможність українського зерна включають нормативні та маркетингові характеристики, зокрема: умови доставки, рівень сервісу, розмір партії а також надійність та відомість постачальника чи посередника.

Стратегічними пріоритетами розвитку ринку зерна можуть бути: насичення вітчизняного ринку доступним та якісним зерном, вдосконалення на інноваційній основі матеріально-технічного забезпечення аграрних формувань, оптимізацію землеволодіння та землекористування, створення ефективної системи розподілу зерна, розвиток експортного потенціалу ринку, розвиток ринку страхування сільськогосподарських ризиків, ефективну цінову політику, трансформацію політики підтримки доходів сільськогосподарських товаровиробників.

Список використаних джерел:

1. Запотоцький С.П. Конкурентні засади формування ринку зерна в Україні: суспільно-географічний аспект вивчення / С. Запотоцький, В. Білявська, © Економічна та соціальна географія. – 2014. – вип. 1 (69)

- К.Атрощенко // Часопис картографії. Збірник наукових праць. – К., 2011. – Вип. 2. – с. 74-86.
2. Волошин Р.В. Формування конкурентних відносин на ринку зерна // Інноваційна економіка, 2007. – № 1. – С.179-185.
 3. Долішній М. І. Стратегічні фактори глобальної конкуренції і механізми забезпечення конкурентоспроможності регіонів / М. І. Долішній, П. Ю. Беленький, Н. І. Гомельська // Конкурентоспроможність: проблеми науки і практики: [монографія]. – Харків: ВД "ІНЖЕК", 2006. – С. 9–31.
 4. Конкурентоспроможність національної економіки / [за ред. д-ра екон.наук Б.Є.Кваснюка]. – К.: Фенікс, 2005. – 582 с.
 5. Майстро С. В. Національний аграрний ринок в умовах глобалізації: механізм державного регулювання : [моногр.] / С. В. Майстро. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. – 240 с.
 6. Саблук П. Т. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції практичний посібник / за редакцією П. Т. Саблука. – К.: ІАЕ, 2000. – 555 с.

Паренюк В., Капустюк Г., Запотоцький С. П. Конкурентні переваги зернового ринку України: суспільно-географічне дослідження

Визначено основні засади забезпечення конкурентоспроможності зернового ринку. Охарактеризовано стан та регіональні особливості зернового господарства в Україні. Проведено оцінку конкурентоспроможності ринку зерна регіонів України на основі факторних показників та інтегрального індексу конкурентоспроможності зернового ринку регіонів держави. Обґрунтовано ряд заходів вдосконалення конкурентоспроможності зернового ринку регіонів України.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкурентні переваги, конкуренція, ринок зерна, індекс конкурентоспроможності.

Паренюк В. Капустюк Г., Запотоцький С. П. Конкурентные преимущества зернового рынка Украины: общественно - географическое исследование.

Определены основные принципы обеспечения конкурентоспособности зернового рынка. Охарактеризованы состояние и региональные особенности зернового хозяйства в Украине. Проведена оценка конкурентоспособности на рынке зерна регионов Украины на основе факторных показателей и интегрального индекса конкурентоспособности зернового рынка регионов страны. Обосновано ряд мероприятий совершенствования конкурентоспособности зернового рынка регионов Украины.

Ключевые слова: конкурентоспособность, конкурентные преимущества, конкуренция, рынок зерна, индекс конкурентоспособности.

Parenjuk V. Kapustyuk G., Zapototsky S. P. Competitive advantages of the Ukrainian grain market: social-geographical research.

The basic principles ensuring competitiveness of the grain market have been determined. The condition and regional features of grain husbandry in Ukraine have been characterized. The evaluation of the competitiveness of the Ukraine's regions grain market has been developed on the basis factor indicators and the integral Competitiveness Index of the state regions grain market. Number of measures improving the competitiveness of the Ukraine's regions grain market has been proved.

Keywords: competitiveness, competitive advantage, competition, grain market Competitiveness Index.

УДК 911.3

Мельничук А.Л., к.г.н., доц., **Мельник Т. В.**, студ., **Шуляр В. В.**, студ.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РОЗВИТОК ТЕРИТОРІЇ БІЛОГІРСЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ НА ВИЗНАЧЕНИХ ІСТОРИКО- ГЕОГРАФІЧНИХ ЗРІЗАХ

Ключові слова: історико-географічний зріз, просторові трансформації, розвиток території.

Пізнання особливостей функціонування територіальних систем сформованих у наслідок людської діяльності пов'язане із з'ясуванням виявлення генетичних рядів розвитку його основних складових. Для всебічного аналізу природи, населення, господарства, їх взаємодії на конкретній території впродовж певного періоду часу застосовують, зокрема, метод історико-географічних зрізів.

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими завданнями. Виявлення загальних закономірностей формування систем природокористування, територіальної організації суспільства, екологічних ситуацій потребує, зокрема, розкриття особливостей їх становлення та трансформації на різних етапах розвитку. Виявлення історико-географічних зрізів суспільного розвитку низового адміністративного району дозволить обґрунтувати стратегію її розвитку у майбутньому.

Аналіз основних досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Дослідження особливостей розвитку суспільно-географічних об'єктів та їх основних компонентів у розрізі історико-географічних зрізів в Україні представлені в працях О. Афанасьєва, К. Воблого, Я. Дашкевича, Ф. Заставного, І. Зільбермана, І. Ковальчука, М. Крилова, В. Круля, С. Романчука, С. Рудницького, О. Шаблія та ін.

В своїх публікаціях вони виклали підходи до історико-географічних досліджень території, здійснили історико-географічний аналіз становлення та розвитку господарських комплексів, трансформації системи природокористування, системи розселення населення, міграційних процесів тощо на загальнодержавному та регіональному рівнях. Нереалізованим залишається загальновизнане виділення історико-географічних зрізів суспільного розвитку низових адміністративних районів із визначенням основних трансформацій суспільного розвитку в їх межах.

Дослідження формування та розвитку просторових елементів людської діяльності низового адміністративного району у розрізі основних історико-географічних зрізів має на меті здійснити аналіз його трансформації з позицій діахронічного підходу.

Було поставлено та вирішено наступні **завдання**: визначити основні історико-географічні зрізи суспільного розвитку на території України та дати характеристику визначальних особливостей трансформацій у їх розрізі.

Основна частина.

Основною відмінною рисою одного зрізу від іншого, на нашу думку, є суттєва перебудова системи взаємозв'язків у системі життєдіяльності. Провідними чинниками кардинальних трансформацій системи зв'язків суспільно-географічного комплексу виступають особливості розвитку ландшафтів та їх структури, технологічний та науково-технічний прогрес, етнокультурні особливості побудови систем життєдіяльності.

За критерії виділення істотко-географічного зрізу ми прийняли флуктації процесу опанування людиною території дослідження, державних та етнічних меж і кордонів; суттєві зміни у системі природокористування та антропогенного перетворення навколишнього природного середовища; демографічні переходи від одного типу відтворення населення до іншого; трансформації господарської структури, які ведуть до перебудови усієї системи просторових зв'язків територіальних комплексів; просторові трансформації культурного середовища на території дослідження [1].

Найбільш загальними історико-географічними зрізами розвитку Білогірського району Хмельницької області ми вважаємо [за 1]:

I. Початок формування суспільного простору (до V - IV тис. до н.е.);

II. Утвердження відтворювального типу господарства (V - IV тис. до н.е. – VI - VII ст. до н.е.);

III. Політико-географічна організація суспільства (VI - V ст. до н.е. - VIII ст. н. е.);

IV. Формування внутрішньодержавних регіонів та посилення зв'язків між ними (IX - XV ст.);

V. Утвердження національно ринку (XVI - XVII ст.);

VI. Демографічне зростання та зародження індустріального виробництва (XVIII - поч. XX ст.);

VII. Утвердження індустріально-аграрного типу господарського розвитку (30-ті - 90-ті рр. XX ст.).

1. Початок формування суспільного простору України (до V - IV тис. до н.е.). На першому етапі сформувались близькі до сучасних природні умови розвитку суспільства, відбувається початковий етап заселення території людиною нашого виду, виникають господарські та культурні територіальні зв'язки, здійснюється достатньо помітний тиск системи життєдіяльності людини на навколишнє природне середовище. В останнє зледеніння на території України на території хмельницької області півночі у фауні переважали великі стадні тварини. В таких умовах сформувалось первісне суспільство мисливців на мамонта. Для них були характерними парні сім'ї, в якій виховували 5-7 дітей та патріархат. Сім'я жила на території общини (2-5 сімей) та в господарському плані залежала від неї. Общини, в межах яких відбувався обмін шлюбними партнерами утворювали племена (до 500 осіб). Племена формували певні етно-культурні спільноти – протоетноси із власними територіями існування. Чисельність населення, його спосіб життя напряду залежали в цей час від навколишнього природного середовища. Більшість знайдених на території Білогірського району знарядь праці цього періоду знаходять на крутих берегах Горині (в районі сіл Тихомель, Старики, Суховоля, Залужжя), на її притоках – Полкві, Тростянці. Їх поселення зафіксовано в районі сіл Миклаші, Кащенці, Коритне, Вікнини, Переросле, Хорошів, Боровиця, Сивки, Ставищани. На стійбищах переважно знаходять великі, переважно рубаючі, кам'яні знаряддя для полювання. В поселеннях знайдено гірський кришталь, морські раковини, вохру, бурштин, що свідчить про контакти дуже віддалених в просторі общин [3, с. 8].

В період, коли людина на теренах сучасної України жила із полювання та збиральництва, було покладено початок соціологізації ландшафту – просторові зв'язки в його межах збагатились пов'язаними з людською діяльністю: розселенськими, культурними та іншими. Найбільший вплив на подальший суспільний розвиток аж до нині, мало формування культурного середовища.

2. Утвердження відтворювального типу господарства (V - IV тис. до н.е. – VI - VII ст. до н.е.). На території району елементи землеробства були характерними для життєдіяльності представників Буго-Дніпровської археологічної культури. У північній частині району з поселеннями поблизу озер і струмків розвивалося примітивне мотичне землеробство. У районі сіл Кащенці, Сивки, Хорошів до цього часу відносять знахідки кремінних серпів. Різноманітній глиняний посуд найчастіше траплявся дослідниками у неолітичних похованнях поблизу сіл Сивок, Кащенець, Ставищан, Коритного, Вікнин, Шельвова, Шекеринець, Перерослого. Було виявлено гончарну майстерню в багатому на глину селі Надишень. Аграрна економіка утвердилась на території району у V-IV тис. до н.е і пов'язана із життєдіяльністю представників Трипільської археологічної культури (виявлено поселення в районі Білогір'я, Залужжя, Лепесівки. Ямполья) [3, с. 9 – 11]. Жили з вирощування пшениці, ячменю, розведення ВРХ, кіз, овець, свиней. Будували глинобитні прямокутні будинки, стіни білили та

розмальовували. Поступово освоїли усі придатні для орного землеробства ґрунти від Карпат до Дніпра. Будували глинобитні прямокутні будинки, стіни білили та розмальовували. Порівняно із попереднім періодом просторові суспільні зв'язки ускладнились [1]. Активно зводився ліс, природна рослинність змінювалась сільськогосподарськими культурами, формується мережа поселень типова для річкових цивілізацій, яка на довгий період визначатиме особливості розселення населення, основним для сучасного часу стало започаткування аграрного господарства, яке залишається одним з провідних і у сучасній економіці України, і визначило трансформацію інших складових суспільного розвитку, насамперед культури та духовної сфери [4].

3. Політико-географічна організація суспільства (VI – V ст. до н.е. - VIII ст. н. е). Першою грандіозною наддержавою Центральної Європи стало Царство Скоротів Поблизу поселень поблизу с. В'язовець і с. Воробіївка знайдено поселення, які належали до скіфського періоду. Поселення черняхівців зафіксовано в околицях Білогір'я, Варивідок, Коритного, Шельвова, а також відоме поселення біля с. Лепесівки (Уже перші розвідки під Лепесівкою, здійснені експедицією Інституту археології АН УРСР, виявили одну з найпримітивніших ознак цього сільбища – високо розвинуте гончарне виробництво). Їхні поселення розміщувалися на схилах берегів річок і складалися із багатьох окремих дворів Основу господарства в черняхівців складало землеробство, набувають розвитку ремесла. На поселенні біля с. Лепесівки археологи знайшли виразний речовий матеріал, найрізноманітніший ліпний і круговий посуд. Багаті волинські землі, південну частину яких нині займає Білогірський район, у VII ст. заселяло словянське плем'я дулібів Політична організація простору зокрема зафіксована у просторі тут укріпленими кордонами-валами. Перший з них починається в Кашенецькому лісі і тягнеться аж до «муніївського замчиська», другий бере початок у лісі поблизу с. Воробіївки, йде до с.Норилова і далі на захід .[3, с. 13 – 21]. У цей час регіон став частиною потужних державних утворень – Царства Скоротів і Антського царства.

4. Інтенсифікації зв'язків регіонів (IX – XV ст.) Давньоруська держава – найбільша у Європі – об'єднувала більше 20 народів. Значним був соціально-економічний розвиток території України і у часи Галицько-Волинської держави та у підупадання під владу Литви. Система розселення мала чіткі риси річкової цивілізації. На річках – основних транспортних артеріях – виникали основні міста: торговельні, а пізніше і ремісничі центри. Навколо них виникали менші поселення – містечка (городища) – як центри землеробства, мисливства, рибальства, які у свою чергу були пов'язані із хуторами у два-три двори. Територія Білогірського району була межевою між Київським та Волинським князівствами. В різний час була окраїною того чи іншого князівства (переважно Київського). Виняткове вигідне положення на торговельних шляхах, що зв'язали Київську землю з Західноукраїнськими призвели до швидкого розвитку мережі поселень. Край потрапив під вплив так званих Болхівських міст – поселень з високим рівнем розвитку торгівлі,

які намагались рівновіддалитись від Києва, Галича та Володимира, з метою отримати найвищий зиск від розвитку торгівлі. У краю проживало як слов'янське населення так і представники степовиків, формувалась мережа поселень з обороною функцією. Найдавніше розселення регіону якраз найчіткіше фіксується на Верхній Горині. Зокрема за С. Демидком [5] у напрямі з Вишнівця на Тихомль виділені дві агломерації городищ та поселень. У районі Тихомля (шість селищ, два городища) середня відстань між населеними пунктами у групах – 1,4 км, між групами – 7,5 км. Більшість пам'яток розташована по берегах Горині (65 %). Виділились спеціалізовані сільськогосподарські регіони. Білогірський район належав до району орного землеробства у Лісостепу з основною сільськогосподарською культурою пшеницею. Зберігають своє важливе значення у господарському комплексі промисли – насамперед, бджільництво, мисливство, рибальство, збиральництво. Значного розвитку набуло ремесло – металургія та обробка заліза, будівельна справа, гончарство, столярство.

На даному історико-географічному зрізі отримала розвиток система розселення населення. Це час інтенсивного перетворення навколишнього природного середовища. У розвитку господарського комплексу найважливішим став розвиток ремесел та становлення чисельних його центрів. Адміністративний устрій Київської Русі базувався на етногеографічних особливостях населення і в основних рисах визначає сучасну етнографічну карту України. Основними трансформуючими суспільний розвиток особливостями стали його спрямованість у загальноєвропейському контексті та виникнення спеціалізації господарського розвитку, які призвели до інтенсифікації внутрішніх зв'язків населення, консолідації нації.

5. Утвердження національно ринку (XVI - XVII ст.). Внаслідок Визвольної війни 1648-1654 р. склались передумови для ефективного суспільного розвитку України. У сільському господарстві почали перемагати рентні відносини над відробними. Провідну роль у господарському комплексі продовжувало відігравати хліборобство. Почали інтенсивно впроваджувати сівозміну, удобрення ґрунтів гноєм, попелом, торфом, дотримувались чотириетапної сезонної оранки. Лісостепова сільськогосподарська зона спеціалізувалась на вирощуванні пшениці, вівса, гречки, коноплі, ВРХ, овець. До кінця XVII ст. сформувалась торговельна інфраструктура. Густа мережа базарів, торгів, ярмарків сприяли зміцненню торгових зв'язків між селом і містом, господарськими районами країни. Ярмарки мали загальноукраїнський характер, що обумовлювало зміцнення зв'язків між українськими землями. Розвиток товарного сільського господарства, промислового виробництва призвело до формування національного ринку. У другій половині XIV на території сучасного селища Білогір'я оселилося багато поляків. Воно отримало назву Ляхівці. Перша письмова згадка про нього пов'язана із 1441 роком. З 1569 року Ляхівці в складі Волинського воєводства належали Речі Посполитій. 1583 року їм

надається магдебурзьке право. В містечку регулярно проводяться торги та ярмарки, сформувалась потужна торговельна інфраструктура – крамниці, пекарні, заїжджі двори, шинки, територія для ярмарку. Удосконалюються шляхи сполучення через річку Горинь, біля Гайдацької (Мокрої) Волі з Базалією, а також через село Жижниківці і далі, на Окріп та на Ізяслав. Пожвавлюється рух між Ляхівцями і Острогом через Ямпіль.[3, с. 34] Майже кожна родина займалася прядінням і ткацтвом з використання місцевої сировини – конопель та льону. Поширеним видом промислу, відомими у краю з неоліту залишалось гончарство. Існували на території Білогірського району ковальство, теслярство, обробка каменю, гутництво, смоловаріння, добування дьогтю, крейди, деревного вугілля, поташу, торфу, який був основним видом палива для жителів регіону.

6. Демографічне зростання та зародження індустріального виробництва (XVIII - поч. XX ст.). У XVIII – на початку XX ст. в Україні відбувається демографічний вибух. Підвищення продуктивності праці, переважання аграрного виробництва обумовили різке зростання кількості жителів на території України. Внаслідок реформ на селі 1848 та 1861 рр., Столипінської реформи 1910 р. в Україні відбулось зростання товарного, підприємницького виробництва на селі. У кінці XIX ст. в Україні розпочалась індустріалізація [6]. Їй передував промисловий переворот, який забезпечував розвиток промислового виробництв з мануфактурного. На Поділлі вони реалізовувались повільно та неефективно. У Білогірському районі промисловий переворот був пов'язаний з будівництвом нечисленних підприємств та збільшенням площ під технічними культурами. Більшість поміщицьких земель на Ляховеччині була зайнята цукровим буряком, житом, ячменем. Внаслідок індустріалізації у Ляхівцях і Ямполі функціонували два державні млині на р. Горинь, цегляний завод, торфопідприємство, меблева артіль, два підприємства з виробництва крейди. З формуванням мережі залізниць в країні пов'язана поява залізничних станцій у Суховолі та Лепесівці [7].

Незважаючи на істотне економічне зростання району в XIX – на початку XX століть, залежність її від чужих держав України не дозволила вирішити проблему становлення економіки промислового типу. Галузева структура промисловості залишалась однобокою, мала характер типовий для колоніальних територій. В Білогірському районі в XIX – на початку XX століття докорінних якісних змін не відбулось, індустріалізацію завершено не було.

7. Утвердження індустріально-аграрного типу господарського розвитку (30-ті - 90-ті рр. XX ст.). У радянський період існування територія району набула сучасної конфігурації. Сформувалась сучасна система розселення населення. Провідне місце в господарському комплексі зайняло матеріальне виробництво. Найзначнішими чинниками, які стримували розвиток району в радянську добу. Нова індустріалізація в районі пройшла в 30-х роках XX ст. До 1940 року підприємства місцевої промисловості, на

яких було зайнято понад 90 робітників, випускали продукцію на суму 3,8 млн. крб. В 1940 році побудовано лікарню на 75 ліжок, в якій працювало 3 лікарі, 30 чоловік середнього і молодшого персоналу. 1946 року село перейменовано на Білогір'я. До 1970-х років відбувається укрупнення колгоспних господарств. В околицях Білогір'я відкрито торфовидобувну дільницю, збудовано цегельний завод, який виробляє на рік 8 млн. штук цегли, ремонтно-механічний завод, який спеціалізувався на виробництві запчастин для сільськогосподарських машин. З 1960 року Білогір'я отримало статус смт. Тут функціонували районне об'єднання «Сільгосптехніка», об'єднання «Міжколгоспбуд», комбінат побутового обслуговування, райхарчопромкомбінат, рембуддільниця, районна електростанція, хлібозавод, хлібоприймальний і бурякоприймальний пункти.

Таким чином, виділені нами історико-географічні зрізи передають основні трансформаційні особливості суспільного розвитку на території райони, та дають основу для більш повного розуміння особливостей розвитку сучасного суспільно-географічного комплексу країни та її регіонів, розробки політики та стратегії регіонального розвитку.

Висновок. Проведене виділення історико-географічних зрізів та обґрунтування визначних для них трансформацій історико-географічних зрізів може бути основою для виділення відповідних історико-географічних зрізів інших територій. Важливе його врахування також для розробки та впровадження стратегії суспільного розвитку району, регіональної політики держави.

Список літератури

1. Жекулин В.С. Историческая география: предмет и методы / Жекулин В.С. – Л.: Наука, 1982. – 224с.;
2. Мельничук А.Л. До питання формування східної межі європейського суспільства / Мельничук А.Л. // Розвиток географічної думки на півдні України: проблеми і пошуки: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 50-річчю Мелітопольського відділу Українського географічного товариства (27 – 28 вересня 2006 року). Мелітополь: “Видавництво Мелітополь”, 2006. – с. 116 – 122;
3. Кадук І. П. Край білих гір. До 85 – річчя утворення Білогірського району (1923-2008) / Кадук І. П. – Шепетівка, 2008. – 285 с.;
4. Мерперт Н.Я. Об этнокультурной ситуации IV-III тыс. до н.э. в циркумпонтийской зоне / Мерперт Н.Я. // Древний Восток, этнокультурные связи. – вып. LXXX. – М.: Наука, 1988;
5. Демидко С.Ю. Освоєння межиріччя Горині і Південного Бугу в XI – XIII ст. / Демидко С.Ю. // Велика Волинь: минуле і сучасне: мат. Міжнар. наук.-краєзнавч. конф. (жовтень 1994 р.). – Хмельницький; Ізяслав; Шепетівка, 1994. – С. 446 – 449;
6. Лановик Б.Д. Р.М. Історія господарства: Україна і світ: Підручник / Лановик Б.Д., Матисякевич З.М., Матейко Р.М. – К.: Вища школа, 1995. – 480 с.;
7. Теодорович Н. И. Историко-статистическое

описание церквей и приходов Волынской епархии / Теодорович Н.И. – Т. 2. – Почаев, 1889. – 1120 с.

Мельничук А.Л., Мельник Т.В., Шуляр В.В.. Розвиток території Білогірського району Хмельницької області на визначених історико-географічних зрізах.

У статті виділено історико-географічні зрізи формування та розвитку Білогірського району Хмельницької області. Виявлено основні просторові трансформації на кожному з них. Зміни суспільно-географічного комплексу району передано крізь призму провідних суспільних процесів: системи природокористування, розселення населення, господарського, політичного та культурного розвитку. Визначено глибину прояву суспільних процесів минулих часів на сучасний суспільний розвиток території району.

Ключові слова: історико-географічний зріз, просторові трансформації, розвиток території.

Мельничук А.Л., Мельник Т.В., Шуляр В.В. Развитие территории Белогорского района Хмельницкой области на определенных историко-географических срезах.

В статье выделены историко-географические срезы формирования и развития Белогорского района Хмельницкой области. Выявлены основные пространственные трансформации на каждом из них. Изменения общественно-географического комплекса района передано через призму ведущих общественных процессов: системы природопользования, расселения населения, хозяйственного, политического и культурного развития. Определена глубина проявления общественных процессов прошлых времен на современное общественное развитие территории района.

Ключевые слова: историко-географический срез, пространственные трансформации, развитие территории.

Melnychuk A., Melnyk V., Shulyar V. Territorial development of Bilohiria district in Khmelnytskyi oblast at distinguished historical-geographical cross sections

The aim of this article is to distinguish developmental historical-geographical cross-sections of Bilohiria district in Khmelnytskyi oblast and to reveal basic spatial transformations at each of them. Changes in the district human-geographical complex is demonstrated through the prism of the leading social processes, namely environmental management system, distribution of population, economic, political and cultural development. The level of past social processes influence on the modern social development is determined.

Keywords: historical-geographical cross-sections, spatial transformations, development of the territory.

УДК 911.3

Батиченко С.П., асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТИПІЗАЦІЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЗА ЗАХВОРЮВАНІСТЮ НАСЕЛЕННЯ

Ключові слова: захворюваність, рівень захворюваності, типізація, тип регіону

Вступ. Постановка проблеми. Суспільно-географічне дослідження захворюваності населення регіонів України розкриває територіальні тенденції, особливості та закономірності поширення хвороб. Таке дослідження спрямоване на виявлення основних чинників захворюваності населення регіонів, тенденцій поширення різних видів захворювань в контексті соціально-демографічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічною основою суспільно-географічного дослідження захворюваності населення стали теоретичні та прикладні розробки фахівців у галузі медичної географії – В. Барановського, Е. Бондаренка, В. Гуцуляка, В. Шевченка, Л. Шевчук, Л. Романів, Г. Баркової, І. Мартусенко, Д. Шиян та ін. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених медико-географічним дослідженням, суспільно-географічні аспекти захворюваності населення вивчені недостатньо.

Формування цілей, постановка завдання. Метою написання статті є здійснення типізації регіонів України за рівнем захворюваності населення та визначення проблем і пріоритетних напрямів зниження рівня захворюваності населення для виділених типів.

Виклад основного матеріалу. Медична географія вивчає медико-географічні системи, закономірності поширення хвороб, вплив на захворюваність соціально-економічних причин та природно-географічні передумов їх поширення. В наш час в Україні сформувалися такі напрямки наукових досліджень в медичній географії: визначення впливу природних, соціально-економічних, організаційно-управлінських та інфраструктурних чинників на стан здоров'я населення; вивчення медико-географічних систем мезорівня; вивчення географії захворюваності населення; дослідження питань історії медичної географії; медико-географічне картографування та моделювання.

Географія захворюваності населення – це складова медичної географії, яка вивчає територіальні відміни та особливості захворюваності населення, досліджує закономірності територіального поширення хвороб та встановлює причини, що їх зумовлюють. Окрім огляду просторового розміщення хвороб, факторів впливу на захворюваність населення, вона займається вивченням доступу до медичних послуг та просторового розміщення закладів, що

надають медичні послуги. Суспільно-географічне дослідження захворюваності населення включає просторово-часовий аналіз поширення хвороб та виявлення чинників, які його зумовлюють. Таким чином, просторові аспекти захворюваності населення на різні види хвороб передбачають типізацію регіонів за поширенням хвороб та рівнем захворюваності населення, що формується під впливом ряду чинників. Просторово-часові аспекти захворюваності населення визначають необхідність групування регіонів за динамікою процесів поширення різних видів захворювань.

На основі проведених групувань та кластеризацій регіонів України методом Варда, агломерованим методом та методом побудови карт самоорганізації Кохонена за кількісними і якісними показниками захворюваності населення доцільно виділяти такі типи регіонів за поширенням хвороб та рівнем захворюваності населення (рис. 1):

Тип 1 – Волинська, Рівненська, Тернопільська, Закарпатська та Чернівецька області – що характеризується найнижчим в Україні рівнем захворюваності дітей і підлітків, низьким рівнем захворюваності на туберкульоз, злоякісні новоутворення та розлади психіки, дитячої смертності та інвалідності населення, середнім рівнем загальної захворюваності населення.

Тип 2 – м. Київ – що характеризується найнижчим в Україні рівнем захворюваності населення на туберкульоз та розлади психіки, низькою дитячою смертністю, інвалідністю населення, високим рівнем поширення злоякісних новоутворень та загальної захворюваності населення.

Тип 3 – Вінницька, Київська, Харківська, Львівська, Івано-Франківська, Черкаська, Чернігівська, Хмельницька області та АР Крим – що характеризується низьким в Україні рівнем дитячої смертності, середнім рівнем захворюваності населення на туберкульоз, злоякісні новоутворення, розлади психіки, інвалідності населення, високим рівнем загальної захворюваності населення.

Тип 4 – Донецька, Луганська, Запорізька, Сумська, Житомирська та Полтавська області – що характеризується низьким в Україні рівнем загальної захворюваності населення, середнім рівнем захворюваності на злоякісні новоутворення та розлади психіки, високим рівнем захворюваності населення на туберкульоз, дитячої смертності та інвалідності населення.

Тип 5 – Дніпропетровська, Кіровоградська, Одеська, Миколаївська та Херсонська області – що характеризується низьким в Україні рівнем загальної захворюваності населення працездатного віку та дітей і підлітків, найвищим рівнем захворюваності населення на туберкульоз, злоякісні новоутворення та розлади психіки, високим рівнем дитячої смертності та інвалідності населення.

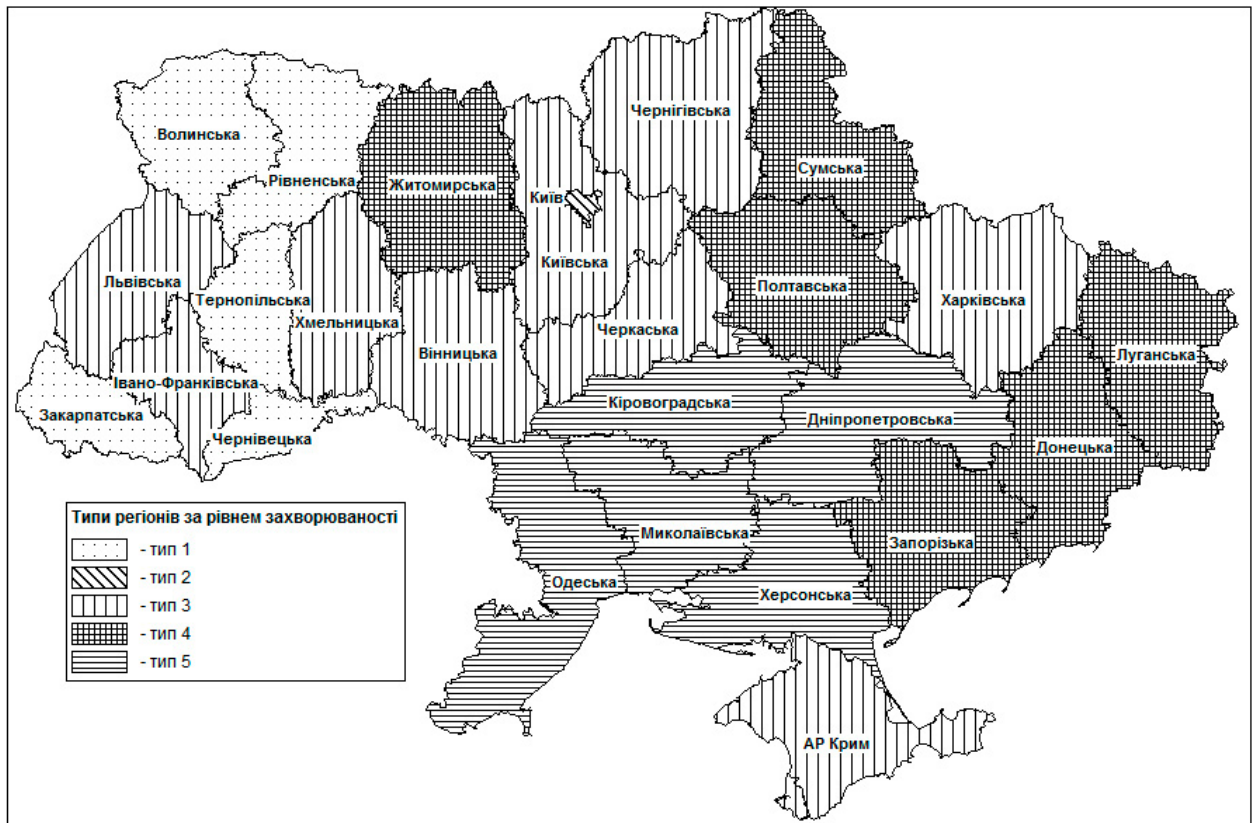

Рис. 1. Типи регіонів за рівнем захворюваності населення

На сучасному етапі розвитку суспільства стан здоров'я населення України характеризується високим рівнем поширення хронічних та соціально небезпечних захворювань. Високими залишаються показник смертності населення від різних видів захворювань та рівень інвалідності. Все це негативно впливає на рівень соціальної безпеки держави та її регіонів. В Концепції національної безпеки України серед трьох основних напрямів державної політики національної безпеки в соціальній сфері названі:

- вживання своєчасних заходів щодо протидії кризовим демографічним процесам;
- створення ефективної системи соціального захисту людини, охорона та відновлення її фізичного і духовного здоров'я;
- стимулювання розвитку і забезпечення всебічного захисту освітнього і культурного потенціалу України.

Водночас, основними загрозами соціальних пріоритетів національної безпеки України визначені:

- низький рівень життя та соціальної захищеності значних верств населення;
- наявність значної кількості безробітних та неконтрольованість міграційних процесів;
- погіршення стану здоров'я населення, високий рівень його захворюваності.

Проблеми захворюваності населення України об'єднані в такі блоки:

Блок 1. *Проблеми демографічного навантаження, як чинники захворюваності населення України:*

- старіння населення, регресивна вікова структура населення;
- низька тривалість життя населення;
- високий рівень смертності населення, насамперед, чоловіків у працездатному віці;
- високий рівень дитячої смертності;
- депопуляція населення.

Блок 2. *Проблеми медичного обслуговування, як чинники захворюваності населення України:*

- низька фізична (в сільській місцевості) та економічна (для окремих категорій населення) доступність якісної медичної допомоги;
- нераціональна організація системи надання медичної допомоги;
- незадовільний стан автопарку швидкої медичної допомоги;
- недостатній рівень підготовки кваліфікованих фахівців для медичних закладів, насамперед у сільській місцевості, неукomплектованість кадри закладів медичного обслуговування, постаріння кадрів;
- неконкурентоспроможний рівень заробітної плати працівників медичної сфери, що впливає на мотивацію праці та якість надання медичних послуг;
- брак сучасних медичних технологій, недостатнє володіння ними, застарілість матеріально-технічної бази та неукomплектованість медичних закладів обладнанням, приладами та медикаментозними препаратами;
- недостатнє та неефективне фінансування медичної системи;
- відсутність нормативно-правового регулювання платних медичних послуг.

Блок 3. *Проблеми незадовільного стану здоров'я населення України:*

- рівень загальної захворюваності населення зростає;
- високі показники захворюваності населення на туберкульоз та смертності населення від туберкульозу. За даними ВООЗ показник захворюваності населення на туберкульоз в Україні вдвічі вищий від середнього по країнах Європи;
- низький рівень реалізації заходів протидії туберкульозу;
- швидкі темпи поширення та високий рівень захворюваності населення на злоякісні новоутворення;
- низька ефективність лікування хворих на злоякісні новоутворення;
- пізнє виявлення соціально вразливих захворювань, таких як активний туберкульоз та злоякісні новоутворення, запущені та невиліковні форми даних видів захворюваності, ускладнення хронічних захворювань, особливо в сільській місцевості;
- недостатня забезпеченість життєво необхідними медичними препаратами та низький рівень їх доступності;

- низький рівень забезпеченості сільського населення аптечними закладами, а також недостатня наявність в них повного спектру медикаментозних препаратів.

З метою покращення складної медико-демографічної ситуації в Україні необхідні такі першочергові заходи:

- здійснення активної демографічної політики, спрямованої на стимулювання народжуваності і зниження смертності населення;
- реалізація соціальної політики підтримки молоді та захисту людей похилого віку, інвалідів;
- створення умов для стимулювання здорового способу життя, формування у населення поведінки, спрямованої на самозбереження;
- створення економічних умов для підвищення рівня життя населення і можливостей для самостійного зміцнення здоров'я;
- активізація ефективної профілактики захворювань різної етіології, особливо соціально значимих (туберкульоз, онкологічні захворювання);
- посилення заходів з попередження захворювань, запобігання інфекційним захворюванням;
- підвищення територіальної доступності та якості медичної допомоги для населення;
- удосконалення первинної медико-санітарної та екстреної медичної допомоги;
- покращення забезпеченості медичних закладів необхідною та сучасною матеріально-технічною базою (обладнанням, інвентарем та медикаментозними препаратами);
- реконструкція старих та будівництво нових перинатальних центрів, диспансерів по боротьбі з онкологічними хворобами, туберкульозом, наркоманією, психічними розладами;
- створення ефективної моделі координації роботи державних та приватних установ охорони здоров'я;
- удосконалення механізму фінансування та збільшення державних асигнувань у сферу охорони здоров'я;
- провадження системи стимулів покращення роботи працівників медичної сфери.

Розроблені заходи покращення медико-географічної ситуації для виділених за рівнем захворюваності населення типів регіонів України.

Тип 1 – З метою зниження рівня загальної захворюваності населення та стабілізації ситуації з показниками захворюваності населення на туберкульоз, злоякісні новоутворення, психічні розлади, а також рівня інвалідності та дитячої смертності в регіонах необхідно здійснити такі пріоритетні заходи:

- знизити рівень безробіття, створити нові робочі місця в туристичній сфері, сільському господарстві, підвищити номінальну заробітну

плату населення, скоротити рівень бідності населення, створити передумови для формування середнього класу;

- удосконалити систему первинної медико-санітарної допомоги у сільській місцевості на основі впровадження практики сімейної медицини;
- корелювати забезпечення закладами охорони здоров'я та медичними фахівцями відповідно до потреб населення, насамперед, в сільській місцевості;
- модернізувати та укомплектувати заклади охорони здоров'я матеріально-технічною базою;
- модернізувати та укомплектувати швидку медичну допомогу, насамперед, в сільській місцевості;
- налагодити регулярні профілактичні огляди населення з метою виявлення різних видів захворюваності на ранніх етап розвитку.

Туп 2 – Для зниження рівня загальної захворюваності населення та захворюваності на злоякісні новоутворення і стабілізації ситуації щодо захворюваності населення на туберкульоз, розлади психіки, дитячої смертності та рівня інвалідності населення необхідно здійснити такі пріоритетні заходи:

- розробити та реалізувати стратегію формування здорового способу життя населення;
- підвищити ефективність використання наявних фінансових, матеріальних та кадрових ресурсів сфери охорони здоров'я;
- поліпшити надання медичної допомоги соціально вразливим верствам населення;
- вдосконалити укомплектованість та модернізувати матеріально-технічну і медикаментозну базу закладів діагностування та лікування хворих на онкологічні хвороби;
- запровадити обов'язковий безкоштовний профогляд населення;
- створити ефективну модель координації роботи приватних установ охорони здоров'я.

Туп 3 – Оскільки для регіонів даного типу характерний середній рівень захворюваності населення на туберкульоз, злоякісні новоутворення, розлади психіки, середній рівень інвалідності та високі показники загальної захворюваності поєднанні з низьким рівнем дитячої смертності, з метою покращення ситуації пріоритетними визначені такі заходи:

- зниження рівня безробіття, створення нових робочих місць, підвищення номінальної заробітної плати населення, створення передумов для формування середнього класу;
- реалізація соціальної політики підтримки молоді та захисту людей похилого віку;
- удосконалення системи первинної медико-санітарної допомоги у сільській місцевості;

- оптимізація територіальної структури медичної сфери, підвищення територіальної доступності та якості медичної допомоги для сільського населення;
- забезпечення закладів охорони здоров'я достатньою кількістю ресурсних засобів та модернізація їх матеріально-технічної бази, насамперед, в сільській місцевості;
- проведення безкоштовних профілактичних заходів захворюваності населення на соціально небезпечні та інфекційні хвороби;
- покращення фінансування сфери охорони здоров'я та підвищення мотивації праці медичних працівників;
- удосконалення роботи санаторно-курортних та лікувально-профілактичних закладів, збільшення їх фінансування.

Тип 4 – Для регіонів, що характеризуються низьким рівнем загальної захворюваності населення, середнім рівнем захворюваності на злоякісні новоутворення та розлади психіки, високим рівнем захворюваності населення на туберкульоз, дитячою смертністю та інвалідністю населення пріоритетними визначені такі заходи:

- здійснення активної демографічної політики, спрямованої на стимулювання народжуваності;
- активізація ефективної профілактики захворювань різної етіології, насамперед, соціально значимих (туберкульоз, наркоманія);
- створення умов для стимулювання здорового способу життя, формування у населення поведінки, спрямованої на самозбереження;
- підвищення якості надання медичних послуг за рахунок оптимізації мережі медичних закладів, запровадження ефективної системи лікування хворих;
- модернізація та укомплектованість необхідною матеріально-технічною базою закладів діагностування та лікування хворих на туберкульоз, онкологічні захворювання;
- проведення обов'язкових регулярних профілактичних оглядів, підвищення якості медичного обслуговування підлітків, матерів з дітьми віком до 1 року, вагітних, жінок фертильного віку;
- проведення активної екологічної політики з метою покращення ситуації із забрудненням атмосферного повітря, якістю питної води та поводження з відходами;
- збільшення фінансування закладів охорони здоров'я.

Тип 5 – Для регіонів, що характеризуються низьким в Україні рівнем загальної захворюваності населення працездатного віку та дітей і підлітків, найвищим рівнем захворюваності населення на туберкульоз, злоякісні новоутворення та розлади психіки, високим рівнем дитячої смертності та інвалідності населення пріоритетними визначені такі заходи:

- активізація ефективної профілактики захворювань різної етіології;

- забезпечення ефективної профілактики поширення інфекційних захворювань, передусім туберкульозу, забезпечення повної та ефективної імунізації дітей та підлітків;
- популяризація здорового способу життя, насамперед, серед підлітків та молоді;
- оптимізація територіальної структури медичної сфери, підвищення територіальної доступності та якості медичної допомоги для сільського населення;
- забезпечення закладів охорони здоров'я достатньою кількістю ресурсних засобів та модернізація їх матеріально-технічної бази, насамперед, в сільській місцевості;
- удосконалення первинної медико-санітарної допомоги в сільській місцевості;
- реконструкція старих та будівництво нових перинатальних центрів, диспансерів по боротьбі з онкологічними хворобами, туберкульозом, наркоманією, психічними розладами;
- удосконалення механізму фінансування сфери охорони здоров'я, підвищення мотивації праці медичних працівників;

Висновки. На державному рівні в Україні є потреба проведення ефективної реформи медичної сфери з метою поліпшення стану здоров'я населення, зменшення рівня захворюваності, інвалідності та смертності населення, зменшення рівня дитячої смертності, підвищення якості та доступності медичної допомоги. В Україні проведення реформ у медичній сфері започатковувалось неодноразово. Але жодна реформа не була завершена і не досягала своєї мети.

Список використаних джерел:

1. Мезенцева Н.І., Батиченко С.П. Суспільно-географічне дослідження захворюваності населення: теоретичні та методичні основи//Економічна та соціальна географія: Наук. зб. – К., 2012. – Вип. 2 (65). – с. 45-52. 2. Немець Л.М. Медична галузь Харківської області: територіальні особливості, проблеми та шляхи удосконалення (суспільно-географічні аспекти): монографія/ Л.М. Немець, Г.А. Баркова, К.А. Немець. – К.: Четверта хвиля, 2009. – 224 с. 3. Україна у цифрах у 2012 році. Статистичний збірник/ За ред. Осауленка О.Г. – К.: 2013. – 251 с. 4. Ukraine is ranked 76th out of 187 countries, the 2011 Human Development Report says// <http://www.undp.org.ua>

Батиченко С.П. Типізація регіонів України за захворюваністю населення

Визначено сутність географії захворюваності. Здійснено типізацію регіонів України за захворюваністю населення на різні види хвороб. Виділено 5 типів регіонів за поширенням різних видів захворюваності. Розкрито сутність та виділено три блоки проблем захворюваності населення регіонів

України. Визначено пріоритетні заходи зниження рівня захворюваності населення для виділених типів регіонів.

Ключові слова: захворюваність, рівень захворюваності, типізація, тип регіону

Батыченко С.П. Типизация регионов Украины по заболеваемости населения.

Определена сущность географии заболеваемости. Осуществлено типизацию регионов Украины по заболеваемости населения на различные виды болезней. Выделено 5 типов регионов по распространению различных видов заболеваемости. Раскрыта сущность и выделены три блока проблем заболеваемости населения регионов Украины. Определены приоритетные меры снижения уровня заболеваемости населения для выделенных типов регионов.

Ключевые слова: заболеваемость, уровень заболеваемости, типизация, тип региона

Batychenko S. Typification of Ukrainian regions of by population morbidity. The essence of geography morbidity is determined. The Ukrainian regions are typification of by population morbidity on various kinds of diseases. 5 types of regions by distribution on various kinds of diseases are proposed. The essence of problems are revealed and 3 blocks of population morbidity problems in Ukrainian regions are proposed. The priority measures of lowering population morbidity for selected types of regions are determined.

Keywords: morbidity, level morbidity, typification, type of region

УДК. 911.3

Атаман Л. В., асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ РОЗМІЩЕННЯ САКРАЛЬНИХ ОБ'ЄКТІВ ПОДІЛЛЯ

Ключові слова: сакральний об'єкт, територіальна організація, релігійна сфера.

Вступ. Постановка проблеми. В умовах незалежної України активно розвивається релігія. В свою чергу зацікавленість сакральними об'єктами у наш час має тенденцію до зростання, що є свідченням утвердження у свідомості людей християнського способу життя. Поділля завжди було ареною, де розгорталися важливі історичні події, що відігравали величезний вплив на економічний та культурний розвиток краю. Саме на Поділлі сформувалась низка центрів, вузлів, районів територіального розміщення сакральних об'єктів, які потребують особливої уваги.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження сакральних об'єктів з розвитком знань у сфері релігії в роки незалежність набуло певного розвитку. З огляду на важливу роль релігії у суспільстві її вивчення проводиться багатьма науками, в тому числі й економічною і соціальною географією. Географія релігії як складова частина системи географічних наук в Україні не набула достатнього розвитку, хоч уже відомі дослідження українських географів територіальної організації релігійної сфери на різних геопросторових рівнях. Це, зокрема, праці О.О. Любіцевої, К.В.Мезенцева, С.В.Павлова [6], О.І. Шаблія [7], Л.Т.Шевчук [8] та ін. Також дослідженням особливостей розвитку сакрального туризму, територіальною організацією релігійних установ займаються Джаман В. і Косташук І., Немець Л. та ін.

З погляду сучасної географічної науки, О. Шаблій і О. Вісьтак[7, С. 27-28] обґрунтували географічність релігійної сфери у таких аспектах: 1. Розміщення та поширення релігійних вірувань і відповідних їм інституцій; 2. Існування геопросторових «фокусів» («ядер») релігійного життя та діяльності, які стягують до себе міграційні потоки віруючих паломників і рекреантів (так звані святі місця; апостольські столиці; місця чудотворних ікон чи образів, наприклад, "Ікони Божої Матері у Ченстохові" в Польщі; місця виявлення "небесних чудес", як це було у с. Грушеві на Львівщині наприкінці 80-х років тощо); 3. Розвиток територіальної сакральної інфраструктури, яка забезпечує духовну сферу послугами (виробництво церковного начиння й одягу, видання релігійної літератури і релігійне мистецтво, зокрема, малювання ікон; підготовка служителів культу — осіб духовного сану; створення, розвиток та впровадження спеціальних засобів масової інформації тощо); 4. Залежність територіальної диференціації релігійного життя та діяльності від геопросторових відмінностей у демографічному і природно-географічному становища.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Метою статті є висвітлення особливостей територіального розміщення сакральних об'єктів та сакральної інфраструктури Поділля. Адже Поділля один із регіонів перетину різних релігійних течій (православ'я, католицизму, іудаїзму, хасидизму, протестантизму) досліджена недостатньо, особливо це стосується нових та відновлюваних сакральних об'єктів.

Виклад основного матеріалу. Релігійне життя й розміщення сакральних об'єктів має свої територіальні особливості.

Розвиток територіальної організації релігійної сфери України (в тому числі Поділля) визначають і суспільно-, і природно-географічні чинники. Суттєвою особливістю релігійної сфери та розміщення сакральних об'єктів є те, що на її функціонування і територіальну організацію значний вплив має індивідуальний (особистісний) чинник.

Сакральні об'єкти можна характеризувати як святі місця, які мають велике значення для представників певної релігійної конфесії, де проводяться культові та інші заходи, збирається велика кількість паломників. Підтримуючи думку Т. Христова, до сакральних об'єктів регіону відносимо

культові споруди, природні об'єкти або святі місця, що мають духовне значення.

На території Поділля розміщена значна кількість сакральних об'єктів, серед яких на особливу увагу заслуговують церкви, костьоли та монастирі. Подоляни створили власну регіональну культуру храмового будівництва, яка має самобутні риси і характерні ознаки. До класичних зразків дерев'яних храмів Поділля належать церкви: Миколаївська 1746 р. у м. Вінниця, Михайлівська 1752р. у смт. Вороновиця, Покровська і Миколаївська в с. Лозова, Св. Параскеви-П'ятниці 1775р. в м. Могилів-Подільський, Успенська 1767 р. в с. Марківка, Різдва Богородиці 1764 р. в с. Печора тощо [5]. Цей перелік охоплює церковні споруди XVIII ст., коли ми ще мали змогу будувати свої храми в руслі національної будівничої традиції.

Особливо Вінниччина багата давніми пам'ятками дерев'яної архітектури Поділля. На сьогодні в області нараховується 114 дерев'яних культових споруд, 35 з яких є національно-культурним надбанням, що в установленому порядку визнані пам'яткам містобудування та архітектури і охороняються державою.

На Вінниччині розміщені найвідоміші костели та цілі архітектурні комплекси, зведені відомими католицькими орденами, які займалися активною місіонерською діяльністю. Храми належали домініканцям, францисканцям та єзуїтам. У сфері будівництва католицьких монастирів і костелів у XVII — XVIII ст. на території регіону знайшли найвиразніше втілення стильові риси бароко під впливом західноєвропейської архітектури. Так, одним з найстаріших костелів є костел Усікновення глави Іоанна Предтечі (1603 р.), заснований як костел Трійці в м. Хмільнику.

Одним із найбільших монастирів Вінниччини є православна обитель Святого Миколая Чудотворця. Перенесений до Шаргорода з Калинівки Станіславом Любомирським 1747 р.

На території Вінницької області є об'єкти православного паломництва, так звані «святі місця». Зокрема, на кордоні з Молдовою знаходиться одна з найбільш значимих християнських святинь Поділля – це Лядівський чоловічий печерний монастир Усікновення глави Іоанна Предтечі (Могилів-Подільський р-н), який був заснований ще у XI ст. [3, С. 27] Визначною духовною пам'яткою Вінниччини є Бушанський скельний храм (с. Буша Ямпільського району).

На Хмельниччині також знаходиться досить значна кількість сакральних об'єктів, проте найбільш цікавим можна вважати Бакотський Свято-Михайлівський печерний чоловічий монастир, що знаходиться за 3 км на захід від с. Гораївка Кам'янець-Подільського району Хмельницької області в урочищі Монастирисько. Розмістився монастир в середині Білої гори, що 120-метровим уступом височить над гладінню Бакотської затоки Дністровського водосховища.

Вражаючим є релігійно-паломницький ресурс Тернопільщини. Тут є великі паломницькі центри: Свято-Успенська лавра у м. Почаєві

(Кременецький район), яка є однією з найбільших православних святинь світу; Маріїнський духовний комплекс у Зарваниці (Теребовлянський район), головна святиня греко-католиків; мавзолей черниць у Язлівці Бучацького району, де було засновано Орден сестер Непорочного Зачаття.

До культурно-історичних ресурсів області належать і культові споруди: дерев'яні церкви (XVI-XVIII ст.), церкви, костели, монастирі, синагоги (XVI-XVIII ст.) у Тернополі, Микулинцях, Теребовлі, Чорткові.

На думку О. Шаблія, можна стверджувати про реальність існування глобально-ареальних та елементарних форм, тобто мікроформ (наприклад, територія церковної парафії), між якими містяться перехідні форми, зокрема й регіональні. Він вважає, що зміст цих форм визначається територіальними сакральними системами (ТСС). За О. Шаблієм [7, С. 27-28], в ідеальному порядку до складу таких систем входять: функціональне ядро – сукупність закладів, які здійснюють головну функцію системи – надання релігійних послуг населенню (церкви, монастирі, лаври); сукупність закладів і підприємств релігійної інфраструктури; сукупність закладів і підприємств, що виконують периферійні функції стосовно ядра системи (церковні школи, шпиталі та ін.); сукупність закладів та інституцій управління релігійним життям і діяльністю.

На підставі аналізу наведених даних, у межах України виділяють чотири релігійних райони: Західний, Центральний, Східний і Південний.

Під релігійним районом ми розуміємо значну частину території України, що об'єднує кілька областей, у межах яких спостерігається своєрідна територіальна організація релігії (подібна сакральна інтенсивність життя, близькі за значенням показники кількості релігійних громад на певну кількість населення, кількості жителів на релігійну громаду, кількості конфесій на певну кількість населення, певний рівень забезпеченості культовими об'єктами, наявність притаманної цій території духовної й адміністративної ієрархії тощо), формується відносно однорідний інтегральний сакральний простір й інтегральний сакральний час.

Поділля за цією класифікацією належить до Західного релігійного району, що об'єднує дев'ять областей України (Львівську, Волинську, Рівненську, Тернопільську, Хмельницьку, Вінницьку, Чернівецьку, Івано-Франківську, Закарпатську).

Найважливіший центр релігійного життя Західного району – м. Львів. На території Західного району виділяють ще інші релігійні центри (святенні місця): Почаївська лавра (Почаїв), Гошівський монастир (Гошів) та ін. Цей район характеризується особливою напругою міжконфесійної боротьби, великою кількістю конфесій у прикордонних областях, високою інтенсивністю релігійного життя. У Західному районі існують внутрішні територіальні відмінності, які полягають у перевазі певних конфесій у тих чи інших областях. Тут найліпше збереглася матеріальна база релігійного життя – культові споруди різних конфесій. Останніми роками вона інтенсивно розвивається, збільшується її потужність, розширюється територія.

У найближчій перспективі передбачаються зміни в територіальній організації релігії: підсилюється роль існуючих релігійних центрів, відроджуються старі, напівзабуті у зв'язку з різними обставинами релігійних центрів, священних місць, збільшується кількість культових споруд, посилюється їх вплив на формування геопростору.

Отже, в Україні має місце своєрідна територіальна організація релігії, яка в кінцевому підсумку впливає на територіальну організацію суспільства. В найближчій перспективі вона розвиватиметься й удосконалюватиметься, що може призвести до зміни кількості і конфігурації релігійних районів.[8]

За дослідженнями, проведеними Ковальчуком А. С. виділяється Волино-Подільський релігійно-географічний район, до якого входить: Житомирська, Вінницька, Хмельницька області. Це православно (Українська Православна Церква, Українська Православна Церква Київського Патріархату, Українська Автокефальна Православна Церква, старообрядці) – протестантсько (євангелістські християни-баптисти, п'ятидесятники, адвентисти) – римо-католицький РГР із релігійністю перехідною від високої до середньої. Найбільшими регіональними релігійно-географічними центрами є Кам'янець-Подільський, Житомир, Вінниця, Хмельницький, Дунаївці, Шепетівка, Бердичів, Коростень, Овруч, Баранівка, Бар, Шаргород, Тульчин, Летичів, Тернопільську область дослідник відносить до Західно-Подільського району.[4]

Говорячи про сакральні-туристичні райони, (тобто про райони поширення найвизначніших туристичних сакральних об'єктів) варто розуміти, що вони дещо відрізняються від визначених релігійних.

Існують певні елементи територіальної структури релігійної сфери. Таким чином у своїй роботі ми намагаємось згідно цих принципів виділити і певні територіальні об'єднання щодо розміщення сакральні-туристичних об'єктів Поділля.

Релігійно-географічний район (РГР) – це регіон України, на території якого проявляються стійкі специфічні ознаки (властивості, особливості) релігійної сфери, що сформувалися під впливом історичних та сучасних чинників і які відрізняють його від інших регіонів. За матеріалами дипломної роботи ми виділили Подільський сакральні-туристичний підрайон, який включає Вінницьку, Хмельницьку та Тернопільську області.

Крім РГР, виділяються й інші елементи територіальної структури релігійної сфери – релігійно-географічні вузли, центри і ядра та пункти. В основі їх виділення лежить функціональна неоднорідність корінних ланок концентрації релігійного життя, їх територіальне поєднання та функціональні зв'язки (в межах одного чи кількох поселень), а також територіальне поєднання самих поселень. Корінні ланки концентрації релігійного життя – це корінні релігійні організації (управлінські інституції, монастирі, духовні навчальні заклади і місії (місіонерські товариства)), що крім головної (культової), здійснюють й усю іншу релігійну діяльність, тим самим визначаючи функціонування усієї релігійної сфери), а також об'єкти

паломництва. Некорінним релігійним організаціям (це в основному громади віруючих) притаманне переважання головної (культової) діяльності і повна відсутність управлінської діяльності.

Релігійно-географічні ядра – це найбільші релігійно-географічні центри загальноукраїнського та міжнародного масштабу, що мають найвидатніше релігійне і духовно-культурне значення: історичне та сучасне. Релігійно-географічних ядер в Україні два: Київ і Львів. За таким самим принципом ми виділили сакральні-туристичні ядра в межах Подільського підрайону: Почаїв, Тернопіль, Шаргород.

Сакральні-туристичний пункт – це населений пункт, в межах якого стаціонарно діє громада віруючих (одна чи більше) чи інші некорінні релігійні організації. До таких пунктів на Поділлі слід віднести усі населені пункти (міста, смт, села, селища), де знаходиться той чи інший релігійний об'єкт.

Сакральні-туристичний центр – це населений пункт, в межах якого, крім некорінних релігійних організацій, зосереджена одна (чи більше: до кількох десятків) діюча корінна релігійна організація, або (і) об'єкт поклоніння, що притягує до себе паломників і релігійних туристів. Такими на Поділлі, на нашу думку, є: Вінниця, Шаргород, Хмельницький, Тернопіль, Почаїв, Зарванці, Кам'янець-Подільський.

Сакральні-туристичний вузол – це зосередження на компактній, порівняно невеликій території кількох сакральні-туристичних центрів, між якими спостерігаються активні функціонально-конфесійні зв'язки, до таких віднесемо: Хмельницько-Шепетівський, Кам'янецький, Вінницький, Тернопільський, Тульчинський.

Висновки. Сакральні місця є невід'ємною частиною релігійної сфери та місцем паломництва віруючих. На Поділлі знаходиться значна кількість сакральних місць, розміщення яких тісно пов'язано з історичними подіями та релігійними дивами і мають надзвичайно велике значення для розвитку духовної культури нашого народу. Особливістю просторового розподілу сакральних об'єктів Поділля є те, що найбільша концентрація їх припадає на обласні центри та ще декілька релігійних духовних центрів (Вінниця, Шаргород, Хмельницький, Тернопіль, Почаїв, Кам'янець-Подільський). Територіальні особливості розміщення сакральних об'єктів є важливою складовою у дослідженні сакральних просторів Поділля.

Список використаних джерел:

1. Вечерський В. В. Українські дерев'яні храми / В. В. Вечерський. -К. : Наш час, 2007.- 271 с.
2. Винокур І., Горішній П. Бакота: столиця давньоруського Пониззя. – Кам'янець-Подільський : Центр поділлєзнавства. - 1994. – 363 с.
3. Денисик Г.І., Чернова Г.В. Перлини Східного Поділля. – Вінниця: ПП «Видавництво «Тезис», 2008. – 168 с., С. 27 – 44.
4. Ковальчук А.С. Географія релігій в Україні. – Л.: Видавн. Ц. ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 308 с.

5. Мацюк О. Замки і фортеці Західної України: / О. Мацюк. - Львів: Центр Європи, 2005. - 192с.
6. Павлов С.В., Мезенцев К.В., Любіцева О.О. Географія релігій. – К.: Артк, 1998. – 504с.
7. Шаблій О.И., Висьтак А.И. Сакральная география: становление и проблемы развития // Проблемы территориальной организации общества. Пермь, 1993. – С. 27-28.
8. Шевчук Л.Т. Сакральна географія: Навч. посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка. – 160 с.

Атаман Л. В. Особливості розміщення сакральних об'єктів Поділля. *В статті коротко і стисло визначено й описано найбільш цікаві сакральні об'єкти Поділля, визначено особливості їх розміщення. Виділено основні елементи територіальної структури сакральних об'єктів Поділля. Серед об'єктів паломництва Вінницької області виділено ті, які мають найбільше значення у розвитку туристичної галузі регіону.*

Ключові слова: сакральний об'єкт, територіальна організація, релігійна сфера.

Атаман Л.В. Особенности размещения сакральных объектов Подолья. *В статье кратко и сжато определены и описаны наиболее интересные сакральные объекты Подолья, определены особенности их размещения. Выделены основные элементы территориальной структуры сакральных объектов Подолья. Среди объектов паломничества Винницкой области выделены те, которые имеют наибольшее значение в развитии туристической отрасли региона.*

Ключевые слова: сакральный объект, территориальная организация, религиозная сфера.

Ataman L. Features placing sacred objects skirts. *The article briefly and concisely defined and described the most interesting sacred objects skirts, peculiarities of their distribution. The basic elements of the territorial structure of sacred objects skirts. Among the objects of pilgrimage Vinnytsia region selected those which are most important in the development of the tourism industry in the region.*

Keywords: sacred object, territorial organization, the religious sphere.

УДК 911.7

СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЕМЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ БАЙКАЛЬСКОГО РЕГИОНА (РОССИИ) И МОНГОЛИИ

Бадмаев А. Г., к.г.н., ведущий инженер
Байкальский институт природопользования СО РАН

Ключевые слова: Байкальский регион, Монголия, земельные ресурсы, земельный фонд

Байкальский регион (БР), включающий в себя три субъекта России – Иркутскую область, Республику Бурятия и Забайкальский край, является одним из крупнейших сельскохозяйственных регионов. Общая площадь

региона – 1558073 км². Байкальский регион расположен на юге Восточной Сибири. В общей структуре земель в БР значительно преобладают земли лесного фонда – 1271778 км² (81,6 %). Однако реальная и наиболее активная хозяйственная деятельность ведётся на землях сельскохозяйственного назначения, площадью 14637,9 тыс. га (9,4 %) (табл. 1).

Таблица 1. Земельный фонд Байкальского региона, (на начало года; тыс. га) [2], [3], [5].

Категория земель	Иркутская область (2011)		Республика Бурятия (2011)		Забайкальский край (2011)		Байкальский регион	
	тыс. га	%	тыс. га	%	тыс. га	%	тыс. га	%
Земли сельскохозяйственного назначения	2892,2	3,7	3676,5	10,5	8069,2	18,7	14637,9	9,4
Земли населённых пунктов	376,5	0,5	146,0	0,4	234,0	0,5	756,5	0,5
Земли промышленности, энергетики и транспорта, связи, радиовещания, телевидения, обороны и иного специального назначения	572,6	0,8	492,7	1,4	1298,8	3,0	2364,1	1,5
Земли особо охраняемых территорий и объектов	1552,1	2,0	2137,0	6,1	371,0	0,9	4060,1	2,6
Земли лесного фонда	69365,0	89,5	25943,2	73,8	31904,6	73,9	127212,8	81,6
Земли водного фонда	2218,2	2,9	2125,0	6,1	122,1	0,3	4465,3	2,9
Земли запаса	508,0	0,6	613,0	1,7	1189,5	2,7	2310,5	1,5
Всего:	77484,6	100	35133,4	100	43189,2	100	155807,2	100

Монголия – сухопутное государство в Центральной Азии. Граничит на севере с Россией, на юге с Китаем. Площадь – 1564116 км². Большая часть территории находится на плато с высотами 900-1500 м над уровнем моря. Юг и юго-восток страны занимает пустыня Гоби. На западе и юго-западе страны расположены горные массивы – Хангай, Гобийский и Монгольский Алтай. Северо-восток страны занят лесистым Хэнтэйским нагорьем. Восток Монголии занимает Восточно-Монгольская равнина. Вследствие сложившегося климата и степного ландшафта в структуре земельного фонда Монголии преобладают земли сельскохозяйственного значения – 115490,8 тыс. га (73,84 %) (табл. 4).

Учитывая степной характер Монголии и таёжный – Байкальского региона видны преобладающие категории земель у обеих территорий. В Монголии преобладают земли сельскохозяйственного назначения – более 73

%, а в Байкальском регионе земли лесного фонда – более 81 %. Так, у Байкальского региона чуть больше земель населённых пунктов, а земель промышленности, энергетики и транспорта больше уже в 5,5 раз, что говорит о большей освоенности и вовлечённости земель Байкальского региона в хозяйственный оборот. Исследования в области землепользования Байкальского региона и Монголии проводили Д. Базаргур, Гомбоев Б.О., Гунин П.Д., Намжилова Л.Г., Помазкова Н.В., Тулохонов А.К. и др.

Анализ земельного фонда Байкальского региона и Монголии

В разных сферах материального производства роль земельных ресурсов переоценить сложно. В сельском хозяйстве земля – это основное средство производства [4]. Наиболее ценными землями считаются **земли сельскохозяйственного назначения**, предназначенные и предоставленные для нужд сельского хозяйства, за чертой населённых пунктов. Земли данной категории, выступающие как основное средство производства продуктов питания, кормов для скота, сырья, имеют особый правовой режим и подлежат особой охране, направленной на сохранение их количества, предотвращение негативных воздействий на них и повышение плодородия почв.

Байкальский регион более чем на 80 % покрыт лесом, что показывает структура земель лесного фонда (81,6 %) (табл.2). Земли лесного фонда существенно преобладают во всех трёх субъектах Байкальского региона. В Бурятии, в отличие соседних регионов, преобладают земли особо охраняемых территорий и объектов, а также земли водного фонда, что обусловлено нахождением республики в пределах Байкальской природной территории. Забайкальский край, как в абсолютном, так и в относительном значениях опережает Иркутскую область и Бурятию по землям сельскохозяйственного назначения. Объяснить это можно обширными степями на юго-востоке края. В остальных категориях, у рассматриваемых регионов, существенных различий нет.

Таблица 2. Структура земельных угодий Иркутской области, Республики Бурятия и Забайкальского края на 1 января 2008 [4].

Виды земельных угодий	Иркутская область		Республика Бурятия		Забайкальский край		Байкальский регион	
	тыс. га	%	тыс. га	%	тыс. га	%	тыс. га	%
Под сельскохозяйственным и угодьями	2797,4	3,6	3149,3	9	7653,5	17,7	13600,2	8,7
Под лесами	66038,1	85,3	23262,4	66,2	30739,3	71,1	120039,8	77
Под древесно-кустарниковой	273	0,4	221	0,6	498,3	1,2	992,3	0,6

растительностью								
Под водными объектами	2559,6	3,3	2411	6,9	319,5	0,7	5290,1	3,5
Под дорогами и застроенными территориями	409,6	0,5	508,6	1,4	238	0,6	1156,2	0,7
Под болотами	1797,8	2,3	133	0,4	1086,5	2,5	3017,3	2
Нарушенные земли	26,1	0	6,6	0	23,8	0,1	56,5	0
Прочие земли	3583,1	4,6	5441,5	15,5	2630,2	6,1	11654,8	7,5
Всего в административных границах	77484,7	100	35133,4	100	43189,1	100	155807,2	100

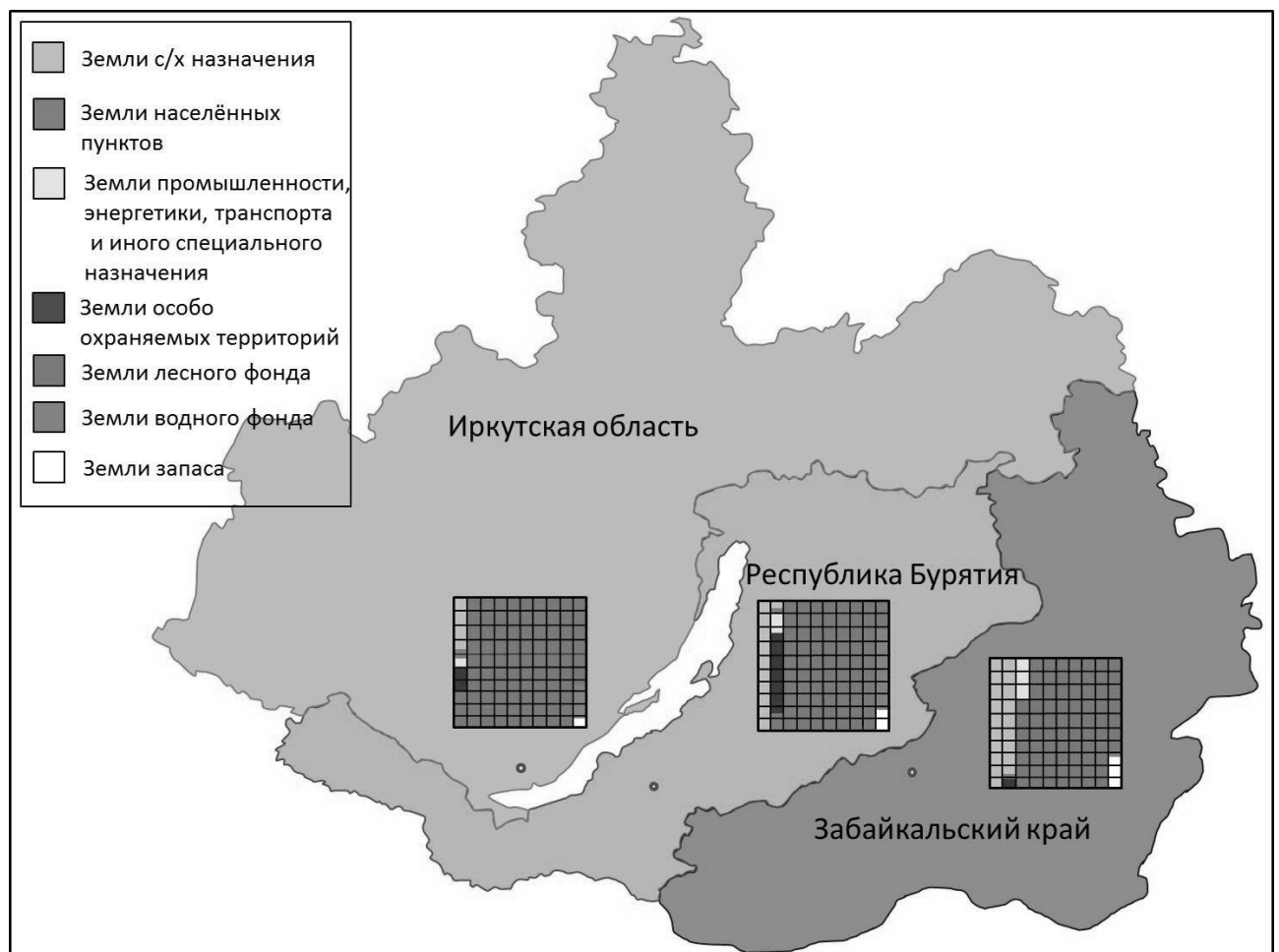

Рис. 1. Структура земельного фонда субъектов Байкальского региона

За 1993–2007 гг. структура земельного фонда существенно изменилась. Площадь земель сельскохозяйственного назначения уменьшилась на 6389,1 тыс. га, главным образом, за счет пастбищ (7980,0 тыс. га) и пашни (509,8 тыс. га), но при этом увеличились площади залежей (458,1 тыс. га) и сенокосов (475,7 тыс. га). Произошло сокращение площадей земель под объектами сельскохозяйственного назначения (94,7 тыс. га) и увеличение площадей земель, непригодных для сельскохозяйственного использования (1261,6 тыс. га).

По основным экономическим регионам страны земли сельскохозяйственного назначения распределяются неравномерно. Так, на Восточный регион приходится 27,4%, на Хангайский – 22,7 %, на Центральный – 28,8 %, на Западный – 20,8 % и на Улан-Баторский регион – 0,3 % от их общей площади. Более 80 % орошаемой пашни находится в Восточном регионе, а в целом основные площади пашни сосредоточены в Центральном (68,3 %), Хангайском (14,8 %) и Западном (12,2 %) регионах. Более 70 % сенокосов приходится на Западный регион.

Таблица 3. Земельный фонд Монголии и Байкальского региона
(на начало 2011 г.; тыс. га).

Категория земель	Монголия [7]		Байкальский регион	
	тыс. га	%	тыс. га	%
Земли сельскохозяйственного назначения	115490,8	73,84	14637,9	9,39
Земли населённых пунктов	667,3	0,43	756,5	0,49
Земли промышленности, энергетики и транспорта, связи, радиовещания, телевидения, обороны и иного специального назначения	429,2	0,27	2364,1	1,52
Земли особо охраняемых территорий и объектов*	-	-	4060,1	2,61
Земли лесного фонда	14260,0	9,12	127212,8	81,65
Земли водного фонда	686,8	0,44	4465,3	2,86
Земли запаса	24877,4	15,90	2310,5	1,48
Всего:	156411,6	100	155807,2	100

* В Монголии земли особо охраняемых территорий учитываются вместе с землями запаса (специального назначения).

Площадь пашни в обработке в 2002 и 2005 гг. соответственно составляла: в Западном регионе – 5,2 и 4,6 %; в Хангайском – 17,7 и 20,3 %; в Центральном – 68,5 и 65,5 %; в Восточном – 7,6 и 9,0 % и в Улан-Баторе – 1,0 и 0,6% [6].

Распределение земель Байкальского региона и Монголии по формам собственности

На современном этапе проведения земельной реформы в России, наиболее важным вопросом является проведение процедуры разграничения

прав собственности на землю между федеральным центром, регионами и муниципальными образованиями.

Рис. 2. Земельный фонд Монголии и Байкальского региона

Разграничение государственной собственности на землю на собственность Федерации, собственность субъектов Российской Федерации и собственность муниципальных образований декларируется как один из основных принципов земельного законодательства.

В настоящее время разграничение государственной собственности на землю производится на основании положений Земельного кодекса Российской Федерации, Федерального закона о введении в действие Земельного кодекса и иных федеральных законов. В целях разграничения определены критерии такого разграничения и выделения земельных участков Российской Федерации, субъектов РФ и муниципальных образований.

В России *право собственности на землю* – урегулированное нормами различных отраслей права, общественные отношения по владению, пользованию и распоряжению земельными участками [8, с. 207]. Формы земельной собственности напрямую зависят от потребностей экономического развития производительных отношений общества и их соответствия производительным силам, поэтому они постоянно претерпевают определенные изменения. Согласно ст. 9.2 Конституции РФ земля и другие природные ресурсы находятся в частной, государственной, муниципальной и иных формах собственности. Принятый 25 октября 2001 г. ЗК РФ также закрепил множественность форм земельной собственности.

Таблица 4. Распределение земель Российской Федерации по формам собственности в разрезе субъектов Байкальского региона (на 1 января 2011 года, тыс. га) [1].

Субъект Байкальского региона	Общая площадь	В собственности граждан	В собственности юридических лиц	В государственной и муниципальной собственности
Республика Бурятия	35133,4	1396	58,1	33679,3
Иркутская область	77484,6	1649,1	111,8	75723,7
Забайкальский край	43189,2	4251,1	72,0	38866,1
Всего	155807,2	7296,2	241,9	148269,1

Земельный закон Монголии 1994 года регулирует владение и пользование землёй, её охрану. Монгольские граждане и организации могут получать в аренду государственную землю сроком на 60 лет с последующим продлением на 40 лет, но первоначальный срок аренды обрабатываемых земель не может превышать 25 лет, при этом арендное право передается по наследству [6].

Для Монголии как страны бывшего социалистического лагеря было характерно в прошлом общее пользование землёй. После распада СССР и исчезновения МНР стало необходимым использование качественно новой системы землепользования. Результатом земельных реформ стало наделение населения земельными участками разных форм собственности (табл. 5).

Несмотря на существенные различия в методах сбора статистических данных России и Монголии проведена попытка провести параллели основных форм собственности. Так, например, в России строго отведены три формы собственности, тогда как в Монголии учитываются также и земли для семейных нужд, хозяйственного назначения, иностранных граждан и инвесторов. При явном несоответствии статистических норм двух стран, для сравнения представляются возможным только земли граждан и юридических лиц. В Байкальском регионе гражданам принадлежит 7296,2 тыс. га – в Монголии 190,2 тыс. га. Юридические лица Байкальского региона имеют в

собственности 241,9 тыс. га, а монгольские – 1065,7 тыс. га. Всего в частной собственности у жителей Байкальского региона 7538,1 тыс. га (4,84 % от всей площади), а у жителей Монголии – 5045,1 тыс. га (3,22 %).

Таблица 5. Наличие земель физических и юридических лиц Монголии (на 01.01.08 г., га) [6]

№ п/п	Виды пользования *	Всего (га)	в т. ч. из земель					
			сельхоз. назначения	поселения	инфраструктуры	лесного фонда	водного фонда	особо охраняемые
1	1.1.	19196,5	-	19196,5	-	-	-	-
	1.2.	15,8	12,0	3,8	-	-	-	-
2	2.1.	188915,6	167081,5	21660,5	3,4	85,9	54,9	29,5
	2.2.	3688255,9	175167,9	27988,3	51865	158899,9	41509	3232825
	2.3.	1051967,1	554423,6	93512,1	61760	334271,4	1580,2	6419,8
3	3.1.	11,6	2,8	8,8	-	-	-	-
	3.2.	81728,9	2388,0	53717,8	1878,0	-	339,3	23405,7
4	4.1.	1226,1	9,8	0,7	-	-	-	1215,7
	4.2.	48,2	-	22,0	-	-	-	26,2
	4.3.	13732,6	7968,7	5371,0	227,0	-	-	165,8
Итого:		5045097,4	907054,3	221481,5	115733,4	493257,2	43483,4	3264087,7

*1) Собственность: 1.1. Семейные нужды; 1.2. Хозяйственного назначения. 2) Пользование: 2.1. Граждане; 2.2. Госпредприятия; 2.3. Юридические лица. 3) Владение: 3.1. Иностранцы граждане; 3.2. Иностранцы инвесторы. 4) Аренда: 4.1. Граждане; 4.2. Госпредприятия; 4.3. Юридические лица.

Заключение

Сравнивать две территории разных юрисдикций с абсолютно разными моделями и нормами земельного права и землепользования сложно. Но нами сделана попытка найти точки соприкосновения и сделать небольшой сравнительный анализ Байкальского региона и Монголии. Эта сравнительная характеристика позволит оттолкнуться для дальнейших исследований, что позволит сделать более глубокий анализ этих (или похожих на эти) смежных территорий.

Литература:

1. Государственный (Национальный) доклад «О состоянии и использовании земель в Российской Федерации в 2011 году». Приложение 4.
2. Региональный доклад «О состоянии и использовании земель в Иркутской области за 2011 год» / Управление Федеральной службы государственной регистрации, кадастра и картографии по Иркутской области. – Иркутск, 2012.
3. Хертуев В.Н., Ринчинова О.Ж. Земельный фонд Республики Бурятия // Актуальные эколого-географические и социально-экономические проблемы Байкальского региона и сопредельных территорий: мат-лы всерос. науч.-практ. конф. – Улан-Удэ: Изд-во Бурят. гос. ун-та, 2013. – С. 113-116.

4. Энциклопедия Иркутской области. Электронный ресурс. Режим доступа: URL: <http://www.irkipedia.ru>
5. Федеральный портал о городах России. Электронный ресурс. Режим доступа: URL: <http://protown.ru>
6. С. Сайнбаяр. Организационно-территориальные и экономические основы земельной реформы в Монголии: Автореф. дис. ... канд. экон. наук. – М., 2009. – 28 с.
7. Монгол Улсын статистикийн эмхтгэл 2011. – Улаанбаатар, 2012.
8. Б.В. Ерофеев. Земельное право России: Учеб. – М.:Юрайт-Издат, 2004. – 656 с.

Бадмаев А. Г. Сравнительная характеристика земельных ресурсов Байкальского региона (России) и Монголии

Байкальский регион и Монголия как объекты землепользования сравниваются впервые. Площадь территорий у обеих рассматриваемых территорий примерно равна. Сравнение двух смежных территорий интересно с позиции их хозяйственного освоения. Целью исследования является выявление различий в хозяйственном освоении этих территорий.

Ключевые слова: Байкальский регион, Монголия, земельные ресурсы, земельный фонд

Badmaev A. G. Comparative characteristics of land resources of Baikal region of Russia and Mongolia

Baikal region and Mongolia as objects of land use are compared for the first time. The area that under consideration in both areas is approximately equal. Comparison of two adjacent territories is interesting in terms of their economic development. The purpose of this study is to identify differences in the economic development of these territories.

Keywords: Baikal region, Mongolia, Land resources, Land fund

V. ГЕОГРАФІЯ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

УДК 911.3:008

Шуканов П.В., к.геогр.н., доц.

ВНЗ Укоопспілки “Полтавський університет економіки і торгівлі”

Логвин М. М., к.геогр.н., доц.

ВНЗ Укоопспілки “Полтавський університет економіки і торгівлі”

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ТА ГЕОЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МАКРОРЕГІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ СВІТУ

***Ключові слова:** геоекономіка, глобалізація, глобальний цивілізаційний простір, трансформаційний перехід, макрорегіональна структура світу.*

Вступ. Постановка проблеми. Формування і поширення ліберально-ринкової економіки все більше пов'язано з процесами глобалізації як вирішального чинника міжнародних відносин та соціально-просторової взаємозалежності. При цьому значення національних управлінських структур і суверенних держав поступово зменшується, в той же час зростає вплив наднаціональних організацій і глобальних корпорацій. Тому на рівні окремих підприємств і регіонів підвищення конкурентоспроможності пов'язано не просто з транснаціоналізацією своєї діяльності, а й з необхідністю переходу на рівень глобальної компанії і розширення сфери впливу регіону з точки зору геостратегічної перспективи формування єдиного геоекономічного простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти глобалізації та геоекономічної регіоналізації світу досліджені в роботах Ж. Атталі, Д. Гольдблатта, М.Г. Делягіна, В.О. Дергачова, М.С. Дністрянського, М.З. Згуровського, Е.Г. Кочетова, Е. Макгрю, О.Ю. Скопіна, С. Хантінгтона, Д. Хелда та ін. Важливе значення для розуміння процесів глобалізації у має сучасна геоекономіка, основні положення якої викладені в роботах французького професора Ж. Атталі. На початку 90 - х років XX століття стала відома його робота «Лінії горизонту»[1], у якій концептуально викладені основні напрямки геополітики мондіалізму та виділені три геоекономічних регіони, які повинні стати основою майбутньої глобальної економіки.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Метою даної статті є виявлення взаємозв'язку між найважливішими геоекономічними параметрами та формуванням макрорегіональної структури світу в умовах глобальної трансформації різних суспільно-географічних систем.

Виклад основного матеріалу. За визначенням російського професора Е.Г. Кочетова, сучасна геоekonomіка – це концепція зовнішньоекономічної стратегії і формування зовнішньоекономічних доктрин, яка вписується в загальнотеоретичну панораму, що складається з трьох взаємообумовлених і взаємозалежних частин (світова господарська система; зовнішньоекономічна доктрина і стратегічний арсенал її реалізації; національна економіка і стратегічний арсенал оптимального розвитку регіонів) [6, с.12]. У певному сенсі геоekonomіка – це наука про стратегію економічного розвитку, яка забезпечить досягнення світової чи регіональної могутності переважно економічним шляхом. Таким чином, геоekonomіка відображає сутність простору через систему економічних атрибутів, вплив якої виходить за межі національного ринку. Це стимулює процес економізації політики і підсилює явище політизації економіки. В результаті глобалізація і процес економізації простору стають важливими факторами трансформації суспільства, перерозподілу владних повноважень і формування ефективного, але не оптимального розвитку найважливіших регіонів світу.

У кожному геоekonomічному макрореґіоні виділяються інтеграційні центри і провідні країни, як своєрідні політичні та економічні конкуренти по відношенню до відповідного центру. Результати проведених нами розрахунків свідчать, що в 2000 р. геоekonomічною основою Північноамериканського макрореґіону були США (23,63 % від світового ВВП), Західноєвропейського – Німеччина (5,15 %) і Східноазійського – Японія (7,63 %). За останні 12 років абсолютні та відносні макроекономічні параметри значно змінилися у всіх провідних країнах світу. В результаті інтеграційні центри в Північній Америці (США в структурі НАФТА) і в Західній Європі (Німеччина в структурі ЄС) залишилися ті ж самі, але істотно зменшилася їх частка у виробництві світового ВВП (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка питомої ваги провідних країн
у виробництві світового ВВП за ПКС*

Геоekonomічні макрореґіони	Інтеграційні центри і провідні країни макрореґіону	Частка у світовому ВВП, %		
		2000 р.	2006 р.	2012 р.
I. Північно-американський	США	23,63	21,88	18,87
	Канада	2,11	1,96	1,79
	Мексика	2,48	2,30	2,12
II. Західноєвропейський	Німеччина	5,15	4,37	3,85
	Великобританія	3,60	3,35	2,81
	Італія	3,32	2,81	2,21
	Франція	3,65	3,23	2,71
III. Східноазійський	Японія	7,63	6,66	5,57
	Китай	7,15	10,00	14,92
	Республіка Корея	1,84	1,95	1,94

* складено за даними МВФ [12].

У результаті виявляється чітка закономірність – геоекономічний вплив усіх провідних країн Заходу у світовій економіці зменшується. За цей же проміжок часу (з 2000 по 2012 рр.) змінився інтеграційний центр в структурі Східноазійського макрорегіону – замість Японії геоекономічною основою став Китай, частка якого у виробництві світового ВВП за 12 років зросла більш ніж у двічі. Також за підсумками 2012 р. вперше в історії на третє місце в світі за обсягом виробленого ВВП вийшла Індія, обігнавши при цьому Японію (рис. 1). У тому ж році Бразилія зайняла сьоме місце в світі за даним показником, залишивши позаду не тільки Францію, але і Великобританію. На шостому місці впевнено знаходиться Росія, геоекономічна значимість якої у виробництві світового ВВП в останні роки становить в середньому близько 3%, що нижче, ніж у США, Китаї, Індії, Японії та Німеччині, але вище, ніж в інших країнах світу.

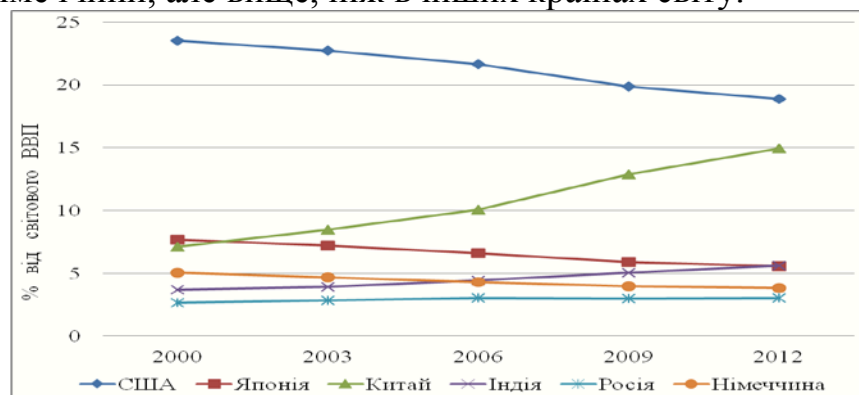

Рис. 1. Зіставлення світових лідерів за їх значимістю у виробництві світового ВВП за ПКС (складено за даними МВФ [12]).

В умовах зростаючої дестабілізації світової економічної і політичної системи, під впливом різних транснаціональних сил та локально-регіональних проблем людства виникає реальна загроза перманентної глобальної кризи. Тому здійснюються процеси наднаціональної геоекономічної інтеграції як відображення необхідності переходу всіх народів світу на більш високий рівень цивілізаційної захисту антропосфери та навколишнього природного середовища. Оскільки предметом вивчення геоекономіки є процеси розвитку як державних, так і регіонально-міжнародних утворень, необхідно враховувати можливості, перспективи створення і розвитку торгово-економічних і військово-політичних блоків як особливої форми територіальної організації суспільства. Даний рівень передбачає пріоритет духовних, традиційно-культурних цінностей і прояв захисних функцій антропосферою в умовах сучасної трансформації світу. Прикладом такої інтеграції є Європейський Союз, який формується на принципах Священної Римської імперії німецької нації і повинен перетворитися на єдину федеративну державу Сполучені Штати Європи [9, с. 163-166]. На підтвердження досліджуваних нами процесів можна навести дані з доповіді Національної розвідувальної ради США «Глобальні тенденції – 2025: мінливий світ» – до 2025 року замість міжнародного

співтовариства, що складається з національних держав, буде сформована глобальна багатополярна система. Таким чином, здійснюватиметься перехідний період від старого до нового світового порядку [7].

У процесі вивчення геопросторової організації суспільства особлива увага приділяється проблемі трансформації сучасної світової системи. При цьому необхідно враховувати співвідношення і взаємодію найважливіших акторів цивілізаційного розвитку в умовах глобалізації та регіоналізації світу. У зв'язку з цим ми розглядаємо глобальний цивілізаційний простір (ГЦП) як сукупність національних суспільно-географічних систем, взаємопов'язаних між собою різноманітними міжнародними культурно-цивілізаційними відносинами. Як зазначає М. С. Дністрянський «першорядне значення в політико-географічному аналізі має класифікація держав за розмірами (площею, кількістю населення), яка здійснюється з урахуванням абсолютних значень та ліній найбільшого розриву в ряду зростання чи спадання цих показників за державами світу» [4, с. 221]. Тому важливим елементом нашого дослідження є геодемоекономічні параметри розвитку сучасних країн. За допомогою цих показників визначається значущість всіх держав і регіонів світу в структурі ГЦП, з урахуванням гео економічних особливостей його трансформації.

Сучасна світова система офіційно функціонує на основі національних держав, визнаних ООН. У якості найважливіших характеристик будь-якого політико-територіального утворення розглядаються його територія, населення і особливості соціально-економічного розвитку. Все це пов'язано з локально-просторовим рівнем, вищою формою організації якого є національна соціогеосистема. Тому ми пропонуємо конкретизувати вивчення глобального цивілізаційного простору через визначення значимості держави у структурі сучасного глобального цивілізаційного простору на основі аналізу існуючої світової системи. Результати такого дослідження можуть бути корисними як для підбиття попередніх підсумків попередніх трансформацій, так і для уточнення своєрідного впливу (значущості) окремих націй в системі існуючого просторово-територіального, демографічного та економічного порядку.

За допомогою зіставлення території країни із загальною площею ГЦП, населення із загальною чисельністю всього людства, ВВП держави із загальносвітовим показником, ми визначаємо значущість нації (держави) в глобальній суспільно-географічній системі (СГС). Її покомпонентна структура аналізується нами за такими параметрами: 1) загальна площа ГЦП, під якою мається на увазі сухопутна територія нашої планети, без урахування Антарктиди; 2) загальна чисельність населення світу; 3) загальносвітовий валовий внутрішній продукт (ВВП), як універсальний показник економічного розвитку. За підсумками 2012 року виділяється перша десятка найбільш значущих держав планети (за обсягом виробленого валового продукту), на які припадає 62,4% світового ВВП, 52% всього населення і біля 37% площі ГЦП.

Якщо розглянути 20 провідних держав світу (топ-20) у порядку їх значущості по кожному з трьох виділених показників, то на них припадає більше ніж $\frac{3}{4}$ світового ВВП і близько 70% геодемографічної значущості (території та населення) ГЦП (табл. 2). Всього ж дана 20-ка країн за сумарною значущістю трьох компонентів охоплює майже 72% глобальної СГС. При цьому мінімальна частка держави за кожним з трьох показників становить близько 1%, а максимальний показник досягає – 12,7% площі ГЦП (Росія), 18,9% обсягу ВВП (США) і 19,3% всього населення світу (Китай). Отже, частка кожної держави, що не потрапила в групу 20-ти перших країн, становить менше 1% в макрорегіональній структурі світу.

Таблиця 2

Ранги покомпонентної значущості країн світу (топ-20), 2012 р.*

Ранг	Країна	% від світового ВВП (за ПКС)	Ранг	Країна	% від населення світу	Ранг	Країна	% від території ГЦП
1	США	18,87	1	Китай	19,28	1	Росія	12,68
2	Китай	14,92	2	Індія	17,42	2	Канада	7,41
3	Індія	5,63	3	США	4,47	3	США	7,29
4	Японія	5,57	4	Індонезія	3,48	4	Китай	7,12
5	Німеччина	3,85	5	Бразилія	2,82	5	Бразилія	6,32
6	Росія	3,02	6	Пакистан	2,55	6	Австралія	5,74
7	Бразилія	2,83	7	Нігерія	2,35	7	Індія	2,44
8	Великобританія	2,81	8	Бангладеш	2,14	8	Аргентина	2,06
9	Франція	2,71	9	Росія	2,02	9	Казахстан	2,02
10	Італія	2,21	10	Японія	1,82	10	Алжир	1,77
11	Мексика	2,12	11	Мексика	1,64	11	ДР Конго	1,74
12	Республіка Корея	1,94	12	Філіппіни	1,36	12	Саудівська Аравія	1,59
13	Канада	1,79	13	В'єтнам	1,29	13	Мексика	1,46
14	Іспанія	1,70	14	Ефіопія	1,24	14	Індонезія	1,41
15	Індонезія	1,46	15	Єгипет	1,17	15	Судан	1,38
16	Туреччина	1,35	16	Німеччина	1,17	16	Лівія	1,30
17	Іран	1,20	17	Іран	1,08	17	Іран	1,22
18	Австралія	1,17	18	Туреччина	1,07	18	Монголія	1,16
19	Саудівська Аравія	1,09	19	ДР Конго	1,06	19	Перу	0,95
20	Тайвань (КНР)	1,09	20	Таїланд	0,92	20	Чад	0,95
	Всього	77,32		Всього	70,35		Всього	68,01
38	Україна	0,40	30	Україна	0,65	42	Україна	0,44

* розраховано за даними [5; 10; 11; 12].

З урахуванням значущості країн від 21-го до 50-го місця мінімальні показники становлять від 0,3% до 0,36% відносно аналізованих нами компонентів. У цілому на групу топ-50 припадає більше 92% світового ВВП, близько 87% всього населення і майже 86% площі ГЦП. В результаті сумарна частка переважної більшості країн і народів світу становить абсолютну

меншість у глобальній СГС. На підтвердження цього, відзначаємо, що на наступні 130 країн (з 51 по 180 місце в ранжуванні за ВВП) припадає тільки близько 6% світового валового продукту. Особливо акцентуємо увагу на сумарній значущості основних регіонів у ГЦП з урахуванням загальноприйнятої пріоритетності соціально-економічного розвитку системи в порядку зменшення частки країни у світовому ВВП. У першій 10-ці провідних держав світу за кожним з трьох компонентів представлені лише 5 країн, усереднена сумарна значущість яких складає: Китай – 13,8% від ГЦП, США – 10,2%, Індія – 8,5%, Росія – 5,9% і Бразилія – 4,0%. У сукупності їх геоekonomічна значущість у глобальному цивілізаційному просторі складає понад 42%.

Актуальним також є питання про перспективи Європейського Союзу, політична мета якого – трансформуватися в єдину федеративну державу Сполучені Штати Європи. У такому випадку об'єднані можливості Німеччини, Франції, Великобританії та Італії (входять в топ-10 за ВВП) збільшують їх економічну значущість майже до 12% від світового ВВП. Однак, очевидна їх відносна «слабкість» за геодемографічними показниками, оскільки жодна з цих країн не представлена в 10-ці лідерів за населенням і державною територією. Недостатнім для підвищення значимості ЄС буде розгляд і 20-ти провідних країн ГЦП, так як лише Німеччина входить до групи топ-20 за населенням (16 місце) і жодна з країн Західної Європи не представлена серед найбільших держав за територією. У разі розгляду Європейського Союзу як політико-територіального об'єднання 27 країн (2012 р.) ступінь значущості цього регіону суттєво зростає: за територією – до 3,21% ГЦП (7-е місце у світі), за населенням – до 7,16% (3 – е місце в світі), а за ВВП – до 19,21% (1-е місце в світі). Таким чином, може виявитися своєрідний синергетичний ефект, як результат посилення значущості одного об'єкта (суб'єкта) іншими об'єктами (суб'єктами) в процесі сумісної дії, спрямованої на досягнення спільної мети. При цьому сила синергізму зростає в міру ускладнення системи, підвищення рівня її організації та векторної односпрямованості складових компонентів. Це узгоджується з висновками М. С. Дністрянського, який відзначає, що «взаєморозміщення надвеликих, дуже великих і великих держав є одним з істотних орієнтирів у виділенні реальних і потенційних регіональних та міжрегіональних держав-лідерів, а також за сприятливих умов, у прогнозуванні появи потужних регіональних об'єднань суміжних держав, особливо у випадку, коли значний демографічний потенціал поєднується з територіальним і природно-ресурсним на фоні культурної згуртованості суспільства» [3, с. 142-143].

Висновки і перспективи подальших розвідок. У процесі глобальної трансформації світової системи зростає значення міжнародної інтеграції та цивілізаційного чинника розвитку наднаціональної регіоналізації світу. Сучасний глобальний цивілізаційний простір все більше характеризується виділенням геоekonomічних центрів, навколо яких формується інтеграційне ядро відповідного регіонального цивілізаційного простору. На початку XXI

століття крім Північноамериканського, Західноєвропейського і Східноазійського виділяються нові гео економічні регіони на чолі з Індією та Росією. При цьому зменшується значимість Західних країн і зростає вплив Китаю, який все більше претендує на роль інтеграційного центру Східноазійського макрорегіону. У результаті світова соціально-економічна система ускладнюється і всім народам відкриваються можливості цивілізаційного вибору і різноманітності при переході від національних держав до більш стійких макрорегіональних об'єднань світу.

Список використаних джерел:

1. Аттали Ж. На пороге нового тысячелетия : [Пер. с англ.]. – М. : Междунар. отношения, 1993. – 135 с.
2. Глобальные трансформации: Политика, экономика, культура / [Хелд Д., Макгрю Э., Гольдблатт Д., Перратон Дж.] ; пер. с англ. В. В. Сапова и др. – М. : Праксис, 2004. – 576 с.
3. Дністрянський М. С. Геополітика / М. С. Дністрянський. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 436 с.
4. Дністрянський М. С. Типологія держав світу за структурно-територіальними параметрами як метод політико-географічного аналізу / М. С. Дністрянський // Acta Beresgasiens, 2010. – №1. – С. 221–231.
5. Доклад о человеческом развитии 2013. Возвышение Юга: человеческий прогресс в многообразном мире / [ПРООН ; пер. с англ.]. – М. : Издательство «Весь Мир», 2013. – 212 с.
6. Кочетов Э. Г. Геоэкономика (Освоение мирового экономического пространства) / Э. Г. Кочетов. – М. : Издательство БЕК, 1999. – 480 с.
7. Мир после кризиса. Глобальные тенденции – 2025: меняющийся мир / Доклад Национального разведывательного совета США [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [www. litmir.net/bd/?b=123220](http://www.litmir.net/bd/?b=123220)
8. Скопин А.Ю. Введение в экономическую географию: базовый курс для экономистов, менеджеров, географов и регионоведов / А.Ю. Скопин. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 272 с.
9. Хаггер Н. Синдикат. История грядущего мирового правительства / Николас Хаггер; пер. с англ. Т. Новиковой. – М. : СТОЛИЦА-ПРИНТ, 2007. – 768 с.
10. The World Factbook [Electronic resource]. – Mode of access: [https://www.cia.gov/ library/publications/the-world-factbook/index.html/](https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html/) – Titla from display.
11. World DataBank [Electronic resource]. – Mode of access: [http://data.worldbank.org/ country/](http://data.worldbank.org/country/) – Titla from display.
12. World Economic Outlook Database [Electronic resource]. – Mode of access: [http://www.imf.org/ external/pubs/ft/weo/2013/01/index.htm](http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2013/01/index.htm) – Titla from display.

Шуканов П.В., Логвин М.М. Суспільно-географічні та геоекономічні особливості формування макрорегіональної структури світу. У статті розглянуті актуальні питання співвідношення геоекономічних параметрів і макрорегіональної структури світу. Особлива увага приділяється цивілізаційним підходам до вивчення трансформації світоустрою і необхідності зміцнення стійкості антропосфери. На основі аналізу динаміки питомої ваги різних країн у покомпонентній структурі глобального цивілізаційного простору розглянуті перспективи трансформаційного переходу світової системи від національно-державних пріоритетів до регіональних об'єднань наднаціонального рівня. Геоекономічні макрорегіони розглядаються як основа глобальної стійкості світу. Акцентовується увага на значущості не тільки кількісних, але і якісних показників розвитку різноманітних суспільно - географічних систем.

Ключові слова: геоекономіка, глобалізація, глобальний цивілізаційний простір, трансформаційний перехід, макрорегіональна структура світу.

Шуканов П.В., Логвин М.М. Общественно-географические и геэкономические особенности формирования макрорегиональной структуры мира. В статье рассмотрены актуальные вопросы соотношения геэкономических параметров и макрорегиональной структуры мира. Особое внимание уделяется цивилизационным подходам к изучению трансформации мироустройства и необходимости укрепления устойчивости антропосферы. На основе анализа динамики удельного веса различных стран в покомпонентной структуре глобального цивилизационного пространства рассмотрены перспективы трансформационного перехода мировой системы от национально-государственных приоритетов к региональным объединениям наднационального уровня. Геэкономические макрорегионы рассматриваются как основа глобальной устойчивости мира. Акцентируется внимание на значимости не только количественных, но и качественных показателей развития разнообразных общественно-географических систем.

Ключевые слова: геэкономика, глобализация, глобальное цивилизационное пространство, трансформационный переход, макрорегиональная структура мира.

Shukanov P.V., Logvyn M.M. Human-Geographical and geo-economic characteristics formation of macroregional structure of the world. The article considers current issues of ratio of geo-economic parameters and macro-regional structure in the world. Particular attention is paid to the civilizational approaches to the study of the transformation of the world order and the need to strengthen the resilience anthroposphere. Based on the analysis of the dynamics of the specific weight of different countries in the component structure of the global civilizational space considered the prospects transformational transition of the world system of

transition from national and state priorities to regional associations supranational level. Geo-economic macro-regions are considered as the foundation of global stability in the world. Attention is focused on the importance of not only quantitative but also qualitative indicators of development various socio - geographical systems.

Key words: demographic situation, spirituality, sin, morbidity.

УДК911.3

І.Г.Хільчевська, к.г.н., доц.,

В.І.Григор'єва, студ.,

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ ЧОРНОГОРІЇ В СФЕРІ ТУРИЗМУ

Ключові слова: сфера послуг, туризм, інвестиції, інвестиційна політика.

Постановка проблеми. Залучення іноземних інвестицій є однією з найбільш актуальних проблем для економіки постсоціалістичних країн в цілому та Чорногорії зокрема. Інвестиційна привабливість Чорногорії знаходиться в площині туристичної сфери та взаємопов'язаних із нею галузей. До того ж, досвід Чорногорії в цій сфері можна використати і для реалій України.

Актуальність дослідження. Тенденції економічного розвитку світу показують, що пріоритетними напрямками розвитку країн є галузі сфери послуг. Так, за оцінками Всесвітнього банку, доходи від галузей сфери послуг зросли з 51% до 68% за період з 1995 по 2012 роки у світі в цілому, та зокрема в Чорногорії з 30% до 72,4% за аналогічний період. Спостерігається щорічне зростання числа міжнародних туристів у світі [10]. Так, за даними ЮНВТО в 2012 році кількість туристів перевищила психологічний рубіж в 1млрд. чоловік. Також очевидне зростання кількості прибутків від туристичної галузі [9].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Всебічних наукових досліджень стосовно інвестиційного клімату Чорногорії щодо сфери туризму не проводилось. Серед наукових досліджень найбільш розповсюдженим є аналіз географії та економіки країн Адріатичного регіону в цілому, та Чорногорії зокрема. Цій тематиці присвячені публікації Ю.Є.Бичкова та Л.С.Демідової.

Мета статті. Дослідити фактори інвестиційної привабливості країни в сфері туризму для залучення іноземного капіталу та проаналізувати можливі наявні обмежуючі фактори. Визначити можливість використання досвіду інвестиційної політики Чорногорії для України.

Виклад основного матеріалу. В даний час економіка Чорногорії стрімко розвивається (рис.1).

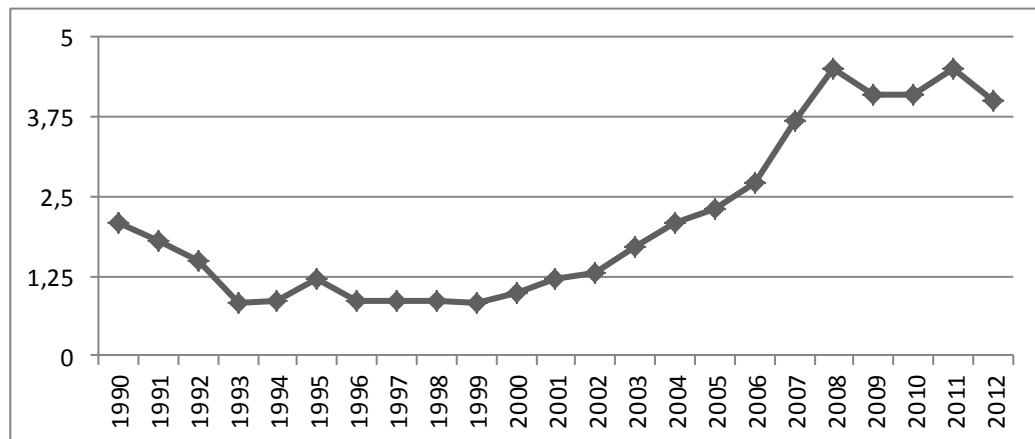

Рис.1. Динаміка зміни ВВП Чорногорії у 1990-2012рр.

Розроблено автором на основі матеріалів UNCTAD.

За два останні десятиріччя сфера послуг, торгівля та будівництво займають зростаючу частку в структурі економіки Чорногорії, в той час, як сільське господарство та промисловість навпаки втрачають свої позиції (табл.1).

Таблиця 1

Структура економіки в Чорногорії, %

Рік	Сільське господарство	Промисловість	Будівництво	Торгівля	Транспорт	Сфера послуг
1990	12.2	19.8	4.1	16	11,6	6.2
2000	12.4	19.1	4.3	16,8	10,4	7
2010	9.3	14.8	5.9	19,4	12,4	8.2
2012	8.8	12.4	5.5	22,6	10,8	9.8

Складено за матеріалами [9].

Переймаючись питанням про сферу, в яку все-таки вигідніше було б влити капітал, неозброєним оком відзначається зростаюча роль туризму, так як розвиток цієї галузі уряд країни вважає пріоритетним напрямком серед всіх інших стратегічних завдань. Сфера стає ще більш привабливою, якщо врахувати невисоку частку промислових підприємств в загальному ВВП країни [2]. На початку 2014 року авторитетна британська газета "The Telegraph" помістила Чорногорію в 20-ку найбільш привабливих місць для інвестицій в нерухомість. Чорногорія в цьому списку знаходиться на 8-му місці. Джерело нагадує, що згідно з даними Всесвітньої ради з туризму та подорожей (WTTC), Чорногорія демонструє найвищі темпи зростання кількості туристів, які відвідують цю країну для відпочинку. Країна пропонує своїм гостям можливість насолодитися прекрасним станом екології:

недаремно фахівці вважають цю країну гігантським природним парком. До речі, відмінний стан тутешньої екології став однією з причин, по якій інвестиційна привабливість Чорногорії зростає з кожним роком. У лідируючу п'ятірку списку увійшли також Барселона, Гренада, Панама, Лазурний берег і Тоскана [6,8].

На сьогоднішній день ринок туристичного сервісу ненасичений і чекає свого інвестора, вважають експерти Академії форекс та школи біржової торгівлі Masterforex-V. Наприклад, в - Будві, головному курорті Чорногорії, діє близько сорока готельних комплексів, що в десять разів менше, ніж, наприклад, на курортах Італії.

Готельна нерухомість характеризується особливою інвестиційною привабливістю. Головним чином, це три- та чотиризіркові готелі. Рівень їх наповнення залежить від сезону, однак номери нерідко бувають порожніми. За прогнозами приріст туристичного потоку до Чорногорії в 2014 та 2015 роках складе 10 % та 9,9% відповідно [7]. Також Чорногорія - один із лідерів за темпами зростання цін на нерухомість в Європі. За останні три роки приріст склав 250%. Але не слід забувати, що на поточний момент володіння нерухомістю в Чорногорії не дає право дозволу на проживання в країні і в цілому така процедура є досить складною та бюрократизованою. Відповідно, це обмежує перелік потенційних покупців нерухомості в Чорногорії. У той же час необхідно враховувати існуючу вірогідність вступу Чорногорії до ЄС у 2014 році. Однак дане питання досі залишається відкритим: з одного боку Чорногорія не відповідає цілому ряду вимог до членів ЄС, але з іншого боку такий варіант розвитку подій не можна виключати. Стає зрозумілим, що в разі вступу Чорногорії до Євросоюзу, привабливість чорногорської нерухомості для іноземних інвесторів значно підвищиться. Проте результати опитування на форумі трейдерів журналу "Биржевой лидер" показали, що 75% трейдерів та інвесторів західної Європи Академії Masterforex-V вважають, що інвестиції в Чорногорію-це «мільна бульбашка», так як в країні ще багато фінансових та адміністративних перешкод, і лише 25% вважають, що інвестиційна привабливість Чорногорії після вступу до ЄС лише зросте [7].

Як відомо, іноземні інвестиції є одним із важливих та ефективних двигунів економічного прогресу. Щорічний приток прямих іноземних інвестицій в Чорногорії має дуже мінливий характер та є залежним від багатьох зовнішніх і внутрішніх факторів. Для прикладу, у 2009 він склав 1,163 млн. євро, у 2011-425 млн. євро, а у 2012-464 млн. євро [9]. За даними Центрального банку Чорногорії за перші 8 місяців 2013 року в нерухомість Чорногорії інвестори вклали 123,8 млн. євро. Приплив прямих іноземних інвестицій в економіку країни з січня по серпень склав 274 млн. євро, тоді як відтік капіталу - 61 млн. євро, що склало на 27,6 % менше у порівнянні із аналогічним періодом у попередньому році. У свою чергу, резиденти інвестували в економіку іноземних держав 8,5 млн. євро[11].

За вісім місяців приплив чистих прямих іноземних інвестицій склав 213млн. євро, що на 7,6% менше, ніж роком раніше. Приплив прямих іноземних інвестицій у формі акціонерного капіталу знизився до 136,5 млн. євро, що на 35,3% менше, ніж за той же період 2012 року. ВВП Чорногорії в 2013 році виріс на 3,5% порівняно з 2012 роком, повідомляє чорногорське статистичне агентство Monstat [5].

У 2012 році ВВП країни склав 3340 млн. євро, що на 186 млн. євро більше, ніж роком раніше. Номінальний темп його зростання становив 6,9%, в той час як реальний був нижче 4,7%. Найбільший вплив на зростання ВВП в четвертому кварталі 2013 року надав виробничий, будівельний, транспортний сектори та операції з нерухомістю.

Отже, аналізуючи все вище сказане, можна визначити основні фактори, що вказують на доцільність та ефективність інвестиційних вкладень у туристичний бізнес Чорногорії:

- Вдале географічне положення та унікальний екологічний стан. Більше 8% території країни відведено під заповідну зону. Вважається, що саме в Чорногорії знаходяться найбільші незаймані ліси Європи.
- Захист прав інвесторів. Іноземцям надано право на придбання або створення власної компанії на території країни. Право на власність інвестора захищено законом. Обсяги інвестиційного капіталу необмежені ні знизу, ні зверху.
- Простота реєстрації підприємства. Перелік документів, обов'язкових до наявності при відкритті підприємства зводиться до п'яти, на відміну від середнього стандартного пакета в 7 - 10 документів. Процес реєстрації не перевищує одного тижня. Мінімум статутного капіталу - 1 євро.
- Близькість вступу країни до Євросоюзу. Як відомо, Чорногорія вже отримала статус країни-кандидата на вступ до ЄС. За прогнозами, ця подія відбудеться до 2015 року. У зв'язку з чим, як вважають, зокрема аналітики Research and Markets, значно збільшиться приплив міжнародних інвестицій в країну. Що стосується євро, то воно вже давно є державною валютою Чорногорії [3,6].
- Вартість нерухомості, будівництва та оздоблювальних робіт нижча, ніж в інших розвинених країнах Європи.
- Політику зростання приватної сфери та формування сприятливого інвестиційного клімату.
- Прозорість ведення економічної політики країни.
- Вільний оборот капіталу
- Порівняно низька роль держави в регулюванні бізнесу.
- Порівняно низький рівень оподаткування.
- Невисока частка державної власності в економіці країни.
- Стабільна кредитно-фінансова атмосфера.

Однак слід враховувати, що інвестиційна діяльність у всіх її формах і видах пов'язана зі значними ризиками. Так, наприклад, в дослідженні журналу Euromoney Чорногорія постає однією з трьох найменш надійних

країн у Центральній і Східній Європі. Експерти брокерської компанії NordFX (входить в ТОП3 світового рейтингу брокерів форекс Академії Masterforex-V) вважають, що вершина розвитку тісної співпраці уряду Чорногорії з інвесторами всього світу вже досягнута [4].

Це дає підстави визначити основні фактори ризику та об'єктивні обмежувачі подальшого розвитку країни:

- Короткий туристичний сезон. В якості одного з варіантів подолання сезонного характеру туристичної галузі розглядається можливість розвитку грального бізнесу. До того ж, чорногорцям побічно допомогли Україна з Росією, заклавши в себе цей бізнес.
- Зниження попиту на нерухомість. Експерти у думках з приводу відсутності колишнього буму на ринку нерухомості розійшлися. Оптимісти вважають, що нерухомість стала жертвою кризи, отже, спад носить тимчасовий характер. Песимісти ж стверджують, що ця стаття чорногорського доходу багато в чому вичерпала себе.
- Оподаткування. За цим показником в рейтингу легкості ведення бізнесу країна займає далеке 139-е місце. На додаток до того, що постійно ростуть старі податки, з'являються нові. Так, наприклад, нещодавно з'явився податок на яхту, туристичний податок на власників нерухомості тощо.
- Недотримання законів. По забезпеченню виконання контрактів Чорногорія стоїть на 135-му місці в світі.
- Заплутані бюрократичні процедури, довгі процедури видачі дозволів на будівництво. За цим показником країна займає аж 161 місце. Влада, правда, нещодавно пообіцяли підприємцям реєстрацію фірм за принципом одного вікна.
- Тривалі судові процедури.
- Невирішені питання захисту прав власності.
- Корупція. За рівнем поширення корупції (Transparency International) країна опинилася на 69-му місці. Хабарництво в Чорногорії носить масовий характер, система «відкатів» працює на всіх рівнях, а тендери часто влаштовуються під конкретного учасника. Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC) підрахувало, що середній розмір хабарів в різних чорногорських інстанціях становить 480 євро.
- Тіньова економіка та фінансова недисциплінованість.

Стає зрозуміло, що економічне зростання країни в останні роки багато в чому мало штучний характер, а значить, є вкрай нестійким. Так, в світовому рейтингу глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index 2012-2013) за версією Світового економічного форуму Чорногорія за рік скотилася на 11 позицій вниз і сьогодні займає 60-е місце в світі. Але важливо зазначити, що вона зуміла уникнути великих боргів [3].

Однак, незважаючи на всі обмежувальні фактори подальшого розвитку туристичної галузі в країні, при середньому щорічному 10,9-відсотковому зростанні ВВП Чорногорія увійде до списку країн Ради з подорожей і

туризму. Окрім цього, у 2012 році Чорногорія була удостоєна премії як найкращий туристичний напрямок (разом з Ботсваною і горою Хуаншань). Чорногорія також очолює список країн з прямим і непрямим внеском у туризм, що є одним з основних двигунів процвітання країни. У 2013 році на його частку припадало 21% в структурі ВВП країни. В національній стратегії розвитку туризму даний показник планується підвищити до 36% до 2020 року, що призведе до створення 62 000 нових робочих місць, що становитиме 33,2 % повної зайнятості в Чорногорії, а також до приросту на 9,4% в наступні 10 років. За темпами ж щорічного приросту доходів від туризму в структурі ВВП Чорногорія займає перше місце в світі [6].

Досвід Чорногорії по залученню інвестицій в туристичну галузь можна в певній мірі використати і для України, через історичну, культурну та економічну схожість держав. Постсоціалістичне минуле обох країн не дало змогу остаточно подолати недосконалу систему оподаткування, тіньову економіку та корупцію. Україні, як і Чорногорії, притаманний сезонний характер туристичної галузі, низька частка державної власності в економіці країни та порівняно невисока роль держави в регулюванні бізнесу. В сьогоденних реаліях Україна може стати потужним об'єктом іноземного капіталовкладення.

Висновки. Сучасні тенденції економічного розвитку Чорногорії показують, що пріоритетними напрямками розвитку країни є галузі сфери послуг. Суттєво відзначається зростаюча роль туризму, розвиток якого є одним із головних стратегічних завдань уряду країни. Це в значній мірі вирішить і проблему зайнятості населення- створення 62000 нових робочих місць (до 33% повної зайнятості в країні). Зростання частки сфери послуг в структурі ВВП в світі в цілому, та в Чорногорії зокрема, свідчать про пріоритетність цього напрямку в розвитку країни. Додатковим підтверджуючим фактором є зростання обсягів іноземних капіталовкладень у туристичну галузь, так, лише у нерухомість за 2013 рік було вкладено 58% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій в економіку країни. За останні два десятиріччя ВВП Чорногорії зросло більш ніж у два рази та складає 3млрд.євро. Багатофакторна схожість України та Чорногорії дає підстави для використання чорногорського досвіду інвестиційної політики в сфері туризму для застосування у господарській практиці нашої країни.

Література:

- 1.Бычков Ю.Е. Черногория: от прошлого к настоящему: Очерк истории Черногории и российско-черногорских отношений—М.:Декоративное искусство, 2004. — С.164-199.
2. Демидова Л.С. Сфера услуг в постиндустриальной экономике// МЭ и МО 2000. -№2. —С.68-112.
- 3.Офіційний сайт консалтингової інвестиційної компанії «СММ» [Електронний ресурс].—Режим доступу: <http://cmm-montenegro.ru/>
- 4.Офіційний сайт британського журналу «Euromoney» [Електронний ресурс].—Режим доступу: <http://www.euromoney.com/>
- 5.Офіційний сайт

Департаменту статистики Чорногорії [Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://www.monstat.org/> 6.Офіційний сайт журналу трейдерів та інвесторів «Биржевой лидер» [Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://www.profi-forex.org/> 7.Офіційний сайт порталу закордонної нерухомості [Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://realty-portal.eu/> 8.Офіційний сайт британської газети “The Telegraph” від 4.01.2014 [Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://www.telegraph.co.uk/> 9.Офіційний сайт органу Генеральної Асамблеї ООН UNCTAD [Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://unctad.org/> 10.Офіційний сайт Всесвітнього банку [Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://www.worldbank.org/> 11.Офіційний сайт Центрального банку Чорногорії [Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://www.cb-mn.org/>

Хільчевська І.Г., Григор’єва В.І. Інвестиційний клімат Чорногорії в сфері туризму. Аналізуються основні фактори привабливості та ефективності капіталовкладень в туристичний сектор Чорногорії, а також можливі ризики та об’єктивні обмежувачі подальшого господарського розвитку країни.

Ключові слова: сфера послуг, туризм, інвестиції, інвестиційна політика.

Хильчевская И.Г., Григорьева В.И. Инвестиционный климат Черногории в сфере туризма. Анализируются основные факторы привлекательности и эффективности капиталовложений в туристический сектор Черногории, а также возможные риски и объективные ограничители дальнейшего развития страны.

Ключевые слова: сфера услуг, туризм, инвестиции, инвестиционная политика.

Khilchevska I.H., Grygorieva V.I. Investment climate in Montenegro's tourism industry. The article analyzes the main factors of attractiveness and effectiveness of investments in Montenegro's tourism industry, and the possible risk factors and objective constraints to the country's development.

Keywords: services, tourism, investment, investment policy.

УДК 911.3

Глибовець В.Л., к. г. н., ас., Яковенко Є.В., маг.

**ДІЯЛЬНІСТЬ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ В УКРАЇНІ
(НА ПРИКЛАДІ КОМПАНІЇ «ROBERT BOSCH GmbH»)**

Ключові слова: транснаціональні корпорації, глобалізація, інтернаціоналізація, міжнародна діяльність, інвестиції, диверсифікація виробництва.

Вступ. Постановка проблеми. У процесі формування постіндустріального суспільства важливу роль у функціонуванні світового господарства та економіки відіграють транснаціональні корпорації. Їхня основна діяльність спрямована на отримання максимального прибутку шляхом охоплення якомога більшої частини ринку через створення регіональних представництв та відділів. Унаслідок цього відбуваються процеси глобалізації, інтернаціоналізації та згортання бар'єрів. Крім цього, ТНК відіграють значну суспільну роль, надаючи можливість долучення до загальносвітової культури [2,3].

Україна в цьому плані – дуже привабливий ринок для кожної ТНК. Маючи значну кількість населення, залишки радянських промислових потужностей та постійно зростаючий попит, Україна є цікавою для світових інвесторів. Проте, внутрішні бар'єри дещо затримують глобалізаційні процеси в державі.

Серед потужних світових ТНК в Україні представлена група компаній «Robert Bosch GmbH» у формі ТОВ «Роберт Бош Лтд». Дослідження діяльності компанії «Bosch» є актуальним на сьогодні, так як це потужна транснаціональна корпорація, яка займає передові позиції на світовому ринку автомобільних, промислових та побутових технологій, відіграє важливу роль у міжнародній економічній діяльності та бере участь у глобалізаційних процесах, що відображається на українській економіці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням діяльності транснаціональних корпорацій, у тому числі в Україні, займалися Якубовський С.О., Руденко Л.В., Рокоча В.В., Плотніков О.В., Новицький В.Є., Хорошун О.Б., Шевченко В.Ю. тощо. До зарубіжних дослідників належать: Ч.Кіндлеберг, Е.Пенроуз, Г.Перлмуттер, С.Хаймер. На сьогодні ТНК розширюють свою сферу діяльності та набувають нового значення у суспільстві, тому подальші дослідження діяльності ТНК є науково обґрунтованими.

Формування цілей та постановка завдання. Основною метою статті є дослідження та аналіз діяльності транснаціональних корпорацій в Україні на прикладі компанії «Роберт Бош Лтд».

Виклад основного матеріалу.

За визначенням Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), **транснаціональні корпорації (ТНК)** — це «підприємства, що складаються з материнського підприємства та його закордонних філіалів», при цьому ТНК можуть як набувати статусу корпорації, так і не мати цього статусу.

Економічною основою ТНК є:

- інтернаціоналізація виробництва і капіталу;
- міжнародний поділ праці: міжнародна спеціалізація та міжнародне кооперування виробництва;
- концентрація капіталу у світовому масштабі;
- вивіз капіталу у формах прямих та непрямих іноземних інвестицій;

- зменшення виробничих витрат і збільшення на цій основі прибутків - головна мета підприємств [1].

«**Robert Bosch GmbH**» або просто «**Bosch**» - німецька електротехнічна та машинобудівна фірма, виробник електро-механічної індустріальної та побутової техніки. У групу компаній «Bosch» входять «Robert Bosch GmbH» і більше 350 дочірніх підприємств

Компанія «Bosch» заснована 127 років тому Робертом Бошем в Штутгарті (Німеччина) як майстерня точної механіки та електромеханіки. Сьогодні тут працює 280 тис.чол, а компанія представлена більше, ніж в 150 країнах світу.

Відповідно до основних стратегічних цілей розвитку «Bosch» має такі основні напрямки діяльності: автомобільні технології, промислові технології, споживчі товари та будівельні технології. Компанія «Bosch» на світовому ринку є однією з лідерів по виробництву дизельних та бензинових двигунів, електроінструментів, систем опалення, побутової техніки та систем безпеки.

Основна складова успіху компанії – інновації, присутність на міжнародних ринках та диверсифікація виробництва. Сьогодні компанія інвестує в продукцію, направлену на захист навколишнього середовища та збереження природних ресурсів.

З самого початку компанія «Bosch» почала відігравати важливу роль в еволюційному розвитку автомобіля та сприяла тому, що він став масовим засобом пересування у XX столітті. Цю роль компанія відіграє і сьогодні. Жоден з виробників автомобілів сьогодні не обійдеться без автозапчастин «Bosch».

Інтернаціоналізація та диверсифікація як шлях до успіху. Успіх Роберта Боша можна пояснити тим, що він із самого початку усвідомлював, наскільки важливим є створення потужної мережі компанії та її вихід на міжнародні ринки. Так, перший офіс за межами Німеччини був створений у Великобританії (1898), згодом у Франції (1899), пізніше у США, ПАР, Новій Зеландії, Китаї, Бразилії та Японії (1911р).

Після Великої депресії компанія почала проводити процес диверсифікації виробництва. Так у 1933 році з'явився перший холодильник «Bosch», згодом пральні та посудомийні машини.

Сьогодні компанія Bosch представлена більш, ніж у 60 країнах через 300 відділень та регіональних представництв та має у своєму штаті близько 280 тис. працівників по всьому світу. Міжнародна мережа торгових представництв та партнерських організацій охоплює більше 150 країн, що забезпечує реалізацію продукції компанії.

У найближчому майбутньому компанія планує перевести центр росту в Азіатський регіон, в Китай та Індію, які показують сьогодні стійке економічне зростання, а, отже, і зростання попиту на продукцію «Bosch».

Результат досягнення такого рівня *інноваційних технологій* є результатом тісної взаємодії компанії з клієнтами. Компанія продовжує пошук нових сфер ведення бізнесу, нових ринків та технологій.

Щорічно компанія подає близько 3800 заявок на патенти, тобто близько 15 патентів кожний день (третє місце у світі за кількістю поданих патентів у рік – за даними Всесвітньої організації інтелектуальної власності). Компанія інвестує в наукові дослідження та розробки більше 4 млрд. євро (близько 9% середньорічного обсягу продажів). За останні 10 років компанія інвестувала в наукові розробки близько 30 млрд євро.

Таким чином, «Bosch» тримає курс на інноваційний розвиток задля створення основи стійкого розвитку в майбутньому.

Міжнародна діяльність у сфері інновацій забезпечує групі компаній «Bosch» надійну основу конкурентних переваг. Для компанії великого значення набувають такі явища як зміна клімату, пошук джерел відновлюваної енергії, демографічні зміни, використання транспортних засобів, що не забруднюють навколишнє середовище, зростання масштабів взаємозв'язків та ступеня взаємозалежності у сучасному суспільстві.

Близько 45% щорічних витрат компанії йде на екологізацію виробництва та виробництва продукції, що не шкодить навколишньому середовищу. Тільки у 2009 році сума таких витрат склала 21 млрд. дол. США. «Bosch» використовує нові стандарти роботи для збереження навколишнього середовища, такі як: регенерація тепла; скорочення споживання кількості води та відходів; міри по збереженню енергії; відмова від використання розчинників; аналогічні вимоги до продукції постачальників.

Валовий прибуток компанії «Bosch» у світі у 2010 році становив 47,3 млрд. Євро. Так, на автомобільні технології припадає 59% доходів, промислові технології – 14%, споживчі товари та техніка інженерних комунікацій – 27% доходів.

На сьогодні компанія «Bosch» – світовий лідер з: виробництва передових автомобільних технологій; виробництва приводів, трансмісій та систем управління, пакувальних технологій; виробництва електроінструментів, побутової техніки, опалювального обладнання та систем безпеки.

Основними факторами успіху компанії «Bosch» на сьогодні є: незалежність та фінансова сила; інноваційний потенціал; якість та надійність; світова присутність; стратегічне бачення; ефективні процеси; неперервне підвищення кваліфікації персоналу.

Цікавою є структура власності компанії. 92% акцій володіє Благодійний фонд Роберта Боша, 7% – члени сім'ї та нащадки, 1% – керівництво компанії.

Центральний офіс компанії розташований в Німеччині, проте значна частина активів компанії зосереджена в регіональних представництвах по всьому світу. Українська ТОВ «Роберт Бош Лтд» входить до складу Східноєвропейського представництва з центром в Москві. Крім Росії та України, сюди включені Казахстан та Білорусь.

Значення країн СНГ, у тому числі України, для компанії дуже велике. Україна має дуже потужні перспективи росту та розвитку. В Україні є завод у Львові, який займається серійним ремонтом стартерів та генераторів. Це

підприємство орієнтоване на експорт, досить помітною є мережа філіалів Buders (бренд, що представляє термотехніку).

Після Росії Україна за своїм потенціалом є для компанії абсолютним лідером серед країн СНД. За 2011 рік сума консолідованого обороту в Україні склала 44 млн. Євро. Найбільший оборот у сфері побутових приладів та автокомплектуючих деталей. Для порівняння у 2010 році оборот в Україні складав 49 млн. Євро (2008- 92,8 млн. Євро), у той час як у Росії – 667 млн. Євро, Білорусі 10 млн. Євро, Казахстані 10 млн. Євро. Щороку в українську компанію центральний офіс інвестує близько 0,5 млн. Євро.

В Україні «німецька форма» ведення бізнесу є успішною. Так, компанія ТОВ «Роберт Бош Лтд» вийшла на український ринок у 1993 році і завоювала значну його частину. Незважаючи на високі ціни продукції «Bosch», українці купляють її, адже товари мають німецьку якість. Принцип, за яким Роберт Бош заснував компанію у 1886 році, компанія застосовує і в Україні: «Краще втратити гроші, аніж довіру» [4,5].

Незважаючи на падіння обороту в Україні після економічної кризи 2008-2009 років майже в два рази (2010р. 49 млн. Євро, 2008р. – 92,8 млн. Євро), компанія продовжує політику «завоювання довіри» у покупця.

Основою діяльності компанії як у світі, так і в Україні, є принцип B2B («бізнес бізнесу»). Основна діяльність ТОВ «Роберт Бош Лтд» в Україні полягає в реалізації власної продукції дилерам, які напряду контактують з кінцевими споживачами.

Компанія «Bosch» розробила власні цінності, яких дотримуються і в Україні: 1.Спрямованість у майбутнє та орієнтація на прибуток; 2.Відповідальність; 3.Ініціатива та послідовність; 4.Відкритість та довіра; 5.Справедливість та чесність; 6.Надійність, обов'язковість и дотримання закону; 7. Культурне різноманіття.

Структура ТОВ «Роберт Бош Лтд» в Україні є досить оптимізованою. Застосований матричний принцип управління : наприклад, у кожному департаменті є власні маркетологи, які курують всі внутрішні процеси, окремого відділу маркетингу немає. В Україні здійснюється оперативне управління компанією. Стратегічні рішення приймаються в Московському офісі.

Компанія «Bosch» приділяє багато уваги своїм працівникам. Соціальна підтримка працівників – одна з головних частин успіху бренду «Bosch». Сьогодні в Україні в ТОВ «Роберт Бош Лтд» працює 332 людини, які мають потужну соціальну підтримку (наприклад, медичне страхування).

Акціонери компанії вважають, що в Україні є певні перешкоди для розширення бізнесу . У деяких сферах повсякденної роботи є уповільнюючі процеси, що вимагають багато часу на вирішення проблем. Особливо це стосується податкової сфери. Велику кількість часу займають постійні тривалі переговори та виконання установлених відомствами процедур, які не є особливо важливими. У першу чергу, компанія покладає надію на владу, яка має полегшити бюрократичні процеси . Держава повинна забезпечити ясність

та точність у певних законах, їх єдине трактування в різних державних установах. Таких проблем немає в жодній європейській державі. Їх усунення має сприяти збільшенню обсягів інвестицій в Україну [4,5].

Проаналізуємо діяльність компанії «Bosch» в Україні за допомогою SWOT-аналізу.

Таблиця 1. SWOT-аналіз діяльності компанії «Bosch» в Україні

	Позитивний вплив	Негативний вплив
Внутрішнє середовище	<i>Strengths (сильні сторони):</i> потужна ТНК зі значними активами, яка є світовим лідером на своєму ринку	<i>Weaknesses (слабкі сторони):</i> стратегічне управління здійснюється з центру, а на периферії лише виконання поставлених завдань; стікання фінансових потоків з периферії до центру
Зовнішнє середовище	<i>Opportunities (можливості):</i> значні податкові надходження; інвестиції в бізнес; залучення кваліфікованих кадрів на місцях; соціальна підтримка працівників; підвищення загального рівня якості продукції на ринку.	<i>Threats (загрози):</i> послаблення позицій місцевого виробництва унаслідок значної конкуренції з «Bosch»; відтік прибутків з периферії (українського ринку) до центру (Німеччина).

Український ринок цікавий для «Bosch» у всіх секторах, у яких працює компанія. Особливо це стосується промислового обладнання, побутової техніки та інженерних комунікацій. В Україні практично немає автомобільних заводів. Таким чином, Україна є дуже привабливим ринком для автомобільної автоматики. Крім того, керівництво «Bosch» бачить значний потенціал для оновлення телевізійної мережі та систем опалення. На нашу думку, компанія «Bosch» має більше позитивного впливу на «українське середовище діяльності», аніж негативного.

Висновки. Світові процеси глобалізації та інтернаціоналізації впливають сьогодні на міжнародну економічну діяльність. Транснаціональні корпорації пришвидшують темпи розвитку завдяки зростанню обороту та потоків фінансових, трудових та виробничих ресурсів.

Компанія «Robert Bosch» – потужна ТНК, яка має представництво в Україні. Її діяльність є прикладом успішної стратегічної політики в таких напрямках: інвестиції в інновації; диверсифікація виробництва; міжнародна діяльність; екологічність виробництва та турбота про навколишнє середовище; активна соціальна внутрішня політика; дотримання найвищих стандартів якості; дотримання загальнолюдських цінностей та тісна співпраця із споживачем тощо.

Основна діяльність компанії в Україні – реалізація кінцевої продукції та обслуговуючий сервіс. Діяльність ТОВ «Роберт Бош Лтд» має бути прикладом ефективної економічної діяльності та суспільної активності, забезпечуючи залучення України до світових економічних процесів, високих стандартів виробництва, обслуговування та соціальної значимості компанії в різноманітних сферах.

Список використаної літератури:

1. *Владимірова І.Г. Дослідження рівня транснаціоналізації компаній//Менеджмент в Росії і за кордоном. – № 6. – 2001.*
2. *Жук О. П. Процеси транснаціоналізації на сучасному міжнародному ринку / О. П. Жук // Науковий вісник НЛТУ України. - 2009. - Вип. 19.5*
3. *Федоренко В. Г. Транснаціональні корпорації як системоутворюючий фактор розвитку національних економік / В. Г. Федоренко // Інвестиції: практика та досвід. - 2009. - № 7. - С. 31-34.*
4. *Про Бош в Україні [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.bosch.ua/uk/ua/our_company_6/history_6/history.html*
5. *Про Бош в Україні. Сектори та галузі діяльності [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.bosch.ua/uk/ua/our_company_6/business_sectors_and_divisions_6/business_sectors_divisions.html.*

Глибовець В.Л., Яковенко Є.В. Діяльність транснаціональних корпорацій в Україні (на прикладі компанії «Robert Bosch GmbH»)

У статті проаналізовано діяльність транснаціональних корпорацій у світі та в Україні на прикладі компанії «Robert Bosch», розглянуто її структуру, особливості функціонування та впливу на світовий та вітчизняний ринки.

Ключові слова: транснаціональні корпорації, глобалізація, інтернаціоналізація, міжнародна діяльність, інвестиції, диверсифікація виробництва.

Глыбовец В.Л., Яковенко Е.В. Деятельность транснациональных корпораций в Украине (на примере компании «Robert Bosch GmbH»)

В статье проанализирована деятельность транснациональных корпораций в мире и в Украине на примере компании «Robert Bosch», рассмотрены ее структура, особенности функционирования и влияние на мировой и отечественный рынки.

Ключевые слова: транснациональные корпорации, глобализация, интернационализация, международная деятельность, инвестиции, диверсификация производства.

Glybovets V.L., Yakovenko Y.V. Activities of transnational corporations in Ukraine (as an example of the «Robert Bosch GmbH»)

The article analyzes the activities of transnational corporations in Ukraine and in the world as an example of the «Robert Bosch» company. In the article has been reviewed structure characteristics of company and its impact on the functioning of the global and domestic markets.

Keywords: multinational corporations, globalization, internationalization, international activities, investments, diversification of production.

VI. ПРАЦІ МОЛОДИХ УЧЕНИХ

УДК 911.3

Горбач А. С., магістрант
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ РЕГІОНУ

Ключові слова: інвестиційна привабливість, інвестиційна привабливість регіону, методи оцінки інвестиційної привабливості регіону.

Вступ. Постановка проблеми. Початок 2014 року ознаменувався важкими, але дуже важливими змінами в розвитку України. Держава зараз переживає один з найважчих періодів за всю історію. Не оминула складна ситуація і макроекономічне становище країни. Тому питання залучення інвестицій і фінансової підтримки набуває першочергового значення. Дослідження проведені Європейською Бізнес Асоціацією (ЄБА) в першому кварталі 2014 року показали рекордно великі очікування керівників компаній-членів Асоціації, щодо покращення інвестиційного клімату України в II кварталі 2014 року. Очікуваний індекс інвестиційної привабливості України зафіксований на рівні 3,6 (за 5-ти бальною шкалою) [10]. Таких високих результатів не спостерігалось за весь час досліджень ЄБА, які ведуться починаючи з вересня 2008 року, що в котре підтверджує важливість сучасних змін. Крім того, в цьому дослідженні вперше був проведений аналіз динаміки індексу за регіональною ознакою, що свідчить про нерівномірність інвестиційної привабливості за регіонами України. Однак, досі не існує загальновизнаного визначення терміну «інвестиційна привабливість регіону» та єдиної методики щодо її визначення. Цій проблемі і присвячене дане дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями визначення термінів «інвестиційна привабливість» та «інвестиційна привабливість регіону», розробкою та аналізом методик її оцінки займалося багато вітчизняних вчених. Так, проблеми визначення термінів можна зустріти в роботах Асаула А., Бланка І.А., Ішук С.О., Кулініч Т., Лисої О.І., Макарій Н., Момот Т., Петкової Л., Стеценка Д.М. та ін. Методики визначення інвестиційної привабливості розробляли Бланк І.О., Стеченко Д.М., Уманець Т.В., Ішук С.О. та ін. А порівнянням та аналізом різних методик займалися Іванова Н. Ю. та Данилів А. І., Кремень О.І. та Куберка В.І., Лиса О.І., Сидоренко В.І. та інші вчені.

Формування цілей статті. Постановка завдання. Метою статті є аналіз та порівняння підходів до визначення термінів «інвестиційна

привабливість», «інвестиційна привабливість регіону» та методик її оцінки, з пошуком найоптимальніших варіантів для потреб інвестора.

Виклад основного матеріалу. Аналіз існуючих підходів до визначення терміну «інвестиційна привабливість» показав, що даний термін можна трактувати через його загальні положення, а також з прив'язкою до певного об'єкта інвестування. В своїй роботі Кремень О.І. та Куберка В.І. схематично зобразили даний розподіл так: (Рис.1).

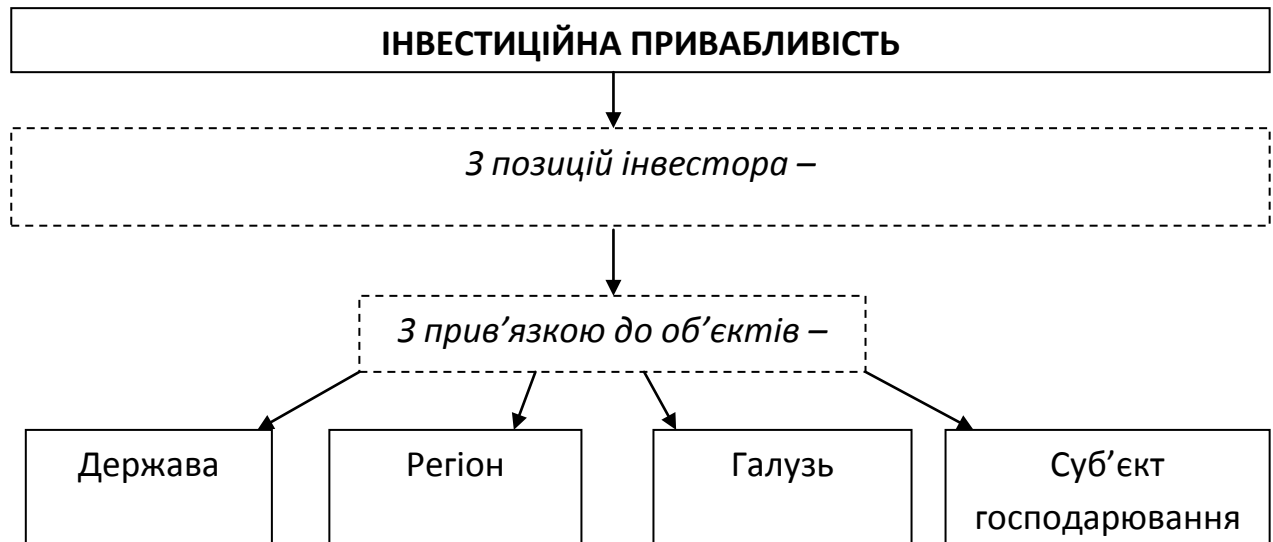

Рис. 1. Прояв сутності поняття «інвестиційна привабливість» [4].

Тому всі підходи до визначення терміну «інвестиційна привабливість» в даному дослідженні ми розмежуємо на дві групи: загальні положення терміну та з прив'язкою до регіону.

Серед визначень, що характеризують загальні положення терміну варто виділити наступні:

- 1) Інвестиційна привабливість – це сукупність об'єктивних і суб'єктивних умов, що сприяють або перешкоджають процесу інвестування національної економіки на макро-, мезо- і мікрорівнях (Петкова Л. [8]);
- 2) Інвестиційна привабливість – це якісна та кількісна характеристика внутрішнього та зовнішнього середовища об'єкта можливого інвестування (Макарій Н. [6]);
- 3) Інвестиційна привабливість – рівень задоволення фінансових, виробничих, організаційних та інших вимог чи інтересів інвестора щодо конкретного об'єкта, яке може визначатися чи оцінюватися значеннями відповідних показників, у тому числі інтегральної оцінки (Момот Т. [7]);
- 4) Інвестиційна привабливість – це характеристика доцільності щодо інвестування в термінах здійснення інвестиційної діяльності з максимальним ефектом за мінімальних витрат (Кулініч Т. [5]);

- 5) Інвестиційна привабливість – характеристика підприємства чи будь-якого суб'єкта господарської діяльності, яка враховує суперечливі цілі інвестора, тобто максимальний прибуток за мінімального ризику на певному об'єкті [2];
- 6) Інвестиційна привабливість – надійне і своєчасне досягнення цілей інвестора на основі економічних результатів діяльності виробництва, у яке здійснюються інвестиції. Інвестиційна привабливість визначається комплексом різноманітних чинників, перелік і вплив яких можуть розрізнятися і змінюватися залежно як від складу інвесторів, що переслідують різні цілі, так і від виробничо-технічних особливостей виробництва, що інвестується (Стеченко Д.М. [9]).

Дані визначення дають розуміння «інвестиційної привабливості» як характеристики, яка базується на сукупності об'єктивних та суб'єктивних умов, що сприяють або перешкоджають процесу інвестування, шляхом задоволення фінансових, виробничих, організаційних та інших вимог чи інтересів інвестора.

З прив'язкою до регіону різними вченими виділялись наступні визначення:

- 1) Інвестиційна привабливість – становище регіону в той чи інший момент часу, тенденції його розвитку, що відображаються в інвестиційній активності (Асаул А. [1]);
- 2) Інвестиційна привабливість – відповідність регіону основним цілям інвесторів, що полягають у прибутковості, безризиковості і ліквідності інвестицій [14];
- 3) Інвестиційна привабливість – рівень задоволення фінансових, виробничих, організаційних та інших вимог чи інтересів інвестора щодо конкретного регіону [13];
- 4) **Інвестиційна привабливість регіонів** – інтегральна характеристика окремих регіонів країни з позиції інвестиційного клімату, рівня розвитку інвестиційної інфраструктури, можливостей залучення інвестиційних ресурсів та інших факторів, які істотно впливають на формування дохідності інвестицій та інвестиційних ризиків та ін. [17].
- 5) Інвестиційна привабливість регіонів – це узагальнююча характеристика окремих регіонів з точки зору ефективності здійснення в них інвестиційних вкладень (Лиса О.І. [12]);
- 6) Інвестиційна привабливість регіону – комплексна категорія, яка відображає наявність певних характеристик (із відповідними їх параметрами), притаманних цьому регіону, що дозволяють йому залучати необхідний обсяг капіталу на взаємовигідних з інвесторами умовах (Іщук С.О. [15]).

- 7) Інвестиційна привабливість області – здатність області залучати інвестиції, яка формується під впливом сукупності соціально-економічних факторів [15].

У даному аспекті, під інвестиційною привабливістю регіону розуміємо сукупність узагальнених об'єктивних і суб'єктивних характеристик регіону, яка має відповідати основним цілям та вимогам інвестора, щодо доцільності інвестування в певний регіон.

Аналізуючи сучасну наукову літературу, можна знайти багато різноманітних методик оцінки інвестиційної привабливості регіонів. Ряд вітчизняних дослідників займалися пошуком спільних рис цих методик та їх систематизацією. Так, Сидоренко В.І. об'єднує методики оцінки інвестиційної привабливості регіонів у два підходи: описовий та рейтинговий. Описовий підхід базується на описі абсолютних показників, структури та динаміки показників розвитку регіону. Аналіз, який проводиться в рамках цього підходу базується в основному на дослідженні соціально-економічного розвитку регіону. Деякі автори дають перелік показників, які на їхню думку визначають інвестиційну привабливість регіону, але не пропонують методики їх оцінки. Рейтинговий підхід полягає в аналізі аналітичних показників (узагальнюючі показники різних аспектів розвитку регіону), які об'єднуються у синтетичні показники за групами, і на їх основі формується інтегральний показник. За цим показником, або системою синтетичних показників, визначається рейтинг регіону[16]. Схожі підходи виділяють Іванова Н. Ю. та Данилів А. І., називаючи тільки перший підхід – описово-творчим[11].

Вчена Лиса О.І. та дослідники Кремень О.І. та Куберка В.І. виділили наступні групи методів оцінки інвестиційної привабливості регіонів: за фактом надходження інвестицій (статистичний), експертний, рейтинговий на основі різноманітних статистичних даних (рейтингово-аналітичний) та рейтинговий на основі даних опитувань. За фактом надходження інвестицій або статистичний підхід базується на аналізі фактичних статистичних даних стосовно надходження інвестицій в обрані регіони. У процесі аналізу можуть розглядатися як фактичні дані, так і відносні показники, що характеризують динаміку змін та положення регіону відносно усереднених даних. Даний метод базується на припущенні, що високий рівень визначених показників свідчить про високу інвестиційну привабливість регіону. У більшості випадків використовується органами державної адміністрації та органами місцевого самоврядування при аналізі інвестиційної привабливості. У той же час метод враховує лише факт надходження інвестицій і не враховує багатьох чинників, що приймаються інвесторами до уваги, тому не може служити базою при розробці довготривалих програм розвитку.

Метод експертних оцінок полягає в експертній оцінці різноманітних показників розвитку регіону. Експерт з власних міркувань і власного досвіду обирає найбільш важливі показники, аналізує їх динаміку розвитку та формує висновки стосовно інвестиційного клімату в регіоні. За рахунок

цього, метод тотожний з описовим або описово-творчим. На сьогодні даний метод широко застосовується іноземними інвесторами при прийнятті рішень стосовно вибору регіону для вкладення інвестицій. Перевага даного методу полягає у можливості адаптації показників і факторів, що вивчаються для потреб конкретних інвесторів або поглиблений аналіз привабливості певних галузей. Недоліком методу виступає певна суб'єктивність та залежність висновків від позицій експерта [12].

Рейтинговий-аналітичний метод полягає в аналізі різних аспектів розвитку регіону, формуванні на їхній основі аналітичних показників, подальшого їх групування та консолідації і формуванні інтегрального показника, за яким будується рейтинг регіону і визначається позиція конкретного регіону в рейтингу. Цей підхід має найбільш широке використання. До переваг цього підходу відносять простоту використання та зручність інтерпретації результатів, а до недоліків – значну залежність від макроекономічних показників, непрозорість показників, що групуються, відсутність врахування регіональної специфіки. У результаті отримане значення рейтингу лише вказує на місце регіону серед інших регіонів, але нічого не говорить про галузеву специфіку регіону і пріоритетні напрямки інвестицій.

Рейтинговий підхід на основі опитувань, як зрозуміло з його назви, базується на опитуванні суб'єктів економічної діяльності даного регіону, в процесі якого визначають ступінь та напрям впливу тих чи інших факторів. У подальшому дані опитування групуються і на основі інтегрального показника будується загальний рейтинг регіону. Саме ця методика широко впроваджена у практику провідних світових консалтингових та аналітичних агенцій. Як перевагу цього методу слід назвати можливість поряд із визначенням загального місця регіону провести аналіз відповідей респондентів відповідно до інформаційних потреб інвестора. Проте, використання цього підходу призводить до значної вартості проведення досліджень та виникнення проблем з формуванням репрезентативної вибірки за регіонами [4].

Окремо варто відмітити методику розроблену Київським міжнародним інститутом соціології у партнерстві з Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій на замовлення Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами. Особливістю даної методики є те, що їм вдалося поєднати два попередні методи: рейтингово-аналітичний та рейтинговий на основі опитувань в один індекс інвестиційної привабливості області за яким створюється загальний рейтинг регіонів. Даний індекс складається з сукупності агрегованих компонентів, які характеризують «жорсткі» та «м'які» фактори. До групи «жорстких» факторів належать фактори, дію яких неможливо (або дуже складно) змінити в короткостроковій перспективі (географічне розташування, природні ресурси, робоча сила, R&D потенціал, споживчий сегмент, бізнес-сегмент, інфраструктура). Проте вони значною мірою визначають потенціал області та є базою для середньо- та довгострокових прогнозів розвитку середовища

реалізації інвестиційних проектів. Ця група факторів може бути описана за допомогою офіційних статистичних даних. Важливість і ступінь впливу цих факторів на прийняття інвестиційних рішень буде різною для різних інвесторів в залежності від напрямків їх діяльності. Група «м'яких» факторів охоплює фактори, які можуть бути змінені протягом відносно короткого періоду часу та можуть створювати бар'єри для реалізації інвестиційних проектів. Фактори, що належать до цієї групи, переважно стосуються сприйняття економічного середовища інвесторами (діловий клімат, підгрупа факторів правила і процедури, успішний досвід реалізації інвестиційних проектів, відкритість влади, діловий оптимізм). Названі фактори можна кількісно оцінити за допомогою методів якісної статистики (тобто, через оцінки та очікування економічних агентів, які приймають інвестиційні рішення)[15]. Узагальнений аналіз методик оцінки інвестиційної привабливості відповідно до потреб інвестора подано в Табл. 1.

Табл. 1

**Порівняльний аналіз методик оцінки інвестиційної привабливості
відповідно до потреб інвестора***

Підходи		Приклади методик	Переваги	Недоліки
Статистичний		Використовується органами державної адміністрації та органами місцевого самоврядування при аналізі інвестиційної привабливості	Простота і дешевизна виконання	Враховується лише стан інвестиційних вкладень, що свідчить про його вузьку спрямованість
Експертний		До такого аналізу вдавалися Н. М. Гапак, І. М. Школа, М. І. Маниліч, С. С. Слава та Г. Грін, С. Максименко (SWOT-аналіз). Широко застосовується іноземними інвесторами при прийнятті рішень стосовно вибору регіону для вкладення інвестицій	Можливість адаптації до потреб інвестора	Суб'єктивність оцінки, яка залежить від професіоналізму експерта
Рейтинговий	аналітичний	І.О. Бланк, Д.М. Стеченко, Т.В. Уманець	Наочність, можливість розгляду окремих груп показників - для потреб інвестора, відносна дешевизна і простота визначення	Врахування лише сучасної ситуації без прогнозу на майбутнє, використання статистичних даних, які не завжди є повними і достовірними.

	на основі опитувань	Світовий Банк - Investment Climate Survey (ICS), Moody's Investor Service, Business Environment Risk Index (BERI), Institutional Investor, Euromoney, Transparency International	Наочність, можливість окрім визначення загального місця регіону провести аналіз і перегрупування відповідей респондентів відповідно до потреб інвестора.	Значна вартість проведення досліджень та виникнення проблем з формуванням репрезентативної вибірки за регіонами.
	комплексний	Київський міжнародний інститут соціології та Інститут економічних досліджень, Бутко М., Зеленський С., Акименко О.	Наочність, можливість розглянути рейтинги за окремими факторами, для потреб інвестора, врахування факторів на які можна вплинути, що може стати сигналом для діяльності влади в регіоні	Значна вартість та складність дослідження

*Складено за матеріалами [4,11,12,15,16]

Висновок і перспективи подальших розробок. В процесі дослідження нами було встановлено, що не існує загальновизнаного визначення інвестиційної привабливості в цілому й регіону зокрема та загально визначеної методики її оцінки. Тому, після узагальнення сучасних варіантів визначень було виведено власне тлумачення терміну «інвестиційна привабливість» та «інвестиційна привабливість регіону». Методики оцінки інвестиційної привабливості було об'єднано в п'ять підходів: статистичний, експертний, рейтинговий-аналітичний, рейтинговий на основі опитувань та рейтинговий-комплексний. Відповідно, було встановлено, що кожен з цих підходів дає своє уявлення про рівень інвестиційної привабливості та має власні переваги і недоліки, тому інвестору варто самому обирати той підхід, який буде максимально відповідати його вимогам та інтересам.

Список використаних джерел:

1. Асаул А. Систематизация факторов, характеризующих инвестиционную привлекательность регионов./ А. Асаул // Регіональна економіка. – 2004. – № 2. – С. 53-62.
2. Економічна енциклопедія: У трьох томах Т. 3 [редкол.: С.В. Мочерний (відп. Ред.) та ін.] – К. Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.
3. Інвестиційна привабливість Західного регіону України: [монографія] / НАУ України. Ін-т регіональних досліджень; [наук. ред. С.О. Іщук]. – Львів, 2011. 212 с.
4. Кремень, О. І. Особливості оцінювання інвестиційної привабливості регіону / О. І. Кремень, В. І. Куберка // Прикладна статистика: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – К., 2010. – Вип. 7. - С. 212-224.

5. Кулініч, Т. В. Оцінювання та регулювання інвестиційної привабливості виробничо-господарських структур: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.02.03 / Т. В. Кулініч; Нац. ун-т "Львів. Політехніка". – Львів, 2004. – 20 с.
6. Макарий Н. Оцінка інвестиційної привабливості українських підприємств // Економіст. – К., 2001. - №10. - С. 52-53.
7. Момот, Т. В. Інвестиційна привабливість акціонерного товариства: удосконалення сучасних методик оцінки / Т. В. Момот // Менеджер. Вісник Донецького державного університету управління. – 2005. - №4(34). – С. 117-122.
8. Петкова Л. Муніципальні інвестиції та кредити./ Л. Петкова, В. Проскурін. – Київ, 2006. – 158 с.
9. Стеченко Д.М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика /Д.М. Стеченко. – К.: Вікар, 2002. – 374 с.
10. Європейська бізнес асоціація. Індекс інвестиційної привабливості України – Режим доступу: <http://www.eba.com.ua/uk/about-eba/indices/investment-attractiveness-index>
11. Іванова Н.Ю. Оцінка інвестиційної привабливості: порівняльний аналіз сучасних методик [Електронний ресурс] / Н.Ю. Іванова, А.І. Данилів. – Режим доступу: http://www.library.ukma.kiev.ua/elib/NZ/NZV56_2006/04_ivanova_n.pdf
12. Лиса О.І. Методи оцінювання інвестиційної привабливості регіону. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/lisa-oi-metodi-otsinyuvannya-investitsiynoyi-privablivosti-regionu/>
13. Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств і організацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1036.155.0>
14. Методика розрахунку інтегральних регіональних індексів економічного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uazakon.com/documents/date_1a/pg_ibcnog/index.htm.
15. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів 2013. – Режим доступу: http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/upload/rejting_investitsiynoyi_privablivosti_regioniv_.pdf
16. Сидоренко І.В. Теоретико-методичні підходи до оцінки інвестиційної привабливості регіону / І.В. Сидоренко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2010. - № 44. – С. 169-182. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.esteticamente.ru/portal/Soc_Gum/Vcndtu/2010_44/20.htm
17. Страховий та інвестиційний менеджмент / Федоренко В.Г., Захожай В.Б., Чувардинський В.Г. та ін. – К.: МАУП, 2002. – 344 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fingal.com.ua/content/view/1167/87/>.

Горбач А. С. Теоретико-методологічні основи оцінки інвестиційної привабливості регіону

Узагальнено визначення понять «інвестиційна привабливість», «інвестиційна привабливість регіону». Виділено та проаналізовано підходи й методи оцінки інвестиційної привабливості регіонів відповідно до потреб інвестора.

Ключові слова: інвестиційна привабливість, інвестиційна привабливість регіону, методи оцінки інвестиційної привабливості регіону.

Горбач А. С. Теоретико-методологические основы оценки инвестиционной привлекательности региона

Обобщены определения понятий «инвестиционная привлекательность» и «инвестиционная привлекательность региона». Выделено и проанализировано подходы и методы оценки инвестиционной привлекательности регионов в соответствии с потребностями инвестора.

Ключевые слова: инвестиционная привлекательность, инвестиционная привлекательность региона, методы оценки инвестиционной привлекательности региона.

Horbach A. S. Theoretical and methodological basis of evaluating investment attractiveness of the region

Definitions of "investment attractiveness", "investment attractiveness of the region" are generalized. The approaches and methods of evaluation of investment attractiveness of regions according to the needs of the investor are selected and analyzed.

Key words: investment attractiveness, investment attractiveness of the region, methods of evaluation of investment attractiveness of the region.

УДК 911.3

Шапка І. С., студ.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Політика Великобританії у галузі музейної справи та роль музеїв у формуванні туристичного іміджу країни

Ключові слова: туристична політика, музеї, програми розвитку музейного туризму, культурний туризм Великобританії, туристичний імідж.

Актуальність дослідження. Сьогодні музейний туризм є важливою складовою туристичної галузі. Музеї є рушієм британського туризму і відіграють значну роль в залученні відвідувачів і в створенні британської туристичного іміджу. Дослідження в Anholt-GfK щодо бренду Британії показує, що культурні заходи, в тому числі відвідування музеїв і галерей, залучають відвідувачів до Великобританії і розглядаються як основні

найпотужніші напрямки руху туристів. За опитуванням респондентів з 35 країн, які відповіли, на скільки ймовірно те що вони будуть брати участь у заходах Великобританії і як високо вони оцінюють їх за шкалою від 1 до 7, більшість респондентів виділило саме музеї, як об'єкти які б вони хотіли відвідати й оцінили їх в 6 балів [1].

Постановка проблеми. Великобританія є однією з провідних країн світу в галузі культури. Історія, традиції та культура є найпопулярнішими причинами відвідання Великобританії туристами. Тут існує близько 2500 музеїв. 1984 музеї це акредитовані музеї Радою мистецтв Великобританії (ACE). Реєстрація за схемою ACE музейної акредитація означає, що музей домігся національного затвердження стандартів в галузі менеджменту, в догляді за колекцією, в наданні інформації та обслуговуванні відвідувачів[2]. Зважаючи на позитивний результат туристської політики в музейній сфері, яку здійснює уряд Великобританії, її досвід може стати корисним для України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дана тема активно досліджується європейськими музеєзнавцями, особливо представниками Великобританії, а саме Ф. Френсісом, Б. Рівкіним, А. Ездейлом, С. Такером, К. Тугудом, Е. Моушеном.

Мета статті полягає в оцінці місця музеїв у туристичній сфері Великобританії та аналізі політики, яку проводить держава щодо музейного сектору.

Виклад основного матеріалу. У Великобританії туристичну галузь регулює орган “VisitBritain”, що перебуває у складі Міністерства культури, засобів масової інформації та спорту. Туризм є важливою частиною економіки Великобританії і п'ятою за величиною промисловістю у країні. Він забезпечує 8,3% всіх робочих місць в Уельсі, генерує 97 білльйонів фунтів стерлінгів в Англії і становить 4,9% від ВВП Північної Ірландії. У Шотландії в 2011 році, 134 млн. одноденних поїздок здійснених в 2011 році, протягом якого було витрачено 6,2 млрд. фунтів стерлінгів. Музеї та галереї є ключовими факторами британського туризму і відіграють значну роль в залученні відвідувачів і у формуванні британського бренду за кордоном.

Рада мистецтв Великобританії (ACE) забезпечує державну музейну політику Великобританії та консультує уряд щодо завдань і пріоритетів сектору. Британський уряд вважає, що музеї несуть позитивні емоції і займають вагомую нішу в індустрії туризму. Перед британською музейною політикою стоїть мета – зробити людей кращими, досвідченішими. Уряд лейбористів окреслив основні завдання музеїв, галерей і бібліотек. Соціальна спрямованість має бути пріоритетом у роботі музеїв, галерей і бібліотек. Забезпечення широкого доступу громадськості до колекцій. Музеї, галереї і бібліотеки мають використовувати новітні технології для забезпечення доступності колекцій. Каталогів і ключові документи мають бути доступні в Інтернеті. Надання послуг має бути пріоритетом у роботі музеїв, галерей і

бібліотек. Музеї, галереї і бібліотеки повинні консультувати людей з ризиком соціальної відчуженості.

По можливості, колекції та експозиції мають відображати культурне і соціальне розмаїття реальної та потенціальної аудиторії. Музеї, галереї та бібліотеки повинні бути місцем навчання. Також музеї, галереї і бібліотеки повинні співпрацювати з іншими організаціями. Вони повинні розвивати проекти, спрямовані на покращення життя людей з ризиком соціальної відчуженості. АСЕ повинна думати, як вона може збільшити свою роль як агента соціальних змін.

АСЕ бореться з твердженнями британців, що у музеях нудно, і вони не розуміють навіщо їм потрібно дивитися на старі речі. Дослідження з'ясували такі мотивації відвідувачів британських музеїв: соціальна (дозвілля, розваги) – 48 % відвідувачів; інтелектуальна (академічний і професійний інтерес) – 38 %; емоційна (естетична насолода, спогади, ностальгія) – 10 %; естетична (креативність, осмислення) – 3 %.

Рада мистецтв Великобританії зазначає що міжнародна діяльність музеїв, включаючи великі програми пересувних виставок і встановлення партнерських відносин, підвищують значимість не тільки окремих музеїв і колекцій, але й Великобританії в цілому. Дослідження, проведені Британською радою мистецтв, показали, що міжнародні культурні відносини будують довіру до Великобританії і пов'язані з підвищенням рівня зацікавленості у відвідуванні Великобританії як з метою туризму, так і для навчання або ведення бізнесу.

Організація VisitBritain підрахувала, що іноземні туристи витрачають близько £ 4,5 млрд на рік, відвідуючи пам'ятки культурної спадщини Великобританії, що еквівалентно більш ніж одній чверті всіх витрат міжнародні відвідувачів Великобританії.

За даними організації Міжнародного пасажирського огляду, 7,4 мільйона відвідувачів з-за кордону відвідали у Великобританії музеї або художніх галерей в 2010 році. NBI (Nation Brands Index) попросили респондентів з 20 країн по всьому світу обрати культурні продукти, які вони будуть асоціювати з Великобританією. 50% респондентів пов'язали Великобританію з музеями.

Відвідування британських музеїв та галерей було здійснюється:

- 41% відвідувачів з метою відпочинку;
- 19% відвідувачів VFR (відвідування друзів і родичів);
- 7% бізнес-відвідувачів;
- 48% відвідувачів з метою навчання;
- 11% відвідувачів з іншою метою.

Культурний туризм вносить £20.6 млрд. до ВВП Великобританії, це більше, ніж реклама або кіноіндустрія. Він підтримує в загальній складності 466 000 робочих місць. Культурна спадщина є основною мотивацією для 30% всіх міжнародних візитів, в той час як 14% від внутрішнього туризму, одноденні поїздки, мотивовані теж культурною спадщиною.

У 2010 році іноземні туристи в найбільших музеях і галереях Великобританії витратили 436 млн. фунтів стерлінгів в результаті свого візиту[3].

Статистика свідчить про успіх музеїв у залученні відвідувачів: вісьмома з десяти найвідвідуваніших об'єктів Великобританії у 2012 році стали музеї та галереї (табл.1). Всі вони пропонують безкоштовний вхід в місця їх постійної колекції. А також три британські музеї увійшли в п'ятірку найбільш відвідуваних світових музеїв мистецтва в 2012 році.

Таблиця 1 - Найбільш відвідувані атракції Великобританії, 2011-2012 р.р.
(Складено за матеріалами [1])

Організація	К-ть відвідувачів 2012	безкоштовно/ платно	К-ть відвідувачів 2011	Зміна в % з 2011
Британський музей	5,569,981	Б	5,932,897	-6.1%
Національна галерея	4,780,030	Б	4,382,614	+9%
Тейт Модерн	4,747,537	Б	4,862,581	-2%
Національний історичний музей	4,105,106	Б	3,698,500	+9.8%
Науковий музей	2,793,930	Б	2,705,677	+3%
Лондонський Тауер	2,389,548	П	2,161,095	+11%
Національний морський музей	2,367,904	Б	2,051,270	+15%
Музей Вікторії та Альберта	2,269,880	Б	2,065,300	+10%
Національна портретна галерея	1,961,843	Б	1,843,266	+6.4%
Собор Святого Павла	1,821,321	Б/П	1,687,861	+8%

Дослідження Національної музейної ради Великобританії(NMDC) показали що іноземні туристи відвідують більш ніж один музей або галерею, під час свого перебування в країні. Найбільше туристів приїжджає з Північної Америки та Європи, але музеї також набувають популярності на нових ринках. Майже дві третини візитів з Бразилії та Аргентини, включають відвідання музеїв [1]. Варто зауважити що потоки туристів до музеїв збільшуються щорічно (Рис.1).

Варто також врахувати що провідні музеї Великобританії активно займаються маркетинговою діяльністю співпрацюючи із органами туристичної галузі. Для прикладу Британський музей, музей Вікторії та Альберта, Національна галерея Великобританії працюють з VisitBritain, London & Partners, групою туристичних компаній, Superbreaks and Eurostar, цільовою аудиторією яких є іноземні та вітчизняні туристи. Британські музеї працюють над тим, щоб путівники по всьому світу включали найбільш актуальну інформацію про музеї Великобританії. Також Національна

галерея розробила російські та польські путівники та інтерактивні екскурсії, які користуються популярністю серед туристів зі Скандинавії.

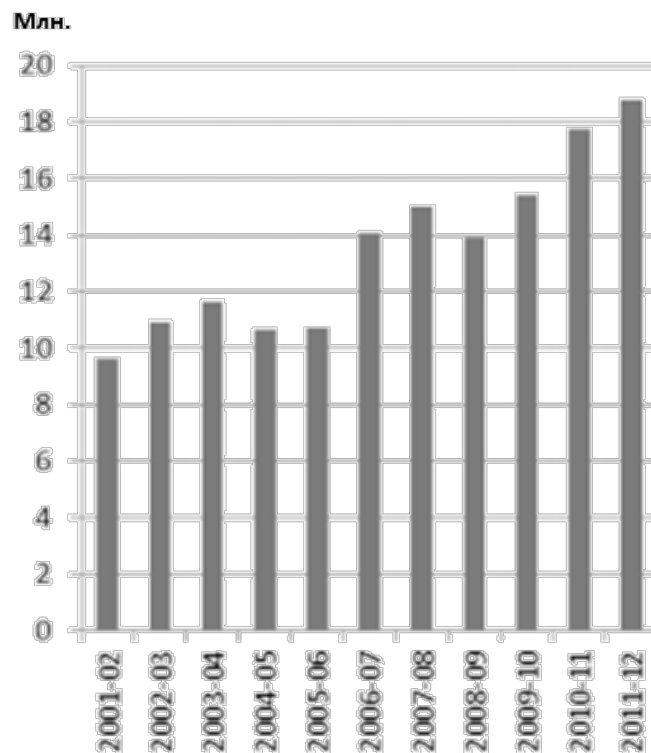

Рис.1 - Динаміка відвідування музеїв Великобританії з 2001 по 2012 р.р. (Побудовано за матеріалами [1])

Державна політика Великобританії спрямована на інтеграцію музеїв у сферу розваг. Це виявляється у таких формах: створення в музейних закладах функціональних приміщень для організації проведення заходів дозвілля і розваг (концертні зали, клубні кімнати, оглядові майданчики, атракціони, гральні куточки; проникнення "індустрії дозвілля" в музеї (відкриття магазинів, сувенірних лавок, кав'ярень, оренда музейних приміщень для проведення рекреаційних та розважальних заходів); використання в музейній діяльності форм відпочинку, дозвілля і розваг (гуртки, хобі-групи, свята, театральні, музичні, літературні і, тематичні вечори, конкурси, фестивалі, творчі лабораторії).

Своєрідну форму співпраці з населенням пропонують музеї Великої Британії: у Британському музеї можна орендувати приміщення для приватних прийомів, урочистого обіду або вечора відпочинку. Дозвілля можна організувати в Єгипетській галереї скульптур, Єгипетській галереї мумій, Античній залі, спеціальних приміщеннях музею. Музей Вікторії та Альберта пропонує відпочити у залі англійського художника, письменника, теоретика мистецтва Уільяма Морріса; поспілкуватися з друзями під відкритим небом у Саду Шреллі. Королівська Академія мистецтв обслуговує корпоративні вечірки. Обслуговування передбачає спілкування гостей, екскурсію по Академії та урочистий обід.

Така музейна політика є сьогодні органічною в контексті загальної світової тенденції і спрямована на розширення кола відвідувачів. Реалізується вона через спеціальні програми для різних соціально-демографічних груп, освітні акції, роботу інформаційних кімнат, "сімейних" центрів, заходів дозвілля, зрештою, просто через спілкування з друзями у кав'ярні або ресторані музейного закладу.

Державними програмами Британії у галузі культури передбачено створення музейних центрів у старовинних палацах, замках і монастирях. Унаслідок поєднання пам'яток минулого із сучасними технологіями відпочинку та спілкування з'явилися "екомузеї" — заклади культури нового типу, що враховують історичну, географічну, культурну специфіку конкретного регіону і виконують культурно-освітні, виховні, рекреаційні та комунікативні функції. Відомими прикладами таких музеїв є екомузеї у Лондоні, Глазго, Кардіффі. Відвідувачам тут (і не лише дітям) дозволяється ближче ознайомитися з деякими музейними експонатами: приміряти старовинний одяг, змайструвати за стародавніми схемами предмети побуту, розробити родовий герб, переглянути тематичні відеоматеріали, попрацювати з виробами із скла та порцеляни, створити новий експонат (модель, малюнок, схему). Деякі замки-музеї Великобританії пропонують послуги розміщення, даючи змогу туристам провести ніч в апартаментах різних епох, це наприклад Вікторіанський замок Льюс на Гебридських островах.

Також дедалі частіше музеї, картинні галереї, культурні центри розміщуються у старих приміщеннях фабрик, заводів, електростанцій, складів тощо. Наприклад на території занедбаної верфі у Ліверпулі розташувався культурно-мистецький центр "Альберт-Док"; у приміщенні колишньої електростанції у Бенксайді (Лондон) розміщено виставковий комплекс національної галереї Тейт — "Тейт-модерн"[4].

Ще одним прикладом організації дозвілля в музеях Великобританії є шоу-музеї. Шоу-музеї — це музеї з оживленими персонажами епохи, що експонується. Наприклад, не цікавий колись і рідко відвідуваний музей перших англійських поселень під Манчестером сьогодні перетворився в національне шоу за допомогою анімаційної організації експозиції в натуральну величину (село з живими героями, які проводять свої звичні роботи дома, на городі та ін.).

Всесвітньо відомим заходом дозвілля який не оминув і Великобританію є «Ніч в музеї». Музеї в нічний час - щорічна акція, яка відбувається на вихідних напередодні Міжнародного дня музею — 18 травня: ночівля, спеціальні розважальні програми, що проводяться в музеях та галереях по всій Великобританії. Фінансуванням акції займається Рада мистецтв Англії (Arts Council England).

Висновки. Британський досвід затребуваний в інших європейських країнах. Усе більше уваги приділяється розвитку аудиторії (audience development — англо-американський термін, який означає покращення

музейного сервісу для пошуку відвідувачів і розширення аудиторії). В європейських країнах запроваджують дослідження різних цільових аудиторій і намагаються зробити відвідувачів постійними.

Британські музеї ведуть пошук свого місця в багатоманітному культурному просторі. Музеї перетворюються на важливі осередки освіти і навчання та дозвільні центри, оскільки саме вони забезпечують доступ до національної культурної та природної спадщини людям різного фаху та віку, та пропонують абсолютно різноманітні програми для туристів. Вагомість цієї ролі базується на спроможності музеїв надавати громадськості інтерактивну, предметну й ідейну платформи для глибшого пізнання своєї етнічної ідентичності, нації та всього світу. Цим самим привертаючи увагу мільйонних потоків відвідувачів, позиціонуючи Великобританію як один із найпотужніших туристичних центрів Європи.

Список літератури

1. Museum and tourism [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nationalmuseums.org.uk/media/documents/what_we_do_document_s/nmdc_museums_and_tourism_briefing_2013.pdf
2. Official statistics [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.mla.gov.uk/>, <http://www.mla.gov.uk/what/research/statistics>
3. «Banking on tourism growth» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.museumsassociation.org/museums-journal/news/01042011-banking-on-tourism-growth>
4. Мальська М.П. Міжнародний туризм і сфера послуг [Електронний ресурс] – навч. посіб. для студ. напряму «Туризм» Київ, 2008 р. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/13331222/turizm/muzeyi_tsentri_organizatsiyi_dozvillya

Шапка І. С. Політика Великобританії у галузі музейної справи та роль музеїв у формуванні туристичного іміджу країни.

Розглянуто політику Великобританії у галузі музейної справи, зокрема систему органів управління та програми у галузі культури відносно музеїв. Проаналізовано місце музеїв у формуванні туристичного іміджу країни, ефективність їхнього використання як туристичних об'єктів.

Ключові слова: туристична політика, музеї, програми розвитку музейного туризму, культурний туризм Великобританії, туристичний імідж.

Шапка ІІ. С. Политика Великобритании в области музейного дела и роль музеев в формировании туристического имиджа страны.

Рассмотрена политика Великобритании в области музейного дела, в частности систему органов управления и программы культуры относительно музеев. Проанализированы место музеев в формировании туристического имиджа страны, эффективность их использования в качестве туристических объектов.

Ключевые слова: туристическая политика, музеи, программы развития музейного туризма, культурный туризм Великобритании, туристический имидж.

Shapka I. Policy of Great Britain in the field of museums and the role of museums in shaping the country's tourist image.

Policy of Great Britain in the field of museums is considered, in particular system of organs of management and program of development of museum tourism. The place of museums in shaping the country's tourism image, the efficiency of their using as tourist attractions.

Keywords: tourism policy, museums, programs of development museum tourism, cultural tourism of Great Britain, tourist image.

УДК 911.3

Семенко Б.В., студ.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОМУНІКАТИВНІСТЬ, ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ МІСТ УКРАЇНИ

Ключові слова: комунікативність міст, агломерації, транспортний фактор, економічна ефективність.

Вступ. Актуальність теми. Комунікації, як основа опорного каркасу території, слугують головним фактором об'єднання населених пунктів, дають змогу долати перешкоди у відстані та часі населенню. На сьогоднішній день, саме комунікації виступають одним з основних факторів розвитку міст. оскільки саме комунікації стимулюють розвиток території, збільшуючи контактність, посилюючи економічні зв'язки, зменшуючи час подолання відстаней, підвищуючи розвиток зовнішньоекономічної діяльності. Із розвитком високих технологій роль транспортних комунікацій переосмислюється. Все більше вчених схиляються до того, що розвинена мережа транспорту та зв'язку формує своєрідну властивість простору - комунікативність середовища. Саме компанії, які розміщені в містах з високим рівнем комунікативності отримують додатковий економічний ефект від розміщення в них, цим самим стимулюючи подальший розвиток даних територій. Що і зумовлює високу актуальність запропонованого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В рамках дослідження ТВК(розглядає транспортні комунікації як фактор локальних ТВК) проблемі рівня комунікативності українських міст приділяв увагу С. І Ішук. Впливу комунікацій на регіональну ефективність комплексного розміщення господарства присвячені окремі розділи роботи « Менеджмент регіонального розвитку», О. В. Гладкого. В монографії Економіко-географічні аспекти формування вартості територій населених пунктів. Ю. М. Палеха розкриває

зв'язок рівня комунікативності з вартістю територій міст. В. М. Пересекін в роботі «Экономико-географический комплекс крупного города» висвітлює вплив комунікацій на характер процесу агломерування. Фактор транспорту розглядався в працях вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема в роботах М. М. Баранського, М. М., Колосовського, І. В. Нікольського, А. Льоша, М. К Вебера. теорія розміщення виробництва, в якій транспортний фактор є основоположним. В теорії центральних місць – транспортний фактор є одним з трьох головних чинників на рівні з адміністративним та збутовим. Також транспорт – як фактор розміщення підприємств в різні роки висвітлювали Є. Д. Хануков, А. П. Горкін А. Є. Пробст. Окремо потрібно відмітити праці П.Кругмана, Ж.-Ф. Тісса, П.Самуельсона. В. Кристаллера – теорія центральних місць, при якій формується ієрархічна модель міст, як обслуговуючих центрів, що спричиняє поділ міст за рівнем комунікативності. Ф.Перру теорія «полюсів зростання».

Формування цілей статті. Постановка завдання. Саме тому, метою даного дослідження є висвітлення взаємозв'язку економічного та соціального розвитку міст та агломерацій зі ступенем комунікативності відповідної території. А завданням дослідження є аналіз основних підходів до визначення оцінки індексу комунікативності. Визначення індексу комунікативності міст України. Проаналізувати причини диспропорцій даного показника серед міст. Виділити міста, які маючи населення менше 100 тисяч чоловік мають великі показники комунікативності. Розкрити важливість ролі транспортного фактору, при розміщенні підприємств, тобто показати, чому саме рівень комунікативності є основоположним. Проаналізувати рівень комунікативності міст з їхньою кількістю населення.

Виклад основного матеріалу. В індустріальну епоху транспортний чинник впливав на розміщення виробництва особливо сильно. Компанії, намагаючись зменшити відсоток транспортних затрат в собівартості кінцевої продукції, розташовувались біля джерел сировини, або на перетині великих транспортних шляхів. Саме завдяки розвитку транспорту стало можливим територіальне розосередження виробництва. Можна навіть стверджувати, що основна функція транспорту полягає в подоланні розриву між виробниками, сировиною, покупцями. В соціальному значенні саме транспорт став тим фактором, який дозволив населенню стати більш мобільним. В постіндустріальний період, в який вступили країни західної Європи, Японія, США транспортна складова в вартості продукції зменшилась до 8-10%. Незважаючи на це, транспортний фактор і надалі залишається одним з головних при розміщенні підприємств. Варто відмітити те, що роль транспорту оцінюється рівнем комунікативності середовища, тобто важливими є не лише просторові властивості транспортної мережі, а й інтенсивність комунікацій.

Властивість комунікативності полягає у створенні специфічних економічно вигідних умов для розвитку людської діяльності, які виникають на основі контактності, модульності, взаємопроникності, конгломерованості.

У висококомунікативному просторі виникають і формуються складні форми територіальної організації суспільства – вузли, агломерації, мегалополіси. Для них характерним є високий рівень соціального розвитку середовища, високий ступінь інноваційності, прогресивності, модульності, міжнародної спрямованості [1]. Тому, можна говорити про те, що саме індекс комунікативності визначає характер розвитку промислового комплексу території, описує рівень взаємопроникності промислових зв'язків, відкритість перед зовнішніми факторами.

Транспортним комунікаціям відводиться одна із головних ролей в розселенні і формуванні територіально-виробничих комплексів. Конфігурація транспортних шляхів визначає особливості формування опорного каркасу, системи населених пунктів [4]. Очевидним є те, що від рівня комунікативності залежить рівень промислового розвитку регіону. Так, виробники проміжної продукції отримують переваги від розміщення в тому ж місці, де розташовані – підприємства виробники кінцевої продукції, оскільки перед ними відкривається великий ринок; одночасно перевагу від розміщення поряд з підприємствами-постачальниками отримують виробники кінцевих товарів – цим самим розв'язуючи транспорту проблему. Часто саме високий індекс комунікативності населеного пункту є вагомим аргументом для розміщення підприємств. Також транспорт виконує соціальну функцію нівелюючи диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів, сприяючи розвитку інновацій, розповсюдженню новітніх досягнень [6].

Для того щоб оцінити рівень комунікативності міст України, нами було зібрано якісні та кількісні характеристики розвитку транспортних магістралей у розрізі всіх міст України (458). Визначили кількість доцентрових залізничних магістралей різної пропускної здатності (вузькоколіїні, одноколіїні, двоколіїні, трьохколіїні), кількість залізничних станцій різного типу (лінійні, вантажні, вузлові, пасажирські сортувальні, дільничні), автомагістралей (місцеві, територіальні, регіональні, магістральні), аеропортів (міжнародних, внутрішньодержавних), портів (морських та річкових). До кожного варіанту комунікації на основі попередніх досліджень та власних розрахунків, було введено поправочні коефіцієнти, які враховують значимість транспортної системи, пропускну здатність, інтенсивність зв'язків. Так аеропорти внутрішньодержавні отримали коефіцієнт - 0,5 та міжнародні – 1,0 і т.д. Тобто сума добутоків коефіцієнтів на відповідні магістралі і являє індекс комунікативності міста.

В результаті ми отримали індекс комунікативності всіх міст України, який представлений нижче на рис. 1., та рис. 2.

Індекс комунікативності розраховуються за наступною формулою:

$$I_k = \sum_{i=1}^n 0,05x + 0,1x_1 + 0,2x_2 + 0,3x_3 + 0,1y + 0,2y_1 + 0,3y_2 + 0,5y_3 + \\ + \sum_{j=1}^m 0,6z_1 + 1,0z_2 + 0,5k_1 + 1,0k_2 + 0,1t + 0,2t_1 + 0,3t_2$$

де I_k - індекс комунікативності певного населеного пункту n – загальна кількість лінійних транспортних об'єктів певного населеного пункту (річкові та залізничні вокзали, автовокзали, морські порти, аеропорти); i – лінійні транспортні об'єкти (автомобільні дороги, залізничні магістралі), що проходять через населений пункт або замикаються чи починаються в ньому; m – загальна кількість точкових транспортних об'єктів певного населеного пункту; x – вузькоколіїні залізниці; x_1 - одноколіїні залізниці; x_2 - двоколіїні залізниці; x_3 - трьохколіїні залізниці; y – місцеві автошляхи; y_1 - територіальні автошляхи; y_2 - регіональні автошляхи; y_3 - магістральні автошляхи; z_1 - річкові порти; z_2 - морські порти; k_1 - внутрішньодержавні аеропорти; k_2 - міжнародні аеропорти; t - лінійні залізничні станції; t_1 - вантажні, проміжні та вузлові залізничні станції; t_2 - пасажирські, сортувальні, дільничні залізничні станції.

До кожного показника x, y, z, k, t введено поправочні коефіцієнти, які враховують характер та інтенсивність зв'язків, пропускну здатність шляхів сполучення і дають змогу врахувати вагу кожного з коефіцієнтів.

Варто зазначити, що даний індекс в містах України часто змінюється, через закриття аеропортів, як приклад в місті Хмельницький. До тепер місцеві органи влади не змогли залучити кошти приватних інвесторів для відновлення Луцького та Чернігівського аеропортів. При тому, що ще в 80х роках аеропорти Чернігівської області обслуговували в середньому 250 000 пасажирів на рік.

Очевидним є те, що міста з високим рівнем комунікативності в більшості випадків являються точками економічного росту. В них збільшується підприємницька та комерційно-бізнесова діяльність, підвищується адаптованість до економічних змін. В Україні найвищі індекси комунікативності характерні для міст мільйонників та вузлових центрів.

Транспортні комунікації є одним з провідних факторів формування високої регіональної ефективності розвитку підприємства. Вони також слугують основою об'єднання окремих поселень в єдину цілісну взаємопов'язану систему, є одним з головних чинників розвитку процесів вузлової концентрації, агломерування і зростання економічної ефективності виробництва. У класичній географії транспортним комунікаціям відводиться одна з провідних ролей. На сьогодні вчені вважають, що комунікації відіграють все важливіше значення, оскільки вони стимулюють зростання рівня науково-інноваційної діяльності, інформаційної забезпеченості, комерційної активності, розвитку міжнародних відносин при різних формах діяльності [3].

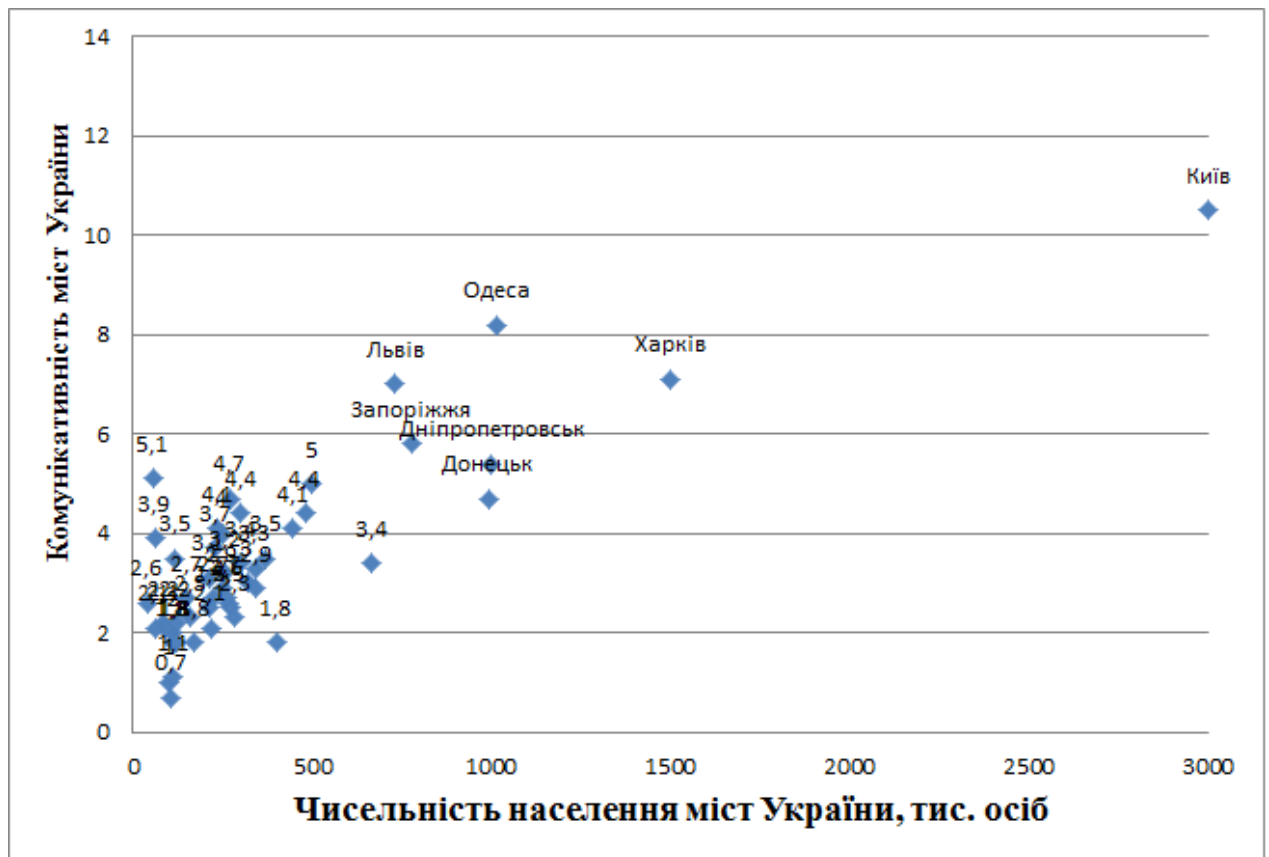

Рис.1. Комуникативність міст України

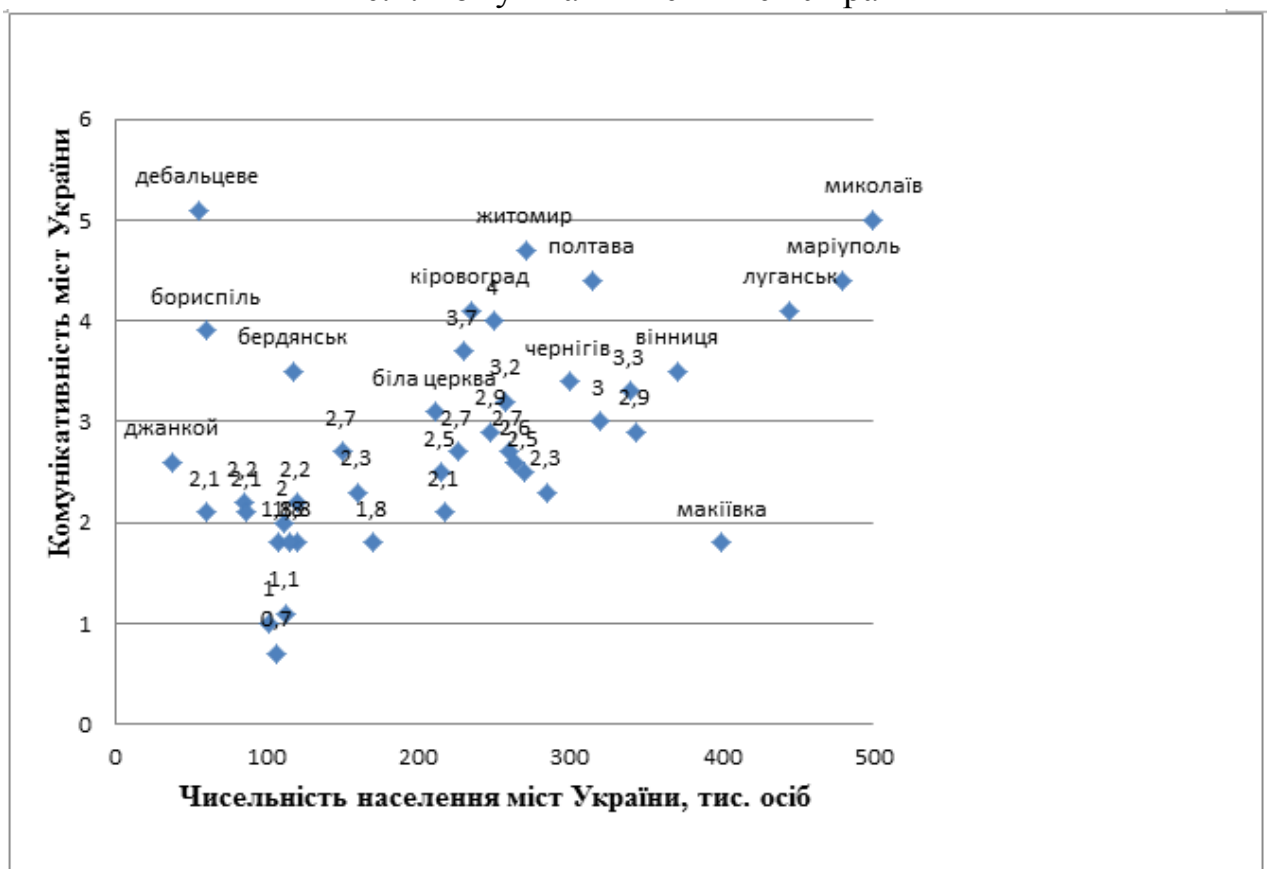

Рис.2. Комуникативність міст з населенням до 500 тис.чол.

Як видно з рис.1 найбільшу комунікативність серед міст України мають міста мільйонники, промислові вузли та великі обласні центри (Запоріжжя, Миколаїв, Львів) і транспортні вузли (Дебальцеве, Бориспіль, Лозова, Ясинувата, Умань) та середні і великі міста розташовані поряд з містами мільйонниками (Дніпродзержинськ, Ясинувата, Іллічівськ). Цьому сприяли такі чинники:

1. Високі показники щільності магістралей, інтенсивності руху та пропускної здатності.
2. Інтеграція багатьох міст до Європейських та Євразійських транспортних коридорів
3. Всебічна розвиненість мережі транспортних комунікацій

Зручне транспортно-географічне положення є чинником високого індексу комунікативності для морських (Керч, Южне) та залізничних вузлів, (Дебальцеве, Ясинувата, Попасна, Іловайськ).

В Україні можна прослідкувати тенденцію, при якій індекс комунікативності спадає зі зменшенням населення міст, такі міста стають віддалені від потоку інформації, мають обмежений доступ до виробництва, розвиток високорентабельних виробництв в них стає досить обмеженим, виключенням серед таких міст є малі міста найбільших агломерацій, та транспортні вузли – в них навпаки є дуже вигідним розміщення малих модульних виробництв, які є конкурентоздатними.

На нашу думку саме високий індекс комунікацій та вдале ЕГП є головними факторами для подальшого розвитку таких міст як Ковель, Умань, Сміла, Джанкой, Іловайськ, Куп'янськ, та інших, розміщення в них малих модульних підприємств та транспортно-складських об'єктів.

Варто відмітити об'єктивність існування закономірності зростання контактності та комунікативності при наближенні до центрів регіонів. Центральні території регіону в наслідок значної урбанізації та концентрації людської діяльності більше насичені контактами ніж периферійні території. Характерним є те, що майже всі міста України з населенням понад 100 тисяч стають вузлами опорного каркасу економічних регіонів (виключенням можуть бути лише міста Донбасу, деякі з них стають центрами опорного каркасу), для них характерним є підвищений рівень комунікативності в порівнянні з іншими містами регіону, за виключенням транспортних вузлів.

Також можна говорити про те, що в Україні формується певний клас міст, які самі по собі характеризуються невисокими показниками індексу комунікативності, однак завдяки сприятливому географічному положенню визначаються підвищеним рівнем економічної ефективності виробництва. Здебільшого це міста, які компактно розташовані в периферійній зоні великих ядер систем розселення, на основі перетину і взаємного накладання шляхів комунікацій вони підпадають під дію сукупного комунікативного потенціалу території зокрема це Боярка, Авдіївка, Мерефа, Люботин тощо.

В цілому розвиток комунікацій та зв'язку тісно пов'язаний з показником економічної ефективності підприємств, особливо в середовищі

високорозвинених агломерацій України (Київської, Харківської, Дніпропетровсько-Дніпродзержинської). Наявність розвиненої мережі шляхів сполучення сприяє формуванню додаткового економічного ефекту, розвитку виробництва, активізації підприємницької ініціативи, розміщенню високоприбуткових підприємств саме на даних територіях.

Висновки і перспективи подальшого розвитку: Очевидно, що індекс комунікацій й надалі залишатиметься одним з головних факторів при розміщенні підприємств, логістичних складів, що слугуватиме поштовхом для розвитку транспортних вузлів та міст агломераційних утворень. В зв'язку з цим, саме міста з найвищим індексом комунікативності будуть своєрідними центрами притягання. До таких міст, як видно з рисунків, віднесемо міста мільйонники разом з прилеглими містами, які формують агломерації. Це найбільші промислові вузли (Маріуполь, Кривий Ріг); та транспортні вузли – Бориспіль, Умань, Дебальцеве, Ясинувата, Ковель, Лозова, Джанкой, Ніжин. Також перспективними залишаються дослідження впливу рівня комунікативності міст на моделі територіального поділу країни, та територіальну організацію виробництва.

Список використаної літератури:

1. Гладкий О.В Менеджмент регіонального розвитку: Навчальний посібник /О.В.Гладкий – Київ видавництво «Академія», 2013. – 248 с.
2. Іщук С.І,Гладкий О.В Регіональна економіка: Теорія, Методи, Практика. / Іщук С.І, Гладкий О.В Київ видавництво «Знання». 2013. – 447 с.
3. Іщук С.І., Гладкий О.В Географія промислових комплексів / Іщук С.І . Гладкий О.В. Київ видавництво «Знання» 2011. – 375 с.
4. Іщук С.І Розміщення продуктивних сил і територіальна організація виробництва: Нав. Посібник / Іщук С.І. - К. : Видавець Паливода А. В., 2002. – 260с.
5. Палеха Ю.М. Економіко-географічні аспекти формування вартості територій населених пунктів: монографія / Ю.М. Палеха. – К.: Профі, 2006. - 324 с.
6. Пистун. Н.Д. Экономико-географический комплекс крупного города (на примере г. Киева) / Н.Д Пистун, В.Н. Пересекин и др. –К.: Выща шк. Изд-во при Киев. ун-те, 1989. - 136 с.
7. Силаев Є.Д. Виробничо-територіальні комплекси. / Силаев. Є.Д. – Баку. 1968. – 263с.
8. Шарыгин М.Д. Методика экономико-географического исследования промышленных и транспортных узлов / М.Д. Шарыгин, В.С. Григорьев. - Пермь, 1981. – 88 с.

Семенко Б.В. Комунікативність, як фактор розвитку міст України.

Розкрито сутність та наукові підходи до визначення індексу комунікативності. Проаналізовано роль комунікацій в розвитку міст. Встановлено залежність чисельності населення міст та їх індексу комунікативності. Розглянуто взаємозалежність рівня комунікативності та розвитку агломерацій. Розкрита роль транспортних вузлів, як точок росту території.

Ключові слова: комунікативність міст, агломерації, транспортний фактор, економічна ефективність.

Семенко Б.В. Коммуникативность, как фактор развития городов Украины.

Раскрыто сущность и научные подходы к определению индекса коммуникативности. Проанализировано роль коммуникаций в развитии городов. Установлено зависимость численности населения городов и их индекса коммуникативности. Рассмотрено взаимозависимость уровня коммуникативности и развития агломераций. Раскрыто роль транспортных узлов, как точек роста территории.

Ключевые слова: коммуникативность городов, агломерации, транспортный фактор, экономическая эффективность.

Semenko B.V. Communication as a factor of cities development in Ukraine.

The essence and scientific approaches to define index communicability are disclosed. The role of communication in urban development is analyzed. The dependence of the population of cities and their communicability are defined. The interdependence of level communicability and development of agglomerations are considered. The role of transport hubs as growth points of the territory is disclosed.

Keywords: agglomeration, transport factor, economic efficiency, communicability of cities.

УДК 911.3

Ніщименко О. І., студ.,

Ніщименко В.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

**СУЧАСНИЙ СТАН СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ КИЇВСЬКОЇ
ОБЛАСТІ**

Ключові слова: демографічна ситуація, регіональна система розселення, ринок праці, структура зайнятості населення.

Вступ. Постановка проблеми. В сучасних умовах територіальна організація розселення здійснюється у формі систем. Це передбачає взаємопов'язаний розвиток поселень залежно від їх місця у системах

розселення. На відміну від мережі поселень, яка характеризується автономністю поселень, незначним розвитком міжпоселенських зв'язків, система розселення являє собою сукупність населених пунктів різної величини і функцій, між якими існують різні види зв'язків. На сучасному етапі розвитку суспільства при зростанні ролі міського способу життя зростає потреба дослідження регіональної системи розселення, зокрема системи розселення столичної області. В області відбуваються зміни у системі розселення: зростає роль міста Києва, зменшується роль районних центрів. Перетворення, що відбуваються в області відбуваються під впливом різноманітних факторів. Тому досить актуальним є вивчення та характеристика системи розселення Київської області, а також дослідження тенденцій її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням розселення населення України (в т.ч. Київської області) займається багато українських вчених: А.І.Доценко (адміністративно-територіальний устрій і розселення в Україні, концепції розселення), В.О.Джаман (регіональні системи розселення, демографія), А.В.Ковтун (регіональні демографічні аспекти зайнятості трудових ресурсів у промисловості України, сільське розселення), М.П. Крачило (розвиток і розміщення міських та сільських поселень, географія населення), М.В.Гладій (сільське розселення в умовах трансформації форм власності), Ю.І.Пітюренко, Т.В.Буличева, О.І.Шаблій, О.Г.Топчієв, О.А.Константинов, О.В.Краснопольський, В.В.Ковтун, А.В.Степаненко, О.В.Заставецька, Л.М. Корецький, М.І.Фашевський. Трансформації у системі розселення населення України досліджуються у відділі суспільно-географічних досліджень Інституту географії НАН України.

Формування цілей статті. Об'єктом дослідження виступає система розселення області.

Предмет – сучасний стан та особливості системи розселення Київської області.

Метою дослідження є розкриття сутності та сучасного стану системи розселення Київської області.

Завдання – аналіз територіальних відмінностей у системі розселення Київської області та тенденцій її подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Розселення населення – це просторове розміщення відносно стійких сукупностей людей, об'єднаних спільною діяльністю, насамперед виробничою, що здійснюється в межах певних територіальних форм організації, якими є поселення. Уособлюючи суспільство, останні виникають і розвиваються як просторові форми буття продуктивних сил, а отже і населення – головного чинника суспільної діяльності. Кількість населення є узагальнюючим показником розвитку поселень.[1]

Система регіонального розселення – це сукупність поселень, які об'єднані цілісністю наявних економічних та соціальних зв'язків. Формуються ці системи під впливом різних чинників, головними з яких є

розміщення продуктивних сил, економіко-географічне положення, поєднання природних умов і ресурсів, демографічна ситуація, рівень розвитку інфраструктури та ін. Залежно від ступеня спільності, набору та інтенсивності існуючих зв'язків і чинників формуються різні типи систем розселення.

Регіональні системи розселення відіграють важливу роль у формуванні загальнодержавної системи розселення. Водночас регіональні системи поселень являють собою каркас просторової організації регіональних суспільних комплексів, виступаючи однією з основних функціонально-структурних підсистем. За допомогою різноманітних зв'язків населених пунктів вона вступає у взаємодію з іншими підсистемами регіонального суспільного комплексу (виробничою, соціальною, інфраструктурною та ін.).[1,3]

Для діагностики системи розселення використовується набір показників, які відображають їх кількісні параметри, якість, тип систем розселення.

Якщо кількісні показники (площа, чисельність населення, співвідношення між чисельністю населення різних пунктів, а також між міським і сільським населенням тощо) дають уявлення про територіальні відмінності, що легко перевіряються, то про якість систем розселення можна судити виходячи зі ступеня сприятливості для організації об'єктів соціальної інфраструктури.

Регіональні системи розселення істотно відрізняються одна від одної за територіальною структурою і впливом обласних центрів на динаміку розвитку відповідних систем. Велике місто – ядро завжди відчутно впливає на формування транспортної мережі, яка в сучасних умовах стає вирішальним чинником розвитку всієї внутрішньорегіональної системи розселення. Це виявляється в концентрації сільського розселення приміських зон та уздовж транспортних шляхів; у регулюванні розвитку середніх і малих міст з урахуванням економіко-географічного положення.

Таким чином, просторові розміри регіональних систем розселення залежать від розміщення по території країни головних осередків суспільного життя – міст-мільйонерів і крупних міст.[3]

Київська область включає 25 районів, 26 міст, з них із спеціальним статусом 13 (міста обласного підпорядкування), 30 селищ міського типу, 1126 сільських населених пунктів, а також функціонує 605 сільських рад. [2]

Характер і функціональні особливості поселень зумовлений чинниками, що визначають формування продуктивних сил: з одного боку, це природно-географічні умови, а з іншого – та роль, яку відіграє область у територіальному поділі праці. Щодо природно-географічних умов, то вони пов'язані з наявністю в Київській області двох природно-кліматичних зон – поліської та лісостепової, що мають суттєві відмінності у формуванні продуктивних сил, а отже, і розселення. Лісостепова зона характеризується більшою щільністю населення, розвиненішими системами розселення: тут

розміщена основна мережа міст, значно вища насиченість селами. Місце і роль області в територіальному поділі праці зумовлюється, крім сприятливих природних умов, її центральним положенням, наявністю такої потужної водної артерії, як Дніпро, розгалуженою системою шляхів сполучення. Це, а також наявність на території області столичного центру з розвинутими промислово-виробничою, науковою, культурно-освітньою, побутовою та іншими сферами, не лише сприяло розвитку продуктивних сил, а й забезпечувало здійснення організуючого впливу області на формування виробничих структур навколишніх територій.

Система розселення з вказаних причин на Київщині характеризується вищими параметрами розвитку, ніж у сусідніх регіонах. Так, на 1000 км² території області припадає 0,8 міст, 1,9 міських поселень, а на 1 км² – 29,3 осіб населення міст і 37,5 осіб міського населення (селищ міського типу) в цілому (в Житомирській області, наприклад, відповідні показники становлять 0,3, 20,2 і 25,9 осіб); по сільському розселенню відповідні показники – поселень 40,3 і населення 27,7 осіб (у Житомирській області 54 поселень і 20,6 осіб, що свідчить про відносну здрібненість тут сільської поселенської мережі). [3]

На формування сучасної системи розселення впливає демографічна ситуація. На 1 січня 2014 р. в області, за оцінкою головного управління статистики в Київській області, проживало 1725,5 тис. осіб. (Рис.1) За 2013 р. чисельність населення збільшилася на 3,4 тис.осіб, що у розрахунку на 1000 жителів становило 2,0 особи. [2]

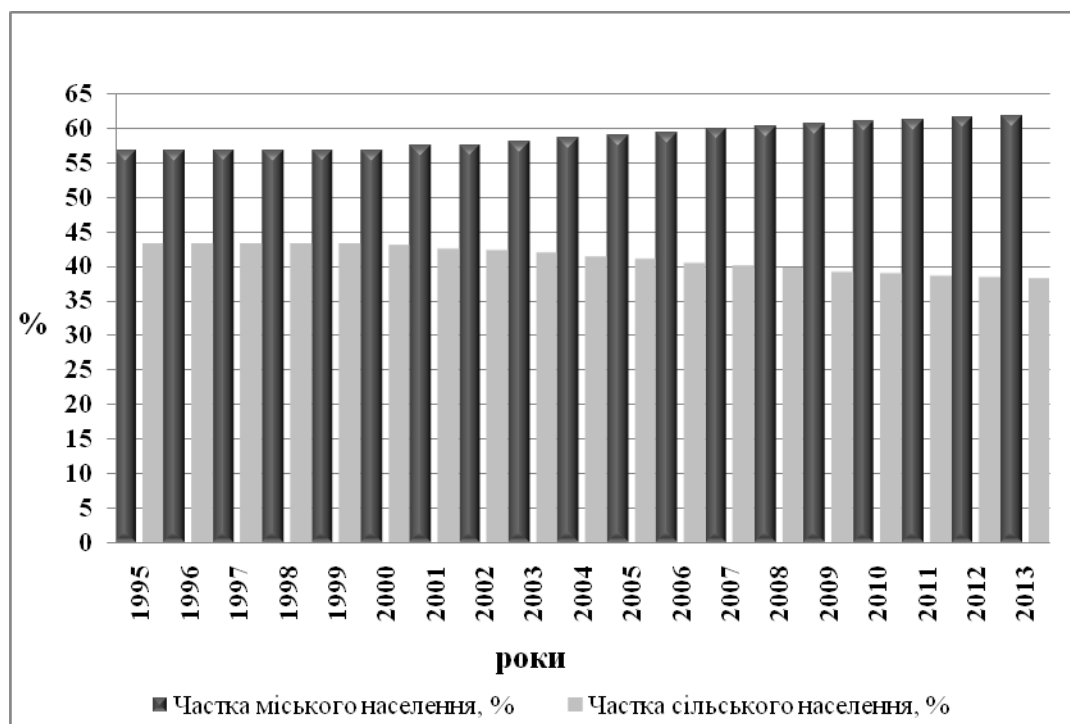

Рис.1 – Динаміка структури населення Київської області [2]

Збільшення чисельності населення області відбулося за рахунок міграційного приросту населення - 10,1 тис. осіб (у 2013 р. майже в усіх містах та половині районів області зафіксовано міграційний приріст населення), водночас зафіксовано природне скорочення населення - 6,7 тис. осіб.

Порівняно з 2012 р. обсяг природного скорочення збільшився на 492 особи, або з 3,6 до 3,9 особи на 1000 наявного населення. Найгірші показники спостерігаються серед населення сільської місцевості. Це призводить до загального зменшення населення на 1,5% щорічно. Такі показники ще раз підтверджують факт впливу соціальних і матеріальних умов на природний приріст населення.

Народжуваність зменшилась з 12,2 до 11,9 народжених у розрахунку на 1000 наявного населення. [2]

Співвідношення чоловіків і жінок в регіоні у 2013 році 46,2% і 53,8% відповідно. Перевага жінок над чоловіками пояснюється насамперед меншою смертністю жінок і міграцією за межі держави, що найбільше впливає на чисельність чоловіків.

Описана вище демографічна ситуація в Київській області, зокрема її старіння, зумовлює високу частку людей у віці старшому за працездатний 24,6 %, в той же час на вікову групу у віці молодшому за працездатний припадає всього 15,6 %, група населення у працездатному віці складає 59,8%. У розподілі населення за основними віковими групами простежується чітка закономірність – у сільській місцевості частка осіб старше працездатного віку (30,3%) є значно вищою ніж у міських поселеннях (21,0 %), а тому навантаження на працюючих є дуже високим.

Важливими для дослідження системи розселення також виступають показники ринку праці.

Зайнятість є індикатором соціально-економічного розвитку суспільства, яка формує його економічний потенціал, рівень і якість життя населення. Чисельність зайнятого населення в 2013 році у віці 15-70 років, у порівнянні з 2012 роком, збільшилася на 3,9 тис. осіб та становила 762,0 тис. осіб. Рівень зайнятості серед цієї вікової групи громадян зріс на 0,5% (із 59,3% до 59,8%).[4]

Виходячи з особливостей даного регіону сформувалась своєрідна структура зайнятості. Найбільша частка населення зайнята в сфері торгівлі, ремонту, готельно-ресторанному бізнесі (22,65%, переважно зосереджена у приміській зоні міста Києва, завдяки вищій щільності населення і вищим доходам населення порівняно з іншими районами області). 17,9 % населення зайнято в промисловості, 9,87 % - в сфері транспорту та зв'язку, 8,06 % - в освіті. У сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, рибальстві і рибництві зайнято 7,86 % населення області (в південних агропромислових районах частка зайнятих сягає 30-40%). 7,8 % населення працює в закладах з охорони здоров'я та надання соціальної допомоги, 7,4 % - в державному управлінні, 7,2 % - у діяльності пов'язаній орендою

нерухомого майна, 5,3% - у будівництві, 2,2 % – зайнято у фінансовій діяльності, 3,8% - в інших видах економічної діяльності.

Важливим показником ринку праці є безробіття населення.

Кількість зареєстрованих безробітних на кінець січня 2014 р. становила 17,7 тис. осіб. Із загальної кількості безробітних жінки складали 53,1%, а молодь у віці до 35 років – 42,0%. Допомогу по безробіттю отримували 82,3% осіб, які мали статус безробітного.

Рівень зареєстрованого безробіття в цілому по області за січень 2014 р. збільшився на 0,2 % і на 1 лютого 2014р. становив 1,7% населення працездатного віку. Зазначений показник мешканців сільської місцевості перевищив рівень зареєстрованого безробіття мешканців міської місцевості та складав 2,1% проти 1,5%.

Навантаження зареєстрованих безробітних у державній службі зайнятості на одне вільне робоче місце (вакансію) загалом по області у січні 2014 р. становило 8 осіб. За районами значення цього показника коливалося від 2 осіб в Обухівському і Фастівському районах до 63 осіб – у Тетіївському районі.

За професійними групами найбільший попит на робочу силу спостерігався на професіоналів (19,4% від кількості вакансій на кінець січня 2014 р.), кваліфікованих робітників з інструментом (16,9%) та працівників найпростіших професій (14,2%). Найменшим був попит підприємств на кваліфікованих робітників сільського та лісового господарства, риборозведення та рибальства (1,5%).

За сприяння державної служби зайнятості в січні 2014 р. було працевлаштовано 543 особи, які мали статус безробітного, або 2,8% від їх загальної кількості. Серед працевлаштованих осіб 58,6% складали жінки, а молодь у віці до 35 років – 41,4%. Найбільша частка працевлаштованих серед осіб, які мали статус безробітного, спостерігалася у м. Березань (9,6%), а найнижча – у Тетіївському (0,6%) районі. [2]

Сьогодні в умовах високого рівня безробіття трудові ресурси виступають важливим чинником подальшого розвитку поселень.

В межах Київської області сформувався міський та сільський тип розселення.

Міське розселення в області характеризується наявністю великого міста Білої Церкви (207 тис. 269 осіб), трьох середніх (Бориспіль – 59 тис. 579 осіб, Бровари – 98 тис. 263 осіб та Фастів – 47 тис. 716 осіб) та 19 малих міст. (Рис.2) Окрему групу становлять безлюдні міста – це Прип'ять і Чорнобиль, розташовані в зоні високої радіаційної забрудненості внаслідок Чорнобильської катастрофи, з яких виселені мешканці.[2,3]

У Київській області міста є народногосподарськими центрами, в них зосереджується переважна частина продуктивних сил, зокрема промисловості, наукова, культурно-освітня та інша діяльність, прямо чи опосередковано пов'язана з їх функціонуванням. Серед малих міст Ірпінь, Вишневе і Переяслав-Хмельницький виконують функції центрів обробної

промисловості, Вишгород та Українка – енергетики, а решта – агропромислові центри.

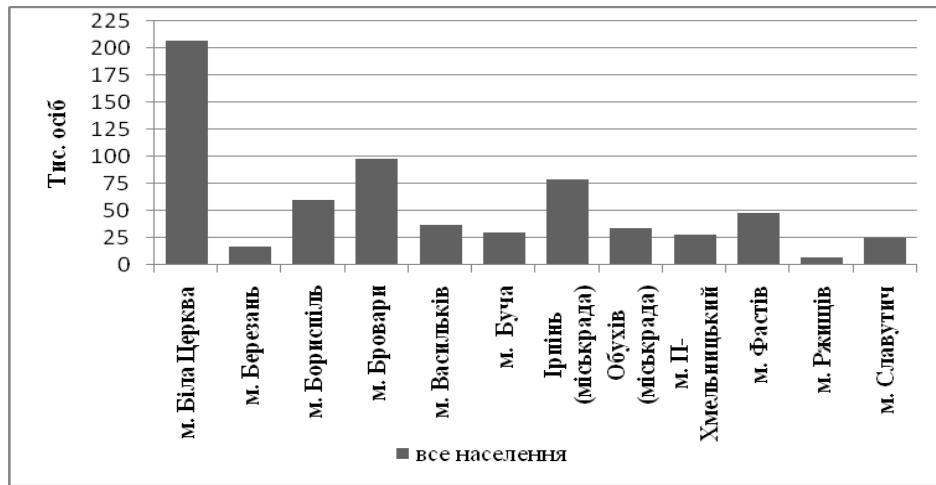

Рис.2 – Кількість постійного населення міських поселень Київської області (2013 р.) [3]

Наукове і практичне значення має групування міст за динамікою людності за останнє десятиріччя. Як показав аналіз, усі міста області можна поділити на дві узагальнені групи: ті, що збільшили людність і ті, що зменшили людність.

До першої групи увійшло два середніх за людністю міст – Бориспіль та Бровари, людність яких протягом 1996-2010 рр. збільшилась на 3%. Це пов'язане з розміщенням їх у приміській зоні Києва та розвитком промисловості, яка має виробничі зв'язки з економікою столиці. До цієї групи належать також чотири малих міста (Вишневе, Вишгород, Ірпінь та Березань), розташованих також у приміській зоні Києва, людність яких збільшилась на 5-12%. Ці міста виконують функції міст-супутників столиці, в яких розселена робоча сила, зайнята у м. Києві, а деякі з них мають розвинену промисловість.

Друга група є найбільшою за кількістю міст і залежно від темпів зменшення людності поділяється на три підгрупи: - міста, що зменшили людність менше ніж на 10%. Це велике місто Біла Церква, середнє – Фастів та вісім малих міст (Васильків, Переяслав-Хмельницький, Славутич, Обухів, Боярка, Кагарлик, Сквир, Ржищів); - міста, що зменшили людність на 11-20% (Богуслав, Українка, Тараща, Тетіїв, Яготин); - міста з найбільшими темпами зменшення людності (понад 20%), а саме Миронівка та Узин, що відносяться до категорії деградуєючих.

Не менш важливо враховувати територіальну структуру сільського розселення, яка перш за все характеризується відмінностями розселення в розрізі природних зон. У лісостеповій зоні, яка займає дві третини площі густота сільської поселенської мережі майже втричі більша, ніж у поліській (104 поселення проти 35 на 1000 км² території) та більша щільність сільського населення (66 осіб на 1 км² проти 27). Разом з тим, для поліської зони характерна більша середня людність одного сільського поселення

порівняно з лісостеповою (772 особи проти 629). У свою чергу, поліська зона неоднорідна у природно-економічному та розселенському аспектах і може бути поділена на дві підзони: північну і південну. Якщо південна, розташована у Київській приміській зоні, визначається наявністю великих за людністю поселень, то північна дрібноселеністю (середня людність поселення 490 осіб). [3] (Рис.3)

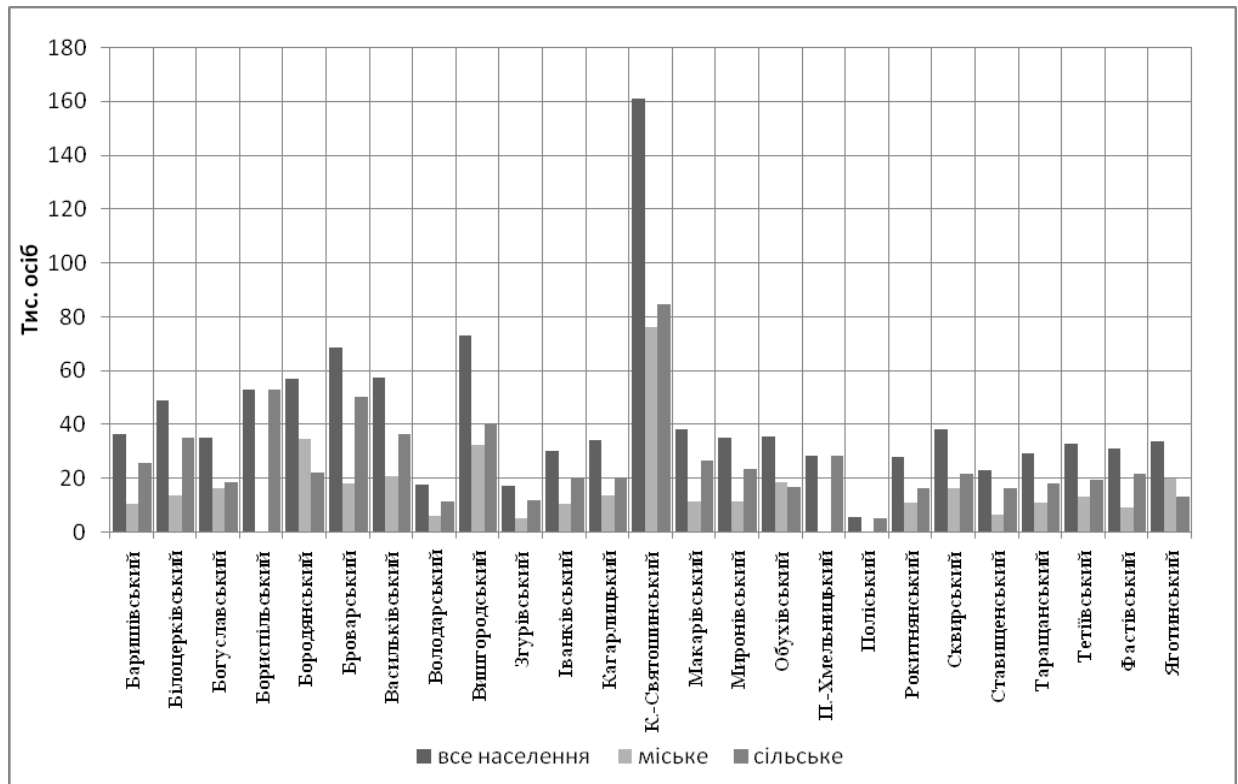

Рис.3 – Кількість постійного населення адміністративних районів Київської області (2013 р.) [2]

Аналіз темпів скорочення сільського населення адміністративних районів Київської області упродовж 2008-2013 рр. показав, що в цілому для області воно зменшилось на 2,3%. За указаний період найвищими темпами скорочення сільського населення вирізнялися Згурівський (8%), Богуславський (7%), Рокитнянський і Ставищенський (6,5%), П.-Хмельницький, Таращанський, Володарський, Поліський, Макарівський і Іванківський (6%) райони. Високими темпами скорочення сільського населення (4-5%) вирізнялись Баришівський, Кагарлицький, Миронівський, Обухівський, Сквирський, Тетіївський, Фастівський і Яготинський райони. Середніми темпами скорочення вирізнялись Білоцерківський, Бородянський та Васильківський райони (2-3 %). Незначні темпи скорочення притаманні для Броварського і Вишгородського районів (0,5-0,6%). Приріст сільського населення характерний лише для двох районів області: Києво-Святошинського (7%) та Бориспільського (1,1%).

Територіальні відмінності у структурі розселення зумовлені також техногенною катастрофою на Чорнобильській АЕС та масовим

організованим переселенням постраждалого населення в екологічно чисті райони Київщини.

Для збереження існуючої системи розселення на нашу думку необхідно:

- розвивати зелений туризм (насамперед у Богуславському, Макарівському та ін. районах);
- активізувати розвиток малого підприємництва шляхом створення малих та середніх підприємств виробничого типу;
- збереження і розвиток соціальної інфраструктури: існуючих медичних закладів, шкіл і системи закладів побутового обслуговування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, для Київської регіональної системи розселення характерні такі основні риси, як скорочення загальної кількості населення області, населення приміських районів кількісно зростає, південних – поступово зменшується, поліських і проміжних знижується швидкими темпами. В результаті спостерігається тенденція до зникнення малих сіл, а у великих селах – зростання чисельності населення. Скорочення населення в області зумовлене природним рухом. А це, безумовно, відображається на мережі поселень, оскільки основна частка населення концентрується в межах Київської міської агломерації. Ситуація в області дещо поліпшується за рахунок позитивного сальдо міграції.

Список використаних джерел:

1. Доценко А.І. Розселення в Україні: проблеми і перспективи / Доценко А.І., Зінич В.Т., Данилишин Б.М. – К.: РВПС України НАН України, 2006. – 268с.
2. Інформаційний портал Головного управління статистики у Київській області. – Режим доступу: <http://oblstat.kiev.ukrstat.gov.ua>
3. Регіональне розселення в Україні: стан і прогноз/ [Доценко А.І., Зінич В.Т., Великохатко О.Т. та ін.]. – К.: РВПС України НАН України, Видавництво «Фенікс», 2007 – 376 с.
4. Сайт Київської обласної державної адміністрації Режим доступу: www.koda.gov.ua

Ніщименко О. І., Ніщименко В.І. Сучасний стан системи розселення Київської області

Розкрито особливості системи розселення Київської області. Окреслено тенденції розвитку регіональної системи розселення, на основі аналізу демографічної ситуації області, визначено її вплив на сучасну систему розселення.

Ключові слова: демографічна ситуація, регіональна система розселення, ринок праці, структура зайнятості населення.

Нищименко О. И., Нищименко В.И. Современное состояние системы расселения Киевской области

Раскрыты особенности системы расселения Киевской области. Определены тенденции развития региональной системы расселения, на основе анализа демографической ситуации области, определено ее влияние на современную систему расселения.

Ключевые слова: демографическая ситуация, региональные системы расселения, рынок труда, структура занятости населения.

Nischimenko O. I., Nischimenko V. I. The current status of the system of settling of Kyiv region

The peculiarities of settling system of Kyiv region were considered in this article. Trends of the development of regional settling system were defined, also it was determined the influence of demographical situation on the modern system of settling, based on the demographical analysis of Kyiv region.

Keywords: demographic situation, regional settlement system, labor market, the structure of employment.

УДК 911.3

Кривокульський О.Б., Кондрась Н.М., студ.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

**ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ СПОЖИВАННЯ КАВИ В СВІТІ ТА
УКРАЇНІ: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ**

Ключові слова: споживання кави, арабіка, робуста, обсмажена кава, розчинна кава, кава без кофеїну.

Вступ. Актуальність теми. Кава - один з найпопулярніших напоїв у світі, і є дуже важливим товаром в світовому господарстві. Її значення важко переоцінити, адже для широких мас споживачів цей продукт давно став звичною частиною раціону. Кава є важливим експортним продуктом більш ніж для 50-ти країн. Крім цього, вона має величезне економічне значення для мільйонів людей, які прямо чи опосередковано залежать від її виробництва та реалізації як основного засобу для існування.

На сучасному етапі розвитку України ринок кави – один з найбільш активно зростаючих ринків харчової сфери. Який разом з культурою споживання кави, знаходяться тільки на стадії формування.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Метою даного дослідження є аналіз сучасних тенденцій у споживанні кави в світі загалом та в Україні. Будуть запропоновані певні дії, які допоможуть нашій державі посісти достойне місце у світовому рейтингу кавових країн.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж розглянути сучасні світові тенденції споживання кави, варто зазначити, де ж саме вирощується кава, і хто її найбільше експортує.

За даними ICO (International coffee organization) у 2013 вартість операцій пов'язаних з кавою становить 16,5 млрд. \$., 96 млн. мішків кави по 60 кг (5,8 млн. т) - були відправлені. Виробництво кави у 2011-12 роках дорівнює 7,8 млн. т., в цей час світове споживання кави становить 8,1 млн. т (135 млн. мішків). [4]

Тож, за останнє десятиріччя (2001/2002- 2011/2012 роки) світове виробництво кави збільшилось на 23.5 мільйони мішків (21%), здебільшого завдяки лідерам - Бразилії та В'єтнаму.

Існують два основні види кавових дерев, що використовуються у промислових масштабах: *Coffea arabica* - Арабіка та *Coffea canephora* - Робуста. На ці два види по різних оцінках припадає до 98% кавового виробництва. Цей об'єм розподіляється у співвідношенні 70% - Арабіка, 30% - Робуста. На інші 30, а то й 70 видів, приходить лише 2% світового виробництва кави. [5]

Кава вирощується в 70 країнах. В Топ-10 виробників кави у 2012/13 роках увійшли наступні країни: Бразилія (50,8 млн. мішків), В'єтам (22 млн. мішків), Індонезія (12,7), Колумбія (10), Ефіопія (8,1), Індія (5,3), Гондурас (4,9), Перу (4,5), Мексика (3,9), Уганда (3,2). [7]

Щодо географічної структури, то найбільше виробляється кави в Південній Америці та Азії, дещо менше в Африці та Центральній Америці.

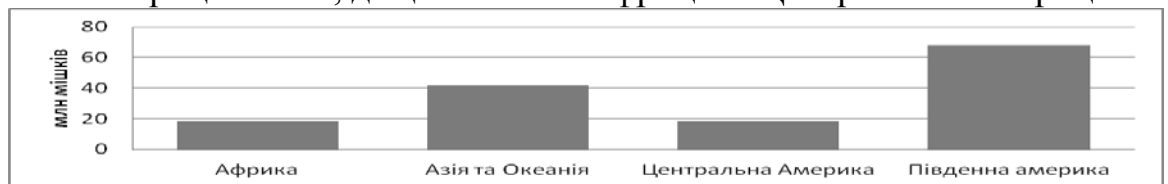

Рис.2. - Виробництво кави в регіонах світу (2013 рік) (складено за матеріалами [7])

Основними експортерами на світовому ринку кави виступають Бразилія, В'єтам, Колумбія, Індонезія, Гондурас, Гватемала, Перу, Індія, Ефіопія, Уганда та інші.

Основними імпортерами кави у період з 2007 по 2011 роки є: країни ЄС, США, Японія, Швейцарія, Алжир, Канада, Південна Корея, Росія, Австралія, Малайзія та інші.

Для того щоб повністю оцінити споживання кави в світі та Україні, потрібно розглянути які фактори є визначальними і найбільше впливають на споживача:

- дохід є важливим фактором, що впливає на попит кави. У багатьох відношеннях це не дивно, особливо коли кава як і раніше сприймається багатьма як предмет розкоші, особливо в країнах з низьким рівнем доходу;

- спосіб життя, дієта. Кава традиційно визнається як повсякденний напій, який часто можна побачити в якості стимулятора і допомоги у жвавості. Також кава має соціальну функцію, що дозволяє людям спілкуватися: "Давайте вип'ємо кави" це фраза, що часто використовується при неформальній зустрічі, незалежно від того, кава буде питись чи ні;

- конкуренція з боку інших напоїв також є важливим фактором, що впливає на попит на каву. За 30 останніх років безалкогольні напої стають

все більш популярними, особливо серед молодих людей. Ціна може бути основним чинником у зміні до альтернативного напою, але турбота про здоров'я і реклама також забезпечують сильні мотиви щоб перейти до інших напоїв.

- тарифи і податки.

Якщо розглядати споживання кави загалом, як ми бачимо на Рис. 3., у порівнянні з 2003 роком, споживання кави значно зросло, а саме за рахунок країн, що розвиваються та країн експортерів кави. Споживання кави в традиційних ринках також зросло, проте на порівняно низьку частку.

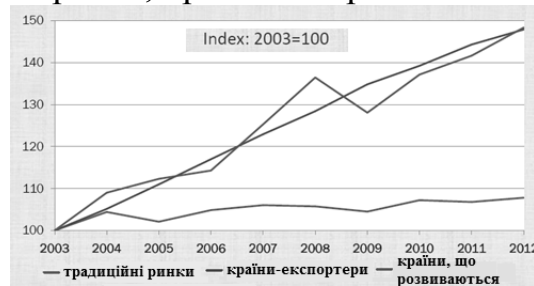

Рис. 3. – Споживання кави в світі (складно за матеріалами [7])

Загальне споживання кави зросло від 114 млн. мішків у 2003р. до 142 млн. мішків у 2012 р. Найбільше зростання спостерігалось в Азії, Австралії та Океанії та в Південній Америці. Дещо впала частка від загального світового споживання в Європі та Північній Америці.

Для оцінки світового споживання кави мною було проаналізовано низка матеріалів. Зокрема в [7], у країнах які зображені на карті споживається близько 65% кави в світі, тобто можна констатувати, що вони є головними споживачами кави. Найбільше кави споживається в США. Ця країна є абсолютним лідером по споживанню кави (22000 тис. мішків). Сюди кава імпортується переважно з Бразилії, Колумбії, В'єтнаму, Мексики. 92% всього споживання кави становить обсмажена кава в зернах та мелена, частка розчинної кави є дуже низькою і становить близько 8%. Загалом 85% обсмаженої і меленої кави продається для споживання вдома, де домінує американський спосіб приготування. В 1991 році в країні було близько 500 вишуканих або спеціальних кав'ярень, в 2010 – 10000 (до цих чисел не входять - кіоски, кафе в книгарнях, торгові автомати, транспортні засоби та ін.), що свідчить про значний розвиток даного виду споживання. Зараз найбільшим обсмажувачем кави в США є J.M. Smucker, за ними Kraft Foods.

Європа також є одним з найбільших світових споживачів кави, зокрема варто виділити такі країни: Німеччина (9460 тис. мішків), Франція (5408), Італія (5460), Іспанія (3054). Дещо меншим є споживання в Польщі, Великій Британії, Швеції, Фінляндії, Росії. Найменше споживається в Україні та Туреччині. В більшості західноєвропейських країн основну частку ринку становить обсмажена кава, значно менша частка розчинної кави, винятком є Велика Британія, в якій частка споживання розчинної кави становить 75%. Аналогічна ситуація спостерігається в більшості країн, що розвиваються: Україна, Росія, Туреччина.

У всіх країнах переважає споживання кави вдома, проте чим більш розвиненою країна є в економічному плані - відповідно зростає частка споживання кави поза домом (HoReCa). Наприклад в Бельгії та Данії споживання поза домом становить близько 20%, в Польщі - 5,6 %.

Проте, найкращим показником за допомогою якого можна оцінити рівень споживання кави є споживання кави на душу населення. Найвищим даний показник є в Скандинавських країнах: Фінляндія (12,3 кг), Норвегія (9,7 кг), Данія (8,7), Швеція (7,3). Доволі високим є споживання у всіх західноєвропейських та південноєвропейських країнах (Італія 5.7, Франція 5.7). Високим є споживання В США, Канаді, Японії, Бразилії. Найнижчі показники спостерігаються у більшості Африканських та Азійських країнах (менше 1 кг).

Рис.5.- Споживання кави та її структура в імпортуючих країнах (складено за матеріалами [8])

Відслідковуючи, загальні світові тенденції споживання кави, можна поділити їх на певні сегменти: ринок обсмаженої та меленої кави, ринок розчинної кави, кава без кофеїну, та ринок готових до вживання кавових екстрактів або концентратів. Розглянемо кожен з них детальніше.

Рис. 6.- Споживання кави на душу населення [4]

Обсмажена кави (в зернах та мелена). Розрахунки показують, що близько 100 млн. мішків чи 76% всієї кави споживається в світі в

обсмаженому і помеленому вигляді. В імпортуючих країнах близько 75% споживання - це смажена і мелена, 87% з цієї кави обсмажена в країні, куди доставляється. Решта імпортується з інших країн споживачів, і також у меншій мірі від країн, де вирощено. У міжнародній торговій практиці використовуються переважно зелені кавові зерна, що пов'язано з їх властивістю зберігатися протягом довшого періоду часу, ніж обжарене й, тим більше, мелене зерно. [5]

Сильно зростає транскордонна торгівля смаженою кавою між країнами – імпортерами (тобто між країнами, куди вона раніше була доставлена сировою). ЄС домінує у цій торгівлі, і в 2010 на ЄС припадало 77% експорту смаженої кави. Країни-виробники мають частку близько 1,5% в торгівлі смаженою кавою. США, Канада і маленьке число інших держав охоплюють 21,5% торгівлі обсмаженою кавою.

Торгівля смаженою кавою від джерела походження є обмеженою: в 2011 році лише 222 500 мішків були експортовані з країни-виробника в смаженій формі у порівнянні з 7,1 млн. мішків розчинної і 89,3 млн. мішків зеленої кави.

Миттєва або розчинна кава. Термін «моментальна кава» або «розчинна» охоплює висушений розпилений порошок, сухий виморожений порошок та зрізненні форми кави такі як рідкі концентрати.

В Європі ріст попиту був відносно невеликим близько 0,2% в рік, що є значно нижчим показником ніж загальне споживання по всіх видах кави. У Сполученому Королівстві, де розчинна кава складає близько 75% загального споживання, попит почав показувати явні знаки спаду, але зріс інтерес до спеціальної розчинної кави (такої як миттєве капучіно). В інших країнах Європи введення нових спеціальних миттєвих кавових продуктів також підвищило попит на розчинну каву, але ці тенденції були короткочасними. [5]

Велика частина із недавнього зростання у споживанні розчинної кави пов'язана із зростанням попиту у Східній Європі в Східній і Південно-Східній Азії – обидва регіони де розчинна кава займає велику частку на ринку. У Східній і Південно-Східній Азії було величезне зростання попиту на продукт знаний 3в1, продукт, що комбінує зручність розчинної кави з вершками і цукром, як правило в одному пакетику одна порція. [5]

В 2010 біля 70% розчинної кави було спожито у імпортуючих країнах, які її і обробили, відповідний показник в 2000 році складав 83%.

На ринку розчинної кави домінують 2 міжнародні фірми: Nestlé and Kraft Foods (75% світового ринку). Одна з них чи обоє присутні на головних споживчих ринках і на ринках країн-виробників. Також часто присутній 3-й постачальник на кожному ринку. Наприклад в США Procter & Gamble охоплює велику частку на ринку, коли Ueshima Coffee Company є важливою в Японії. Найбільші компанії виробляють розчинну каву на власних заводах і рідко отримують каву від зовнішніх постачальників. [5]

Кава без кофеїну. Кава без кофеїну була розроблена в Європі, але досягла свого першого широкого ринку в Сполучених Штатах під час 1950-х. Світове споживання кави без кофеїну важко оцінити через відсутність окремих даних про цей тип кави в багатьох країнах-імпортерах. У Сполучених Штатах, споживання кави без кофеїну було відносно стабільним з 2000 по 2005, і складало 8% - 9% від обсягу основних продажів і близько 20% спеціальних продажів кави. Після цього було збільшення продажів, які згодом знову впали до 13% в 2011 році (з 16% у 2009 році). Загалом по світу споживання кави без кофеїну було досить стабільним з 2000 року, і в багатьох країнах кава з низьким рівнем кофеїну є продуктом, що входить до складу лінії виробництва.

Підраховано, що на каву без кофеїну в даний час припадає близько 10% всіх продажів кави. Як правило, вона володіє лише невеликою надбавкою ціни в порівнянні із звичайною кавою і часто продається за тією ж ціною. У 2010 році торгові джерела оцінили, що вартість процесу коливалася від \$ 0.50/кг до \$ 0.65/кг із зелених зерен - це самий дешевий спосіб з використанням хлористого метилу. [5]

Готові до вживання і екстракти або концентрати. Консервована або готова до вживання (ГДВ) кава вперше була розроблена в Ueshima Coffee Company. В 2010 на її частку припадало майже 20% від загального обсягу споживання в Японії, де вона продається в основному через торгові автомати. ГДВ рідина кави в пластикових пляшках і в ПЕТ упаковках також дуже популярна і як правило, продається в супермаркетах. В даний час вона складає всього 10% від споживання кави в Японії.

Консерви кавових продуктів охоплюють хороші позиції на багатьох ринках, що розвиваються в Азії, особливо в Китаї, хоча успіх продукту в значній мірі залежить від доступності в торгових автоматах. [5]

Розглянемо, яка ситуація зі споживанням кави склалася в Україні. Згідно з інформацією, озвученою на кавовій конференції India International Coffee Festival в Делі, за останні 10 років Україна вибилася у світові лідери за темпами росту ринку кави. Середньорічне споживання кави в Україні зросло на 23%, поставивши тим самим світовий рекорд за динамікою зростання.

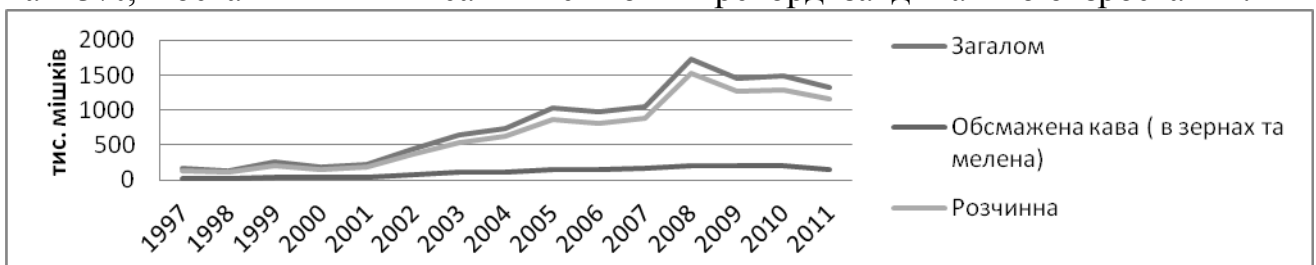

Рис. 7.- Динаміка та структура споживання кави в Україні

Якщо у 2000 році в країні було спожито 179 тисяч мішків кави (стандартна одиниця вимірювання Міжнародної Кавової Асоціації, вага мішка дорівнює 60 кг), то в 2010-му ця цифра склала 1485 тисяч мішків. Значно зросло споживання розчинної кави; споживання обсмаженої кави в зернах та меленої також зросло, проте на значно меншу частку. [4]

В Україні 85% споживаної кави – розчинна, 15% – обсмажена (у свою чергу вона поділяється на мелену (80% усього споживання) і кава в зернах (20%)). Частка споживання кави без кофеїну становить 0,17%. За іншими даними ("Маркетингова компанія Сінергія") найбільш популярним в структурі продажів кавової продукції в Україні є розчинна кава, яка становить близько 40% загального обсягу продажів, мелена кава - 30%, кавові суміші - 25%.

У порівнянні з іншими європейськими країнами, споживання кави в Україні є дуже низьким, проте зростає з кожним роком. За оцінками маркетологів середньостатистичний українець в 2004 році випивав 0,8 кг кави рік, у 2012 році за різними оцінками - 1,2 - 1,5 кг. Не дивлячись на позитивну динаміку, рівень споживання цього напою ще дуже далекий в середньоєвропейського показника - близько 6 кг в рік.

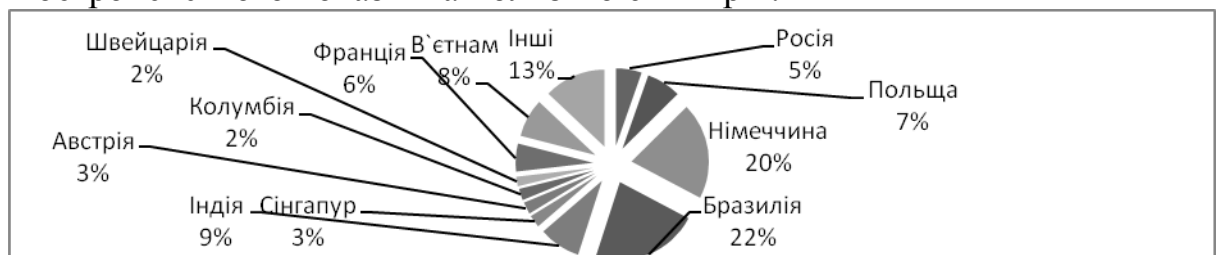

Рис. 8.- Географічна структура імпорту кави Україною у 2012 році (складено за матеріалами [4])

Як і в усьому світі, в нашій країні існують два основних сегменти споживання кави. Перший, близько 70% ринку – роздрібний ринок, тобто продажі напою в магазинах для подальшого домашнього вжитку. Тут лівова частка продукту припадає на розчинну каву, що на 80% представлена найбільшими транснаціональними корпораціями.

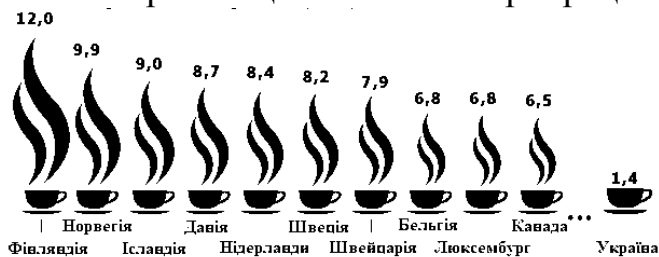

Рис. 9.- Топ-10 країн по споживанню кави на душу населення у порівнянні з Україною (в кг) [3]

Другий головний сегмент ринку кави, фахівці називають HoReCa - 25-30%. Тобто це кава, який клієнт споживає не на власній кухні, а в публічних місцях. Тут лівову частку становить кави "speciality". Прикладами можуть бути такі мережі кав'ярень: "Kredens cafe", "Кофе Хауз", "Кофе Тайм", "Шоколадниця" та інші. Ще є так зване «офісне споживання» - 2-3% ринку, а також спеціальні кавові автомати, продаж в яких – менше одного відсотка. [2]

Що стосується споживання кави по регіонах України, то є думка про те, що на заході країни, що тяжіє до європейської культури, каву п'ють більше, ніж на сході, що знаходиться під впливом російських традицій (у

цьому випадку – чайних), є цілком слушною. Відповідно схід і південь країни все ще віддають перевагу розчинній каві, а захід і центр поступово відмовляються від неї на користь натуральної.

Висновки. Отже, як ми бачимо з вище зазначеного матеріалу, Україна характеризується дуже низьким споживанням кави загалом, та споживанням на душу населення. Тому для того, щоб Україна посіла чільне місце в світовому рейтингу кавових країн потрібно зробити низку кроків, головними серед яких має бути:

- підвищення рівня доходів та якості життя населення. Відповідно чим вищі будуть доходи людей - буде збільшуватися споживання кави. Адже в Україні, кава багатьма людьми сприймається як предмет розкоші;
- стимулювання входження іноземних інвесторів, які пов'язані з кавовою сферою;
- масові рекламні заходи: телебачення (найбільш ефективно і дороге), радіо, преса. Зараз на українському телебаченні переважає реклама розчинної кави, що є однією з причин її високого споживання);
- застосування методів прямого маркетингу, зокрема через мережу INTERNET. Через неї можна збільшити споживання кави молодими людьми та тинейджерами; можна показати, що кава це продукт модний, для молоді і т.д.;
- дуже важливими мають бути налагоджені зв'язки з громадськістю - які є так звані "хребтом" будь-якої програми по збільшенню споживання кави), зокрема це: - зв'язки з медіа; міжнародні зв'язки (обсмажувачі кави, виробники кави, міжнародні кавові організації і т.д.); - позитивні відгуки про споживання кави відомих репортерів, науковців, письменників, виробників та обсмажувачів кави);
- застосування техніки м'якого продажу кави (через серіали та кіно, які будуть показувати певні асоціації з реальним життям; поширення західної культури - зростатиме споживання кави);
- брендинг кави та кавових напоїв - кава = здоров'я. Багато людей в Україні все ще думають, що кави має негативний вплив на здоров'я. Завдяки дослідженням доведено, що кава не тільки нешкідлива, а ще й дуже позитивно впливає на здоров'я та усю систему в цілому. Зокрема, вона містить такі необхідні для людини елементи, як калій, кальцій, натрій, хлор, магній, залізо, сірка, азот, фосфор та вісім вітамінів групи В; стимулює роботу центральної нервової системи, підвищує працездатність та покращує стан пам'яті і т. д.
- проведення кавових змагань та чемпіонатів та їх популяризація (чемпіонат баріста, каптестинг, латте-арт, кава та алкоголь і т.д.), що дасть змогу також привернути увагу мас-медіа.
- проведення кавових фестивалів та аукціонів;
- тренінги для персоналу, який пов'язаний з кавовою сферою (баріста, обсмажувачі), що значно підвищить якісь приготування та виробництва кави.
- освітні проекти, що допоможуть у розвитку кавової культури в Україні (наприклад спеціальні програми для школи).
- популяризація обсмаженої кави і відповідно збільшення її частки на ринку.

Список використаних джерел:

1. Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс] . – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Західна маркетингова компанія. Огляд ринку кави. [Електронний ресурс] . – Режим доступу : <http://www.zmk.com.ua/ua/articles/21.html>.
3. Інвест газета. Ріст вернувся. Український ринок кави знову йде вгору. [Електронний ресурс] . – Режим доступу : <http://www.investgazeta.net/ekonomika/rost-vernulsja.-ukrainskij-rynok-kofe-vnov-idet-vverh-163849/>.
4. International coffee organization (ICO). [Електронний ресурс] . – Режим доступу : <http://www.ico.org/>.
5. International Trade Centre (ITC). - The Coffee Exporter's Guide. – [3rd ed.], - Geneva: ITC, 2011. xvi, 247 p.
6. Research & Branding Group, Маркетингові дослідження: Огляд ринку кави в Україні [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://rb.com.ua/rus/marketing/tendency/8487>.
7. The Global Coffee Industry and the ICO. - World Coffee Leaders Forum 2013 Coex, Seoul, Republic of Korea.
8. Trends in coffee consumption in selected importing countries. - International Coffee Council 109th Session 24 – 28 September 2012 London, United Kingdom.

Кривокульський О.Б., Кондрась Н.М. Основні тенденції споживання кави в світі та Україні: суспільно-географічний аспект

Розглянуто основні тенденції споживання кави в Україні та світі. Проаналізована компонентна структура споживання кави та просторові аспекти розміщення основних підприємств-обсмажувачів та виробників. Запропоновано заходи, за допомогою яких Україна зможе збільшити споживання кави та посісти достойне місце у світовому рейтингу кавових країн.

Ключові слова: споживання кави, арабіка, робуста, обсмажена кава, розчинна кава, кава без кофеїну.

Кривокульський О.Б., Кондрась Н.М. Основные тенденции потребления кофе в мире и Украине: общественно-географический аспект

Рассмотрены основные тенденции потребления кофе в Украине и мире. Проанализирована компонентная структура потребления кофе и пространственные аспекты размещения основных предприятий-обжарщиков и производителей. Предложены меры, с помощью которых Украина сможет увеличить потребление кофе и занять достойное место в мировом рейтинге кофейных стран.

Ключевые слова: потребление кофе, арабика, робуста, жареный кофе, растворимый кофе, кофе без кофеина

Kryvokulskyi O. B., Kondras N. M. Major trends of coffee consumption in the world and Ukraine: human- geographical aspects

In this article were surveyed main trends in coffee consumption in Ukraine and abroad. Were analyzed component structure of coffee consumption and spatial aspects of location major roasters- enterprises and producers. Offered the measures by which Ukraine will increase the consumption of coffee and get a good place in the world ranking of coffee's country.

Key words: coffee consumption, arabica, robusta, roasted coffee, soluble coffee, decaffeinated coffee.

УДК 911.3

Перегуда Ю.А., студ.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

БІДНІСТЬ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

Ключові слова: бідність, абсолютна бідність, відносна бідність, подолання бідності.

Вступ. Постановка проблеми. Бідність – це складне та багатоаспектне соціально-економічне явище, яке характеризує стан суспільного розвитку країни. Бідність, пов'язана з рівнем економічного розвитку та нерівністю у доступі до матеріальних та нематеріальних благ. Подолання бідності – глобальна проблема суспільств, в якому економічна нерівність населення залежить від механізму розподілу національного багатства між різними соціальними групами.

На даний час в Україні за нестабільності політичної ситуації й залежності внутрішньодержавної цінової політики від міжнародного ринку енергоносіїв, велика поляризація доходів населення, нерівномірність подолання кризи в різних секторах економіки й різних територіальних утвореннях та посилення регіональних диспропорцій у рівні життя, привертає увагу дослідників до проблеми бідності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історію вивчення бідності можна прослідкувати в період з XVII ст. до першої половини XX ст., коли цією проблемою займалися такі відомі вчені, як А. Сміт, Г. Спенсер, К. Маркс, С. Раунтрі, Ч. Бут. У наш час зростає практичне значення вивчення, походження та поширення бідності, особливу увагу приділено регіональним аспектам бідності в роботах Е. М. Лібанової, Б. Г. Тукумцева, О. О. Разумова, Г. І. Чепурко, Л. М. Черенько, П. І. Шевчука, М. О. Ягодкіної тощо. Вивченням проблеми бідності опікуються також науковці суспільно-географічного профілю, серед яких праці М.О.Барановського, Т.Ю.Богомолової, І.І.Думової, Н.І.Мезенцевої, І.Г.Мельник, О. Лаптевої, В. С. Тапіліної, О. У. Хомри. В Україні вирішення проблеми бідності є одним зі складових завдань соціально-економічної політики для побудови стабільної високорозвиненої держави. Шляхом впровадження та реалізації низки важливих програмних документів, прийнятих Верховною Радою та Урядом України, створено основи для подолання бідності населення в українському суспільстві.

Формування цілей статті. Постановка завдання. Однією з найгостріших соціально-економічних проблем, зумовлених трансформаційними процесами в економіці України, є низький рівень життя населення. Населення країни є неоднорідним за потребами та можливостями їх задоволення. Як наслідок, наявне поглиблення диспропорцій у людському розвитку, між багатими і бідними, чоловіками і жінками, містом і селом.

Тому для науково обґрунтованого визначення бідності як багатоаспектного явища, що потребує комплексного підходу до вивчення основних суспільно-географічних причин, потрібно визначити масштаби бідності в країні, а також критерії оцінювання цього явища, що дасть змогу проаналізувати національні пріоритети та можливості подолання бідності на даному етапі розвитку суспільства. Метою даної статті є аналіз суспільно-географічних аспектів дослідження бідності в Україні та напрямів державної політики щодо скорочення масштабів бідності.

Виклад основного матеріалу. Поширення бідності залишається головною соціально-економічною проблемою суспільства. Бідність – це масове явище, яке не можна подолати тільки економічними важелями. Проблема бідності в Україні потребує системного підходу для врахування не тільки економічних, соціальних та правових механізмів, але й психологічних аспектів [6]. Якщо в одних країнах подолання бідності – це боротьба за виживання, то в країнах з ринковою економікою відбувається вилучення частини населення з різних форм діяльності (економічної, політичної або культурної). Сучасна наука визначає бідність, як неможливість через брак коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу [4]. Отже, маючи економічне походження, бідність є набагато ширшим явищем, що стосується різноманітних аспектів життя населення.

ООН виділяє чотири основні прояви бідності:

- коротка тривалість життя;
- низька професійно-освітня підготовка;
- відсутність необхідної бази для нормального життя – чистої питної води, медичних послуг, якісного харчування;
- ізолюваність від суспільного життя [1].

На сьогоднішній день використовуються два відмінних значення: абсолютна та відносна бідність. Абсолютна бідність визначається порівнянням загального доходу людини із загальною вартістю кошика товарів та послуг, що становлять базові потреби у суспільстві. Люди, чиї доходи менші від базових потреб, перелічених у кошику, живуть у абсолютній бідності. У розвинених країнах, де практично ніхто не відчуває проблем із харчуванням, критерій «абсолютна бідність» не реалізується. Тому з'являється поняття «відносна бідність» – це люди, котрі одержують на місяць удвічі менше від прийнятого в суспільстві середнього рівня доходів [7]. Оскільки бідні, наприклад, у Швейцарії чи США, вважаються цілком забезпеченими за національними стандартами України, а вітчизняне бідне населення живе краще порівняно з більшістю населення Ефіопії, постає запитання, що саме вважають "бідністю".

Узагальнюючи існуючі визначення поняття «бідність», можна констатувати, що бідність – це такий стан індивіда, при якому людина, або з причини недостатнього рівня доходів, або з причини неправильного способу їх витрат, не здатна підтримувати такий рівень життя, за якого вона може

задовольняти свої фізичні та духовні потреби і забезпечити собі прийняті в суспільстві, усталені стандарти і норми життя, матеріальний стан та рівень добробуту [4]. Офіційне визначення поняття бідності в Україні звучить так: „Бідність – це неможливість унаслідок нестачі коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу”[10].

Бідність, у певному її прояві, властива кожній країні незалежно від форми правління, рівня соціально-економічного розвитку. Масштабна бідність населення перешкоджає формуванню в суспільстві середнього класу, який є головним регулятором загального соціально-економічного прогресу та розвитку держави. У 2000 р. на Самміті ООН Україною була підписана Декларація тисячоліття, в якій зниження рівня бідності вдвічі до 2015 р. визначено однією з найважливіших Цілей розвитку людства [12]. На сучасному етапі розвитку в Україні здійснюється поступове впровадження Цілей Розвитку Тисячоліття на національному, регіональному і локальному рівнях державного управління.

Упродовж останніх років в Україні були розроблені та впроваджені певні заходи щодо подолання та попередження бідності населення. Комплексний аналіз динаміки рівня бідності в Україні протягом 2000-2012 рр. дозволив установити, що рівень бідності залишається незмінно високим, а реалізація національної Стратегії подолання бідності є неефективною. Стратегічні підходи, які мають бути покладені в основу державної політики у галузі подолання бідності, створення законодавчих та економічних умов для стимулювання соціально-економічного розвитку, визначено у Цілях Розвитку Тисячоліття до 2015 року (Ціль 1. Подолання бідності) передбачено:

- скорочення частки бідного населення у 2013 році – до 26,0%, у 2015 році – до 25,0 %;
- скорочення частки бідних серед працюючих осіб у 2013 році – до 17,0%, у 2015 році – до 15,0 %;
- скорочення частки бідних серед дітей у 2013 році – до 31,0%, у 2015 році – до 29,0 % [12].

За даними обстеження умов життя домогосподарств моніторинг показників бідності за 2013 рік характеризується такими даними:

- рівень бідності за відносним критерієм (75 відсотків медіанних сукупних витрат населення) за 2013 рік знизився на 0,2 в.п. порівняно з відповідним періодом минулого року і становив 25,6 відс. (2012 року – 25,8 відс.);
- рівень бідності за відносним критерієм крайньої бідності за 2013 рік склав 12,7 відс. (2012 року – 12,6 відс.);
- рівень бідності за абсолютним критерієм (доходи нижче прожиткового мінімуму) знизився на 1,4 в.п. і склав 13,9 відс. (2012 року – 15,3 відс.);
- рівень бідності за вартістю добового споживання на рівні 5 доларів США знизився на 0,3 в.п. і склав 2,9 відс. (2012 року – 3,2 відс.);

- рівень бідності серед працюючих зменшився на 0,4 в.п. і становив 20,6 відс. (2012 року – 21,0 відс.) [2;9].

В розрізі регіонів України в 2013 році найвищий рівень бідності за відносним критерієм мали Тернопільська (41,2%), Рівненська (40,4%), Сумська (40,1%) області. Найнижчий рівень бідності у місті Києві (7,5%), а також у Харківській (15,3%), Запорізькій (17,7%) областях [2]. Важливою характеристикою ступеня соціальної нерівності регіонів України є регіональна диференціація рівнів бідності (рис.1). Хоча бідність визначається за різними критеріями і досліджується за її різними формами, найбільш важливими показниками є відносна та абсолютна бідність. Перша визначається за рівнем витрат, що не перевищує 75 % середнього по країні в розрахунку на умовного дорослого, а друга – відповідно до законодавчо визначеного прожиткового мінімуму.

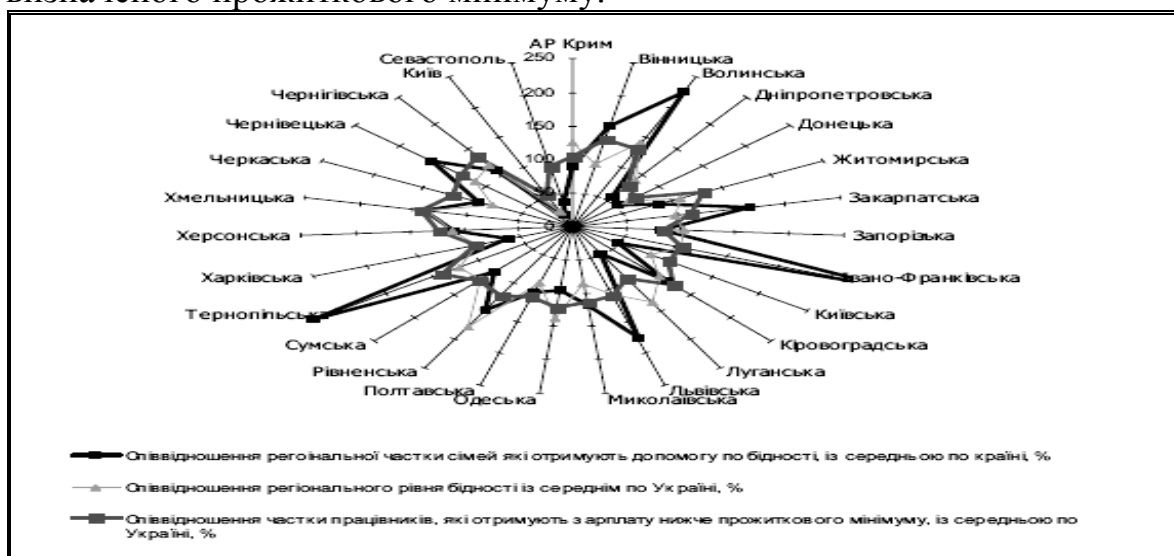

Рис.1.Регіональні характеристики бідності [8].

Результати свідчать про значну обумовленість регіонального рівня бідності часткою працівників, яким нараховано заробітну плату нижче ніж прожитковий мінімум: варіація цього показника пояснює 96,8 % регіональної варіації відносної бідності, або 97,5 % варіації абсолютної бідності. Отже, характеристика бідності в регіонах України показує, що відповідно до загальноукраїнських тенденцій у більшості регіонів у 2013 році відбулося зниження рівня бідності за середньоукраїнською межею. Одними із найслабших аспектів вивчення бідності в Україні залишається бідність сільського населення, мешканців монофункціональних малих та середніх міст України, де високий рівень бідності населення є результатом негативних трансформаційних процесів економіки [5]. Рівень бідності населення України у розрізі типів населених пунктів представлені у таблиці №1.

Отже, до зони підвищених ризиків бідності потрапило населення малих міст (28,9%) і сільської місцевості (32,1), де рівень бідності залишається високим. Для вдосконалення заходів державної політики подолання бідності необхідно здійснювати на основі системного підходу щодо їх складових та

за умови дотримання основних принципів: адресності, відкритості, комплексності та системності проведення реформ, створення економічних можливостей та умов для самостійного вирішення людиною своїх соціально-економічних проблем.

Таблиця №1

Рівень бідності населення України в 2013 році у розрізі типу населеного пункту, %*

Тип населеного пункту	Рівень бідності, %
Велике місто	17,5
Мале місто	28,9
Село	32,1
Київ	7,5
Україна	24,3

**Джерело Розраховано співробітниками Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України за даними обстежень умов життя домогосподарств.*

Отже, головними напрямками державної політики щодо скорочення масштабів бідності в Україні повинні стати:

- збільшення ВВП на душу населення;
- індексація заробітної плати в разі затримки виплат або підвищення цін;
- виважена регіональна політика щодо викорінення регіональної бідності;
- покращення умов для підприємницької діяльності;
- розробка механізмів стимулювання підприємців до створення нових робочих місць;
- стимулювання зростання легально сплачуваної заробітної плати.

Проблему подолання бідності у нашій країні необхідно вирішувати за допомогою реалізації наступних стратегічних напрямів: підвищення зайнятості населення та розвиток ринку праці, збільшення рівня доходів від трудової діяльності, удосконалення системи соціального законодавства, ефективне використання бюджетних коштів і засобів спеціальних позабюджетних фондів, реалізація програми залучення міжнародних інвестицій та грантів на соціальні перспективи та заходи, здійснення моніторингу реалізації стратегічних напрямів подолання бідності. На поглиблення розшарування суспільства впливає також недостатня діяльність держави у сфері зменшення соціальної нерівності, відсутність ефективних реформ та визначення пріоритетів на коротко-, середньо- і довгострокову перспективу.

Отже, щоб бідність не стала проблемою, потрібно посилити контроль та регулювання з боку державних органів влади. Політика подолання бідності повинна бути спрямована на створення відповідної законодавчої, нормативно-правової бази та економічних умов для подолання бідності.

Висновки і перспективи подальших розвідок. За результатами дослідження можна зробити наступні висновки. Бідність – суспільно-

економічна проблема, яка вимагає практичних дій щодо її зменшення, потребує об'єктивної та всебічної наукової оцінки поширення бідності в українському суспільстві з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Головна проблема бідності – це низький рівень доходів. Існує два шляхи зменшення бідності. Перший – це активний спосіб, тобто підвищення доходів працюючих, другий – пасивний через підвищення соціальної допомоги. Отже, подолання бідності має здійснюватися за рахунок фінансових інструментів, що є важливим елементом як для підвищення рівня життя населення, так і для розвитку економіки країни. Використання запропонованих шляхів подолання бідності дозволить зменшити число бідних та покращити умови життя населення, що в подальшому дасть можливість знизити рівень бідності в Україні.

Список використаних джерел

1. Афанасьєва Л. Бідність в Україні : міжнародний та регіональний вимір / Л. Афанасьєва, М. Пересунько та ін. – Матеріали засідання круглого столу “Реалії та перспективи подолання бідності в Україні” – К., 2010. – 35 с.
2. Державний комітет статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Доклад об осуществлении целей в области развития, сформулированных в Декларации тысячелетия за 2010 год. – Нью-Йорк: ООН, 2010. – 56 с.
4. Лібанова Е.М. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу: Монографія. – К.: КНЕУ, 2008. – 328 с.
5. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної цільової соціальної програми подолання та запобігання бідності на період до 2015 року” від 31 серпня 2011 року № 1057. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1057-2011>
6. Сітнікова Н.П. Реалії та шляхи подолання бідності в Україні // Економіка України: інвестиційно-інноваційні проблеми розвитку / Колективна монографія. За ред. В.Ф. Беседіна, А.С.Музиченка – К.: НДЕІ – 2012. – С.123-131.
7. Солдатенко М. Державні зусилля подолання бідності / М. Солдатенко // Соціальний захист. – 2011. – № 9. – С. 10–11.
8. Соціально-економічні проблеми регіонів: методологія і практика / Данилишин Б.М., Чернюк Л.Г., Фащевський М.І. / За ред. чл.-кор. НАН України Б.М.Данилишина. – / РВПС України НАН України/. –Черкаси, 2013.- 169 с.
9. Статистичний щорічник України за 2013 рік: Витрати і ресурси домогосподарств України (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств). – К.: Держкомстат, 2014.- 145 с.

10. Указ Президента України “Про Стратегію подолання бідності” від 15 серпня 2001 року № 637 / 2001. – К., 2001. – 7 с.
11. Указ Президента України «Про невідкладні заходи з подолання бідності» від 26.02.2010 року №274/2010 // Уряд. кур’єр. – 2010. – № 42.
12. Україна: Цілі Розвитку Тисячоліття. Національна доповідь. / Авт. кол. : Сітнікова Н.П., Дорошкевич Р.М., Мусіна Л.А., Піщейко В.О., Шумило І.А, Новіков В.М. та ін./ – К.: Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України, 2013.- 110 с.

Переґуда Ю.А. Бідність в Україні та шляхи її подолання

У статті розглядаються суспільно-географічні аспекти дослідження бідності в Україні. Розкрито географічні особливості бідності та її регіональні відмінності в Україні. Обґрунтовується необхідність здійснення державою заходів, спрямованих на створення відповідної нормативно-правової бази та економічних умов для подолання бідності. Запропоновано напрями державної політики щодо скорочення масштабів бідності в Україні.

Ключові слова: бідність, абсолютна бідність, відносна бідність, подолання бідності.

Pereguda Y.A. Poverty in Ukraine and ways to overcome

The article examines the social and geographical aspects of the study of poverty in Ukraine. Reveals the geographical features of poverty and its regional differences in Ukraine. The necessity of the implementation of government measures aimed at creating an appropriate regulatory framework and economic environment for poverty eradication. Directions government policy to reduce poverty in Ukraine.

Key words: poverty, absolute poverty, relative poverty and poverty.

Переґуда Ю. А. Бедность в Украине и пути ее преодоления

В статье рассматриваются общественно-географические аспекты исследования бедности в Украине. Раскрыто географические особенности бедности и ее региональные различия в Украине. Обосновывается необходимость осуществления государством мер, направленных на создание соответствующей нормативно-правовой базы и экономических условий для преодоления бедности. Предложены направления государственной политики по сокращению масштабов бедности в Украине.

Ключевые слова: бедность, абсолютная бедность, относительная бедность, преодоления бедности.

УДК 911.3

Вершиніна Л., студ., Макарук Н., студ.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Ключові слова: експорт, імпорт, зовнішня торгівля, іноземні інвестиції, зовнішньоторговельний оборот.

Актуальність теми дослідження. Розширення економічної самостійності регіонів в ринкових умовах викликає необхідність позиціонування кожного з них в економічному просторі, в тому числі і у зовнішніх зв'язках. Формування реальної самостійності регіонів України призвело до зростання кількості контактів із зарубіжними країнами. Дослідження стану експортно-імпортного потенціалу регіонів потребує наукового осмислення та здійснення практичних дій на шляху до його зростання. Розвиток зовнішньої торгівлі, зростання експортних та імпортних операцій, є важливим чинником функціонування та розвитку регіональної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку зовнішньоекономічної діяльності України знайшло відображення у дослідженнях таких вчених, як Кандиба А.М., Кредісов А. І., Гайдучкий П.І., Дідківський М.І., Власов В.І., Мезенцев К. В., Мезенцева Н. І., Кириченко О.А. Проблемам дослідження формування та розширення експортного потенціалу на регіональному рівні присвячені праці науковців Третяка В.В., Михайлової Л.І, Крушницької Г.Б.

Завдання статті: дослідити та проаналізувати зовнішньоекономічну діяльність регіону, зокрема, дати характеристику експортно-імпортній діяльності товарів та послуг та інвестиційній діяльності; дослідити проблеми та визначити нові потенційні можливості інтеграції до світового ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Зовнішньоекономічна діяльність регіону являє собою багатомірну цілісну систему господарювання та сукупність виробничо-господарських, організаційно-економічних та комерційних функцій. Здійснюється на рівні виробничих структур із повною самостійністю щодо вибору іноземного партнера, номенклатури товару щодо експортно-імпортної угоди, у визначенні ціни та вартості контракту, об'ємів та строків поставок і виступає частиною їх виробничо-комерційної діяльності з зарубіжними партнерами.

Вигідне географічне положення, значні поклади корисних копалин, розташування у степовій фізико-географічній зоні, сприятливі ґрунтово-кліматичні умови, густа транспортна мережа, розвинена інфраструктура,

тісне співробітництво з Дніпропетровською областю, приморське положення сприяють соціально-економічному розвитку та збільшенню потенціалу Запорізької області у зовнішньоекономічній діяльності.

Запорізька область входить в п'ятірку лідерів серед українських регіонів за обсягами зовнішньої торгівлі та посідає перше місце серед регіонів за обсягом промислового виробництва у розрахунку на душу населення та одного працюючого у промисловості [4].

В області зосереджені практично всі основні галузі промисловості, серед яких провідне місце займають електроенергетика, металургія, машинобудування, металообробка та хімія. Основу промисловості регіону складають металургійний та енергетичний комплекси, де виробляється 12,1% загального обсягу чавуну, 14% сталі, 15,6% готового прокату, 11,9% коксу, 26,5% електроенергії в Україні. Також, такі підприємства регіону, як «Запорізький алюмінієвий комбінат» та «Запорізький трансформаторний завод», є єдиними в Україні виробниками алюмінію та трансформаторів світової якості.

Металургійний комплекс області представлений такими відомими в усьому світі підприємствами чорної та кольорової металургії, як відкриті акціонерні товариства «Запоріжсталь» – провідний виробник сталей та чавуну, «Дніпроспецсталь» – виробник спеціальних сталей, «Український графіт» провідний виробник графітованих електродів, «Запорізький алюмінієвий комбінат» – єдиний в Україні виробник алюмінію й основної сировини для його виробництва – глинозему, «Титано–магнієвий комбінат» – єдиний в Україні виробник губчатого титану, провідне підприємство з виробництва германію та кристалічного кремнію [1, с.259]. Основу експортного потенціалу області формують саме вищезгадані підприємства.

Річний обсяг зовнішньоторговельного обороту Запорізької області становить майже 2 млрд. дол. Запорізька область є чітко означеним експортоорієнтованим регіоном, в якій обсяги експорту більш ніж в 2 рази перевищує обсяги імпорتنих закупівель.

Більше 100 підприємств області постійно здійснюють зовнішньоторговельну діяльність. Партнерами області в зовнішній торгівлі є більш ніж 100 країн світу у різних регіонах [4].

Запорізька область широко представлена на світовому ринку товарів: на неї припадає 5,8 % загального експорту України та 2,2 % її імпорту. За підсумками 2013 р. серед регіонів України Запорізька область займала четверте місце за експортом (після Донецької, Дніпропетровської областей та м. Києва), десяте за імпортом; експортних операцій було здійснено на 3320826,5 тис. дол. США (68%), а імпорتنих - на 1554529,1 тис.дол. США (32%). Сальдо торгівельного балансу складає 1766297,4 [2].

Основою товарної структури експорту регіону є продукція гірничо-металургійного комплексу та видобувної промисловості. Також у структурі експорту товарів важливе місце займає продукція недорогоцінних металів та виробів з них (а саме чорних металів), машини та обладнання, мінеральні

продукти(а саме руди, шлак і зола), продукти хімічної, харчової та переробної промисловості, сільського господарства.

Структура імпорту товарів відмінна від структури її експорту. Переважають недорогоцінні метали та вироби з них (чорні метали та нікель), мінеральні продукти (поставки палива – нафти й нафтопродуктів, природного газу), а також машини, устаткування та механізми; електротехнічне обладнання, живі тварини та вироби з них, засоби наземного транспорту. (Табл.1).

Таблиця 1

Товарна структура зовнішньої торгівлі Запорізької області за 2013 рік

Назва товару	Експорт %	Імпорт%
Недорогоцінні метали та вироби з них	44,7	24,3
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	34,7	22,1
Мінеральні продукти	6,1	19,1
Продукція хімічної промисловості	4,1	4,2
Жири та олії тваринного або рослинного походження	3,5	2,4
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	2,1	5,4
Продукти рослинного походження	1,6	2,0
Готові харчові продукти	1,2	1,4
Живі тварини; продукти тваринного походження	0,4	6,7
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	0,2	3,7
Прилади та апарати оптичні, фотографічні	0,2	2,7

Складено за матеріалами [5].

* у % до загального обсягу товарів.

** враховувались дані, загальна частка яких перевищувала 0,1%.

Основні експортні поставки здійснювались до Російської Федерації, Туреччини, Польщі, Казахстану, Німеччини, Індії, Чехії, Болгарії, Білорусії (рис. 1).

З країн-імпортерів найбільша питома вага поставок припадала на Російську Федерацію, Китай, Німеччину, Республіку Корею, США, Польщу, Туреччину, Словаччину, Австралію, Норвегію (рис.2).

Здійснення ефективної зовнішньої політики у сфері надання послуг стає одним із факторів економічного зростання та подальшого пошуку шляхів ефективної інтеграції в світову співдружність зі встановленням довготривалих торговельних відносин з іншими країнами. Її питома вага у Запорізькій області в загальноукраїнському експорті складає 1,6% і 1,3 % в імпорті.

У 2013 році було експортовано послуг на 227662,7 тис. дол. США, а імпортованих – на 102147,6 тис. дол. США. Сальдо балансу послуг становило 125515,1 тис. дол. США.

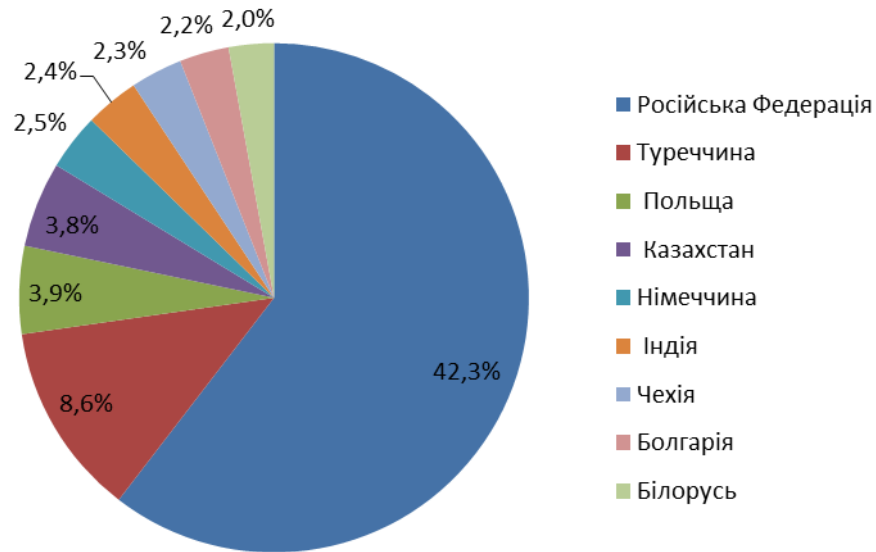

Рис. 1. Географія експорту товарів Запорізької області [4]

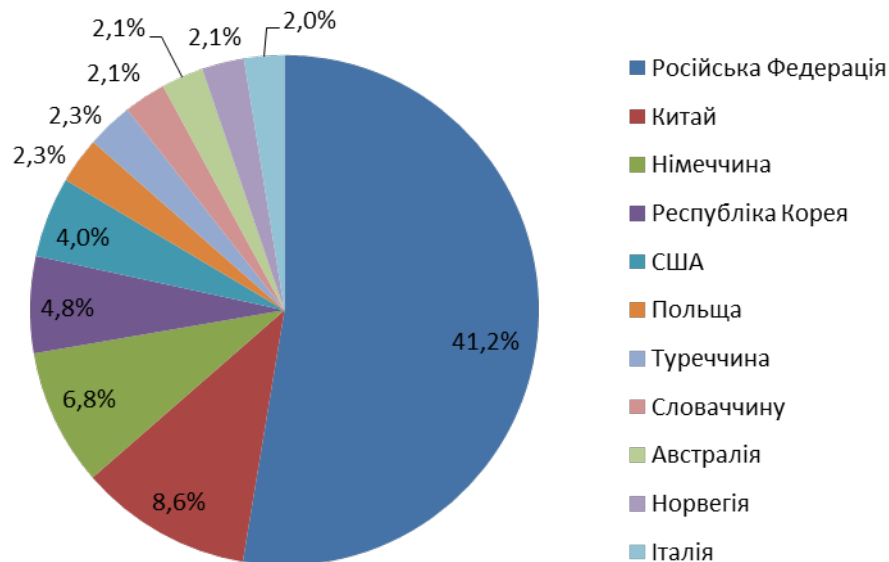

Рис. 2 Географія імпорту товарів Запорізької області [4]

Основні експортні послуги – це надання послуг пов'язаних з будівництвом, пов'язані з охороною здоров'я та соціальною допомогою, пов'язані з оптовою та роздрібною торгівлею, торгівлею транспортними засобами, послуги з ремонту та послуги у сфері освіти.

У імпорті послуг переважають послуги, пов'язані з охороною здоров'я та соціальною допомогою та послуги, пов'язані з оптовою та роздрібною торгівлею, торгівлею транспортними засобами, послуги з ремонту, що у відсотковому значенні показано у таблиці 2.

Таблиця 2

Структура зовнішньої торгівлі послугами Запорізької області
за 2013 рік

Назва послуги	Експорт %	Імпорт %
Послуги, пов'язані з будівництвом	58,8	6
Продовження Таблиці 2		
Послуги, пов'язані з охороною здоров'я та соціальною допомогою	19,1	51,2
Послуги, пов'язані з оптовою та роздрібною торгівлею; торгівлею транспортними засобами; послуги з ремонту	7,6	18,1
Послуги у сфері освіти	6,3	3,1
Послуги готелів і ресторанів	3,7	1,8
Послуги, пов'язані з державним управлінням	1	12,1

Складено за матеріалами [5].

* у % від загального обсягу послуг.

** враховувались дані, загальна частка яких перевищувала 0,1%.

Запорізький регіон відноситься до найбільш привабливих регіонів України щодо інвестування завдяки великому промисловому потенціалу, наявності природних багатств, власним енергоресурсам, високому науково-технічному потенціалу, розвиненій транспортній інфраструктурі, розвиненій банківській системі та доступності до ринків України, держав СНД, Європи та Азії. На Запорізьку область припадає 6% від загального обсягу інвестицій, що вкладені в економіку України. За обсягом прямих іноземних інвестицій область посідає четверте місце серед регіонів України.

За результатами рейтингу інвестиційної привабливості регіонів України область входить до групи регіонів-лідерів і посідає 6 місце.

Іноземні інвестиції вкладені у 145 підприємств області.

Великий інтерес щодо вкладення капіталу викликають такі галузі економіки області, як машинобудування (75,6%), харчова промисловість (9,7%), чорна металургія (8,5%) [5].

Обсяг прямих інвестицій з області в економіці країн світу станом на 31.12.2013р. склав 48124,5 тис.дол. США (наростаючим підсумком з початку інвестування), а прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) з країн світу в економіці області склали 1124,7 млн.дол. США. З них 45,9 % - з Кіпру, 17,6 % з Швеції, 13,3 % з Кореї, 4,8 % з Панами, 3,1 % зі Швейцарії та ін [2].

Зовнішньоекономічна діяльність Запорізької області має незначні проблеми для вирішення, а саме:

- недостатній розвиток систем сертифікації та контролю якості експортної продукції при зростанні на світових ринках вимог не тільки до науково-технічних параметрів, а і до споживчих та екологічних характеристик, що примушує вітчизняних експортерів збувати свою продукцію за зниженими, а то і демпінговими цінами;
- відсутність досвіду та спеціальних знань щодо виходу на світові ринки у більшості підприємств, низький рівень маркетингової діяльності; розрив

традиційних виробничих та коопераційних зв'язків з підприємствами країн СНД та з Східної Європи;

- низький рівень співробітництва з країнами, що розвиваються та з країнами ЄС;
- недостатнє інвестування експортоорієнтованих проектів за рахунок внутрішніх ресурсів та обмежені можливості використання з цією метою іноземних інвестицій і кредитів внаслідок низького міжнародного рейтингу надійності України;
- велика залежність від Російської Федерації та імпорту її енергоносіїв, проміжної продукції, машин та устаткування;
- невиправдане ввезення багатьох споживчих товарів.

Для вирішення цих проблем і збільшення експортно-імпортного потенціалу області необхідні такі заходи: залучення в економіку області іноземних інвестицій. Пріоритетними напрямками в сфері інвестування в Запорізьку область є такі галузі промисловості, як машинобудування, харчова промисловість, чорна металургія, радіоелектроніка та інші високотехнологічні галузі, а також сільське господарство.

Необхідне постійне налагодження контактів з міжнародними фінансовими інституціями та міжнародними організаціями; здійснення заходів з поглиблення діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування області щодо практичної реалізації Програми європейської і євроатлантичної інтеграції України; налагодження міжнародного співробітництва регіонів та територіальних громад області з зарубіжними країнами в рамках міжрегіонального, транскордонного і прикордонного співробітництва у сфері зовнішньої торгівлі, гуманітарних питань, соціальної політики; сприяння активізації зовнішньоекономічних зв'язків підприємств, установ і організацій, розташованих на території області [3,с.255].

Висновки. Результати дослідження показують, що Запорізька область має великий потенціал у зовнішньоекономічній діяльності та має сприятливий економічний клімат для приваблення інвестицій. На основі щорічних статистичних даних прослідковано, що Запорізька область є чітко означеним експортоорієнтованим регіоном, в якій обсяги експорту більш ніж в 2 рази перевищує обсяги імпортних закупівель. Сальдо торговельного балансу є позитивним.

В ході досліджень було визначено, що стратегічними пріоритетами розвитку області є такі галузі промисловості, як машинобудування, харчова промисловість, чорна металургія, радіоелектроніка та інші високотехнологічні галузі, а також сільське господарство.

Запорізька область має перспективи розвитку експортно-імпортного потенціалу регіону та країни в цілому, підвищенню конкурентоспроможності українських товарів на світових ринках, формуванню раціональної структури експорту і імпорту, залученню іноземних інвестицій на взаємовигідних умовах, забезпеченню економічної безпеки України.

Список використаних джерел

1. Жук М. В. Розміщення продуктивних сил і економіка регіонів України: Навчальний посібник. / Круль В. П. – Чернівці: Рута, 2002. – 293 с.
2. Кириченко О.А. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності: Навч. посіб. – К.: Знання-Прес, 2002. – 384 с.
3. Інвестиційна привабливість регіону [Електронний ресурс], за даними: Спеціалізованого інвестиційного порталу – «Запорізька область – регіон можливостей». - Режим доступу:
<http://investmentzp.org.ua/?go=katalog&catid=26&podcatid=57>.
4. Україна сьогодні – каталог провідних підприємств України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://rada.com.ua>.
5. Річна статистична інформація по Запорізькій області [Електронний ресурс]. - Режим доступу:
http://www.zp.ukrstat.gov.ua/images/stories/Vid_tov2013.pdf.

Вершиніна Л., Макарук Н. Формування зовнішньоекономічного потенціалу Запорізької області в сучасних умовах господарювання

Визначено стан зовнішньоекономічної діяльності Запорізької області в 2013 році, її просторово-часові особливості. Проведено оцінку показників експорту та імпорту товарів та послуг. Висвітлено проблеми та перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіону.

Ключові слова: експорт, імпорт, зовнішня торгівля, іноземні інвестиції, зовнішньоторговельний оборот.

Вершинина Л., Макарук Н. Формирование внешнеэкономического потенциала Запорожской области в современных условиях хозяйствования. *Определено состояние внешнеэкономической деятельности Запорожской области в 2013 году, ее пространственно-временные особенности. Проведена оценка показателей экспорта и импорта товаров и услуг. Освещены проблемы и перспективы развития внешнеэкономической деятельности региона.*

Ключевые слова: экспорт, импорт, внешняя торговля, иностранные инвестиции, внешнеторговый оборот.

Vershynina L., Makaruk N. Formation of foreign economic potential of Zaporizhya region in the contemporary economy. *The basic principles of conditions in foreign trade activities in 2013 year of Zaporizhya region was determined, it spatial and temporal characteristics. The evaluation of the export and import of goods and services. The problems and prospects of foreign economic activity of region were illustrated.*

Keywords: export, import, foreign trade, foreign investment, foreign trade turnover.

УДК 911.3

Танасієнко О.О., студ.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЗЕРНОПРОДУКТОВИЙ КОМПЛЕКС ВІННИЦЬКОЇ (СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ)

Ключові слова: агропромисловий комплекс, зернопродуктовий комплекс, борошномельно-круп'яна галузь.

Постановка проблеми. Зернопродуктовий комплекс Вінницької області – важлива складова господарського комплексу. В сільському господарстві зайнято понад 326 тис. осіб, що складає 40% всього населення області. У структурі рослинництва провідним є зернове господарство. Під зерновими і зернобобовими культурами зайнято понад 890 тис. га або 56% орних земель.

Мета статті. Розглянути роль зернопродуктового комплексу в структурі АПК, показати його значення для розвитку усіх галузей сільського господарства, обґрунтувати роль і місце зерно продуктового комплексу в забезпеченні населення продуктами харчування.

Аналіз наукової літератури. Питання зернопродуктового комплексу Вінницької області розглядається в статтях цілого ряду економістів та економіко-географів. Зокрема це статті П.Т.Саблука, Г.В.Балабанова, В.І.Бойка, В.М. Нелепа, В.Г. Андрійчука, Н.І. Хорунжого та інших.

Виклад основного матеріалу. Серед рослинних галузей АПК зернопродуктовий комплекс є одним з найбільших та найважливіших утворень. Він охоплює виробництво, заготівлю, зберігання зерна, його промислову переробку на підприємствах борошномельно-круп'яної, хлібопекарської, макаронної, комбікормової промисловості тощо. Основою комплексу є зернове господарство, що розвивається в усіх районах області. Валовий збір в 2001 році становив 21 млн. ц, що становить 5,4% зерна в Україні (валовий збір у 2012 році становив 36247,1 тис. ц). Зернопродуктовий комплекс області – це досить масштабний галузевий комплекс, в ньому виробляється 6,4% круп, 3,3% хліба і хлібобулочних виробів.

В останнє десятиріччя відбулося скорочення посівних площ під зерновими культурами на 21%. Зменшився валовий збір зерна переважно за рахунок зниження урожайності. Зернове господарство характеризується падінням ввиробництва, що свідчить про екстенсивність розвитку. В умовах зменшення ємності внутрішнього ринку обумовленого скороченням поголів'я свиней, худоби і птиці, скороченням попиту з боку населення зернове господарство набуває рис експортно-орієнтованої галузі. В останні роки збиралось в середньому понад 21 млн. ц зерна.

Переробна сфера АПК Вінницької області включає галузі: борошномельно-круп'яну, макаронну, хлібопекарську та виробництво кормів.

Всього в області нараховується 59 підприємств переробної промисловості (без врахування підсобної промисловості).

За масштабами виробництва в зернопродуктовому комплексі виділяється борошномельне виробництво основною продукцією якого є пшеничне борошно першого та вищого ґатунку. Територіально виробництво борошна тяжіє до споживача. Це обумовлено тим, що транспортування зерна вигідніше, ніж борошна. Основні борошномельні підприємства розміщені в таких центрах: Козятин, Бар, смт Десна (Вінницький р-н), Гайсин, с. Сорока (Іллінецький р-н), смт Вендичани (Могилів-Подільський р-н), Теплик, Хмільник. Крім спеціалізованих підприємств борошно виробляється на млинах місцевого значення.

Важливе значення має хлібопекарське виробництво. Хліб – це продукт повсякденного попиту, що реалізується упродовж 6-14 годин, тому мережа хлібопекарських підприємств має дисперсне розміщення і відповідає чисельності населення основних поселень. Виробництво хлібобулочних підприємств становить понад 82 тис. т, а щодоби випікається понад 220 т хліба і хлібобулочних виробів. Великими спеціалізованими підприємствами є відкриті акціонерні товариства «Вінницяхліб», «Козятинхліб», «Ладизинхліб», «Гайсинхліб» та інші. Хліб випікають підприємства споживчої кооперації, приватні пекарні і заводи продовольчих товарів. Найбільша концентрація виробництва хліба, хлібобулочних та кондитерських виробів зосереджена в обласному центрі – місті Вінниці.

Область має великі потужності по виробництву круп. З 1990 року по 2012 підприємства виробляли в середньому 19 тис. т круп щорічно. Основними видами продукції виступають: гречка, манка, горох, пшоно, пшенична, перлова, ячнева, вівсяна, кукурудзяна крупи. Підприємства з переробки наближені до виробників зерна. Виробництво круп є досить матеріаломістким: норма виходу круп з зерна у виробництві пшона - 65%, гречки – 66%, перлової крупы – 40%. Виробництво круп в області зосереджено на ВАТ Вендичанському комбінаті хлібопродуктів Могилів-Подільського району, Козятинському дочірньому підприємстві відкритого акціонерного товариства «Вінницяхлібпродукт», ВАТ Крижопільському заводі продтоварів, Теплицькому міжгосподарському комбінаті хлібопродуктів та інших.

Виробництво макаронних виробів орієнтується на споживача продукції. За останні роки відбувся спад виробництва з 13,7 тис. т макаронних виробів до 0,8 тис. т, частка області в Україні становила лише 0,7 %. Продукція випускається на заводах продовольчих товарів, комбінатах кооперативної промисловості, приватних підприємствах.

У зернопродуктовому комплексі важливою ланкою є виробництво комбікормів. Ця галузь має велике значення як кормова база для тваринництва. Однак скорочення поголів'я худоби, неплатоспроможність потенційних споживачів негативно вплинули на стан комбікормової промисловості. В останні роки обсяги виробництва в галузі становили не більше 600 тис. т. Найбільш потужними виробниками є міжгосподарські комбікормові заводи:

ТОВ Тростянецький, Барський, Немирівський, Бершадський та ЗАТ Корделівський обласний міжгосподарський комбікормовий завод. До таких підприємств відносяться також ДП «Десна – комбікорм», ВАТ Вінницький комбінат хлібопродуктів №2. В окремих господарствах працюють цехи з виробництва комбікорму. Для підвищення ефективності функціонування заводів області необхідно удосконалити структуру зернофуражу, що надходить на комбікормові заводи, перш за все за рахунок підвищення частки кукурудзи.

Комбікормова промисловість зернопродуктового комплексу потребує вирішення проблем на загальнодержавному рівні. Необхідно розробити програму стабільного підвищення виробництва зерна, докорінного поліпшення його використання, створення експортно-орієнтованих моделей зернового господарства.

Висновки. Нагальними проблемами в АПК є відсутність достатніх коштів на оновлення парку сільськогосподарських машин і підтримання їх в належному стані. Щорічне зменшення сільськогосподарської техніки перетворилося в останні роки в стійку тенденцію. Для господарства області нагальним є оновлення зернозбиральних комбінатів і підвищення механізації сільськогосподарських робіт. Галузь потребує також удосконалення агротехнічних засобів. Зниження рівня інтенсифікації виробництва пов'язане зі зменшенням використання мінеральних та органічних добрив, що впливають на кінцевий результат функціонування галузі.

Вінницька область є однією з найбільш освоєних сільськогосподарських областей України. Сільськогосподарські угіддя становлять 76% від загальної території області. У структурі сільськогосподарських угідь переважають орні землі – 85,7%, на пасовища припадає – 9,7 %, сіножаті – 2,5% . В розрахунку на душу населення в області припадає 0,98 га орних земель. Висока розораність території обумовлює необхідність застосовування системи протиерозійних заходів у обробці ґрунту.

Список літератури

1. Вінницька область // Географічна енциклопедія України: В 3-х т. - К. : 1993. - Т.3. - 62-67 с.
2. Денисик Г. І. Географія Вінницької області: пробний навчальний посібник для середньої школи / Г.І. Денисик – Вінниця: Гіпаніс, 2004. – 308 с.
3. Економіка виробництва зерна (з основами організації і технології виробництва): монографія / [Бойко В. І., Лебідь Є. М., Рибка В. С. та ін.] ; за ред. В. І. Бойка. — К. : ННЦ ІАЕ, 2008. — 400 с.
4. Економіка, організація и планирование агропромышленного комплекса / [В. Н. Нелеп, В. Г. Андрийчук, Н. И. Хорунжий и др.] ; под ред. В. Н. Нелепа — К. : Вища шк., 1989. — 528 с.
5. Іщук С.І. Географія промислових комплексів: підручник / С.І. Іщук, О.В. Гладкий – К.: Знання, 2011. – 375 с.
6. Саблук П. Стан і перспективи розвитку агропромислового комплексу України / П. Саблук // Економіка України. —К. : 2008. — № 12. — 4—18 с.
7. Справочник економіста-аграрника / Н. П. Кононенко, Н. Я. Кушвид, П. Т. Саблук и др.; под ред. Н. П. Кононенко, Н. Я. Кушвида. — К. : Урожай, 1991. — 520 с.
8. Статистичний щорічник Вінниччини за 2011 рік / Державний комітет статистики України, Головне управління статистики у Вінницькій області. — Вінниця : ГУС, 2012. — 652 с.

Танасієнко О.О. Зернопродуктовий комплекс Вінницької області (суспільно-географічний аналіз).

Розглянутий зернопродуктовий комплекс обласного рівня. Обґрунтовано його роль і місце в структурі агропромислового комплексу Вінницької області.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, зернопродуктовий комплекс, борошномельно-круп'яна галузь.

Танасиенко Е.А. Зернопродуктовый комплекс Винницкой области (общественно-географический анализ).

Рассматриваемый зернопродуктовый комплекс обласного уровня. Обосновано его роль и место в структуре агропромышленного комплекса Винницкой области.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, зернопродуктовый комплекс, мукомольно-крупяная отрасль.

Tanasiyenko O. Food grain complex of Vinnytsia region (social and geographic analysis).

Considered Food grain complex regional level. Substantiates its role and place in the structure of agriculture Vinnytsia region.

Keywords: agriculture, food grain complex, milling industry.

VII. РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ, ПОВІДОМЛЕННЯ

Гладкий О. В., д.г.н., проф., акад. НАТ РФ та АН Вищої освіти України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ З ГЕНДЕРНОЇ ГЕОГРАФІЇ В ПРАЦЯХ Н. І. МЕЗЕЦЕВОЇ ТА О. О. КРИВЕЦЬ

Мезенцева Н. І. Гендер і географія в Україні: Монографія / Наталія Мезенцева, Ольга Кривець. – К.: Ніка-Центр, 2013. - 194 с.

Наприкінці 2013 року у видавництві Ніка-Центр під егідою Київського відділу Українського географічного товариства та Київського національного університету імені Тараса Шевченка вийшла в світ фундаментальна монографія к.г.н., доц. Наталії Іванівни Мезенцевої та к.г.н., м.н.с. Ольги Олександрівни Кривець, що присвячена актуальним проблемам гендерних суспільно-географічних досліджень в Україні.

У монографії викладено теоретичні та методичні основи географічного дослідження гендерних співвідношень та гендерної ідентифікації, здійснено глибокий змістовний огляд зарубіжних досліджень з гендерної географії. На високому науковому рівні проаналізовано особливості та регіональні відміни гендерних співвідношень в політичній сфері та в державному управлінні, на ринку праці стосовно зайнятості, безробіття, оплати праці, можливостей кар'єрного зростання, в науково-освітній сфері та соціально-демографічних процесах стосовно тривалості життя, рівня смертності, поширення соціальних негараздів, насильства по відношенню до жінок. Для типізації регіонів України за індикаторами гендерних співвідношень авторами застосовано потужний логіко-математичний апарат дослідження, численні ілюстрації, картосхеми тощо. Для виявлення регіональних відмін сприйняття гендерних ролей в суспільстві було проведене комплексне соціологічне опитування молоді методом семантичного диференціалу. На основі застосування сучасних теоретико-методичних концепцій, авторами обґрунтовано напрями удосконалення гендерної політики.

Автори стверджують, що вирішення гендерних проблем українського суспільства актуалізує дослідження представників різних наук, у тому числі і суспільної географії. Аналіз зарубіжних публікацій з гендерної географії, міжнародних документів щодо забезпечення гендерної рівності в суспільстві підтверджують необхідність суспільно-географічних досліджень, спрямованих на виявлення гендерних диспропорцій на ринку праці, в державному управлінні, в демографічній сфері, поширенні соціальних негараздів, аналізі причин, що їх зумовлюють, з метою підвищення гендерної культури в суспільстві.

Автори розглядають гендер як соціальну статтю людини, соціально-рольовий її статус і поведінку, які визначають соціальні можливості чоловіків і жінок у доступі до владних політичних та управлінських структур, в професійній діяльності, освіті та сімейні ролі. Відповідно, гендерна географія як складова соціальної географії, на думку Н. Мезенцевої та О. Кривець, повинна вивчати територіальні відміни гендерних співвідношень в суспільно-географічних процесах та гендерну ідентифікацію в регіональному соціумі.

В рецензованій монографії автори дійшли висновку, що гендерну ситуацію в Україні характеризує цілий ряд закономірностей: гендерні диспропорції зростають відповідно до підвищення рівня державного чи господарського управління; гендерні відміни зростають з підвищенням освітньо-кваліфікаційного рівня; гендерний розрив зростає із підвищенням рівня соціально-економічного розвитку території та рівня життя населення.

Н. І. Мезенцева та О. О. Кривець стверджують, що територіальний прояв гендерних співвідношень в суспільно-географічних процесах обумовлений рядом чинників: державною стратегією гендерної політики; законодавчим та інституціональним забезпеченням гендерної політики; рівнем соціально-економічного розвитку території та якістю життя населення; рівнем урбанізації території; спеціалізацією господарства; способом життя та ментальністю населення; поширеними гендерними стереотипами в суспільстві. Досягнення вищого рівня гендерної культури в українському суспільстві пов'язане із забезпеченням рівного доступу чоловіків та жінок до владних і політичних інституцій, зниженням негативного впливу соціально-економічних чинників на стан здоров'я, рівень смертності та тривалість життя, зниженням гостроти проблеми дискримінації чоловіків і жінок на ринку праці.

Дана монографія буде цікавою для широкого загалу фахівців з проблем державного управління, географів, соціологів, психологів, демографів, істориків, викладачів, аспірантів, студентів та наукових працівників.

ЗМІСТ

	стор.
I. ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, МЕТОДИКА	3
1. <i>Лавриненко С.</i> Сучасне геополітичне положення України у працях вітчизняних учених	3
2. <i>Гладкий О. В., Данілов В. Я.</i> Суспільно-географічні дослідження регіональної монополістичної конкуренції (на основі моделі Діксіта-Стігліца)	12
3. <i>Голубчиков Ю. Н.</i> Целительные возможности ландшафтотерапии	28
4. <i>Кононенко О.Ю., Бевза М.С.</i> Суспільно-географічний підхід до проблеми вдосконалення адміністративно-територіального устрою області	37
5. <i>Дмитрієва К.Є.</i> Наукові основи територіальної організації ресторанного господарства	46
6. <i>Алісова О. І.</i> Транскордонний регіон як об'єкт вивчення суспільної географії	54
7. <i>Тарнавська З. М.</i> Методичні передумови оцінювання земель несільськогосподарського призначення (на прикладі Житомирської області)	62
II. ГЕОГРАФІЯ НАСЕЛЕННЯ ТА РОЗСЕЛЕННЯ	69
1. <i>Барановський М.О.</i> Особливості перебігу демографічних процесів у сільських депресивних районах України	77
2. <i>Шпарага Т.І., Циганок М. Л.</i> Сфера послуг Чернігівської області у світлі теорії центральних місць	86
3. <i>Слука Н.А., Пилька М.Э.</i> Глобальность городов США с позиций корпоративного подхода.	94
4. <i>Барило І.М., Погребський Т.Г., Телебенєва Є.Ю.</i> Особливості сучасних демографічних процесів регіонів України	102
5. <i>Мостова І.О.</i> Міграції населення України як фактор розвитку процесів урбанізації	110
6. <i>Родькин А.</i> Заболеваемость раком лёгкого мужского населения республики Беларусь	115
7. <i>Зеленчук В. Р.</i> Ринок праці Вінницької області.	
III. ГЕОГРАФІЯ МІЖГАЛУЗЕВИХ КОМПЛЕКСІВ	125
1. <i>Смирнов І.Г.</i> Геомаркетинговий мікс сталого туризму на прикладі національного природного парку «Синевир»	125
2. <i>Дорошенко В., Ущатовська А.</i> Чинники територіальної диференціації рівня розвитку роздрібної торгівлі в Україні	136
3. <i>Сімонова А. Ю.</i> Територіальний фактор банківської діяльності міста Києва	145
4. <i>Кобилін П.О.</i> Просторово-часовий аналіз розвитку соціальної інфраструктури Харківської області із застосуванням кластерного аналізу	151
5. <i>Матвієнко В.М., Єрмоєнко В.Л.</i> Газотранспортна система України в умовах зовнішньої загрози енергетичній безпеці держави	159
6. <i>Трусій О.М., Кислицька І.В.</i> Особливості фінансування освіти в Україні	164
7. <i>Машко А.О.</i> Тенденції розвитку тваринництва в Черкаській області	170
8. <i>Сайчук В. С.</i> Транспортна система як чинник формування та розвитку ринку туристичних послуг	179
9. <i>Ключко Л. В., Ісмаїлова А. Г.</i> Суспільно-географічні особливості торгово-розважальних центрів як публічних просторів м. Харкова	186
10. <i>Чернова Г. В.</i> Житлово-комунальне господарство Вінницької області	193

IV. РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ УКРАЇНИ	201
1. <i>Іщук С. І., Казмірчук М. І.</i> Відновлювана енергетика України: регіональний аналіз	201
2. <i>Паренюк В., Капустюк Г., Запотоцький С.</i> Конкурентні переваги зернового ринку України: суспільно-географічне дослідження	206
3. <i>Мельничук А.Л., Мельник Т.В., Шуляр В.В.</i> Розвиток території Білогірського району Хмельницької області на визначених історико-географічних зрізах	216
4. <i>Батиченко С.П.</i> Типізація регіонів України за захворюваністю населення	224
5. <i>Атаман Л. В.</i> Особливості розміщення сакральних об'єктів Поділля	232
6. <i>Бадмаев А. Г.</i> Сравнительная характеристика земельных ресурсов Байкальского региона (России) и Монголии	238
V. ГЕОГРАФІЯ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН	247
1. <i>Шуканов П.В., Логвин М. М.</i> Суспільно-географічні та геоекономічні особливості формування макрорегіональної структури світу	247
2. <i>Хільчевська І.Г., Григор'єва В.І.</i> Інвестиційний клімат Чорногорії в сфері туризму	255
3. <i>Глибовець В.Л., Яковенко Є.В.</i> Діяльність транснаціональних корпорацій в Україні (на прикладі компанії «Robert Bosch GmbH») в	261
VI. ПРАЦІ МОЛОДИХ УЧЕНИХ	268
1. <i>Горбач А.</i> Теоретико-методологічні основи оцінки інвестиційної привабливості регіону	268
2. <i>Шапка І. С.</i> Політика Великобританії у галузі музейної справи та роль музеїв у формуванні туристичного іміджу країни	276
3. <i>Семенко Б.В.</i> Комунікативність, як фактор розвитку міст України	283
4. <i>Ніцименко О. І., Ніцименко В.І.</i> Сучасний стан системи розселення Київської області	290
5. <i>Кривокульський О.Б., Кондрась Н.М.</i> Основні тенденції споживання кави в світі та Україні: суспільно-географічний аспект	299
6. <i>Перекуда Ю.А.</i> Бідність в Україні та шляхи її подолання	308
7. <i>Вершиніна Л., Макарук Н.</i> Формування зовнішньоекономічного потенціалу Запорізької області в сучасних умовах господарювання	315
8. <i>Танасієнко О.О.</i> Зернопродуктовий комплекс Вінницької області (суспільно-географічний аналіз).	322
VII. РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ, ПОВІДОМЛЕННЯ	326
1. Гладкий О. В. Сучасні дослідження з гендерної географії в працях Н. І. Мезецевої та О. О. Кривець	326

CONTENT

	pp.
I. THEORY, METHODOLOGY, METHODS	3
1. <i>Lavrinenko S.</i> Current geopolitic location of Ukraine in the works of native scientists	3
2. <i>Gladkey A. V., Danilov V. J.</i> Socio-geographic investigations of regional monopolistic competition (based on the Dixit-Stiglitz model)	12
3. <i>Golubchikov Yu. N.</i> The Healing Opportunity of Landscape Therapy	28
4. <i>Kononenko O. Yu., Bevza M. S.</i> Human-geographical approach to the problem of improving of administrative-territorial structure at the regional level	37
5. <i>Dmytriieva K.</i> Theoretical basics of the territorial organization of the restaurant facilities	46
6. <i>Alisova O. I.</i> Transborder region as the object of social geography	54
7. <i>Tarnavskaya Z. M.</i> Methodological prerequisites for non-agricultural land estimation (via the example of Zhytomyr region)	62
II. GEOGRAPHY OF POPULATION AND SETTLEMENT	69
1. <i>Baranovsky M.O.</i> The peculiarities of demographic processes course in the rural depressed areas of Ukraine	69
2. <i>Shparaga T.I., Tsyganok M.L.</i> Human services of Chernihiv region in the frames of Central places theory	77
3. <i>Sluka N.A., Pilka M.E.</i> Global nature of US cities: corporate approach	86
4. <i>Barylo I.M., Pogrebskyi T.G., Telebeneva E.Y.</i> The features of the current demographic processes in the regions of Ukraine	94
5. <i>Mostova I.</i> Migration in Ukraine as the factor of urban development	102
6. <i>Rodzkin A.</i> Lung cancer in male population of the republic of Belarus	110
7. <i>Zelenchuk V.</i> Labour market in Vinnytsia region	115
III. GEOGRAPHY OF INTER-BRANCH COMPLEXES	125
1. <i>Smirnov I. G.</i> Geomarketing mix of sustainable tourism on the case of national nature park "Synevyr"	125
2. <i>Doroshenko V., Uschapovska A.</i> Factors of territorial differentiation in retail trade development in Ukraine	136
3. <i>Simonova A. Yu.</i> Spatial factor of banking operations in Kiev	145
4. <i>Kobylin P.O.</i> Spatio-temporal analysis of the social infrastructure development in Kharkiv region with help of cluster analysis	151
5. <i>Matviyenko V.M., Yeromenko V.L.</i> The gas transportation system of Ukraine in conditions of external threat to energy security state	159
6. <i>Trusij O., Kyslytska I.</i> The peculiarities of the education financing in Ukraine	164
7. <i>Mashko A.O.</i> Trends in livestock development in Cherkasy region	170
8. <i>Saichuk V. S.</i> The transport system as a factor in the formation and development of the market of tourist services	179
9. <i>Kliuchko L., Ismailova A.</i> Social geographic features of shopping malls as public spaces in Kharkiv city	186
10. <i>Chernova G. V.</i> Housing and municipal services of Vinnytsia region	193

IV. REGIONAL ASPECTS OF PRODUCTIVE FORCES DEVELOPMENT IN UKRAINE	201
1. <i>Ischuk S. I., Kazmirchuk M. I.</i> The renewable energy of Ukraine: regional analysis	201
2. <i>Parenyuk V. Kapustyuk G., Zapototskyy S. P.</i> Competitive advantages of the Ukrainian grain market: social-geographical research	206
3. <i>Melnychuk A., Melnyk V., Shulyar V.</i> Territorial development of Bilohiria district in Khmelnytskyi oblast at distinguished historical-geographical cross sections	216
4. <i>Batychenko S.</i> Typification of Ukrainian regions of by population morbidity	224
5. <i>Ataman L.</i> Features placing sacred objects skirts	232
6. <i>Badmaev A. G.</i> Comparative characteristics of land resources of Baikal region of Russia and Mongolia	238
V. GEOGRAPHY OF WORLD ECONOMY AND FOREIGN ECONOMIC RELATIONS	247
1. <i>Shukanov P.V., Logvyn M.M.</i> Human-Geographical and geo-economic characteristics formation of macroregional structure of the world	247
2. <i>Khilchevska I.H., Grygorieva V.I.</i> Investment climate in Montenegro's tourism industry	255
3. <i>Glybovets V.L., Yakovenko Y.V.</i> Activities of transnational corporations in Ukraine (as an example of the «Robert Bosch GMBH»)	261
VI. INVESTIGATIONS OF YOUNG SCIENTISTS	268
1. <i>Horbach A. S.</i> Theoretical and methodological basis of evaluating investment attractiveness of the region	268
2. <i>Shapka I.</i> Policy of Great Britain in the field of museums and the role of museums in shaping the country's tourist image	276
3. <i>Semenko B.V.</i> Communication as a factor of cities development in Ukraine	283
4. <i>Nischimenko O. I., Nischimenko V. I.</i> The current status of the system of settling of Kyiv region	290
5. <i>Kryvokulskyy O. B., Kondras N. M.</i> Major trends of coffee consumption in the world and Ukraine: human- geographical aspects	299
6. <i>Pereguda Y.A.</i> Poverty in Ukraine and ways to overcome	308
7. <i>Vershynina L., Makaruk N.</i> Formation of foreign economic potential of Zaporizhya region in the contemporary economy	315
8. <i>Tanasiyenko O.</i> Food grain complex of Vinnytsia region (social and geographic analysis)	322
VII. REVIEWS, SURVEYS, REPORTS.	326
1. <i>Gladkey A. V.</i> Current investigations in field of Gender Geography in N. I. Mezentsseva and O. O. Krivets scientific works	326

Наукове видання
ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ
Випуск 69

Підписано до друку 28.04.2014 р.

Авт. друк. арк. . Обл.-вид. арк. Тир 300. Зам. № . **Видавництво географічної літератури „Обрії”** Свідоцтво Держкомінформ України ДК № 23 від 30.03.2000 р. Київ, вул. Метрологічна, 14-6, оф. 3. Телефон: (044) 492-06-22

До уваги авторів

1. Текст статті подається у текстовому редакторі "Word 6.0", "Word 7.0", „Word 2000”, "Word XP", “Word 2003” , “Word 2007” “Word 2010” з дотриманням таких вимог: шрифт "Times New Roman Cyr" (розмір шрифту – виключно 14 пт), міжрядковий інтервал одинарний, поля - 2 см кожне, абзац - 1,25 см. Орієнтація – виключно книжкова. Переноси слів, розриви сторінок та створення колонок не допускаються. Абзаци подаються виключно за допомогою табуляції.

2. Формули набираються у редакторі формул програми Word – “Microsoft Equation”.

3. Рисунки повинні бути виконані в растровому вигляді (розширення *.tif, *.jpg, *.gif, *.bmp) з роздільною здатністю не менше 300 dpi лише у чорно-білому варіанті. Назва рисунків розміщуються під зображенням. Рисунки, виконані за допомогою різних елементів афтофігур текстового редактора MSWord зазначених вище версій, обов’язково мають бути погруповані.

4. Кожен рисунок і кожна таблиця повинні мати заголовок та супроводжуватись внизу посиланням на джерела, наприклад: „Складено за матеріалами [1].”. Назва таблиць розміщується над ними.

5. Обсяг статті повинен складати від **6 до 8 сторінок друкованого тексту**.

6. Рукопис статті повинен містити такі елементи:

- код УДК (**напівжирним шрифтом**, вирівнювання зліва);
- ініціали та прізвища авторів (**напівжирним шрифтом**), їх науковий ступінь, вчене звання, посада (звичайним шрифтом), місце роботи (*курсивом*, вирівнювання справа);
- назва статті (**напівжирним шрифтом**, ПРОПИСНИМИ літерами, вирівнювання по центру);
- ключові слова (4-5 слів, *курсивом*, вирівнювання по обох краях);
- текст статті з чіткою рубрикацією виділеною напівжирним шрифтом: **«Вступ. Постановка проблеми.»**, **«Аналіз останніх досліджень і публікацій.»**, **«Формулювання цілей статті. Постановка завдання.»**, **«Виклад основного матеріалу.»**, **«Висновки і перспективи подальших розвідок.»**, **«Список використаних джерел:»** (вирівнювання по обох краях).

- список літератури, укладений за правилами стандартів, згідно з **Наказом ВАК України від 26.01.2008 р. № 63:**

- Прізвища, ініціали авторів, назва статті (напівжирним шрифтом), коротка анотація (до 6 рядків тексту, 2-3 речення, *курсивом*) та ключові слова (4-5 слів, *курсивом*), які виконані підряд на **трьох мовах**: українською, російською та англійською.

7. До статті окремо додаються:

- відомості про авторів (прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи; адреса, контакти телефони, e-mail)
- компакт-диск (CD-R, CD+R, DVD-R, DVD+R, DVD-R DL, BD-R) з файлами (наукової статті, короткою анотацією і ключовими словами трьома мовами (українською, російською та англійською) і відомостями про авторів).
- **Наукові статті студентів і молодих учених обов’язково мають супроводжуватись дозволом та рецензією наукового керівника, що засвідчена його підписом і скріплена печаткою організації.**

Редакційна колегія просить звернути увагу авторів статей на Постанову ВАК України "Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України" за № 7-05/1 від 15 січня 2003 р., зокрема на пункт 3 Постанови:

«3. Редакційним колегіям організувати належне рецензування та ретельний відбір статей до друку. Зобов’язати їх приймати до друку у виданнях, що виходитимуть у 2003 році та у подальші роки, лише наукові статті, які мають такі необхідні елементи: 1). постановка проблеми та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями; 2). аналіз останніх досліджень і публікацій, 3). виділення невирішених раніше частин загальної проблеми; 4). формулювання цілей статті (постановка завдання); 5). виклад основного матеріалу дослідження; 6). висновки і перспективи подальших розвідок».